ఆంధ్ర గ్రంథమాల—౧౮

ఆత్మకథ

ద్వితీయ సంపుటము.

అనువాదకుఁడు:

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి

ప్రకాశకుఁడు:

కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

౧౯౩౦ వెల రు. ౧

చెన్నపురి:
ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయమునందు
ముద్రితము

2-17

సూచన

గాంధిమహాత్ముని ఆత్మకథకు ప్రపంచము సుస్వాగతంబు నొసంగినది. భిన్నార్థప్రతిపాదకము లైన స్వకీయచరిత్రము, సత్యాన్వేషణము, ఆత్మకథ, మానవజీవయాత్రయందు సమాహార్థమును ప్రతిపాదించుచున్న విధమును గాంధిమహాత్ముని ఆత్మకథ విశదము చేయుచున్నది. మొదటిభాగమునందు జననము, విద్యాభ్యాసము, వివాహము, న్యాయవాది జీవనము, దక్షిణాఫ్రికాప్రవాసము మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన విశేషాంశములు గలవు.

రెండవభాగము దక్షిణాఫ్రికా సత్యాగ్రహప్రస్థానముతో నారంభమై రౌలటుశాసన సత్యాగ్రహప్రస్థానముతో నంతము నొందుచున్నది. రౌలటుసత్యాగ్రహము నిరంకుశాధికారులకు విస్మయమును భారతీయుల కాత్మవిశ్వాసమును గలుగ జేసినది. ప్రపంచకల్యాణమునకు నవధర్మము సాధనముగాగల విధమును భారతీయేతిహాసములు విశదము చేసినవి.

భిన్నభిన్నధర్మప్రతిపాదకములైన దేహయాత్ర, సత్యాన్వేషణము, ఆత్మయాత్ర సమానధర్మ ప్రతిపాదకములైనవి. సత్యారాధనము మతవిషయములందువలెనే రాజకీయసాంఘికార్థికవిషయములందును పరమధర్మమని ఆత్మకథ ప్రత్యక్షముచేసినది. ఈపరమార్థమునే ఆత్మకథారూపమునను లోకమున కనుగ్రహించిన గాంధిమహాత్ముడు ధన్యుడు పూజ్యుడు కృతకృత్యుడు, లోకారాధ్యుడు. సత్యాగ్రహప్రభావమును భారతీయులు బాగుగ గ్రహించినవిధమును గతించిన పదేండ్ల చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. స్వరాజ్యసంపాదనమునకు

భారతీయులవలంబించిన సత్యాగ్రహప్రస్థానము ప్రపంచేతిహాసములం దపూర్వమై ధర్మజ్ఞుల ప్రశంసలకు పాత్రమైనది. భారతీయులవలంబించిన మార్గమునే ఇతరజాతులును నవలంబించి కామితార్థములను బడయుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములు సత్యాగ్రహప్రభావమునకు నిదర్శనములు. ధర్మవిజయమునకు సత్యవ్రతము మూలాధారమని ఆత్మకథ అన్నిసందర్భములందును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

ఈఉత్తమగ్రంథముయొక్క రెండవభాగము గుజరాతీ హిందీ ఆంగ్లాదిభాషలయందు చిరకాలము క్రితమే ప్రచురింపబడినది. ఆంధ్రభాషయందును ప్రచురించుటకు పలయుప్రయత్నములు చేయబడినను దేశావృతమైన అశాంతియును, నానిర్బంధమును ప్రతిబంధకములైనవి. నిరంతరము శ్రమచేసి, అచిరకాలములోనే ఆంధ్రానువాదము చేసి ఆంధ్రముద్రణము సాధ్యముచేసిన శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు పాత్రులు. ఆంధ్రలోక మీయమూల్యమైన ఆత్మకథ నాదరించి పారాయణముచేసి ఆత్మోద్ధరణమును బడయును గాత!

ప్రమోదూత పుష్య
శు ౧ శుక్రవారము.

కా. నాగేశ్వరరావు.

విషయసూచి

నాలవ భాగము

విషయము		పుట
ప్రేమచే జేసిన శ్రమ వితథమాయెనా ౧		౩-౬
ఆసియానుండి నిరంకుశాధికారము ౨		౭-౧౦
అవమానసహనము ౩	...	౧౧-౧౪
త్యాగవృద్ధి ౪	...	౧౫-౧౭
ఆత్మపరిశోధనపరిణామము ౫	...	౧౮-౨౨
శాకాహారమునకు బలి ౬	...	౨౩-౨౫
మట్టి, నీరు: వీనితో పరీక్ష ౭	...	౨౬-౨౯
ఒక హెచ్చరిక ౮	...	౩౦-౩౩
బలముతో లడాయి ౯	...	౩౪-౩౭
పుణ్యస్మరణము, ప్రాయశ్చిత్తము ౧౦		౩౮-౪౨
ఆంగ్లేయులతో గాఢపరిచితి ౧౧	...	౪౩-౪౬
ఆంగ్లేయులతో పరిచితి ౧౨	...	౪౭-౫౧
'ఇండియన్ ఒపినియన్' ౧౩	...	౫౨-౫౫

వి ష య సూ చి

విషయము		పుట
కూలీలొకేషనా లేక మాలగూడెమా? ౧౪		౫౬-౬౦
మహామారి (౧) ౧౫	...	౬౧-౬౪
మహామారి (౨) ౧౬	...	౬౫-౬౯
లొకేషనును తగులబెట్టుట ౧౭	...	౭౦-౭౨
ఒక-గ్రంథప్రభావము ౧౮	...	౭౩-౭౬
ఫినిక్సు-స్థాపన ౧౯	...	౭౭-౮౦
తొలి రేయి ౨౦	...	౮౧-౮౪
పోలాకు గూడ దిగెను ౨౧	...	౮౫-౮౮
రాముడే రక్షకుడు ౨౨	...	౮౯-౯౩
ఇంటిదెస ౨౩	...	౯౪-౯౮
జులూతిరుగుబాటు ౨౪	...	౯౯-౧౦౨
హృదయమథనము ౨౫	...	౧౦౩-౧౦౬
సత్యాగ్రహోత్పత్తి ౨౬	...	౧౦౭-౧౦౮
ఆహారపరిశోధనములు ౨౭	...	౧౦౯-౧౧౧
కస్తూరబాయిధైర్యము ౨౮	...	౧౧౨-౧౧౭
ఇంటిలో సత్యాగ్రహము ౨౯	...	౧౧౮-౧౨౧
సంయమము ౩౦	...	౧౨౨-౧౨౫

విషయసూచి

విషయము		పుట
ఉపవాసము ౩౧	...	౧౨౬-౧౩౦
పంతులుగారు ౩౨	...	౧౩౧-౧౩౪
అక్షరజ్ఞానము ౩౩	...	౧౩౫-౧౩౮
ఆత్మశిక్ష ౩౪	...	౧౩౯-౧౪౨
బియ్యములో వడ్లు ౩౫	...	౧౪౩-౧౪౪
ప్రాయశ్చిత్తరూపమగు ఉపవాసము ౩౬		౧౪౫-౧౪౮
గోఖలేగారిని కలియఁబోవుట ౩౭	...	౧౪౯-౧౫౧
యుద్ధములో నాపాలు ౩౮	...	౧౫౨-౧౫౫
ధర్మసందేహము ౩౯	...	౧౫౬-౧౫౯
సత్యాగ్రహపు పిసరు ౪౦	...	౧౬౦-౧౬౫
గోఖలేగారి ఔదార్యము ౪౧	...	౧౬౬-౧౬౯
వాఁపులకు వైద్యము ౪౨	...	౧౭౦-౧౭౩
దేశమునకు ప్రయాణము ౪౩	...	౧౭౪-౧౭౬
ప్లీడరీలో కొన్నిగుర్తులు ౪౪	...	౧౭౭-౧౮౦
చాతుర్యమా? ౪౫	...	౧౮౧-౧౮౩
క్లయంట్లు సహచరు లగుట ౪౬	...	౧౮౪-౧౮౬
క్లయంటుకు చెఱ తప్పుట ౪౭	...	౧౮౭-౧౯౧

విషయసూచి

అయిదవ భాగము

విషయము		పుట
మొదటి అనుభవము ౧	...	౧౯౫-౧౯౭
పూనాలో గోఖలేగారితో ౨	...	౧౯౮-౨౦౧
బెదరింపా? ౩	...	౨౦౨-౨౦౬
శాంతినికేతనము ౪	...	౨౦౭-౨౧౧
మూడవతరగతిబాటసారుల కడగండ్లు ౫		౨౧౨-౨౧౫
నా ప్రయత్నములు ౬	...	౨౧౬-౨౧౮
కుంభోత్సవము ౭	...	౨౧౯-౨౨౪
లక్ష్మణ-ఝూలా (వంతెన) ౮	...	౨౨౫-౨౩౦
ఆశ్రమస్థాపనము ౯	...	౨౩౧-౨౩౩
పరీక్ష ౧౦	...	౨౩౪-౨౩౮
గిరిమిటుపద్ధతి నెత్తివేయుట ౧౧	...	౨౩౯-౨౪౫
నీలిమందుడాగు ౧౨	...	౨౪౬-౨౪౯
బిహారువారి మంచితనము ౧౩	...	౨౫౦-౨౫౪
అహింసాదేవి సాక్షాత్కారము ౧౪		౨౫౫-౨౫౯
కేసు తీసివేసికొనుట ౧౫	...	౨౬౦-౨౬౩
కార్యపద్ధతి ౧౬	...	౨౬౪-౨౬౭

విషయసూచి

విషయము		పుటలు
సహచరులు ౧౭	...	౨౬౮-౨౭౧
గ్రామప్రవేశము ౧౮	...	౨౭౨-౨౭౪
మంచిఅధికారివలని ప్రయోజనము ౧౯		౨౭౫-౨౭౭
కూలివారితో ౨౦	...	౨౭౮-౨౮౧
ఆశ్రమము నొకతూరి తొంగిచూచుట ౨౧		౨౮౨-౨౮౪
ఉపవాసము ౨౨	...	౨౮౫-౨౮౯
ఖేడా-సత్యాగ్రహము ౨౩	...	౨౯౦-౨౯౨
ఉల్లిదొంగ ౨౪	...	౨౯౩-౨౯౬
ఖేడాసత్యాగ్రహసమాప్తి ౨౫	...	౨౯౭-౨౯౯
ఐక్యమునకు ప్రయత్నము ౨౬	...	౩౦౦-౩౦౪
యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట ౨౭		౩౦౫-౩౧౧
మృత్యుపథము ౨౮	...	౩౧౨-౩౧౭
రౌలటుచట్టము-నాధర్మసందేహము ౨౯		౩౧౮-౩౨౨
అద్భుతమగు హరతాళము ౩౦	...	౩౨౩-౩౨౬
ఆరోజులు (౧) ౩౧	...	౩౨౭-౩౩౪
ఆరోజులు (౨) ౩౨	...	౩౩౫-౩౩౯
కొండంతతప్పు ౩౩	...	౩౪౦-౩౪౨

విషయసూచి

విషయము		పుట
నవజీవన్ యంగిండియాలు ౩౪	...	౩౪౩-౩౪౬
పంజాబులో ౩౫	...	౩౪౭-౩౫౦
బదులుకు బదులా? ౩౬	...	౩౫౧-౩౫౬
అమృతసరపు కాంగ్రెసు ౩౭	...	౩౫౭-౩౬౧
కాంగ్రెసుతో సాతూత్సంబంధము ౩౮		౩౬౨-౩౬౫
ఖాదీపుట్టుక ౩౯	...	౩౬౬-౩౬౯
దొరకెను ౪౦	...	౩౭౦-౩౭౩
ఒకసంవాదము ౪౧	...	౩౭౪-౩౭౭
అసహకారము ౪౨	...	౩౭౮-౩౮౨
నాగపురమున ౪౩	...	౩౮౨-౩౮౫
పూర్ణాహుతి	...	౩౮౬-౩౮౮

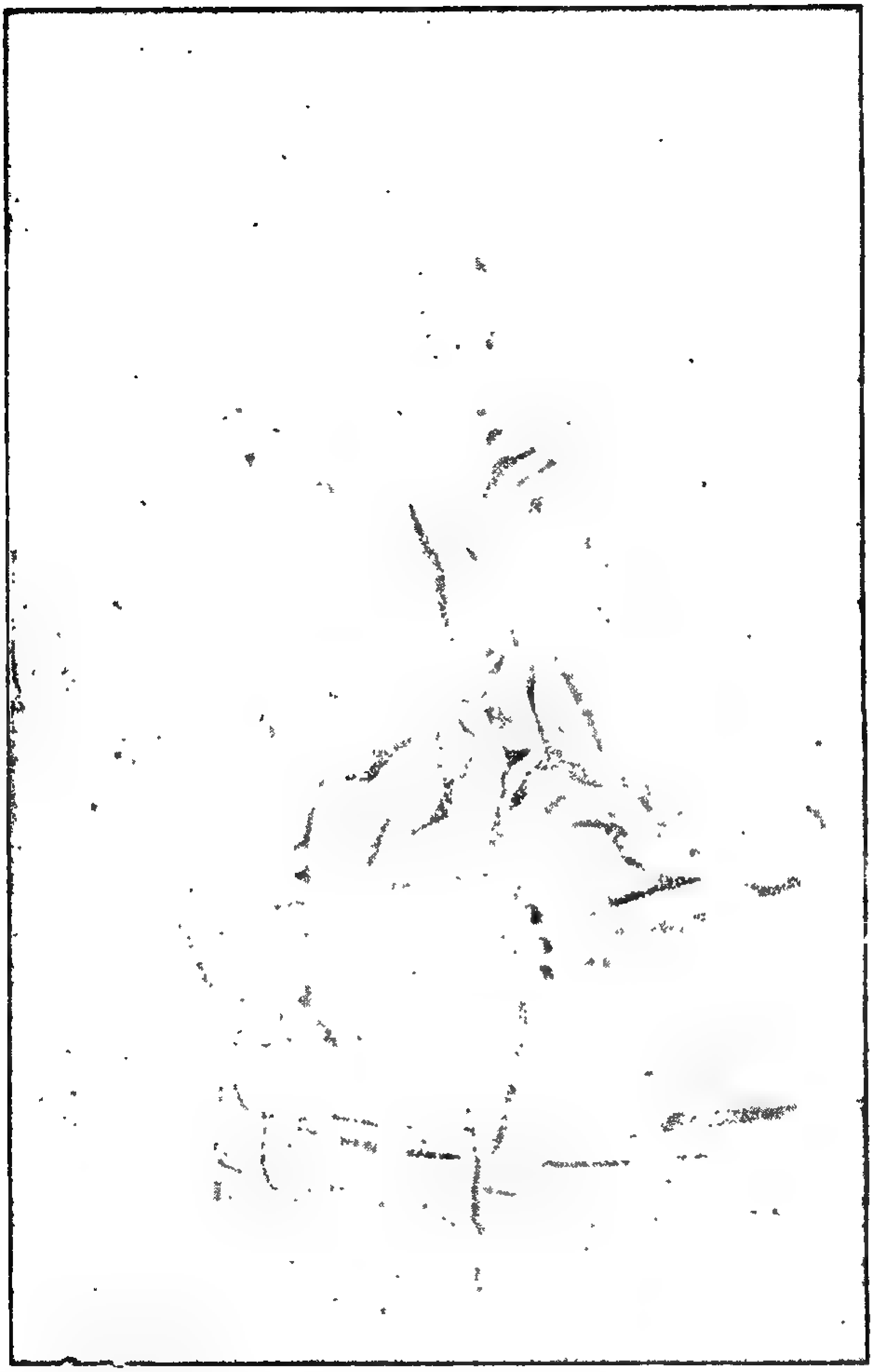

మహాత్మాగాంధి

ఆత్మకథ

నాలవ భాగము

౧

ప్రేమచే జేసిన శ్రమ వితథమాయెనా?

మి. చేంబర్లేను దక్షిణ–ఆఫ్రికాదేశములోఁ [illegible] కోట్ల యేఁబదిలక్షల పౌనులు కానుకగొని తెల్లవారలయు, వీలగునేని బోయరులయు ఉల్లములు పల్లవింపఁజేయుటకు వచ్చియుండెను. ఇటులవుటఁజేసి యితఁడు ఇండియా ప్రతినిధులకు శాంతివచనములను ఈరీతిగాఁ జెప్పెను:—

'తమ్ముఁ దాము పరిపాలించుకొను వలసరాజ్యములపై సామ్రాజ్య ప్రభుత్వమున కుండు నధికారము నామమాత్రమని మీ రెఱిఁగిన దేకదా! మీరు చెప్పుకొను కష్టములు సత్యమేయగును. వానిని తొలఁగించుటకు నాశక్తికొలఁదిని పాటుపడుదును. కాని తెల్లవారిలో నివసింపనెంతురేని మీశక్తికొలఁది వారితో సంధికుదుర్చుకొన వలసియుండునని మీరును మఱవరాదు.'

ఈజవాబుతో ప్రతినిధులయొడలు చల్లఁబడెను. నాకును ఆసలుడిగెను. ఈజవాబు మమ్ము జాగరూకుల నొనరించెను. మరల ఓనమాలకడనుండి ప్రారంభింపవలయునని మాకు తెలిసివచ్చెను. నాతో పనిచేయువారలకు ఈసంగతి యంతయు లెస్సగా తెలిపితిని.

కాని మి. చేంబర్లెనుమాట జూటా యగునా? మాయమాటలుగాక యతఁడు నిక్కమాడెను. 'బడితె యెవరిదో బఱ్ఱె–వారిది'* అను నీసామెతను ఇతఁడు మెత్తగా చెప్పెను:

* 'నోరుగలవానిదే రాజ్యము' అని తెలుగువారి సామెత. 'మారే తేనీ తలవార్' అని గుజరాతువారి సామెత. 'జిస్‌కీ లాఠీ ఉస్‌కీ భైంస్' అని హిందీ సామెత. అను.

కాని మనకడ బడితె యేదీ? బడితెమాట యటుండె; బడితె దెబ్బలు తినుటకుఁ దగినంత శరీరముగూడ మనకు లేదు.

మి. చేంబర్లేను అచట కొలఁదికాలమే ఉండెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాదేశ మొక లొడితెఁడు కాదు; ఇంచుమించుగా అదియు నొక భూఖండము. ఆఫ్రికాలో కొన్ని ఉపఖండము లున్నవి. కన్యాకుమారినుండి శ్రీనగరమునకు ౧౯౦౦ మైళ్లు ఉండునో, డరబనునుండి కేప్టవునుకు ౧౧౦౦ మైళ్లకు తక్కువలేదు. ఇంత గొప్ప భూఖండమున నితఁడు వాయువేగమునఁ బరుగిడెను.

అతఁడు నేటాలునుండి ట్రాన్సువాలుకు వెళ్లెను. విషయముల నన్నిఁటిని సేకరించుకొని భారతీయుల కష్టనిష్ఠురములను నేను వారి యెదుటఁ బెట్టవలసియుంటిని. 'ఇందులకు ప్రిటోరియా చేరు టెటులు' అను సమస్య అడ్డుదాఁకెను. తజీలో నే నటకుఁ జేరుటకు అనుజ్ఞాపత్రికను సంపాదింపఁగల వీలు ప్రిటోరియాలో నున్న మనవారికి లేకపోయెను.

బోయరుయుద్ధము జరిగిన తరువాత ట్రాంసువాలు బావురుమనుచుండెను. అచట తినుటకు గింజలేదు; కట్ట గుడ్డలేదు; వీథులు శూన్యములు; అంగళ్లు మూయఁబడి యుండెను. వస్తువులు రావలయును; దుకాణముల తెఱవఁబడవలయును. అదియును వెంటనే జరుగునది కాదు. ఇది జరుగనిదే వెడలిపోయినవారు మరల చేర్చుకొనఁబడరు. కావున ట్రాన్సువాలులోని ప్రతివాఁడును ఒక అనుజ్ఞాపత్రిక తెచ్చికొనవలసి యుండెను. తెల్లవారి కిది హస్తామలకము; మఱి నల్లవారికో ఆకాశకుసుమము.

౧ ప్రేమచేఁ జేసిన శ్రమ వృథయాయెనా?

యుద్ధదినములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు హిందూదేశమునుండియు, లంకనుండియు పలువురు ఉద్యోగులును సిపాయిలును వచ్చియుండిరి. వీరిలో నెవరేని అచట కాపుర ముండఁ దలఁచుకొందురేని వారికి సదుపాయము చేయుట విధి యని బ్రిటిష్ అధికారులకు తోఁచెను. వీ రేపట్టుననేని క్రొత్త ఉద్యోగములను బనాయింపఁగలరు. దీనికి తగినటులు అనుభవము కలవారు కావలసినంతమంది తయారుగా నుండిరి. ఈ యుద్యోగుల తీవ్రబుద్ధి ఒక క్రొత్త డిపార్టుమెంటును సృష్టించెను. ఇట్టి పనులలో వారు చాల సమర్థులు. నీగ్రోలకు వేఱే ఒక డిపార్టుమెంటు కలదు. ఇఁక ఆసియావారికి ఒకటి యేల యుండరాదు? ఈ వాదము న్యాయ్యముగనే కానిపించెడిని. నేను ట్రాన్సువాలు చేరునపుడే ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటు ప్రారంభమై మెల్లఁగా నెల్లెడలను తనవలను పరఁగించుచుండెను.

అనుజ్ఞాపత్రికల నిచ్చు నధికారులు తిరిగివచ్చినవారి కందఱకును అనుజ్ఞాపత్రికలను ఈయవచ్చును; కాని ఆసియావారి విషయమున నిది చెల్లునా? ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారి యనుమతితో అనుజ్ఞాపత్రికల నిచ్చుచో ఈ యధికారుల పూఁచీయును, బరువును తగ్గిపోవును. కావున ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటు ఆవశ్యకమని వారి వాదము. అసలుమాట యేమనఁగా ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారికి ఏదో కొంతపని యుండవలయును; వారికి ధనము కావలయును. పని యేమియు లేనిచో నృశాగవ! పనిలేనిచో ఈ డిపార్టుమెంటు ఎత్తివేయఁబడును. కావున ఈపనిని తమకుఁదామ సృష్టించుకొనిరి.

హిందువు లీ డిపార్టుమెంటు వారికి అర్జీ పెట్టుకొనవలయును. కొన్నాళ్లకు జవాబువచ్చును. ట్రాంసువాలుకు తిరిగివచ్చువారు పలువురు

కాఁగా దళారులును మందలు మందలుగా పోగైరి. వీరును, ఆఫీసరులును గలిసి నిఱుపేదలగు హిందువులకడనుండి వేలకొలఁది రూపాయలను గుంజుకొనిరి. పలుకుబడి లేనిచో చీటి పుట్టదనియు విశేషించి కొందఱివిషయమున నూఱుపౌనులేని వ్యయముచేయనిచో దొరకదనియు నాకు తెలియవచ్చెను. ఇట్టిస్థితిలో నటకపోవుటకు నాకేటి వీలు?

నా ప్రాఁత చెలికాఁడు డర్బను పోలీసు సూపరింటెండెంటు కడకు వెళ్లి—చీటుల నిచ్చు ఆఫీసరుకు నన్నెఱిఁగించి నాకొక చీటి పుట్టునటులు చూడవలసిన దనియు, నేను ట్రాంసువాలు వాసి నని మీ రెఱుఁగుదురుకదా యనియు అంటిని. అతఁడు వెంటనే తలకు టోపీ తగిలించుకొని నాతోవచ్చి చీటి యిప్పించెను. రైలుకు గంటకన్న అవకాశములేదు. సామాను సర్దుకొంటిని. అలెగ్జాండరుగారిని తలఁచికొనుచు ప్రిటోరియాకు బయలుదేరితిని.

ముసల్లిపండుగ ముందున్నదని నేనెఱుఁగుదును, ప్రిటోరియా చేరి దరఖాస్తును తయారుచేసితిని. దర్బనులో ముందుగా ప్రతినిధుల పేరు లడిగినటులు నాకు గుఱుతులేదు. కాని యిప్పుడిచట క్రొత్త డిపార్టుమెంటు పనిచేయుచుండుటచే ముందు ప్రతినిధులపేరులు చెప్పుఁడని యడిగిరి. ఆఫీసరులు ప్రతినిధులపట్టికనుండి నాపేరును తొలఁగింపఁదలఁచిరని ప్రిటోరియాలో హిందువు లిదివఱకే యెఱిఁగియుండిరి.

దుఃఖజనకమయ్యును మనోరంజకమగు నీవిషయము ముందు ప్రకరణమున.

౨

ఆసియానుండి నిరంకుశాధికారము

నేను ట్రాన్‌సువాలులో నెటులు కాలిడఁగలిగితినో అది ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారికి తెలియరాలేదు. వారు తమకడకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండు హిందూదేశమువారిని కనుఁగొనిరి గాని వీరికి మాత్ర మేమి తెలియును? నేను నా పురాతన పరిచయబలమున చీటి లేకుండఁగనే ప్రవేశించియుందునని వా రనుమానించిరి; అటులగుచో నన్ను చెఱఁబెట్టవచ్చును.

పెద్దయుద్ధ మొకటి ముగిసిన పిదప కొంతకాలమువఱకు ప్రభుత్వమువారు ఒక విశేషాధికారము వహించుట అలవాటు. నాఁటి దక్షిణ-ఆఫ్రికాస్థితి సరిగా అట్టిదే. శాంతిని నెలకొలుపుటకు వా రొక శాసనమును నిర్మించిరి. సెలవుచీటి లేక ట్రాంసువాలు ప్రవేశించువారు చెఱసాలలో నుంపఁబడుదు రని ఆ శాసనము. దీనిని బట్టి నన్ను చెఱఁబెట్ట నూహించిరి కాని 'సెలవుచీటి యేది?' అని నన్నడుగుటకు వీరికి సాహసము చాలకపోయెను.

ఆఫీసరులు డరబనుకు తంతి యంపిరి. చీటితోనే నేను వచ్చినటులు తెలిసికొని, పాపము వారు నిరాశు లయిరి. కాని వా రంతటితో ఆస లుడుగువారు కారు. నేను ట్రాంసువాలులోఁ జొచ్చితిఁ గాని వారు నన్ను మి. చేంబర్లేనును జూడకుండఁ జేయఁగలరు.

ఇందులకు ముందుగా వారు ప్రతినిధులపేరు లడిగిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నల్లెడలను రంగుతెగులు కానిపించుచునే యుండును; కాని, ఇండియాలో ఎట్టి మకిల, ఎట్టికుట్ర కలదో అట్టిది అచట లేదు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ప్రజలకొఱకు ఉన్న డిపార్టుమెంటులు ప్రజా క్షేమమునకే పాటుపడుచుండును. అవి ప్రజాభిప్రాయమును అనువర్తించుచుండును. కావున ఈ యుద్యోగులలో సరళతయు నమ్రతయు చూపట్టుచుండును. కావున దీని యుపయోగము అలంతియో వలంతియో మిగిలిన జాతులలోఁగూడఁ జూపట్టును. ఈ క్రొత్త ఆఫీసరులకు ఆసియానుండి వచ్చుటతోపాటు అచటి నిరంకుశాధికారమును వచ్చెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందు ఒకవిధమగు ప్రజాప్రభుత్వము కలదు. కాని ఇపుడు ఆసియానుండి వచ్చిన ఈ క్రొత్తదినుసు పదునాఱణాలును నిరంకుశాధికార పరిపూర్ణమే; ఏలయన: ఆసియాలో ప్రజాప్రభుత్వము లేదు; ఉన్నది పరప్రభుత్వము. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో తెల్లవారు ఇండ్లుకట్టుకొని అట ఉండిపోయిరి. ఇటులు వారు దక్షిణ-ఆఫ్రికావాసు లయిరి కావున డిపార్టుమెంటులలోని ఆఫీసరులపయి వారికి అంకుశము కలదు. ఇపుడు ఆసియానుండి వచ్చిన నిరంకుశాధికారులు రంగస్థలమునఁ బ్రవేశించిరి. దీనితో హిందువులపని అడకొత్తులోని పోఁకవలె నాయెను.

నేనును దీనిచవిని ప్రత్యక్షముగా ననుభవించితిని. మొట్టమొదట ఆడిపార్టుమెంటు పెద్ద ఉద్యోగిచే 'రమ్మ'ని నేను ఆజ్ఞాపింపఁబడితిని. అతఁడు లంకనుండి వచ్చినవాఁడు. 'ఆజ్ఞాపింపఁబడితిని' అను నీమాటలో కొంచెమేని అత్యుక్తి లేదనుటకు నాయాశయమును విప్పి చెప్పెదును. నాకు వారు చీటి వ్రాసి పంపలేదు. అచట భారతీయప్రముఖులు నిరంతర మాయుద్యోగులకడకు పోవలసియుండుదురు. స్వర్గీయులగు సేఠ్

తైయబ్ హాజీ ఖాన్ మొహమ్మద్ గారును అట్టివారిలో నొకరు. వారిని ఆ యాఫీసరు ఇటు లడిగెను—'గాంధీ ఎవరు? అతఁ డిచటి కేల వచ్చెను?'

తైయబ్ సేటు ఇటులు జవా బిచ్చెను—'వారు మాకు సలహా దారు; మేము కోరఁగా వచ్చినవారు.'

'అటు లయినచో మేము అందఱమును ఇచట నెందులకు? మీ సంరక్షణమునకుఁగాదా మేముండుట? ఇచటి స్థితిగతులు గాంధీ కేమి తెలియును?'

తైయబ్ సేటు సరిగనే సమాధానము ఇటులు చెప్పెను—'నిక్కమే. మీరు కలరు. కాని గాంధీ మావాఁడుకాఁడా? అతనికి మాభాష తెలియును; మాభావము తెలియును. మీ రెట్టివా రయినను తుదకు ఆఫీసరులు!'

గాంధీని నాకడకుఁ గొనిరమ్మని ఆ యాఫీసరు హుకు మిచ్చెను.

నేను తైయబ్ సేట్ వగైరాలతో ఆఫీసరుగారికడ కరిగితిని. అచట మాకు కుర్చీ లెటులుండును? మే మందఱమును నిటారుగా నిలువఁబడి చెప్పుకొనవలయును.

నా కేసి కన్నులెత్తి ఆయాఫీసరు 'నీవేల యిచ్చటికి వచ్చితివి?' అని యడిగెను.

'మావారందఱు నన్నుఁ గోరగాఁ సలహా యిచ్చుటకు వచ్చితి'నని నేనంటి.

'ఇచటికి వచ్చుటకు నీకు హక్కు లేదని తెలియదా? పొరపాటున నీకు చీటి పుట్టినది. నీవు ఈ దేశవాసివిగా పరిగణింపఁబడవు.

నీవు మరలిపోవలసియుండువు. నీకు చేంబర్లేనుగారి దర్శనము దొరకదు. భారతీయుల రక్షణముకొఱకే ప్రత్యేకముగా ఏషియాటిక్ డిపార్టుమెంటు నెలకొల్పఁబడినది. మంచిది. నీవిఁక వెళ్లవచ్చును.'

ఇంత వక్కాణించి ఆఫీసరుగారు నాకు సెల వొసఁగిరి. జవాబిచ్చుటకు నా కవకాశ మీయలేదు.

పిదప నాతోడివారిని ఆఁపి—'గాంధీని ట్రాంసువాలునుండి పంపివేయుఁ' డని మెల్ల మెల్లగా చివాట్లు పెట్టెను.

వారు మూతి ముడుకటించుకొని వెనుదిరిగిరి. మా యెదుట ఈ క్రొత్తసమస్య! అదియు ఆకస్మికము.

3

అవమానసహనము

ఈయవమానము నామనస్సులో బాధ కలిగించెను. అయినను తొల్లి నేనిట్టివి పెక్కు సహించియుంటిని గాన అవి నాకు అలవాటయిపోయెను. కావున నే నీ క్రొత్తయవమానమును సహించి తటస్థుఁడనై కర్తవ్యమును నిర్వర్తింప నిశ్చయించితిని.

ఇటుపిమ్మట ఆయాఫీసరుకడనుండి ఒకచీటి వచ్చెను. అందిటుల కలదు: 'గాంధి డరబనులో మి. చేంబర్లేనును చూచియుండెనుగాన ఇపుడు ప్రతినిధుల పట్టికనుండి ఇతని పేరు తొలఁగించుట ఆవశ్యకమాయెను.'

ఈయుత్తరము నాతోడివారలకు సహ్యము కాలేదు. ఇపుడు ప్రతినిధుల నసలే పంపవలదనుకొనిరి. అప్పుడు నే నచటి విషమస్థితిని సరిగా నిటులు తెలిపితిని. 'మీ రందఱును మి. చేంబర్లేనును కలిసికొని చూడనిచో మీకేమియు కష్టనిష్ఠురములు లేవనియే అర్థమగును. అది యటుండె. మనము వ్రాసికదా మనకష్టములఁ దెలుపుకొనవలెను. అర్జీని మనము వ్రాయనే వ్రాసికొంటిమి. దానిని నేఁ జదివిననేమి ఇంకొకరు చదివిననేమి? మి. చేంబర్లేను ఈవిషయమును గుఱించి మనతో వాదింపఁబోవఁడుకదా! మనకుఁ గలిగిన ఈ యవమానము సహింపనొప్పును.'

నే నిటులు ముగింపకమునుపే తైయబ్ సేటు—'మీ కవమానము కలిగినచో అందఱకును కలిగినటులు కాదా? మీరు మా ప్రతినిధు లను మాట మే మెటులు మఱవఁగలము?' అని బిట్టనెను.

'నిక్కమే, కాని మనసంఘ మంతయు ఇట్టి యవమానముల దిగమ్రింగవలయును. దానికంటె వేఱే గతి యున్నదా?' అని నే నంటి.

'ఏ మయినను సరే, మనము మఱియొక క్రొత్తయవమానము నేల నెత్తిపై తెచ్చి పెట్టుకొనవలయు? ఇక దీని కన్న నెక్కుడు దుస్థితి రాదు మనకున్న అధికారము లేని పోయెనేని?' అని తైయబ్ సేతు ప్రత్యుత్తరించెను.

తైయబ్ సేతుగారి యీ వీరత్వము నాకు ఆనందము కలిగించెను; కాని యీ పరాక్రమముచే ప్రయోజనము లేదని నేనెఱుంగుదును. వీరి లోటుపాటు లన్నియు నేనెఱుంగుదును. కావున వీరి నందఱను శాంతింపఁజేసితిని. 'నాకు బదులుగా ఇండియన్ బారిస్టరయిన జార్జి గాడ్ ఫ్రేగారిని (ఇపుడు స్వర్గీయులు) నియమించుకొనుఁ' డని వీరికి సలహా ఇచ్చితిని.

ఈరీతిగా శ్రీ గాడ్ ఫ్రేగారి అధ్యక్షతతో వీరు మి. చేంబర్లేను గారిని జూడఁబోయిరి. నన్ను తొలగించిన విషయమునఁగూడ మి. చేంబర్లేను కొంచెము మాటలాడెను. 'ఇనుమాఱులు ఒక ప్రతినిధి తోడనే మాటలాడుటకన్న మఱొక క్రొత్తప్రతినిధితో మాటలాడుట మేలుతరము కాదా?' అని చెప్పి అయినగాయముమీఁద పట్టీ వేయఁజూచెను.

దీనితో నాయొక్కయు, సంఘముయొక్కయు పని మునిగియుటకు బదులు హెచ్చెను. మేము మరల ఓనమాలకడకుఁ బోయితిమి. 'మీమూలమునఁ గదా మనవారు యుద్ధములోనికి దిగిరి! దానికి ఫల మిదే' అని కొంద ఱాడిపోసిరి. కాని దీనికి నేఁ జలింప లేదు. నే

నిటు లంటి—'నాచేఁతకు నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. అటులు చేయుట మంచి పనియే నేఁటికిని నేఁ దలఁతును. అటులు చేయుట కర్తవ్యమును పరిపాలించుట. ఫలము వెంటనే కనఁబడకుండుఁగాక; సత్కార్యము సత్ఫలమునే యిచ్చునని నాకు గట్టి నమ్మకము. ఇఁక మనము గతించిన దానిని వర్జించి కర్తవ్యమును గుఱించి విచారించుట లాభకరము.'

ఇతర మిత్రులును నా యీ మాటలను సమర్థించిరి.

మరల నే నిటులంటి—'నిక్కమాడవలయుచో నన్ను పిలిచిన పని ముగిసె ననఁదగును. మీ రెల్లరును 'ఇంటికిఁ బొమ్మ'ని నాకు సెల వొసఁగినను 'ట్రాన్సువాలునుండి కాలు కదపవలదు' అని నా యంతరాత్మ నాకు తెలుపుచున్నది. నేటాలునకు పోవక ఇచటనేయుండి పనిచేయఁదలఁచితిని, నే నింకొక యేఁడాదిదాఁక భారతదేశమునకు పోవు తలఁపును విడనాడుకొంటిని. ఇచట వకాలతు చేయఁదలఁచితిని. ఈక్రొత్త డిపార్టుమెంటువారితో మంచిమాట చేసికొనఁగలనని నాకు ధైర్యము కలదు. మన మీ వ్యవహారమును పరిష్కరించుకొననిచో మనవా రందఱు కొల్లగొట్టఁబడుదురు; ఈదేశమునుండి వెళ్లఁగొట్టఁబడుదురు; క్రొత్తయవమానములు తలఁదాల్పఁ జేయఁబడుదురు. నా కీ విషయమున ఇసుమంతయు సందియము లేదు. మి. చేంబర్లేను నన్ను జూడకుండుటయు, ఆ యాఫీసరు నన్ను తిరస్కరించి నాకు మన్నా చెప్పుటయు ఇవి ఈప్రతినిధుల యవమానమునందు భారతీయసమాజము నవమానమునందు ఇసుమంతయుఁ గావు. మనము కుక్కలవలె కాలము గడపుట తగునా?

ఆత్మకథ

నే నీరీతిగా నా యభిప్రాయమును వారియెదుట నిడితిని. ప్రిటోరియా జోహాన్స్‌బర్గులలో నున్న భారతీయమిత్రులతో నాలోచించి జోహాన్స్‌బర్గులో ఆఫీసు నడప నిశ్చయించితిని.

ట్రాంసువాలులో నాకు వకాలతు-సనదు పుట్టునా పుట్టదా? అని సందియమే. కాని లా సొసైటీవారు నా దరఖాస్తునకు అడ్డము రాలేదు. కోర్టువారు మంజూరు చేసిరి.

అచట ఆఫీసు పెట్టికొనుటకు భారతీయునకు మంచితావు దొరకదు. లోఁగడ నాకు రిచ్‌గారితో మంచి పరిచయము కలదు. అపుడు అతఁడు బేహారము చేయుచుండెను. అతఁ డెఱిఁగిన ఇండ్ల యేజెంటు ఒకఁడు కలఁడు. ప్లీడరులు ఉండుచోటున అతఁడు మంచి గదులు కుదిర్చి పెట్టెను. నేను వకాలతుచేయ మొదలిడితిని.

స్థాపితము 19

౪

త్యాగవృద్ధి

ట్రాన్సువాలులోని భారతీయుల హక్కులు కాపాడుటకు చేసిన ప్రయత్నమును గూర్చియు, ఏషియాటిక్ డిపార్టుమెంటువారితో జరిపిన వ్యవహారములంగూర్చియు ఎక్కువగా వర్ణింపక ముందు అప్పటి నాస్థితిగతులనుగూర్చి కొంత ముచ్చటింతును.

ఇంతవఱకును కొలందియో గొప్పయో డబ్బు కూడంబెట్టవలయు నను నాశ నామనసులో ఉండియేయున్నది. పరమార్థముతోపాటు, ఈ స్వార్థమును కలిసియే యున్నది.

బొంబాయిలో నేను వకాలతు చేయుచుండునపుడు అమెరికా బీమా ఏజెంటొకండు ననుజూడవచ్చెను. అతనిరూపము రమణీయము, పలుకు మధురము. చిరకాలమిత్రమువలె అతండు నాకు భవిష్యత్కాలమున మేలుకలుంగ నిటులు ప్రసంగించెను. 'అమెరికాలో మీవంటి స్థితిగతులు కలవారందఱును తమతమ జీవితములను బీమాచేయించుకొందురు. మీరుగూడ వారివలె భవిష్యద్విషయమున చీకుచింతలు లేకుండ ఉండం గోరుచున్నాను. జీవితము శాశ్వతమా? మాఅమెరికావారు బీమాచేయించుకొనుట ధర్మముగా పరిగణింతురు. తా మొక చిన్నపాలిసీని తీసికొండని నేను బులిపింతును.'

ఇంతవఱకు ఇండియాలోను, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోను ఎందఱో ఏజెంట్లు నాకెదురైరి. కాని నేనెవరికిని మాట యీలేదు. ఏల? బీమా

చేయించుకొనుట అనఁగా భయము చెందుట, ఈశ్వరునియెడ విశ్వాసము గొనకపోవుట యని నేనెఱుఁగుదును ఇటులయినను నే నీతూరి బులిపింపఁబడితిని. అతఁడు తన వాదమునుచెప్పుకొనుచుఁబోవుచుండఁగా నాయెదుట నాయాలుబిడ్డల ప్రతిమలు గోచరించెను. 'ఓయీ! నీవు నీ యాలినగలు ఇంచుమించుగ నన్నియు అమ్మనే యమ్మితివి. నీ శరీరమునకు ఏదేని సంభవించుచో నీయాలుబిడ్డల బరువు? తండ్రి తరువాత తండ్రియై పోషించుచున్న నీయన్నగారిపైఁ బడును. అతఁడేమో ధనికుఁడా? దరిద్రుఁడు. ఇటు లొనరించుట నీకేటిపాడి?' ఇటులు నా మనసులో నిర్ధారించుకొని పదివేలరూకలకు బీమా చేయించుకొంటిని.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా జీవితపు మార్పు మాఱుటచే నా భావములును మాఱెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వచ్చిన ఈ నూతనాపత్సమయమున నే నేదిచేసినను ఈశ్వరుని సాక్షిగా నిడికొని చేసితిని. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఇంకను ఎంతకాలము ఉండవలయుదునో అది తేలలేదు. ఇండియా కిఁక తిరిగిపోఁజాలనని యనిపించెను. కావున నా యాలుబిడ్డల రావించుకొనవలె ననుకొంటిని. వీరిని ఇంకను దవ్వులనుంచుట పాడిగాదు. వీరి భరణపోషణము లన్నియు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోనే జరుగవలె ననుకొంటిని. ఇట్టిచర్చలతో బీమా ఏలచేసితినా యనుకొంటిని. వృథాగా ఆయేజెంటువలలో నేలపడితినా యని విచారించితిని. 'మా యన్నగారు నా పితృస్థానమునందే యుండినచో విధవయగుచో తనతమ్ముని యిల్లాలిని పోషింపఁడా?' అని అనుకొంటిని. కాని 'ముందు నీవే మరణింతువని అనుకొను టెట్లు? తుదకు అందఱను పరిపాలించువాఁ డొక ఈశ్వరుఁడే; నీవును గాదు నీ యన్నయుఁ గాదు. బీమాచేసితివిపో నీ యాలుబిడ్డల పరాధీనులఁ జేసితివి.

వారేల స్వతంత్రముగా జీవింపఁజాలరు? లోకమున అసంఖ్యాకు లగు నిఱుపేదలగతి యేమి? నీవు వారిలో నొకఁడవు గావా?

ఈరీతిగా నామనస్సులో విచారధార ప్రవహించెను. కాని వాని ననుసరించి వెంటనే ఏమియుఁ జేయలేదు. దక్షిణ–ఆఫ్రికాలోఁ గూడ కంపెనీకి ఒక కిస్తీ చెల్లించినటులు గుర్తు.

మఱియు బాహ్యవిషయములుగూడఁ గొన్ని నా యీ విచారధారకు తోడయినవి. దక్షిణ–ఆఫ్రికాకు నేను తొలిసారి వెళ్లినపుడు ఏసుమతమువారితో గూడిమాడియుంటిని. దానికి ఫలముగా నాకు ధర్మమునెడ జాకరూకత అంటిపెట్టుకొని యుండెను. ఈతూరి థియాసఫీ పరివేషమునఁ బడితిని. మి. కీచ్ దివ్యజ్ఞానసామాజికుఁడు. ఇతఁడు నాకు జోహాన్స్‌బర్గులోని సమాజముతో నెయ్యమలవడఁ జేసెను. దివ్యజ్ఞానసమాజమువారి యభిప్రాయములతో నాకు ఐక్యము లేదు. కావున నే నందు చేరలేదు. అయినను ఆసమాజమునవారలతో ప్రత్యేకముగా నాకు గాఢపరిచయము కలదు. దైనందినమును వీరితో ధర్మమునుగూర్చి చర్చించుచుంటిని. అందు పుస్తకపఠనము జరుగుచుండెడిది. అప్పుడప్పుడు నేనును ఉపన్యసించుచుండువాఁడను. భ్రాతృత్వమును కలిగించుకొనుటయు పెంపొందించుకొనుటయు, దివ్యజ్ఞానసమాజమున ముఖ్యవిషయములు. మా కీయెడ చాల చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఈ యాదర్శముతో అందలి సభ్యులకు భేద మేర్పడినపుడు నేను పట్టి మాపుచుండువాఁడను. ఈవిమర్శప్రభావము నాకు సత్ఫల మొసంగకపోలేదు. అది నాయాత్మపరిశోధనకు కారణ మాయెను.

౫

ఆత్మపరిశోధనపరిణామము

నాకు ౧౮౯౩ సంవత్సరమున క్రైస్తవ-మిత్రులతో పరిచయము కలిగెను. నా కపుడు విద్యార్థిదశ. వారు బైబిలుసందేశమును నామది కెక్కించి నాచేత దానిని స్వీకరింపఁజేయఁ జూచిరి. నేను నమ్రతతో తటస్థుఁడ నయి వారిపలుకులను వినుచును, తెలిసికొనుచును ఉంటిని. ఇంతియ కాక హిందూధర్మమును నాశక్తికొలఁది పఠించితిని. మఱియు నితరమతములనుగూడ తెలిసికొన యత్నించితిని. పిదప ౧౯౦౩ సంవత్సరమున నాస్థితి మాఱెను. దివ్యజ్ఞానసమాజపు మిత్రులు నన్ను వారి సంస్థలోనికి లాగికొన నెంచిరి. దానికి హేతు వేమి? నేను హిందువుఁడను. నాకడనుండి ఏదియో కొంత పుచ్చుకొనవచ్చును. దివ్యజ్ఞానసమాజపుస్తకములలో హిందూధర్మముయొక్క ఛాయయు, దాని ప్రభావమును కొంతకొంత కలదు. కావున నేను వారికి కొంచెము సాయము చేయఁగలనని వారియూహ. 'నాకు సంస్కృతము రాదు. నేను ప్రాచీనసంస్కృతగ్రంథములలో హిందూధర్మమును జదువలేదు. అనువాదములలోఁ జదివికొనినదియు కడుఁ గొలఁది' అని వారికిఁ దెలిపితిని. వారు సంస్కారములను, పునర్జన్మములను విశ్వసించువారు గాన నావలన నేదియో కొంచె ముపకార ముండునని వారు నమ్మిరి. చెట్లు లేనిచోటున ఆముదపుఁజెట్టే మహావృక్షము కదా! కొందఱితో వివేకానందుని 'రాజయోగము'ను, మఱికొందఱితో మణిలాల్ నభుభాయి ద్వివేది 'రాజయోగము'ను జదివితిని. ఒక

మిత్రునితో పాతంజలయోగదర్శనము పఠించితిని. పలువురతోఁ గలిసి గీతలఁ జదువ నారంభించితిని. మే మచట నొక చిన్న జిజ్ఞాసుసభను స్థాపించితిమి. అందు నియమపూర్వకముగా అధ్యయనము ఆరంభ మాయెను. మొదటినుండియు గీత యనిన నాకు భక్తిశ్రద్ధలు కలవు. ఇపుడు దానిరహస్య మెఱుఁగవలె ననిపించెను. నాకడ నొండు రెండు అనువాదములు కలవు. వానిసాయమున మూలమును దెలిసికొన ప్రయ త్నించితిని. మఱియు ప్రతిదినమును ఒకటి రెండు శ్లోకములు కంఠస్థ ములు చేయ నిశ్చయించితిని.

ప్రాతఃకాలమున దంతధావనము చేయునపుడును, స్నానము చేయునపుడును గీత వల్లించుచుంటిని. దంతధావనమునకు ౧౫ నిమిష ములును, స్నానమునకు ౨౦ నిమిషములును పట్టెడివి. నేను తెల్లవారి వలె నిలువఁబడి పలుదోమెడివాఁడను. గీతాశ్లోకములను చిన్న కాకితము పై వ్రాసి ఎదుటిగోడ కంటించి చూచుచు వల్లించుచుంటిని. ఈరీతిగా స్నానము చేయుసరికి శ్లోకములు వచ్చెడివి. దినపాఠము వల్లింపను వెనుకటి వానిని గుర్తు చేసికొనను ఈకాలము సరిపోయెడిని. ఇటులు పదుమూఁడధ్యాయములవఱకును వల్లించినటులు గుర్తు. పిదప జంజాటము బలిసెను. సత్యాగ్రహము జనించెను. ఈపసికాయను పెంచవలసిన భార మొకటి మీఁదఁ బడెను. దాని లాలనపాలనములతో నాసమయ ముత్పన్న మయ్యెడిది. నేటికిని అది యాచందముననే యున్న దన నగును.

గీతాపఠనమువలన ఎట్టి ఉపలబ్ధి కలిగెనో దానిని పఠించిన నాసహాధ్యాయులే చెప్పఁ దగుదురు; కాని నామాట,—నా కది శీల మును దిద్దికొన మార్గదర్శక మాయెను. నా కయ్యది ధర్మనిఘంటువు. తెలియని ఇంగ్లీషుమాటలకు డిక్షనరీని ఎటులు తెఱతునో అటులే ప్రవ

ర్తనకుసంబంధించిన చిక్కులలో గీత తెలుపుచున్నది. ఇందలి అపరిగ్రహము, సమభావము మొదలగు పదములు నన్ను గిలీవైచెను. 'సమభావము నెటులు సాధింతును? ఎటులు పాలింతును?' అని మల్లాడితిని. అధికారి యొకఁడు మనల నవమానించును; ఒకఁడు లంచగొండి; దారిని బోవు చుండఁగా నొకఁడు కయ్యమునకు కాలు సాఁచును. ఇట్టివారును గలరు. మనకు చాల నుపకారము చేసినవారును గలరు. వారికిని వీరికిని భేదము లేదా? ఇట్టియెడ సమత్వ మెటులు? మఱియు అపరిగ్రహము ఆచరణమునఁ బెట్టుకొనుట యెటులు? మనదేహముమాత్రము మనకు పరిగ్రహము కాదా? స్త్రీపుత్రాదులు పరిగ్రహము కాక మఱేమి? గ్రంథపూర్ణమైన ఈయలమారలలో నిప్పు పెట్టనా? నా యింటిని జలాకరమగు క్షేత్రముగాఁ జేసివైవనా? లోపలనుండి వెంటనే ఇటులు జబాబు వచ్చెను,—ఇల్లు ముల్లెలు వీడనిచో పరమేశ్వరుని పడయఁ జాలవు. నాచదివిన ఇంగ్లీషు-లా నాకు తోడయినది. స్నెల్ రచించిన లాలోని సిద్ధాంతముల చర్చ సుర్తు వచ్చెను. గీతాధ్యయనాదృష్టమున ట్రస్టీ అను పదమున కర్థము లెస్సగా తెలిసెను. లామీఁద ఆదరము హెచ్చెను. నాకు లాలోఁగూడ ధర్మతత్వము కానిపించెను. ట్రస్టీలు లక్షలాది ధనమును నిలువయుంతురు. కాని అందొక చిల్లిగవ్వపయినేని వారి కధికారము లేదు. ముముక్షువుగూడ ఈ రీతిగనే ప్రవర్తింపవలయును—ఈపాఠము నేను గీతలనుండి నేర్చికొంటిని. అపరిగ్రహమునకు, సమత్వమునకు హృదయపరివర్తనము కావలయు నను విషయము నాకు దివ్వెవలె కానిపింపఁదొడఁగెను. 'భీమాపట్టాను రద్దుచేయింపుఁ' డనియు, 'తిరిగి యిచ్చినంత పుచ్చికొందును; లేనిచో లే' దనియు రేవాశంకరుగారికి వెంటనే వ్రాసితిని. భగవానుఁడు నన్ను సృజించినటులే నా యాలుబిడ్డలను సృజించెను.

౫. ఆత్మపరిశోధనపరిణామము

నన్ను రక్షించినటులే వారినిని రక్షింతును. నారు పోసినవాఁడే నీరు పోయును గదా యని నే నెఱిఁగికొంటిని. నాఁటి నాయాశయము ఒక యుత్తరమునఁ గలదు. తండ్రితో సమానుఁడగు మాయన్నగారికి అందటులు వ్రాసితిని—'నేఁటివఱకు నేను సంపాదించుచువచ్చినది నీకు అర్పించుచు వచ్చితిని. ఇఁక నాయాశను విడనాడఁగోరుచున్నాను. ఇఁకమీఁద నా సంపాదింపఁబోవునది ఏ కొంచెమేని సార్వజనికములగు కార్యములకు వినియోగపడఁగలదు.'

దీని యౌచితి మాయన్నగారికి వడిగా విశదము కాలేదు. ఆయన పెద్దపెద్ద మాటలతో నావిధినిగూర్చి నాకు వ్రాసిరి—'నీవు నాయనగారికన్న నధికుఁడవు కాఁదలఁపఁ బని లేదు. నాయనగారు కుటుంబపాలనపోషణముల మానుకొనిరా? నీవును వారివలె ఇల్లు వాకిలి జాగ్రత్త పెట్టుకొనవలయును....' నేను దీనికి వినయపూర్వకముగా నిటులు జబా బిచ్చితిని—'నాయనగారు ప్రవర్తించిన చందముగనే నేనును ప్రవర్తించుచున్నాను. కుటుంబ మను పదమునకు కొంచెము విశాలముగా వ్యాఖ్యానము చేయుచో నాచేసిన పనియొక్క బాగోగులు తమకు విశద మగును.'

మాయన్నగారు నాపై ఆసలుడిగిరి. నాకు ఉత్తరము వ్రాయుట మానుకొనిరి. దీన నాకు దుఃఖ మొదవెను. కాని దేనిని నేను విధి యని తలఁచితినో దానిని విడనాడుకొంటినేని ఇంతకంటె నెక్కుడు దుఃఖపడియుందును. కావుననే నే నీకొలఁది దుఃఖమును సైరించితిని. ఇటులయినను నాకు మాయన్నగారియెడల భక్తి తొంటివలెనే నిర్మలముగను, అధికముగను ఉండెను. మాయన్నకు నాపైఁ గల అధికవాత్సల్యమే దుఃఖమునకు కారణమని నాకుఁ దెలియును. వీరికి నారూపాయలమీఁద కంటె నా సౌజన్యముమీఁదనే ఎక్కుడపేక్ష.

తుదకు చరమదినసములలో ఆయనకు నాపని నచ్చెను. మృత్యుశయ్యపై నున్నపుడు నాపని ఉచితమనియు, ధర్మ్యమనియు అతఁడు సూచించెను. ఆయన అపుడు వ్రాసిన కమ్మ కరుణాజనకము. తండ్రి కొడుకును క్షమింపుమని కోరినటులు ఆయన నన్ను క్షమింపుమని కోరెను. నాపిల్లలను నీయిచ్చచొప్పున లాలనపోషణశిక్షణములఁ జేయుమని వ్రాసెను. ఆయన నన్నుఁ జూడ కన్నులు వాచుకొనెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చెదనని నాకు తంతి యిచ్చెను. తొందరగా రమ్మని నేనును తంతి నిచ్చితిని. కాని మాకలయికకు ఈశ్వరుఁ డంగీకరింపలేదు.

తనపుత్రులవిషయమున అతఁ డెట్టి యిచ్చఁ జూపెనో అదియు నెఱవేర్పఁబడలేదు. మాయన్న దేశమునందే మేను దొరఁగెను. ఆయన కుమారులు ప్రాచీనసంస్కారమునే పడసిరి. అందు పరివర్తనము పడయఁగలుగలేదు. నేను వారిని ఆకర్షించుకొనలేక పోయితిని. దీన వారి దోసఁ గేదియు లేదు. స్వభావము నెవరు మార్పుచేసికొనఁగలరు? బలవత్తరములగు సంస్కారముల నెవఁ డాఁపఁగలఁడు? మన భావములలో నెట్టిపరివర్తనము కలుగుచున్నదో, మఱియు మన కెటులు వికాసము కలుగుచున్నదో అటులే మనల నాశ్రయించుకొని యున్నవారికిని, మన తోడివారలకును కలుగవలయునని మన మనుకొందుము; కాని అది మిథ్య.

తలిదండ్రులగువారి పూఁట* ఎంత భయంకరమో ఈవిషయమువలన కొంచెము తెలియఁగలదు.

* పూఁట = పూచీ లేక బాధ్యత, responsibility.

సార్వజనిక గ్రంథాలయము.

౬

శాకాహారమునకు బలి

జీవనమునందు త్యాగము, నిరాడంబరతయు, ధర్మజాగృతియు వృద్ధి పొందిన కొలఁదిని నాకు నిరామిషాహారమునందును, తత్ప్రచారమునందును ఆసక్తి హెచ్చెను. ప్రచారము చేయుటలో నాకుఁ దెలిసిన దొకటే పద్ధతి: ఆచరించుట, ఎఱుఁగఁగోరువారితో ఆలపించుట.

జొహాన్సుబర్గునందు నిరామిషాహార-గృహము (vegetarian restaurant) కలదు. దాని నడుపువాఁ డొక జర్మనుదేశమువాఁడు. అతనికి కూనీ జలచికిత్సయందు నమ్మిక. నే నటకు పోఁదొడఁగితిని; మఱియు ఎంతమంది ఇంగ్లీషుమిత్రులను తీసికొనిపోఁగలనో అంత మందిని తీసికొనిపోవుచుంటిని. కాని ఆనిరామిషాహారగృహ మెంతో కాలము మనదని తెలిసెను; ఏలన ధనలోపము. తగునంత దానికి నే సాయపడితిని గాని తుదకు దానిని మూయక తప్పలేదు. దివ్యజ్ఞాన సమాజమువారిలో పలువురు మాంసము తినరు. కొంద ఱసలే తినరు, కొందఱు కొంచెము కొంచెము. ఆ సమాజమునం దొక సాహసవతి కలదు. ఆమె చాల పెద్దయెత్తున మాంసము లేని భోజనాలయ మొకటి పెట్టెను. ఆమె చాల కలారసిక. ధనవ్యయమునకు వెను దీయదు. జమాఖర్చులు చూచికొనదు. ఆమెకు మిత్రులును పలువురని చెప్పవచ్చును. మొదట నీమె కొద్ది యెత్తుమీఁదనే నడపెను. కాని పిదప పెద్దయెత్తున నడపఁదలఁచెను. దీనికి నా సాయము కోరెను.

అపుడు ఆమెకడ నెంత యున్నదో నే నెఱుఁగను గాని తగినంత ధన ముండకపోదని తలంచితిని. నాకపు డబ్బునకు వీలు కలదు. పలువురు క్లయంట్లు నాకడ ధనము నిలువయుంతురు. వీరిలో ఒకసజ్జనుని సమ్మతి గొని ఇంచుమించు వేయిపౌను లీమెకు బదు లిచ్చితిని. ఆ క్లయంటు ఉదారుఁడును,విశ్వాసియు. అతఁడు మొట్టమొదటి గిరిమిటియా.అతఁడు 'భాయీ! మీయిష్టప్రకారము డబ్బు ఇచ్చివేయుఁడు. నే నేమియు నెఱుఁగను. నేను మిమ్ములనే యెఱుఁగుదును' అని యనెను. అతని పేరు బదరీ. ఇతఁడు సత్యాగ్రహమున చాల పని చేసెను. చెఱకుఁ గూడఁ బోయెను. ఇతని యీమాత్రము సమ్మతి చాలు ననుకొని యితనిపైకమును ఆమె కొసఁగితిని. రెండు మూఁడు నెలలు గడచెను కాని పైకము తిరిగి వచ్చునటులు కానిపింపలేదు. అంత నష్టమును భరింపఁదగినశక్తి నాకు లేదు. ఆపైకము నాకడనే యుండుచో వేఱ యుపయోగించెడిది. తుదకు అప్పు మునిఁగిపోయెను. అటులని నన్ను నమ్మిన బదరీని నష్టపఱుప నగునా? అతఁడు నన్నుమాత్ర మెఱుఁ గును. ఆదండుగను నేనే పెట్టుకొంటిని.

ఈసంగతిని నేనొక క్లయంటుతో ప్రస్తావించితిని. అతఁడు న న్నిటులు తియ్యగ మదలకించి నాకు మెలఁకువ కలిగించెను:-

'భాయీ! [దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నేను మహాత్ముఁడను కాలేదు; బాపును (తండ్రి) కాలేదు. మిత్రులును నాక్లయంట్లు నన్ను భాయియని సంబోధించెడివారు] ఈపని మీది కాదు. మేము పలుపనులలో మిమ్ము నమ్మి చనుచుందుము. మీ కీడబ్బు తిరిగి రాదు. కాని మీరే సొమ్ము ఇచ్చికొందురు. బదరీని నష్టపఱుపరు. అది యటుండె. మీ రీరీతిగా మీ క్లయంట్ల ధనమును సంస్కరణముకొఱకు సాయము చేయుచో

వారు పాటింతురు. కొలఁదిరోజులలో మీకును నిప్పచ్చరము. ఇటులగుచో మీ సార్వజనికకార్యము లన్నియు ముగియును.'

సౌభాగ్యమున నాయీ మిత్రుఁ డింకను నున్నాఁడు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలో గాని, మఱియొకతావునఁ గాని ఇతనికన్న మంచి మనసు గలవాఁడు మఱియొకఁడు నాకుఁ గానరాలేదు. ఇతఁ డెవరినేని సందేహించెనేని పిదప నది వట్టిదని తెలిసికొనెనేని, వెంటనే అతనికడకరిగి క్షమింపుమని వేఁడికొని మనస్సును శుద్ధము చేసికొనెడివాఁడు. నన్నితఁడు ముదలకించుట చాల మేలయిన దని అనుభవ మాయెను. బవరీ రూకలు బవరీకి ఇచ్చివయిచితిని. కాని మరల నిట్టి దెబ్బ తగులుచో దాని తాళగలశక్తి నాకు లేదే! అందులకు అప్పు చేయవలయును. ఇట్టిది నే పుట్టినతరువాత చేయలేదు. అప్పనిన నాకు రోఁత. సంస్కరణాభిలాష యెంత యున్నను తనశక్తికి మించి పోఁగూడదని దీనివలన నేర్చికొంటిని. నే నీపనిలో గీతలలో ముఖ్యమగు నిష్కామకర్మమును అనాదరించితిననియు తెలిసికొంటిని. ఈతప్పు నాకు ముందరికి దీపస్తంభ మాయెను.

నిరామిషాహారప్రచారమునకుఁగాను వేదిలో నింత బలిదానము వేయవలసియుండునని నే నెంచలేదు. ఇది నేఁ గోరక చేసికొనిన పుణ్యము.

౭

మట్టి, నీరు : వీనితో పరీక్ష

నా జీవనము నిరాడంబరమయిన కొలందిని వ్యాధులకు మందు పుచ్చుకొనుటలో మొదటినుండియు నాకుఁగల అరుచి ఇపుడు మఱికొంచెము పెరుఁగఁ దొడఁగెను. నేను డరబనులో వకాలతు చేయుచుండఁగా డాక్టరు ప్రాణజీవనమెహతాగారు అచటికి నన్నుఁ జూడ వచ్చిరి. అపుడు నాకు దుర్బలత్వమును (debility), కీళ్లవాఁపును (rheumatic inflammation) కలుగుచుండెడివి. డాక్టరుగారు మందీయఁగా నిమ్మళించెను. పిదప ఇండియాకు మఱలువఱకు చెప్పఁదగినంత వ్యాధి యేదియు వచ్చిన గుర్తు నాకు లేదు.

జోహాన్సుబర్గులో నున్నపుడు మలబద్ధకము, తలనొప్పియు వచ్చుచుండెడివి. భేదులను పుచ్చికొనియు, పథ్యము చేసియు సరిపుచ్చుకొనుచుంటిని గాని దాన రోగముక్తుఁడను గాలేదు. 'ఈ మందుల జంజాటమునుండి బయటఁ బడితివా బ్రతికిపోదు' వని నా మనస్సు చెప్పుచుండెను.

ఆరోజులలోనే కావచ్చును, మాంచెస్టరులో 'నో బ్రేక్ ఫాస్టు ఏసోసియేషన్*' అనునది స్థాపింపఁబడెనని నే వింటిని. దాని యుద్దేశమేమనఁగా, ఇంగ్లీషువారు పలుమాఱులు భుజింతురు. పలురకములు

* ప్రాతరాహారము మానవలెనని పెట్టుకొనిన సమాజము.

వంటకములు కుడుతురు. రేయి పండ్రెండుగంట లగువఱకును తినుచునే యుందురు. దాన డాక్టరుల యిండ్లకు పరుగెత్తుచుందురు. ఈ యాపద తప్పించుకొనవలయుచో ప్రాతర్భోజనము మానవలయును. ఈ యంశము లన్నియు నాయెడఁ బట్టకున్నను కొన్ని కొన్ని తప్పక పట్టును. నేను ముమ్మార్లు కడుపారఁ గుడుతును. రెండు జాములవేళ తేనీరు త్రావుదును. నే నెన్నఁడును కొలఁదిగా తిని యెఱుఁగను. నిరామిషాహారి నయ్యు, పోఁగపులు, మసాలాలు వదలినవాఁడ నయ్యు, వీలున్నంత వఱకు నాతినుదానిలో నేరుచులు చూచుట మాన లేదు. ఆ ఏఁడుగంటలు కొట్టకముం దెన్నఁడును లేచి యెఱుఁగను. అప్పుడు ప్రొద్దుటితిండి మానినచో తలనొప్పి పోవచ్చు ననుకొంటిని. ప్రయత్నము చేసితిని. కొన్నాళ్లు కొంచెము కష్ట మనిపించెను. కాని తలనొప్పి పాఱిపోయెను. కావలసిన దానికంటె నెక్కువ తినుచుంటినని దానితో తేలిపోయెను.

ఈపరివర్తనమువలన మలబద్ధకము మాత్రము పోలేదు. కూనీ చెప్పిన కటిస్నానము చేసి చూచితిని. అది కొంచెము పనిచేసెను గాని అనుకొన్నంతగా చేయలేదు. ఈనడుమ నిరామిషాహారగృహము పెట్టిన జర్మనుమిత్రుఁడో, మఱి యింకొకమిత్రుఁడో కాని, జుస్టు వ్రాసిన 'రిటర్న్ టు నేచర్' అను గ్రంథమును నాచేత నిడియెను. ఈగ్రంథమున మట్టి చేయు నుపయోగములు చదివితిని. ఇంతియ కాక సద్యఃఫలములును, పప్పుగల కాయలును మనుజుల స్వభావమునకు తగిన ఆహారమని ఆగ్రంథకర్త సమర్థించెను. నేనప్పటికి కేవలము పండ్లను తిని చూచి యుండ లేదు; కాని మట్టివైద్యము చేయ మొదలిడి చూచితిని. అది చక్కఁగా పనిచేసెను. మట్టివైద్యము నిట వివరింతును. ఎఱ్ఱనిదిగాని, నల్లనిదిగాని, శుభ్రమయిన మట్టిని తగినంత దెచ్చి చలినీళ్లతో తడుపవలయును. పిండివలె నున్న ఆ మట్టిముద్దను పరిశుభ్రమగు వస్త్రముపై

పూయవలయును. దానిని పొట్టకుఁ గట్టుకొనవలయును. ఈరీతిగా దీనిని పొట్టకుఁగట్టుకొని పడుకొంటిని. మెలఁకువ వచ్చినపుడుగాని, ప్రొద్దునఁగాని, తీసివేయుచుంటిని. దాన మలబద్ధకము నిర్మూల మాయెను. నాఁటనుండియు నేను ఈవైద్యమును చేసికొనుటయగాక నా మిత్రుల చేతను జేయించితిని. దీనివలన లాభము కలుగలేదని చెప్పిన వా రున్నట్లు నాకు గుర్తు చాలదు.

నే నీదేశమునకు వచ్చినపిదప ఈ యుపచారములమీఁద ఆత్మవిశ్వాసమును కోలుపోయితిని. ప్రయోగ మొనరించి చూచుటకు నా కవకాశము లేకపోయెను. ఏల యన ఎచటను నేను అంటిపట్టుకొనియుండ వీ లయినది కాదు. అయినను ఈ మట్టివైద్యమునందును, జలచికిత్సయందును మొదట నా కెంత విశ్వాసము కలదో నేటికిని అంత విశ్వాసము కలదు. నేటికిని నేను కొంత మట్టివైద్యము చేసికొనుచునే యున్నాను. అక్కఱ కలుగుచో నామిత్రులకుఁగూడ చేయుఁడని సలహా యిచ్చుచున్నాను. నాకు రెండు మాఱులు మహావ్యాధులు వచ్చెను; కాని మందులతో మనుజులకు అంతగా పనిలేదని నాకు నమ్మిక. పథ్యము, నీరు, మట్టి ఈమొదలగు గృహవైద్యములతో వేయింటికి తొమ్మిదివందల తొంబదితొమ్మిది కుదుర్పవచ్చును.

చీటికి మాటికి వైద్యులకడకుఁ బరుగెడి రసవిషగంధకములచే శరీరము నింపుకొని మానవుఁడాయువును తగ్గించుకొనుచున్నాఁడు. తనను తనయధీనమున నుంచుకొనఁ జాలఁడు. తాను తనశరీరమునకు ఏలిక యగుటకు బదులు బంటై తుదకు మానవత్వమునుగూడఁ గోలుపోవుచున్నాఁడు.

నే నీ యధ్యాయమును రోగశయ్యపైఁ బరుండి వ్రాయుచున్నాను; కావున నా యీయుద్దేశముల నెవ్వరును గేలిచేయకుందురు

గాక! నా తెగుళ్లకు కారణము నే నెఱుఁగుదు; నేనే వానికి కారణమనియు నెఱుఁగుదు; కావుననే నాకు ఓర్పు పోలేదు. ఈరోగములను ఈశ్వరానుగ్రహముగా నమ్మి పలురకములగు మందులబారినుండి తప్పుకొనఁ గలిగితిని. ఈ మొండివానివలన డాక్టరుమిత్రులకు కష్టము కలుగుచున్నదని నే నెఱుఁగుదును కాని వారు ఉదారతతో నా మొండిపట్టును సైరించి నన్ను విడువకున్నారు.

ఇచట నా ప్రస్తుతస్థితిని అడ్డముగాను, నిలువుగాను చెప్పుకొనవలయు నావశ్యకత లేదు. కావున నేను మరల ౧౯౦౪-౫ సంవత్సరములకు వత్తును.

ఈ విషయము ముందునకు సాగక ముందు పాఠకుల కొక హెచ్చరిక చేయవలసి యున్నది. ఇది పఠించువారు జుస్టు వ్రాసిన ప్రతిమాటయు వేదవాక్యమని నమ్మరాదు. వ్రాయసకాండ్ర దృష్టి ప్రాయికముగా ఏకాంశమునందే లగ్నమయి యుండును. ప్రతివస్తువును తక్కువలోఁ దక్కువగా పదిమూలల నుండిచూడవలయునని నా కోరిక. మఱియు ఆవస్తు వేమూలనుండి చూచినను సత్యముగా నుండవలయును. కాని ఆవస్తువు ఏకకాలమున అన్నిస్థితులయందును సత్యముగా నుండఁజాలదనియు మఱవఁ దగదు. మఱియు చాల పుస్తకములు ధనమునకును, పేరునకును వ్రాయఁబడుచుండును. కావున ఇట్టిపుస్తకములు చదువఁగోరు సజ్జనులు వివేకముతోఁ జదువుదురుగాక! అందలి విషయముల పరీక్షింపఁ గోరువారు అనుభవము గలవారి సలహాను పుచ్చికొందురుగాక! ఓర్పు గొని చదివి తెలిసికొనినపిదప పరీక్షచేయ నారంభింతురుగాక!

౮

ఒక హెచ్చరిక

ప్రవాహపతితమగు కథను జెప్పవలసి మూలకథను మఱొక యధ్యాయముదాఁక ఆఁపవలసి వచ్చినది.

వెనుకటి అధ్యాయమున మట్టినిగుఱించి కొంచెము వ్రాసితిని, ఆ చందముగనే తినుబండములందుఁగూడ పరీక్ష యొనరించి చూచితిని. కావున వీనిని గుఱించియు కొంచెము వ్రాయుట యుచితము. ఈ విషయమును ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా ముందును వ్రాయఁగలను.

తినుబండములలో నాచేసిన పరీక్షల గుఱించియు, విచారణ గుఱించియు సవిస్తరముగా వ్రాయఁ బనిలేదు, ఏలన ఈవిషయములను నేను ఆరోగ్యదిగ్దర్శనము అను గ్రంథమున విస్తరించితిని. ఇండియన్ ఒపీనియన్ అను పత్రికకుఁగాను నేనీగ్రంథమును రచించితిని. నాచిన్న చిన్న గ్రంథములలోనెల్ల ఈగ్రంథమే ఎక్కువగా పాశ్చాత్త్యులచేతను, ప్రాచ్యులచేతను పఠింపఁబడినది. దీనికి కారణ మేమో తెలియరాదు. ఈపుస్తకము ఇండియన్ ఒపీనియన్ చదువుకొనువారలకు వ్రాయఁ బడెను. కాని దీనిని జదివి పలువురు స్త్రీపురుషులు తమ జీవితములను మార్చుకొనిరి. మఱియు నాకు ఉత్తరములను వ్రాసిరి, వ్రాయుచును ఉండిరి; కావున దీని గుఱించి కొంచెము వ్రాయక తప్పదు.

దీనికి కారణ మిది: అందు వ్రాసిన విషయములను మార్పవలసిన పని పట్టలేదు. అయినను నాయాచారములను కొంచెము మార్చికొంటిని

ఆగ్రంథము చదివినవారికి ఈమార్పులు తెలియవు. కాన వీనిని వడిగా తెలిసికొందురని వ్రాయక తప్ప దంటిని.

ఇతరగ్రంథములవలెనే నే నీగ్రంథమును ధర్మబుద్ధిచే ప్రేరితుఁడనై వ్రాసితిని. ఈ ధర్మభావమే నా ప్రతిపనియందును నేఁటికిని గలదు. నే నా గ్రంథములో నిర్ణయించిన కొన్ని విషయములను అలవాటులో పెట్టుకొనఁజాలక పోవుటచే దుఃఖమును, సిగ్గును కలుగుచున్నవి.

మనుజునకు శైశవమున తల్లిపాలు కావలయును. పిదప మఱియేపాలును అక్కఱలేదని నాకు చాల నమ్మకము. వనమున పండిన పండ్లును, కాయలును దక్క వేఱు మనుజున కక్కఱలేదు. బాదముపప్పు మొదలగు బీజములందును, ద్రాక్ష మొదలగు ఫలములందును శరీరమును, బుద్ధిని పెంపొందించు ద్రవ్యములు కలవు. ఇట్టి యాహారము దినువానికి బ్రహ్మచర్యము, సంయమము చులుకన. ‘తిండి యెట్టిదో త్రేఁ పట్టిది,* భోజన మెట్టిదో జీవన మట్టిది’ అను నీమాటలు చాల తథ్యము. ఇది నాకును, నామిత్రులకును మంచి యనుభవము. నా పుస్తకమునం దీవిషయములను విపులముగా చర్చించితిని.

కాని నాదురదృష్టమున ఇండియాలో నా ప్రయోగములను సంపూర్ణముగా ననుష్ఠింపఁజాలకపోయితిని. ఖేడాజిల్లాలో యుద్ధమునకు కూటువమూఁకను ప్రోగుచేయుచున్నతఱి ఒక పొరపాటుచే మృత్యుశయ్య నెక్కితిని. పాలను విడనాడి ప్రాణధారణ మొనరించుటకు నే నింతవట్టు నిష్ఫలప్రయత్నము లనేకము లొనరించితిని. పాలు లేకుండ ప్రాణధారణ మొనరించుటకుఁగాను నాయెఱిఁగిన పలువురు డాక్టరు

* ఆహర్ తేవో ఓడకార్, మాణస జేవ్యుం ఖాయ్ తేవో థాయ్.

లను, రసాయనశాస్త్రజ్ఞులను అడిగి చూచితిని. కొందఱు పాలకు బదులు మినపకడుగును, కొందఱు మహువా నూనెను, కొందఱు బాదము పప్పు పాలను సూచించిరి. శరీరము కృశించువఱకు వీని నన్నిటిని వాడి చూచితిని గాని రోగశయ్యను మాత్రము విడువలేదు.

రోగనివారణమునకు ఖాద్యాఖాద్యవిచారణము చేయరాదని వైద్యులు చరకము మొదలగు గ్రంథములు ప్రమాణముగాఁ జూపిరి. మఱియు పని పట్టుచో మాంసాదులనుగూడ తినవచ్చు ననిరి. ఇట్టివారు పాలను ఎటులు విడనాడు మనఁగలరు? బీఫ్ టీని, బ్రాందిని పుచ్చుకొను మనువారు పాలను విడువు మనఁగలరా? నే నొట్టు పెట్టుకొంటిఁ గాన ఆవుపాలను, గేదెపాలను త్రాగను. క్షీరమాత్రమును త్యజించుటయే నా ఒట్టునం దుద్దేశము. కాని నే నాశపథము చేసికొనినపుడు నామనస్సులో ఆవులు, గేదెలుమాత్రమే కలవు. కావునను, జీవితాశచేతను ఎటులో ఒకటులు మనస్సును సరిపెట్టుకొంటిని. ఈరీతిగా శపథముయొక్క ఉద్దేశమును పాలించి మేఁకపాలు త్రాగ నిశ్చయించితిని. ఈ మేఁక పాలు త్రావునపుడు అది శపథముయొక్క ఆత్మను చంపుటయే యని నా మనస్సు చెప్పుచునే యుండెను.

కొలతుచట్టమును ఎదురుకొనవలయు నను మోహము నన్ను విడనాడలేదు. దీనిచే బ్రతుకునందును ఇచ్ఛ పుట్టెను. దానఁజేసి జీవితము నందలి నా యీ మహాపరిశోధన ఆఁగిపోయెను.

కూటితోడను, నీళ్లతోడను ఆత్మ కించుకేనియు సంబంధము లేదు. ఆత్మ తినదు, మఱి త్రాగదు. 'పొట్టలోనికి పోవు వస్తువుచే లాభహాని లేదు గాని లోపలి నుండి వచ్చు మాటచే లాభహాని కలదు' అను నీ వచనముల నే నెఱుఁగుదును. ఇవి నిక్కములే. కాని యీ

వచనములతో జగడము పెట్టుకొనుటకన్న నా నిశ్చయమును వ్రాయఁదలఁతును—ఎవఁడు భగవంతునియెడల భయభక్తులతో సంచరింపఁగోరునో, ఎవఁడు ఈశ్వరుని ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁ గోరునో, ఆ సాధకుఁడు మాటయందువలె తిండియందును త్యాగమునకుఁ గాని, గ్రహణమునకుఁ గాని ఆవశ్యకత సమానముని తెలియవలయు.

పిదప నేను పొరపడిన విషయములలో నా చూపిన దెసనే పొండని యితరులకు సలహా నీయను. ఇంతియ కాక మీ రీదారిని పోవలదనియు నిరోధింతును. కావున నాఆరోగ్యదిగ్దర్శనమును జూచి దాని ప్రకారము ప్రయోగము లొనరించి మామ స్త్రీపురుషులకు ఈ విషయము చెప్పఁగోరుచున్నాను. ఎటుఁ జూచినను పాలను విడనాడుట మేలని తోఁచినచో, లేక అనుభవము కల వైద్యుఁడు పాలను త్రావవలదని చెప్పినచో, అపుడు పాలను విడనాడవలయుఁ గాని నాపుస్తకమునుబట్టి యేసజ్జనుఁడేని పాలను విడనాడరాదు. ఎవని జఠరాగ్ని మందగించెనో, ఎవఁడు దీర్ఘవ్యాధిచే మంచ మెక్కెనో, అట్టివానికి పాలకంటె తేలికగా జీర్ణమగునదియుఁ, పాలకంటె పుష్టి చేయునదియు నగు నింకొక పదార్థము లేదని హిందూదేశములో నా కనుభవము.

ఈపుస్తకమునందు పాలను గుఱించి వ్రాసిన విషయము ఆరూఢము కావలి పాఠకులకడ నావినతి.

ఈప్రకరణము చదువు వైద్యులు గాని, డాక్టరులు గాని, హాకీములు గాని, మఱియు అనుభవముగల యేసజ్జనులేని పాలవంటి పోషకమును, పాచకమును అగు వనస్పతిని—అధ్యయనబలమునఁ గాక అనుభవబలమున—ఎఱిఁగియున్నచో తెలిపి నా కుపకారము చేయఁగోరుచున్నాను.

౬

బలముతో లడాయి

ఇఁక ఆసియా ఆఫీసరులయెడ దృష్టిఁ బఱపుదము. వీరి పెద్ద ఠాణా జోహాన్సుబర్గులో. ఈఠాణాలో హిందూస్థాను వారికిఁ గాని, చీనా వారికిఁ గాని, మఱి యితరులకుఁ గాని రక్షణము లేదు సరిగదా, భక్షణమే. 'వచ్చుట కధికారము గల వారిని రానిచ్చుట లేదు, మఱి అధికారము లేనివారికడ నూఱు పౌనులు పుచ్చుకొని రా నిచ్చుచున్నారు; దీనికి ప్రతికారము మీరు చేయనిచో మఱి యెవరు చేయుదురు?' అని నాకడ ప్రతిదినమును ఫిర్యాదు. నామనస్సుకూడ లోపల నటులే చెప్పుచున్నది. ఈకష్టము తొలఁగింపనిచో నేను ట్రాన్సువాలునం దున్న ఫల మేమి?

దీనికి సాక్ష్యము సమకూర్పఁ దలపెట్టితిని. తగినంత సాక్ష్యము సమకూరినపిదప పోలీసు కమీషనరు కడ కరిగితిని. అతనియందు దయయు, న్యాయమును గలవని నాకుఁ దోఁచెను. నామాట లొక్కపెట్టున ఉఫ్ఫని ఎగురఁగొట్టుటకు బదు లతఁడు మనస్సునకు పట్టించుకొని వినెను. మఱియు సాక్ష్యము నంతయుఁ దనకుఁ జూపు మనెను. సాక్షులను స్వయము పరీక్షించెను. నామాటపయి నమ్మకము కలిగెను. 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో తెల్ల జూరరులు తెల్ల అపరాధులను దండించుట దుష్కరము' అని నే ననుకొనినటులే అతఁడును అనుకొనెను. పిదప నతఁడిటు లనెను—'అయినను మనము ప్రయత్నము చేసి చూతము. జూరరు లపరాధులను విడిచిపెట్టింతురేమో యనుభయమున మన పనిని మనము

మానరాదు. వీరిని తప్పక అరెస్టు చేయింతును. నేను నాశక్తికొలంది పనిచేయుమనని నమ్ముఁడు.'

నేను నమ్మనే నమ్మితిని. పలువురు ఆఫీసరులపై నా కనుమానము కలదు; కాని వారి అంశమయెడల నాకడ ప్రబలమగు ప్రమాణము లేదు. ఇరువురియెడల మాత్రము నా కావంతయు సందియము లేదు. కావున వా రిరువురికిని వారంటులు జారీ ఆయెను.

నా చేతలకు రహస్య మనునది లేదు. నేను ప్రతిదినమును పోలీసుకమిషనరుకడకరుగుచుంటినని పలువు రెఱుఁగుదురు. ఈయాఫీసరులకడ పలురకాల వేగులవా రున్నారు. వారు నా ఆఫీసుకడకు రాకపోకలు చేయుచు నా అనుపానులను వారి కెఱిఁగించుచుండిరి. ఆ యాఫీసరులనుగుఱించి యొకటి చెప్పవలయును. భయముచేత తగినంత మంది వేగులు వారికి దొరకలేదు. భారతీయులును, చీనావారును నాకు సాయపడనిచో ఆ యాఫీసరులను పట్టించుట దుస్తర మయ్యెడివి.

వీరిలో నొకఁడు పాఱిపోయెను. పోలీసుకమిషనరు వారంటు పంపి, పట్టించి తెప్పించెను. విచారణ జరిగెను. సాక్షులు సంపూర్ణముగా విచారింపఁబడిరి. వీరిలో నొకరి సంగతి జ్యూరీకి ఎఱుక యగుటకుఁ గూడ ప్రమాణ ముండెను. అయినను వీ రిరువురును విడుదలచేయఁబడిరి.

నేను మిగుల నిరాశుఁడ నయితిని. కమిషనరుగూడ మిగుల వెత చెందెను. వకీలుపనిపై నాకు రోఁత పుట్టెను. నేరములు కప్పిపెట్టుటలో బుద్ధి ఉపయోగపడెనని బుద్ధిపైఁగూడ రోఁత వొడమెను.

వీ రిటులు విడుదల పొందినను సర్కారువారు వీరిని ఉద్యోగమునుండి తొలఁగించి తమస్థానమున ఉండనీయకపోవుటచే వీరి యపరాధము తేటతెల్లమే ఆయెను. వీరిరువురును తమపదవిని బాపుకొనిన

పిదప ఈతాణాలో కళంకము కొంచెము తగ్గెను. భారతీయులకు కొంచెము ధైర్యమును కలిగెను.

దీన నా ప్రతిష్ఠ హెచ్చెను. నా వకాలతుగూడ హెచ్చెను. లోకులు వెచ్చించు ధనము అంతయుఁ గాకపోయినను, కొంతవట్టు తగ్గెను. ఒంచగొండు లింకను చేతులు కొట్టుచునే యుండిరి గాని ఆ పనితో యోగ్యులకు తమ యోగ్యతను కాపాడుకొనఁ గా లానిన దని చెప్పనగును.

ఈయాఫీసరు లథములు; అయినను వారియెడల నా కిసుమంతయు దుర్భావము లేదు. ఇదియు వా రెఱుఁగుదురు. వారు చిక్కులో నుండఁగా సాయము చేయవలసిన అక్కఱ కలిగెను. చేసితిని. నే నెదిరింపనిచో జోహాన్సుబర్గు మున్సిపాలిటీలో వీరికి ఉద్యోగము దొరకును. వారి మిత్రుఁ డీవిషయమును నాతోఁ జెప్పెను. నేను వారికి ఉద్యోగ మిప్పింప పాటుపడితిని. వారి కది దొరకెను.

దీనివలన నన్నెఱిఁగిన తెల్లవారు నాయెడల నిశ్శంకముగా ప్రవర్తింపఁగలిగిరి. మఱియు ఈడిపార్టుమెంటువారితో నేను పలుమాఱులు తలపట్టుకొన్నను, ఎంత గట్టిగా మాటాడినను, వారు నాకు నెయ్యమును, తియ్యమును చూపుచునే యుండిరి. ఇట్టి ప్రవర్తనము నా స్వభావములోఁ గలదని నాఁటికి నే నెఱుఁగను. ఇట్టిప్రవర్తనము సత్యాగ్రహమునకు కూఁకటివేరనియు, అహింసలో నొక అంగమనియు పిదప తెలిసికొంటిని.

మనుజుఁడు వేఱు, వాని పని వేఱు. మంచిపనియెడ ఆదరము, చెడుపనియెడ తిరస్కారమును కలిగి తీరును. మంచిపని చేసినను, చెడుపని చేసినను, మనుజునియెడల ఆదరము గాని, దయ గాని చూపవల

యును. ఈమాట తెలిసికొనుట సులువు. కాని ఆచరించుటమాత్రము బలువు. ఈజగత్తునం దింత ద్వేషము ప్రబలుట కిదియ కారణము.

సత్యమును శోధింప అహింసయే మూలము. అహింస యెంత పట్టు హస్తగతము కాదో సత్యముకూడ నంతపట్టు హస్తగతము కాదని ప్రతిక్షణమును నా కనుభవ మగుచున్నది. ఒకపనిని, ఒక ప్రణాళికను విరోధింపఁదగును కాని ఆపనిని, ఆప్రణాళికను నడుపువానితో విరోధము పెట్టుకొనుట యనఁగా తనతో తాను విరోధము పెట్టుకొనుటయే. ఏలయనఁగా,—మన మందఱమును ఒక కుంచెచేతనే చేయఁబడితిమి. మన మందఱమును ఒక బ్రహ్మపుత్రులమే. మనుజునిలో అనంతములగు శక్తు లున్నవి; కావున మనము మనుజు ననాదరించుచోఁ గాని, తిరస్కరించుచోఁ గాని వాని శక్తులను, గుణములను తిరస్కరించినటులగును. మఱియు ఇటు లొనరించుట మనుజునకును, ప్రకారాంతరముగా సమస్తజగత్తునకును హాని కలిగించిన దగును.

౧౦

పుణ్యస్మరణము, ప్రాయశ్చిత్తము

నా జీవితమున పలుమతముల వారితో, పలుజాతులవారితో పరిచయ మొదవఁజేయఁగల సంఘటనము లనేకములు జరుగుచు వచ్చెను. ఇట్టి యనుభవము లన్నింటిచే నాకు ఇంటికిని బయటికిని, దేశమునకును పరదేశమునకును, హిందువునకును ముసలమానునకును కిరస్తానికిని పారసీకునకును యూదునకును, భేదబుద్ధి యెన్నఁడును కలుఁగలేదు. నాహృదయ మిట్టి భేదము నెఱుఁగఁజాలదనియే చెప్పఁగలను. ఇయ్యది నాకొక గుణమని యనుకొనను. ఏలన, అహింస, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము లోనగు యమములను, నియమములను అలవాటులోఁ బెట్టుకొంటిని. నేటికిని వానియెడ నా ప్రయత్నము కలదు. కాని ఆరీతిగా అభేదబుద్ధిని పెంపొందించుకొనుటకు నేను ప్రయత్నముచేసిన గుఱుతు లేదు.

డర్బనులో నేను వకాలతు చేయుచుండఁగా నా గుమాస్తాలును నాయింటనే నివసించెడివారు. వారిలో హిందువులును, కిరస్తానులును గలరు. దేశమునుబట్టి చెప్పవలసివచ్చుచో గుజ్జరులును* చెన్నపురివారును అని చెప్పవలసి వచ్చును. నేనెన్నఁడును వీరిని వేఱుగాఁ జూచిన యెఱుక లేదు. నాయాదరమునకు నాభార్య యెన్నఁడేని అడ్డువచ్చుచో నే నామెను ముదలకించుచుండెడువాఁడను. నాగుమాస్తాలలో నొకఁడు

* గుజరాతువారు. ఇది ఘూర్జరశబ్దభవము. అను.

క్రైస్తవుఁడు: ఇతని తలిదండ్రులు పంచములు. మా యిల్లు తెల్లవారి యిళ్ల పద్ధతిని కట్టఁబడినది. ఈకారణమున గదులలో తూములు లేవు—ఉండవలయుననియు నాయుద్దేశము కాదు—ఇది నామతము. దీనివలన గదులలో తూము లుండవలయు తావుల మూత్రమునకు వేఱుగా కుండలు ఉండెడివి. వీనిని బాగుచేయుపని మా ఆలుమగల యిరువురిదే కాని నౌకరులది కాదు. ఇంటివారితోపాటుఘుపోయిన గుమాస్తాలు మాత్రము తమంతఁ దామే శుద్ధిచేసికొనుచుండిరి. కాని యీక్రైస్తవుఁడు సరి క్రొత్త. ఇతనికుండను మేమే ఎత్తి బాగుపఱుపవలయును. కస్తూరిబాయి కుండలనెత్తి బాగుచేసెడిదే కాని ఈ సోదరుని భాండమెత్తుట ఆమె కసహ్యమనిపించెను. దానితో మాయిరువురకును చెడెను. నేను ఎత్తివేయుటయు ఆమెకు మంచి దనిపింపలేదు. మఱియు తానెత్తుటకును కష్టమనిపించెను. అయినను, కన్నులనుండి ముత్తెముల బిందువులు రాల ఒకచేత కుండనెత్తికొని కెంపుమాపుతో ముదలకించుచు మెట్లు దిగు కస్తూరిబాయి నేఁటికిని నాకనుల వ్రేలును.

నే నెంత ప్రేముడి గలవాఁడనో అంత ఘాతకుఁడ నగు పతిని. నే నామెకు శిక్షకుఁడ నని నాయూహ. కావున గ్రుడ్డిప్రేమకు వశుఁడనై ఆమె నిటులు రాచి ఱంపమునఁ బెట్టుచుంటిని.

ఈకారణమున ఆమెయే ఆకుండను దీసికొని వెళ్లినను నాకు తుష్టి కలుగలేదు. నగుమోముతో దానిని దీసికొని పోవలయు నని నా కోరిక. దీనిగుఱించి నే నామెపైకి ఉఱుకులు పరుగులెత్తితిని. తుదకు త్తేజితుఁడనై 'ఇదిగో, ఈ యల్లరి నాయింట సాగదు' అని అంటిని.

ఈమాట బాణమువలె నాటెను.

'మీయిల్లు మీరే యుంచుకొనుఁడు ఇదె నేనేఁగితిని' అని యామెగట్టిగా ననెను.

నే నపు డీశ్వరుని మఱచితిని. నాయెదలో దయ యనునది ఎండిపోయెను. నే నామె చేయి పట్టుకొంటిని. మెట్లకెదురుగ నే ద్వారము కలదు. దీనయు, నబలయు నగు నామె చేయిపట్టుకొని ద్వారముదనుక ఈడ్చుకొని పోయితిని. తలుపు సగము తెఱచితిని.

కన్నులనుండి గంగాయమునలను ప్రవహింపఁ జేయుచు కస్తూరి బాయి యిటు లనెను.

'మీకు సిగ్గు లేకపోవుఁగాక! నాకుఁ గలదు. కొంచెము సిగ్గు తెచ్చికొనుఁడు! నన్ను బయటికిఁ ద్రోయుచో నే నెక్కడికిఁ బోవు దును? పుట్టింటికిఁ బోద మన్న నాతలిదండ్రు లిచట లేరుగదా! మాది ఓర్పు గల స్త్రీజాతి. కావున మీరభస సైరింపనే వలయు. ఇఁక సైనను కొంచెము సిగ్గుగొని తలుపు మూయుఁడు! ఎవరేని మనల నిరు వురిని జూచినచో నవ్వుకొని పోదురు!'

నేను మొగ మింత చేసికొంటిని గాని లోలోన సిగ్గిలితిని. తలుపు మూసివేసితిని. నన్ను నాభార్య విడువఁ జాలనిచో నేనుమాత్ర మామెను విడువఁగలనా? ఈరీతిగా మాలో మా కెన్నియో కయ్య ములు వచ్చెను; కాని అన్నియు తుదకు మంగళముగనే పరిణమించెను. పత్నియే అద్భుతముగ తన యోర్పు బలమున ఎల్లప్పుడును విజయ మందెను.

నే నిపుడు తటస్థుఁడనై ఆవిషయములఁ జెప్పఁగలను; ఏలన ఆఘటన లన్నియు నాపూర్వయుగమునకు సంబంధించినవి. నేఁడు నే

నా మోహాంధుఁడ నగు భర్తను గాను; ఆమెకు శిక్షకుఁడను గాను; ఇచ్చ వచ్చుచో కస్తూరిబాయి నన్నిపుడు దండింపవచ్చును. మేము ఒండొండ భుక్త భోగులమగు మిత్రులము. మే మొండొండ నిర్లేపముగా నుండి జీవితము గడపుచున్నాము. కస్తూరిబాయి నా జబ్బులలో ప్రతిఫల మపేక్షింపక సేవ చేయున దాయెను.

౧౯౦౦లో ఇది జరిగెను. అపుడు బ్రహ్మచర్యపాలన మన నించుకయు తెలియదు. పత్ని కేవలము సహధర్మిణి యనియు, సుఖదుఃఖసఖి యనియు నాఁటికి నే నెఱుఁగను. పత్ని యన భోగభాజన మనియు, మగని యాజ్ఞలను తలఁ దాల్చుటకే పుట్టిన దనియు నాఁటి నా తలఁపు.

కాని ౧౯౦౧ నాఁటికి నాతలఁపులలో గంభీరమగు పరివర్తనము కలిగెను. ౧౯౦౬ నాఁటికి వాని పరిణామము పూర్ణమాయెను. కాని వానిమాట ముందు నేను నిర్వికారుఁడ నయినకొలఁదియు నాసంసారము శాంతమును, నిర్మలమును, సుఖయుతమును అగుచు వచ్చెను. నేఁటికిని అనుమండె నని చెప్పనొప్పును.

ఈపుణ్యస్మరణమువలన మేము ఆదర్శ దంపతుల మనిగాని, లేక నా ధర్మపత్నియందు ఎట్టి దోసఁగును లేదని గాని, లేక మా యాదర్శము ఒకటియేయని గాని ఎవరును అనుకొనకుఁడు! కస్తూరిబాయికి వేఱుగా ఆదర్శము కలదా యనుచో, లేదు; పాప మాయిల్లా లేమియు నెఱుఁగదు. నా యాచరణములలో చాలవట్టు ఆమెకు ఇంపుగావు. మే మెన్నఁడు నొండొండ వానిని గుఱించి చర్చింపము. చర్చించినను సారము కానిపింపదు. తజిలో తలిదండ్రులుగాని, నేనుగాని ఆమెను చదివింప లేదు. కాని హిందూస్త్రీ లందఱిలో కొలఁదిగనో గొప్పగనో

యుండు నొక మహాగుణ మీయామెయందు అతిమాత్రముగా నున్నది. తలంచియో తలంపకయో, ఎఱింగియో యెఱుంగకయో నాపాదముల ననుసరించుటలో తన జీవితము సార్థకమని యామె నమ్మిక. మరియు జీవితమును నిర్మలముగాఁ జేసికొనఁ బూను నాపూనికల కామె యెన్నఁడును అడ్డు రాలేదు. మాయిరువురి బుద్ధిశక్తులలో భేద మున్నను పయి కారణములవలన మాజీవనము సంతుష్టమనియు, సుఖవంత మయినదనియు, ఊర్ధ్వగామి యనియు నా యుద్దేశము.

౧౧

ఆంగ్లేయులతో గాఢపరిచితి

సత్యశోధనమును సూచించిన యీకథ యేరీతిని వ్రాయఁబడుచున్నదో పాఠకులకు ఈప్రకరణముకడఁ జెప్పఁదగియున్నది. దీని నారంభించినపుడు 'ఈపద్ధతిని వ్రాయుదును' అని ఒకపద్ధతిని నిరూపించుకొనలేదు. పుస్తకములుగాని, డయరీలుగాని వేఱు కాగితములుగాని ఉంచుకొని వానినిజూచి వీనిని వ్రాయుట లేదు. వ్రాఁతకుఁ గూర్చున్ననాఁడు నాయంతరాత్మ నన్నుఁ బ్రేరించినరీతి వ్రాయుచు వచ్చుచుంటిని. నాలోపల జరుగుచున్న క్రియాకలాప మంతయు నా యంతరాత్మచే ప్రేరితమని నిశ్చయముగా నొడువఁజాలను. కొలఁది పనిగాని, గొప్పపనిగాని చెప్పఁదగినవియు, ఏఁటేట నా చేయునవియు నగు కార్యములను పరిశీలించినచో నవి నాయంతరాత్మ ప్రేరించుటచే జరిగినవే యని చెప్పినచో అనుచిత మనుకొనను.

నే నంతరాత్మ నెఱుఁగను లేదు, చూడను లేదు. భగవానునిపై ప్రపంచకమునకు అంతకునుగల నమ్మకము నాయది యని యనుకొందును. ఆనమ్మిక ఏరీతి నయినను ఆఁపరానిది. కావున దానిని నేను పట్టి నమ్మిక యనుకొనను; మఱి అనుభవ మనుకొందును. దీనిని అనుభవమని రూపించుట ఒకరీతిగా సత్యమును దండించుటయే. కాని దీని శుద్ధస్వరూపమును దెలుపఁగల శబ్దము నాకడ లేదన్నచో ఇంచుమించు ఉచితతరమని అనుకొందును. అదృష్టమగు నీయంతరాత్మకు వశవర్తినై ఈకథను వ్రాయుచున్నానని నా నమ్మకము.

ఆ త్మ క థ

వెనుకటి ప్రకరణము వ్రాయ మొదలిడి 'ఆంగ్లేయులతో పరిచితి' అని శీర్షిక మొదలువేసితిని. ఇటులు వ్రాయుచుండఁగా ఆవిషయమును వ్రాయుముందు 'పుణ్యాస్మరణము'నుగుఱించి వ్రాయుట ఆవశ్యకమని గ్రహించితిని. అపుడు 'పుణ్యాస్మరణము' అను ప్రకరణమును వ్రాసితిని. పిదప ముందటి శీర్షికను దీనికి మార్చితిని.

ఈ ప్రకరణము మొదలిడఁగానే మరల నొక ధర్మసంకట మెదురాయె. ఆంగ్లేయుల పరిచితిని వ్రాయునపుడు వేనిని వేనిని వ్రాయను? వేనిని వేనిని వదలను? అనునది దొడ్డసందియము. వ్రాయవలసిన దానిని విడుచుచో సత్యమును కప్పిపుత్తునేమో యని యనుమానము. ఇంతియ కాక ఈకథ వ్రాయుటయు ఆవశ్యకము కాదనియు అనవచ్చును. ఇట్టి దశలో ఆవశ్యకము లేవో, అనావశ్యకము లేవో యేఱిచూచుట కడుఁ గఠినము.

ఆత్మకథలు సంపూర్ణముగా ఇతిహాసములు కావనియు, మరియు వీనిని వ్రాయునపుడు చాలఁ జిక్కులు కలుగుననియు ఎపుడో చదివియుంటినిగాని దానియర్థ మిపుడు చక్కగా బోధపడెను. సత్యశోధనములను సంబంధించిన నాయీయాత్మకథయందు నాకు గుఱుతున్నదంతయు ఎక్కించుటలేదని నాకుఁ దెలియును. సత్యమును తెలుపవలయునెడ ఎన్నిమాటలు వ్రాయవలయునో, మఱి యేమాటలు వ్రాయఁదగదో యెవరుచెప్పఁగలరు? నాఒకతరపున మాత్రమే గల సాక్ష్యమునకు న్యాయమందిరమున ఎంతకిమ్మత్తు ఉండఁగలదు? తీరికగలవాఁడెవఁడేని వెనుక వ్రాసిన ప్రకరణములలో క్రాసుపరీక్ష చేయఁదొడఁగినచో వీని కింకను మెఱుఁగు రావచ్చును. లేక మఱొక వ్యాఖ్యాత ఖండన దృష్టితో దీనినంతయు ఛిన్నభిన్న మొనరించి పొరపాటులను చూపి ఉప్పొంగవచ్చును.

ఇవన్నియు నాలోఁచించి చూడఁగా ఈగ్రంథము నింక కట్టి పెట్టినచో బాగుండదా? యని అనిపించుచున్నది. కాని 'పూనిన పనిని తప్పని తోఁచినదాఁక విడనాడరాదు' అను న్యాయము నాధారముగాఁ జేసికొని నాఅంతరాత్మ 'వలదు' అని చెప్పువఱకు వ్రాసికొనుచుఁబోవ నిశ్చయించితిని.

వ్యాఖ్యాతల మెప్పునకు నేను దీని వ్రాయుటలేదు. సత్యశోధనలలో వ్రాయుటయు నొకశోధన యని వ్రాయుచున్నాను. ఇంతియ కాక నాతోడివారలకు దీనివలన కొంత యూఱట కలుగఁగలదనియు నొకయుద్దేశము. దీని యారంభము వారి సంతోషము కొఱకే. ఆనంద స్వామియు, జయరామదాసును నన్ను వెంటాడనిచో నిది యారంభింపఁబడునది కాదేమో! ఈకారణమున దీనిని వ్రాయుటలో నేదేని దోసఁగున్నచో వారును ఈదోసఁగులో భాగస్వాములు.

ఇఁక ప్రకృతి మనుసరింతము. హిందూస్తానీ గుమాస్తాలును తదితరులును మాయింటిలో ఇంటివారితోపాటయిపోయి యున్నటులే ఇంగ్లీషువారును ఉండిపోఁ దొడఁగిరి. నాకడ నున్నవారిలో కొందఱికిది యిష్టము కాదు. అయినను నేను వారిని పట్టుపట్టి ఉంచుకొంటిని. అందఱి యెడలను ఇట్టి పట్టు పట్టుట తెలివిగల పనియని తలఁపను. ఈబాంధవ్యముచే కొందఱి వలన చిక్కులు కలిగెను. ఈయెడ నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. చిక్కులు కలుగుచున్నను, చిక్కులు కలుగుచున్నటులు తెలియుచున్నను, ఇతరమిత్రులకు అసౌకర్యము సంభవించుచున్నను, ఈకష్టములు సైరింపఁబడుచునే యుండెను. నామతమును నేను మార్చుకొనలేదు, మరియు నామిత్రులు ఉదారతతో సైరించిరి. ఈనా క్రొత్తచుట్టఱికములు నామిత్రులకు కష్ట మనిపించినపుడు నేను వారిని మందలింప మానలేను. ఏలయన ఆస్తికులు తమలో నున్న

ఈశ్వరుని అందఱిలోపలను జూడఁ గోరుదురు. అటులగుటఁజేసి అందఱి యెడలను లేపము లేకుండ సంచరింపఁగలశక్తిని సంపాదించుకొనవల యును. అట్టిశక్తి సంపాదింప నుపాయ మేమన్నచో అప్రయత్న ముగా అట్టి యవకాశము లొదవినపుడు వానిని దూరగింపక క్రొత్త క్రొత్త గుట్టిడికములలో పడి రాగద్వేషములు లేకుండఁ జూచు కొనుటయే.

ఈకారణమున బోయరుయుద్ధము ఆరంభమయిన తఱి మా యిల్లంతయు కిటకిట లాడుచున్నను ఇరువు రాంగ్లేయులను తా వొసఁగితిని. వా రిరువురును దివ్యజ్ఞానసమాజమునవారు. వారిలో నొక రైన కిచనుగారిని గూర్చి ముం దెఱుఁగఁ గలరు. ఈమిత్రుల సహవాస మున నాభార్యను ఏడిపింపవలసివచ్చెను. నావలన ఆమె పలుమాఱులు దుఃఖింపవలసివచ్చెను. అడ్డమాఁకలు లేక తెరచాటు లేక తెల్లవారు మాలో కూడిమాడి యుండుట కిదియే తొలిసారి. నే నింగ్లాండునందు తెల్లవారియిండ్ల నివసించితిని. నేను వారి యాచారప్రచారములు నేర్చితిని. అయినను పూఁటకూళ్ల యింట నున్నటులే అచట నుంటిని. కాని యిపుడు మా యి ల్లట్టిది కాదు. నామిత్రులు నాకుటుంబ ములో నొకరు. వారును భారతీయాచారములు తెలిసికొనిరి. పోలికకు మాయిల్లు తెల్లవారి యిల్లేకాని లోపల ఆచారవ్యవహారము లన్నియు భారతీయులకు సంబంధించినవియే. వారి నుంచుకొనుట వలన మేము చాల ఇబ్బందుల కిర వైతిమని గుఱుతు. కాని ఆసజ్జను లిరువురును తమ యింట నున్నటులే యుండిరని చెప్పనగును. ఈ మాపరిచయములు డరబనులో కన్న జొహాన్సుబర్గులో ఎక్కువాయెను.

౧౨

ఆంగ్లేయులతో పరిచితి

జోహాన్సుబర్గులో ఒకతూరి నాకడ నలుగురు హిందూస్థానీ గుమాస్తాలు ఉండిరి. వీరు నాకు గుమాస్తాలో, కుమారులో చెప్పుట కష్టము. ఈ నలుగురితో నాపని తెములదు. టైపింగు లేక పని కాదు. మాలో నాకే టైపింగు కొలఁదిగా తెలియును. నేను వారిలో నిరువురికి టైపింగు నేర్పితిని; కాని వారి కింగ్లీషులో శక్తి కొలఁదియగుటచే వారి టైపింగు ఎన్నఁటికిని శుద్ధము కాలేదు. కావున వీరిలో నొకనిని లెక్కలపనిలో పెట్టఁదలఁచితిని. నా కిష్టుఁడైన వాని నొకని నేటాలు నుండి పిలిపించుకొన వీలు లేదు; ఏలన సెలవు చీటి లేక భారతీయుఁడెవఁడును అటనుండి రా వీలులేదు. మరియు నేను నాపనికిఁగాను ఆఫీసరులను కృపాభిక్ష అడుగుటకు సంసిద్ధుఁడనయి యుండలేదు.

ఈస్థితిలో నా కేమియు పాలు పోలేదు. ఎంత పని చేయుచున్నను ఇటు వకాలతు, అటు సార్వజనికకార్యములు; ఈ రెంటి బరువు తఱుగునటులు తోఁపలేదు.

ఆఁడుది యగుఁగాక, మగవాఁడగుఁగాక తెల్లగుమాస్తా కుదురుచో నాపని జరుగును. కాని నల్లవాని కడ తెల్లవాఁడు నౌకరీ చేయునా? అని భయము కలిగెను. అయినను ప్రయత్నము చేయఁదలఁచితిని. టైప్ రైటింగు ఏజెంటుతో నాకు పరిచయము కలదు. నేనతనిని కలిసికొని 'టైపు చేయఁగల తెల్లవాఁడు గాని, తెల్లదిగాని నల్లవానికడ పనిచేయుటకు ఆతంకము లేనిచో అట్టి వానినిఁగాని, అట్టి

యామెనుగాని కుదిర్చి పెట్టుమని అడిగితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో షార్టు-హాండుకాని, టైపు కాని చేయఁగలవారిలో పలువురు ఆఁడువారిలోనే దొరకుదురు. 'అట్టి యామెను మీకు కుదిర్చి పెట్టుదు'నని ఆ యేజెంటనెను. మిస్ డిక్ అనుకన్య యొకతె అతని చేఁజిక్కెను. ఆమెది స్కాట్లాండు. తెల్లవాఁడయిన సరియు, నల్లవాఁడయిన సరియు, ప్రామాణికుఁడగుచో నతనికడఁ బనిచేయుట కామెకేయాపత్తియు లేదు. పనిలోఁ బ్రవేశించుట కామెకు తొందరగాఁగూడ నుండెను. ఆ యేజెంటామెను నాకడ కనిచెను. ఆమెను చూడఁగనే నాకు తృప్తి ఆయెను.

'మీకు నల్లవానికడ పనిచేయుట కాపత్తి యేమియు లేదా?' అని నే నడిగితిని.

'ఇసుమంతయు లేదు' అని యామె దృఢముగా ననెను.

'జీత మెంత కావలెను?'

'పదియేడునర పౌనులు కావలె ననినచో అది మీ కెక్కువ అని అనిపింపదు కదా?'

'నాకోరిన పనిని నెఱవేర్చుచో ఈజీత మించుకేని ఎక్కుడని పింపదు. సరియ, పనిలో నెపుడు చేరుదురు?'

'వలయుచో నిపుడే చేరుదును.'

'నే నీమెను బడసి చాలఁ బ్రసన్నుఁడ నయితిని. మరియు అపుడే ఎదురుగా కూరుచుండఁబెట్టుకొని ఉత్తరములు వ్రాయింపఁ దొడఁగితిని.'

ఈమె కేవలము నాగుమాస్తా కాదు. నాకూఁతురో, సోదరియో అనిపించుకొనెను. ఈమెపనిలో నెచటను వేలుపెట్టి చూపరాదు. ఒక

తూరి యీమె చేతిమీఁదుగా వేలకొలఁది పౌనులు ఇచ్చుటయు, పుచ్చుకొనుటయు జరిగెను. దాని లెక్కడొక్క లామెయే చూచుచుండెను. ఆమె నా సంపూర్ణవిశ్వాసమును సంపాదించుకొనెను. అది యటులుండె. ఆమెకు నేనుగూడ తన పరమరహస్యములను ఎఱిఁగింపఁ గలిగినంత విశ్వాసపాత్రుఁడ నయితి ననునది నాకొక గొప్పమాట. ఆమె తన జీవనసఖుని వరించుటలో నా సాయము కోరెను. కన్యాదానము చేయు సౌభాగ్యముగూడ నాకుఁ దక్కెను. మిస్ డిక్ మిసెస్ మేక్‌డోనల్డు అయినపిదప నన్నెడఁబాయవలసి వచ్చెను. అయినను వివాహానంతరమునఁగూడ అక్కఱ కలిగినపుడు నాకు సాయపడుచుండెడిది.

పిదప ఆఫీసులో ఎల్లప్పుడు పనిచేయుటకు ఒక షార్టుహాండ్ రైటరు కావలసివచ్చెను. అందులకును ఒకతె కుదిరెను. ఆమె పేరు మిస్ శ్లేశిన్. మి, కేలన్ బెక్ ఈమెను నాకడ కనిచిపుచ్చెను. మి. కేలన్‌బెక్ సంగతి ముందు రాఁగలదు. ఆమె అపుడు ట్రాన్సువాలులోని ఒక హైస్కూలులో ఆచార్యగా నుండెను. నాకడకు వచ్చినపు డామెకు సుమారు పదియేడేండ్లుండును. ఆమెకడ కొన్ని విచిత్రచర్య లుండెడివి. మొదట మొదట నేనును మి. కేలన్‌బెకును వానిని సైరింపలేకుంటిమి. ఆమె ఉద్యోగము చేయరాలేదు. అనుభవము సంపాదింప వచ్చెను. ఆమె రంగుతెగు లనుమాటయే యెఱుఁగదు. ఆమె కేవిషయమున నయినను శ్రద్ధలేదు. ఆమె యెవరినేని అవమానించుటలోఁ గూడ వెనుదీయదు. తన మనసులో అనుకొనినంతయు పైకి చెప్పుటలో ఆమె కించుకయు సందియము లేదు. ఆమె ఇట్టి స్వభావము కలదగుటచే నాకు తఱుచు చిక్కులు కలుగుచువచ్చెను. కాని ఈమె హృదయము శుద్ధము. కావున ఈ చిక్కులును విడిపోవుచుండెడివి. నాకంటె ఆమెకు ఆంగ్లభాషాజ్ఞానము హెచ్చు; మరియు నామె

యెడ నాకు నమ్మకము హెచ్చు. ఈకారణములచే ఆమె పైపు చేసిన పత్రము లన్నిఁటిపయినిని చూడకయే చేవ్రాలు చేయుచుండువాఁడను.

ఆమె త్యాగమునకు పారము లేదు. చాలఁ గాల మామె నాకడ నెలకాఱు పౌనులే పుచ్చికొనెను. తుదకు పది పౌనులు. ఎక్కువ తీసికొను మని నేననఁగా 'నేను మీకడ జీతము తీసికొనుటకు రాలేదు. నాకు మీకడ పని చేయుట మంచి దని వచ్చితిని. నాకు మీ యాదర్శములు ప్రియమయినవి. దీనఁజేసి నేను మీకడ నుంటిని' అని యామె ముదలకించెను.

ఒకసారి అక్కఱ కలిగి ఆమె నాకడ నలుబది పౌనులు పుచ్చికొనెను; అదియు అప్పుగా. నిరుడు ఋణవిముక్తి చేసికొనెను.

ఆమెకు త్యాగ మెంతయో ధైర్యమంత. సౌభాగ్యవశమున నాకు పరిచయముగల స్త్రీలలో స్ఫటికమువలె పవిత్రయు, ధైర్యమున క్షత్రియునిగూడ సిగ్గిలఁజేయఁగలదియు నగు నీ బాలికవంటి యామెను మఱొకతెను జూడను. ఇపు డామె ప్రౌఢకుమారి. ఇప్పటి యామె మనస్స్థితిని నే నెఱుఁగఁ గాని యెపుడేని ఈబాలిక గుఱుతు వవులు చో నది యొక పుణ్యస్మృతి యని అనుకొందు నను నీ విషయము చెప్పనిచో సత్యద్రోహి నగుదును.

ఆమెకు పనుల పట్టున రేయుంబవళ్లు లేవు. నడిరేయి నేపని మీఁదనేని ఒంటరిగాఁ బోవుతటి వెంట తోడుఁగొని పొమ్మంటి నేని ఆమె కను లెఱ్ఱ జేసెడిది. గడ్డములు మీసములు వచ్చిన పలువురు హిందూస్థానీయు లామె నాదరదృష్టితోఁ జూచుచుండిరి. మరియు ఆమెమాట మన్నించుచుండిరి. మే మందఱమును చెఱసాలలో నున్నపుడు ధైర్యముగలవా రెవరును బయట లేనపుడు ఆమె యొక్కతెయే

పోరాటము నంతయు సంబాళించుకొనెను. లక్షలకొలఁదిగా డబ్బు లెక్క యంతయును, ఉత్తరప్రత్యుత్తరవ్యవహారమంతయును, ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికావ్యవహారమంతయును ఈమె ఒక్క చేతి మీఁదుగా నడపవలసిన స్థితి వచ్చెను. అయినను ఆమెకు అలుపు సొలుపు అనుమాట లేదు.

మిస్ శ్లేశినును గుఱించి వ్రాయుటలో నాకు ఆఁగు టనుమాట లేదు. ఇఁక గోకలేగారి ప్రమాణపత్రమును జూపి యీ ప్రకరణమును ముగింతును. నాతో పనిచేసినవారి నందఱను గోకలేగా రెఱుఁగుదురు. వారిలో పలువురు ఆయనకు సంతోషపాత్రములు. అప్పుడప్పుడు గోకలేగారు నాకడ పనిచేయువారిని గుఱించి అభిప్రాయప్రదానము చేయుచుండెడివారు. నాకడ నున్న భారతీయులలోను, ఆంగ్లేయుల లోను మిస్ శ్లేశినుకు మొదటిచో టొసఁగిరి. 'ఇంత త్యాగము, ఇంత పవిత్రత, ఇంత నిర్భయత ఇంత కుశలత కడుఁ గొలది మందిలోఁ గాంచితిని. నాయుద్దేశమున మీసహకారు లందఱిలో మిస్ శ్లేశిన్ చోటు మొట్టమొదటి' అని గోకలేగా రనిరి.

౧౩

‘ఇండియన్ ఒపినియన్’

ఇంకను తెల్లవారిలో మఱికొందఱితోడ నయిన గాఢపరిచయము గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. కాని రెండు మూఁడు ముఖ్య విషయములను ముందు తెలుపుట ఆవశ్యకము.

ఒక పరిచితి నిచటఁ దెలుపుచున్నాను. ఒక డిక్కతో నాపని దక్కలేదు. మి. రిచ్చిని గూర్చి వెనుకఁ దెలిపియుంటిని. వారితో నాకు సాక్షాత్తు పరిచయము కలదు. అతఁడొక వాణిజ్యాలయమునకు సంచాలకుఁడు. ఆపనిని వదలి నాతోఁ బనిచేయ నాతని రమ్మంటిని. అతఁ డియ్యకొని నా ఆఫీసున పని చేయఁదొడఁగెను. దీన నాబలువుతగ్గెను.

ఆ రోజులలో శ్రీ మదనజిత్తుగారు ‘ఇండియన్ ఒపినియన్’ అను పత్రికను ప్రకటింపఁ దలఁచిరి. వారు నాసలహాను, సాయమును వేఁడిరి. ఇంతకు మున్నే వీరు ముద్రాయంత్రమును నడపుచుండిరి. కాన నేనును సమ్మతించితిని. ౧౯౦౪ సంవత్సరమున ‘ఇండియన్ ఒపినియను’ జన్మగ్రహణ మొనరించెను. మనసుఖలాలనాజరుగారు ప్రథమమున సంపాదకుఁడు. సత్యమునకు—మూలభారము నాపైఁబడెను. నాయదృష్టమున, చాలవఱకు నాకు దవ్వుననే యుండి పత్రసంచాలనము నడుపుచుండెను.

మనసుఖలాలనాజరుగారు సంపాదనకార్యము నిర్వహింపఁ జాలనివారు కారు. వారు దేశమున చాల పత్రికలలో వ్రాయుచుండిరి. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని కఠినవిషయములను నా కప్పగించెడువారు.

స్వతంత్రించి వ్రాయుస్థైర్యము వారికి చాలను. నా వివేచకత్వమం నందు వారికి చాల నమ్మకము. కావున ఆవశ్యకములగు విషయములను వ్రాయు బరువును నాపయి నిడుచుండెడివారు.

ఇండియన్ ఒపీనియన్ వారపత్రిక. నేటికిని. తొలుదొలుత గుజరాతీ, హిందీ, అరవము, ఇంగ్లీషు భాషలలో బయలువెడలుచుండెడిది. అరవము, హిందీ ఈరెండును నామమాత్రమునకని నాకుఁ దోఁచెను. వీనివలన భారతీయులకు ఉపకారము కలుగదనియు నే నెఱిఁగికొంటిని. ఈనాలుగు విభాగములను ఉంచుట జూటాగా కానిపించెను. కావున ఆరెంటిని ముగించి శాంతి నందితిని.

ఈపత్రికకొఱకు నేను ధనముగూడ వెచ్చింపవలసివచ్చునని అనుకొనలేదు. నేను దీనికి ధనము వెచ్చింపనిచో నిది నడవదని కొలఁదిరోజులలోనే తెలిసిపోయెను. నేను దీనికి సంపాదకుఁడను గాకున్నను దీనివ్రాఁతలకు పూఁటకాపు నేనేయని నల్లవారికిని తెల్ల వారికిని తెలిసిపోయెను. మొదట పత్రికను ప్రచురింపకుండ నుండుటయే లెస్సపని; ప్రచురింప మొదలిడిన తరువాత కొన్నాళ్లకు మాని వేయుచో భారతీయసమాజమునకు సిగ్గుచేటు. మరియు దీన హానియు కలుగఁగల దని చాల భయ మాయెను.

కావున దీనికి వెచ్చింప మొదలిడితిని. తుదకు నాకడ నున్న దెల్లయు వెచ్చింపఁబడెను నెలనెలకు డెబ్బది యయిదు పౌనులు దీనికిఁగాను వెచ్చించిన సమయమును కలదని గుఱుతు.

కాని ఇంతకాలము దాటినతరువాత ఇప్పుడు 'ఈ పత్రిక భారతీయసమాజమునకు గొప్పసేవ చేసె' నని తలఁచుచున్నాను. దీనివలన సేకరింతమను నూహ కించిత్తును లేదు.

ఇది నాచేతిలో నున్నంతవఱకు దీనిలో ఏ కొంచెము మార్పు కలిగినను అది నాజీవితములోని మార్పునకు సూచకము. నేఁడు యంగు ఇండియా,నవజీవన పత్రికలు నాజీవితాంశములలోని కొన్నింటి కెటులు సారములో అటులే ఇండియన్ ఒపీనియన్ కూడ సాక్షమయి యుండెను. నేను ప్రతివారము నాయాత్మను ధారపోసి సత్యాగ్రహమును గుఱించి తెలుపఁ బ్రయత్నముచేసితిని. చెఱలో నున్న రోజులు కాక పదియేండ్లవఱకు, అనఁగా ౧౯౧౪ వఱకు నావ్రాఁతలేని ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక ఒకటియేని లేదు. ఆపత్రికయందు ఆలోచింపక వ్రాసిన మాట గాని, తూఁకము లేని మాట గాని, వట్టి మెఱమెచ్చుమాట గాని, అత్యుక్తి గాని ఉన్నదని గుఱుతు చాలదు. ఆపత్రిక నాసంయమమునకు తాలింఖానా. నాయుద్దేశము తెలుఁగఁగోరు మిత్రులకు సాధనము. విమర్శకుల కిందు హవిస్సు తక్కువగా దొరకఁగలదు. ఇంవలి వ్రాఁతలవలన విమర్శకులకు తమతమ కలములమీఁద అంకుశ ముంచుకొనవలసివచ్చెడి దని నే నెఱుఁగుదును. ఆపత్రిక లేనిచో సత్యాగ్రహసమరము సాగెడిది కాదు. సత్యాగ్రహసంగ్రామముయొక్కయు, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులయొక్కయు సత్యచరిత్రము నెఱుఁగుటకు పాఠకు లీపత్రికకొఱకు కనిపట్టుకొని యుండెడివారు.

ఈపత్రికవలన నలుపు తెలుపు మొదలగు రంగులుకల మనుజుల స్వభావము నెఱుఁగఁ జాల వీలయినది. దీనివలన సంపాదకునకును పాఠకులకును నడుమ స్వచ్ఛమగు సంబంధమును కలుపఁ గోరితిని గాన, లేకరులు తమతమ లోలోపలి విషయములను నాకడ వెల్లడించుచుండెడివారు. ఈలేఖలలో వాఁడియయినవియు,కటువులయినవియు,మధురములయినవియునుం డెడివి.వీనిని చదివి,విచారించి, సారముపిండి ప్రత్యుత్తరించుట నా కొక పాఠ మాయెను. దీనివలన వారివారి ప్రసంగములను,

౧౩ 'ఇండియన్ ఒపీనియన్'

ఆలోచనలను చెవులతో వినుచున్నటులు నా కనుభూత మయ్యెడిది. దీనివలన నాకు సంపాదకుని పూచీ తెలిసినది. మఱియు దీనిమూలమున భారతీయులలో నాకు మంచి పలుకుబడి కలుగ మొదలిడెను. దాన జరుగఁబోవు సంగ్రామము సుశకమును సుశోభితమును, ప్రబలమును ఆయెను.

ఈపత్రికను ప్రారంభించిన మొదటి నెలలోనే సమాచార పత్రికవలన ప్రజాసేవయే కర్తవ్యమని కనుఁగొంటిని. సమాచార పత్రిక ఒకమహాశక్తి. కాని అడ్డు లేని జలప్రవాహము గ్రామములను ముంచివయిచి పైరులను పాడుచేసినటులు అడ్డు లేని కలము గూడ సత్యనాశనము చేసివయిచును. కాన కలమునకు అంకుశము కావలయును. ఆయంకుశముకూడ బాహిర మగుచో నిరంకుశతకన్న పాడు. కావున లాభము కోరుచో నాయంకుశ మాంతరము కావలయును.

ఈవిచారసరణిలో దోసమేమియు లేనిచో ప్రపంచమునం దెన్నిపత్రికలు చిరకాలము నిలువఁగలవు? మఱియు అక్కఱమాలిన పత్రికలను ఎవరు ప్రకటింప మానఁగలరు? మఱియు ఎవరు ఇవి అక్కఱమాలిన వని చెప్పఁగలరు? మంచి చెడుగులు రెండును ఈ ప్రపంచమున ఒండొండ కలిసియే నడుచుచుండుట సత్యము. ఈరెంటిలో మంచిని ఏఱికొనుటయే మనుజుని పని.

౧౪

కూలీ లోకేషనా లేక మాలగూడెమా?

హిందూదేశములో నంత్యజ కంటె నెక్కువ సంఘసేవ చేయు మాలలు మొదలగువారిని అంటరాని వారినిగా పరిగణించి వారిని ఊరివెలుపల నుంచుచున్నాము. వా రుండు చోటును మాలగూడె మందుము. ఆపే రుచ్చరించుటకును ఈసు గొందుము. ఈరీతిగనే ఏసుమతమువారి యూరోపునందును ఒక కాలమున యూదు లనఁబడువారు అంటరానివారుగా పరిగణింపఁబడిరి. వారి నివాసములు ప్రత్యేకింపఁబడెను. వానికి ఘెటో లని పేరు. ఈ తెఱఁగుననే దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మన హిందువులు అంటరానివారుగా నెంచఁబడిరి. ఆండ్రూజుగారి త్యాగమును, శాస్త్రిగారి సమ్మోహనాస్త్రమును చేసిన పని మనల నంటరాని వారినిగా జేయింపక సభ్యులనుగాఁ జేయింపదా? చూడవలయును.

యూదులు తామే ఈశ్వరునకు ఇష్టుల మనుకొని మిగిలినవారిని సృష్టిలో హేయులనుగా నెంచిరి. వారి యీ యపరాధమునకు దండన విచిత్రముగను, అనుచితముగను జరిగెను. ఇంచుమించు ఈరీతిగనే హిందువులును 'మేము సంస్కృతులము లేక ఆర్యులము' అని అనుకొనిరి. తమలోనే కొందఱను 'మీరు ప్రాకృతులు, అనార్యులు, అస్పృశ్యులు పొండనిరి. ఈపాపఫలము దక్షిణ-ఆఫ్రికా మొదలగు తావులందు విచిత్రముగాను, అనుచితముగాను పొడతెంచి, వీరినే గాక వీరిచుట్టపక్కములైన ముసలమానులను, పారసీకులను, వేయేల—వీరిరంగు

వారిని, వీరిదేశమువారిని వీరితోపాటు దుఃఖ మనుభవింపఁజేయుచున్న దనుకొందును.

జొహాన్సు బర్గులోని కూలీలొకేషనునుగుఱించి ఈ ప్రకరణ మేల వ్రాయవలసియుండెనో పాఠకు లిపు డెఱుంగ నోపుదురు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మన హిందూస్థానీయులకు 'కూలీలు' అని ప్రసిద్ధి. భారతదేశమున కూలివాఁ డనఁగా వెలగొని పనిచేయువాఁడు. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో 'కూలీ' అనుపదము మాలఁడు, మాదిగవాఁడు మొదలగు పదములవంటిదయి, ఆపదము లిచ్చు అర్థమునే బోధచేయున దయినది. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కూలీలను విడిగా నుంచు గూడెము పేరు కూలీలొకేషన్. ఇట్టి లొకేషనొకటి జొహాన్సుబర్గులో కలదు. పెక్కుతావు లందును ఇట్టి లొకేషనులు కలవు. అచట నుండువారికి ఆ లొకేషనులయెడ అధికారముగాని, స్వామ్యము గాని లేదు. ఇఁక జొహాన్సు బర్గులో లొకేషనులు హిందూస్థానీయులు ౯౯ ఏండ్లకు కౌలుతీసికొనిరి. ఇచట హిందూస్థానీయులకు కడు నిఱుకు. జనాభా పెరుఁగుచున్నది కాని లొకేషనుమాత్రము గొప్పైతోఁక. మునిసిపాలిటీవారు మఱుఁగుదొడ్లను అఱకొఱగా బాగుచేయించుట దక్క వేఱుపనులేవియు చేయింపలేదు. వీనిపనియే ఇటులుండఁగా నిఁక బాటలమాట, దీపముల మాట చెప్పవలయునా? మఱియు మఱుఁగు దొడ్లనే శుచిగా నుంచనపుడు మిగిలిన విషయముల శుచినిగుఱించి అనఁగ నక్కఱలేదు. మఱియు నచట నున్న హిందూస్థానీయులకు నగర సంస్కారము గాని, ఆరోగ్యనియమము గాని తెలియదు. ఇట్టివారిని తిన్నగాఁ జూచు జరూరు ఆ మునిసిపాలిటీకి లేదు. అచట నివసించుచున్న హిందూస్థానీయులు అడవిలో మేడ మొలిపింపఁగలరేని, ధూళి నుండి ధాన్యమును పిండఁగలరేని వారియితిహాసము వేఱుగా నుండెడిని.

ఇంత జనము తమదేశమును విడనాడి పరదేశమునందు తిరుగాడుచుండుట ప్రపంచమునం దెచటను కన్నదికాదు; విన్నది కాదు. సామాన్యముగా జనము ధనమునకుఁ గాని వర్తకమునకుఁ గాని పరదేశముల కేఁగుదురు. ఇండియానుండి దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లినవారిలో ఎక్కువ మంది చదువు రానివారు, నిఱుపేదలు, దీనులు నగు కూలివారు. వీరికి సక్రమమగు రక్షణ మావశ్యకముకదా! వీరికి పిదప వాణిజ్యము చేయువారును, స్వతంత్రముగా జీవనము చేయఁగలవారునుగూడ వెళ్లిరి. కాని వీరు వానికంటె కడుఁ గొలఁది మంది.

మునిసిపాలిటీవారి క్షమింపరాని ఉపేక్షవలనను, భారతీయుల అజ్ఞానమువలనను ఈలొకేషను అనారోగ్యనిలయ మాయెను. మునిసిపాలిటీవారు సంస్కరణప్రయత్నములు సలుపక పైఁగా తమ లోపమును లొకేషనువారి నెత్తిపైఁ బెట్టి లొకేషనును ఎత్తివేయఁ దలపెట్టిరి. అందులకు శాసనసభవారి సమ్మతిని సంపాదించిరి. నేను జోహాన్సుబర్గులో నెలకొనిన నాఁటి కున్నస్థితిగతు లివి.

అక్కడివారికి తమతమ నివేశనములపై హక్కు కలదు గాన వారి కేకొంచెమో ప్రతిఫలము ముట్టఁజేయవలసియుండును. ప్రతిఫలము లొసఁగుట కొక పంచాయతీని పెట్టిరి. మునిసిపాలిటీ యిచ్చు ప్రతిఫలము చాలదని నివేశనస్థలములు కలవారు అర్జీపెట్టుకొనుచో దానిని ఈపంచాయతీవారు విచారించి తీర్పు చెప్పుదురు. దానికి అందఱును సమ్మతింపవలసియుందురు. పంచాయతీవారు అర్జీలు పెట్టుకొనిన వారికి ఎక్కువ డబ్బియ్యవలయునని తీర్మానము చేయుదురేని ప్లీడరు ఫీజు మునిసిపాలిటీ భరింపవలసియుండును.

చాల దావాలలో కౌలుదారులు నన్ను వకీలుగా పెట్టుకొనిరి. వీనివలన నేను డబ్బుకూడఁ బెట్టఁ దలఁప లేదు. 'మీరు గెలుచుచో

మునిసిపాలిటీవా రిచ్చు ఫీజుతో తృప్తిపడుదును. మీరుమాత్రము పట్టాకు పదిపౌను లిచ్చుచో చాలు' నని కౌలుదారులకు మొదటనే చెప్పితిని. ఈవచ్చిన డబ్బులో ఇంచుమించుగా సగము బీదల ఆసుపత్రికిఁ గాని, లేక అంపజ కుపయోగించు మఱియొక పనికిఁ గాని వినియోగింతునని చెప్పితిని. దీన వా రందఱును సహజముగానే సంతుష్టులయిరి.

సుమారు ౭౦ దావాలలో ఒకటి పోయెను. నాకు ఫీజు చాల ముట్టెను. ఆసమయమున ఇండియన్ ఒపినియన్ 'ఇమ్ము ఇమ్మ'ని నానెత్తిపైఁ గూరుచుండెను. దీనికిఁగాను ఇంచుమించు ౧౬౦౦ పౌనులు ఈయవలసివచ్చె నని గుఱుతు.

ఈదావాలలో ఇచ్చగించియే చాల శ్రమపడి పనిచేసితిని. క్లయంట్లు ఎప్పుడును మూఁగుచుండెడువారు. వీరిలో చాలమంది ఔత్తరాహులగు బిహారు, మొదలగు దేశములవారును, దాక్షిణాత్యులగు అఱవవారును, తెలుఁగువారును. వారు మొదట గిరిమిటియాలుగా వచ్చిరి. ఇపుడు ముక్తిఁబడసి స్వతంత్రముగా నున్నారు.

వీరు తమ కష్టములను బాపుకొనుకొఱకు భారతీయవణిక్సంఘమునకు వేఱుగా తమ కొక సంఘమును నెలకొలుపుకొనిరి. వీరిలో చాలమందిసత్యసంధులు,ఉదారమతులు,సచ్చరిత్రులునగుభారతీయులు. దీనికి అధ్యక్షులు జేరామసింహులుగారు. అధ్యక్షులు గాకపోయినను అధ్యక్షులు తరువాత అధ్యక్షులంతవారు బదరీగారు. ఇపుడు వీ రిరువురును స్వర్గము చూఱగొనిరి. వీ రిరువురును నాకుఁ గడు సాయపడిరి. బదరీగారి పరిచితి నా కెక్కుడు. వీరు సత్యాగ్రహమునఁ జాలఁ బని చేసిరి. నేను వీరి మూలమునను ఇటువంటి వారి మూలమునను

జౌత్తరేయులును, దాక్షిణాత్యులు నగు పలువురు భారతీయుల నెయ్యముఁ బడసితిని. నేను వీరికి కేవలము వకీలును గాను, మఱి సోదరుని వంటివాఁడ నయి యుంటిని; వీరి దుఃఖములలో పాలు గొంటిని. సేఠ్ అబ్దుల్లాగారు నన్ను గాంధీ యని పిలువ నిరాకరించినయిచిరి. మఱియు 'సాహెబు' అని నన్ని మన్నన గొన్నవాఁ డెవఁడు? కావున ఆయన మంచి పేరు వెదకి వెదకి 'భాయీ' అని సంబోధింపఁ దొడఁగెను. తుదవఱకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకీ పేరు పోలేదు. మఱియు గిరిమిటు-ముక్తులగు భారతీయులు నన్ను భాయీ యని పిలిచినపుడు వీనులవిందుగా నుండెడిది.

౧౯

మహామారి—౧

ఈ లొకేషనును మునిసిపాలిటీవారు స్వాధీనపఱచికొనిరి గాని వెంటనే భారతీయుల నటనుండి వెడలఁగొట్టలేదు. ముందుగా వారి కనుకూలమగు వేఱొకతావు చూపుట ఆవశ్యకమాయెను. మునిసిపాలిటీ యింకను స్థలనిరూపణ మొనరింపలేదు. కావున భారతీయులా 'మురికికొట్టు'లోనే ఉండవలసివచ్చెను. వెనుకటికంటె నిపు డొక భేదము వచ్చెను. భారతీయులు వెనుక హక్కుదారులు; ఇపుడు కౌలుదారులు. వెనుక లొకేషనులో కంపు కొంచెము తక్కువ, ఇపుడు మిగుల నెక్కువ. ఇంతకుముందు భారతీయులు హక్కుదారు లనుకొనుచుండిరి. కావున ఇచ్ఛాపూర్వకముగాఁ గాకున్నను భయముచే నయినను కొంచెము గాకపోయినఁ గొంచెముగా నయినను మునిసిపాలిటీవారు శుచిగా నుంచుచుండిరి. కాని యిపు డిఁక మునిసిపాలిటీకి భయ మేడది? కౌలుదారులసంఖ్య పెరిఁగెను. దానితోపాటు అశౌచము, అవ్యవస్థయు హెచ్చు పెరిఁగెను.

ఈస్థితులలో భారతీయులు సంకటపడుచుండఁగా నల్లమారి రోగము డబ్బాటు వచ్చిపడెను. అది వచ్చినచో చావు తప్పదు. అది ఊఁపిరితిత్తులను పట్టుకొనును. బొబ్బరోగముకంటె నది భయంకరము.

అదృష్టవశమున ఈమారి లొకేషనులో పుట్టలేదు. ఒక బంగారుగనిలో పుట్టెను. జోహన్సుబర్గు పరిసరములలో బంగారుగను లనేకములు కలవు. వానిలో పనిచేయువారిలో పలువురు నీగ్రోలు. వారి

పరిశుభ్రతను కేవలము వారియజమానులగు తెల్లవారే పూఁటకాఁపులు. ఈగనులందు పలువురు హిందూస్థానీయులును పనిచేయుచుండిరి. వీరిలో ౨౩రు ఈమారికి డబ్బాటు గుఱియైరి. వారిభయంకరావస్థను వెంటఁబెట్టుకొని లొకేషనులోని తమతమ యిండ్లలోనికి వచ్చిపడిరి.

ఆనాఁడు ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికకు చందాదారులఁ జేర్పను, చందాలు వసూలుచేయను మదనజిత్తుగారు అచట తిరుగుచుండుట తటస్థించెను. ఆయనచాల ధీరుఁడు. ఈరోగులఁ జూడఁగనే అతని చిత్తము ద్రవించెను. పెన్సిలుతో నా కొక చీటి వ్రాసెను. దానిభావ మిది: ఇచట నల్లమారి హఠాత్తుగా వచ్చిపడెను. మీరు వడిగావచ్చి కొంచెము సాయపడవలయును. రానిచో చాల ఆపద కలుగును. వెంటనే రావలయును.

మదనజిత్తుగారు భయపడక ఎవరును లేని ఒకయింటి తాళము పగులఁగొట్టి అం దీరోగులను ప్రవేశపెట్టిరి. నేనును సైకి లెక్కి లొకేషను చొచ్చితిని. ప్రకృత స్థితిగతులు తెలుపుచు ఈయింటితాళము తీయవలసివచ్చినదని టౌనుక్లర్కుకు వార్త నంపితిని.

డాక్తరు విలియమ్ గాడ్ఫ్రేగారు జోహాన్సుబర్గులో వైద్యము చేయుచుండిరి. ఆయనకు కబురు వెళ్లఁగనే పరుగెత్తికొనివచ్చిరి. డాక్తరొకఁడును, పరిచారకు లిద్దఱును కుదిరిరి. రోగు లిరువదిముగ్గురు. కాని మేమో? ముగ్గురమే. వీరితో పని నెగ్గుట దుర్లభము.

మది మంచిదగుచో సంకటసమయమున సేవకులును, సాధనములును తమంత వచ్చిపడునని నా కనుభవపూర్వమైన విశ్వాసము కలదు. నాఆఫీసులో కల్యాణదాసుగారు, మాణేకలాలుగారును, మఱి యిద్దఱు

హిందూస్థానీయులును గలరు. ఈయిరువురి పేరులయెడ నా కిప్పుడు గుఱుతు* తెలకున్నది. కల్యాణదాసుగారినివారి తండ్రియే తీసికొని వచ్చి నాకప్పగించెను. వీరివంటి పరోపకారులను, వీరివలె చెప్పినపనిని చెప్పినటులు చేయు సేవకులను అచట కడుఁ గొలఁదిమందిని జూచితిని. కల్యాణదాసుగా రప్పుడు బ్రహ్మచారు లయియుండుట సౌభాగ్యము. కావున వీరి నేపనికైనను బంపుటకు జంకువాఁడనుగాను. రెండవవారగు మాణికలాలుగారు నాకు జోహాన్సుబర్గులో దొరకిరి. అతఁడును బ్రహ్మచారి యనియే గుఱుతు. వీరు నలువురును నాకు గుమాస్తాలనుఁడు, సహచారుఁ లనుఁడు, కుమారు లనుఁడు. వీరి నలుగురిని ఇందు హోమము చేయ నిశ్చయించుకొంటిని. కల్యాణదాసు నడుగఁబనియే లేదు. ఇఁక మిగిలిన మూవురి నడుగుటయే తడవు, తయారయి యుండిరి. 'మేమును మీతోడివారమే' యని క్లుప్తముగను, మధురముగను వారిచ్చిన జవాబు.

రిచ్‌గారి సంసారము దొడ్డ. అతఁడును మాతోపా టుఱుకుటకు తయారే కాని నే వల దంటి. అతని నీ యాపదలో పెట్టుటకు నేను తయారు కాలేదు. ధైర్యమును చాలలేదు. కావున నతఁడు పైపనులు సంబాళించుకొనుచుండెను.

మేము సేవచేయు ఆరాత్రి చాల భయంకరము. నే నింతకు ముందు పలురోగులకుపచారము చేసితిని గాని ఎన్నఁడును నల్లమారి రోగులకు ఉపచారము చేయుట పడలేదు. డాక్టరుగారి ధైర్యము మాభయమును బాపెను. ఉపచారము కడుఁ దక్కువ. మం దిచ్చుట,

* ఈ యిరువురిలో నొకరు గుణవంతరాయి దేశాయిగారు. చూ. ఇంగ్లీషు-ఆత్మకథ. ౨-వ సం. ౧౫౯-వ పుట. అనువాదకుఁడు.

ఓదార్చుట, మంచినీళ్లిచ్చుట, మకిల తుడుచుట—ఇంతకు వినా ఎక్కుడు పని లేదు.

ఈనలుగురును ప్రాణము లొడ్డి సేవ చేసిరి. ఇట్టి వీరి సాహసమును, నిర్భయతను జూడఁగా నాయానందమునకు మేర లేకుండెను.

డాక్తరు గాడ్ఫ్రేగారి ధైర్యమును, మదనజిత్తుగారి ధైర్యమును దొడ్డవేకాని ఆనలువురు కుష్ఠులయు ధైర్యము చూచినచో ఆశ్చర్య మగును. ఆరాత్రి యెటులో కడచెను. ఆరేయి ఒకరోగినేని మేము పోఁగొట్టుకొనిన గుఱుతు లేదు.

ఈయుదంత మంతయు ఎంత కరుణాజనకమో అంత మనోరంజకము; విశేషించి నాదృష్టిలో ధార్మికము. కావున ఇంకను ఈ విషయమును గుఱించి విడిగా రెండు ప్రకరణములు వ్రాయవలసి వచ్చును.

౧౬

మహామారి — ౨

ఇట్లు లింటితాళము పగులఁ గొట్టి రోగుల నందు ప్రవేశపెట్టి వారి కుపచారము చేయుచున్నందులకు టౌన్ క్లర్కు మాకు కృతజ్ఞత తెలుపుచు, 'ఇప్పటిలో వెంటనే సాయము చేయఁ గల సాధనములు మాకడ లేవని దాఁచక ఒప్పుకొనుచు, 'మీకు వలయు సాయమును తప్పక తెలుపుఁడు; టవున్-కౌన్సిలు తనశక్తికొలఁది సాయపడును'అని చీటి వ్రాసెను. మునిసిపాలిటీవారు మేలుకొనిరి. పిదప తగిన ఉపాయములను జేయుటకు విలంబ మొనరింప లేదు.

ఆమఱునాఁడు ఖాళీగిడ్డంగులను మాకు స్వాధీనపఱిచి అందు రోగుల నందఱను ఉంచవచ్చునని తెలిపిరి. వారువానిని బాగుచేయించు పూఁచీని తమ నెత్తిపయి నిడుకొనలేదు. ప్రదేశ మంతయు చెత్తచెదారములతో నిండియుండెను. మేమే బాగుచేసికొంటిమి. ఉదారులగు భారతీయులు మంచములు మొదలగు వాని నిచ్చిరి. అది యంతయు నొక ఆసుపత్రి యయి పోయెను. మునిసిపాలిటీవా రొక నర్సును అనఁగా పరిచారికను పంపిరి. ఆమె బ్రాందిసీసాలను, మఱికొన్ని వస్తువులను దీసికొని వచ్చెను. డాక్టరు గాడ్ఫ్రేగారు తొంటివలెనే పనిచేయుచుండిరి.

మేము నర్సును రోగులను ముట్టుకొన నిచ్చుట లేదు. ఆమె వారిని తాఁకుటకు వెనుదీయునది కాదు. ఆమెదొడ్డయిల్లాలు. ఆమెకు

కుఁగూడ నీవ్యాధి యెక్కడ అంటుకొనిపోవునో అని మేమే నివారించితిమి.

రోగులకు మాటిమాటికి బ్రాందినిమ్మని మా కాదేశము. 'మీరుగూడ బ్రాందిని కొంచెముకొంచెము పుచ్చుకొను చుండినచో వ్యాధి అంట' దని చెప్పుచు నర్సు తాను త్రాగుచుండెడిది. కాని మేము దానిని తాఁక కుంటిమి. రోగుల కయినను బ్రాంది ఉపయోగించునని నాకు నమ్మిక లేదు. బ్రాంది పుచ్చుకొనక యుండుటకు మూవు రంగీకరించిరి. డాం గాడ్ఫ్రేగారి అనుమతితో ఈమూవురిపై నేను మట్టిని ప్రయోగించితిని. తలమీఁదను ఱొమ్ముమీఁదను నొప్పిగల చోటులను మట్టిపట్టీలు వేసితిని. వీరిలో నిరువురు బ్రతికిరి, మిగిలిన వారందఱును మేనులువిడిచిరి. ఇరువదిమంది ఆ గిడ్డంగులలోనే మృతిజెందిరి.

మునిసిపాలిటీవా రితరోపాయములు చేయఁదొడఁగిరి. జోహాన్సు బర్గుకు ఏడుమైళ్లదూరమున ఒక లేజ్రేటో అనఁగా అంటురోగుల కాసుపత్రి కలదు. అచట డేరాలు వేసిరి. పోఁగా మిగిలిన మూవురిని అచటకుఁ గొంపోయిరి. క్రొత్తరోగులను అచటికే కొనిపోవ నిశ్చయించిరి. మే మాపనినుండి విముక్తుల మయితిమి. పిదప ఆమేలి యుపచారికకుఁగూడ నల్లమారి తగిలెననియు, దేహము చాలించెననియు కొలఁది దినములకే వింటిమి. ఆరోగు లెటులు బ్రతికిరో మా కా మారి యేల తగులలేదో యెవరు చెప్పఁగలరు? దీనివలన మృచ్చికిత్స యెడల నాకు నమ్మిక ప్రబలెను. మరియు బ్రాంది మందునకుఁగూడ గొఱ గాదు అని బ్రాందిపై అశ్రద్ధ ప్రబలెను. కాని నా యీ శ్రద్ధాశ్రద్ధలు నిరాధారము లనవచ్చునని నాకుఁ దెలియును. కాని ఆరోజులలో ఈ రెండు విషయములను నామానసమున హత్తుకొనిపోయి నేఁటివఱకు ఆ రీతిగనే నిలిచియుండెను గాన నిది యుదాహర్తవ్యమాయెను.

ఈమహామారి బయలువెడలఁగనే మునిసిపాలిటీవారు లోకేషను స్వాధీనముచేసికొనినపిదప దానియెడ ఔదాసీన్యము వహించుటను గూర్చియు, వచ్చిన మహామారికి మునిసిపాలిటీవారే ప్రూంటుకాపు లనియు పత్రికలలో కఱకుగా వ్రాసితిని. ఈవ్రాఁతవలన మి. హెన్రీ పోలకుగారును నేఁడు స్వర్గీయులగు మి. జోసెఫ్ డోక్ గారును * మిత్రు లయిపోయిరి.

నే నొకనిరామిష భోజనాలయమున భుజించుటకు వెళ్లుచుంటి నని వెనుకటి ప్రకరణమున చెప్పితిని. ఆచట నాకు మి. ఆల్బర్టు వెస్టుగారితో కలయిక కలిగెను. మే మిరువురమును గలిసి భోజనాలయమున కరుగుచుంటిమి. భుజించిన పిదప నిరువురమును కలిసియే షికారు వెళ్లుచుంటిమి. మి. వెస్టు ఒకచిన్న అచ్చుకూటమున భాగస్వామి. మారినిగుఱించి నా వ్రాసిన లేఖ నతఁడు చదివెను. నేనిప్పుడు భోజనాలయమున కానిపింపమిచే ఆదుర్దాపడెను.

నేనును, నాసహచరులును ప్లేసురోజులలో ఆహారమును తగ్గించితిమి. మరియు నీయంటుతెవులు ప్రకోపించియున్నంతవఱకు పొట్టను ఎంత తేలికగా నుంచుకొనిన అంత మేలని చాలకాలమువఱకు ఆ నియమము ననుసరించితిమి. దీనివలన నేను రాత్రి తినుట మానితిని. మరియు నితరులకు నావలన భయము కలుగకుండుటకు ఎవ్వరును రాకముందే నామధ్యాహ్నభోజనమును ముగించుకొని పోవుచుంటిని. ఆ భోజనాలయపు యజమానితో నాకు చాల పరిచయము. 'నే నీ ప్లేసురోజులలో రోగులకు పరిచర్యచేయుచుంటినిగాన ఇతరులకు నాస్పర్శ తగులకుండ మాచుకొందు'నని అతనికి చెప్పియుంచితిని.

*వీరి విషయమున Partly Responsble అని ఇంగ్లప్రతి-అను.

భోజనాలయమున నన్నుఁ గానక మి. వెస్టు రెండవనాఁటి ప్రొద్దుననో, మూడవనాఁటి ప్రొద్దుననో నాతలుపు తట్టెను. నేనును బయటికి వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడ నయియుంటిని. ఇంతలో నితఁడువచ్చి నాగదితలుపు కటకట లాడించెను. తలుపు తీయఁగనే 'మీరు నాకు భోజనాయలమున కానిపింపమిచే మీకును ప్లేగు సోఁకెనేమో యని బేజారయితిని. ఈసమయమున వచ్చుచో తప్పక మీరు దొరుకుదు రని ఇపుడు వచ్చితిని. నావలన నేమియేని పని కావలయుచో తప్పక చెప్పుఁడు. నేను రోగులకు పరిచర్యచేయుటకుఁ గూడ సంసిద్ధుఁడను. నాపొట్ట నే నిండించుకొనుటదక్క ఇతరుల పొట్టలను నిండింపవలసిన పని నాకు లేదని మీరెఱుఁగనే యెఱుఁగుదు' రని అతఁ డనెను.

మి. వెస్టు ఇందులకు నాకు మాన్యుఁడు. ఒక నిముసమేని ఆలోచించినటులు గుఱుతు చాలదు. ఇటు లంటిని:

'మిమ్ములను నేను నర్సుగా తీసికొనను. ఇఁక క్రొత్తలు లేనిచో మాపని ఒకటి రెండు రోజులలో తీరిపోవును. కాని మీవలన ఒకపని కావలసియున్నది. అది యేమి?'

'తాము డరబను దయచేసి ఇండియన్ ఒపినియనును చేతఁ దీసి కొనవలయును. మదనజిత్తుగారి కింకను ఇచట పనిగలదు. మీరచటికి వెళ్లినచో అచటి పనులయెడల నా చింత తీరిపోవును.

'నా యధీనమున నొక ముద్రాలయము కలదని మీ రెఱుఁగుదుర. పలువిధముల నే నచటికి వెళ్లఁగలనుగాని ఏసంగతియు ఆలోచించి మాపటివేళ చెప్పుదు నన్నచో నీలోపుగా చిక్కేమియు లేదు కద? మాపటి షికారువేళ దీనిగుఱించి మాటలాడుకొందము' అని మి. వెస్టు జవా బిచ్చెను.

నేనును నల్లె యంటిని. నాఁటి మాపటింతల మాటయు, మంతియు నాయెను. నెలకు పదిపౌనుల జీతమును లాభమున కొంతపాలును ఇచ్చునటులు మాటలాడితిని. జీతముకొఱకు వెస్టుగారచటకి పోవఁ గూర్చుండలేదు. జీతముగొను నుద్దేశమే వారికిలేదు. వారికి రావలసిన బాకీలు సాకీలు నా కప్పగించి ఆమఱునాఁటి రాత్రి మెయిలులో వెస్టుగారు డరబనుకు రవాణా అయిరి. నాఁటిమొదలు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాను విడనాడువఱకు అతఁడు నా సుఖదుఃఖములకు తోడాయెను. సీమలో లౌత్ అను నొక గ్రామమున మి. వెస్టు జన్మించెను. అతఁడొక రైతు బిడ్డ. పాఠశాలలో సామాన్య విద్యను నేర్చెను. తన సొంత పూనికచే అనుభవపాఠశాలలో చదివి విజ్ఞుఁడును, శుద్ధుఁడును, సంయమియు, ఈశ్వరభీరువును, ధీరుఁడును పరోపకారియు ఆయెను. ముందరి ప్రకరణములలో నితనిని, ఇతని కుటుంబమును గుఱించియు వ్రాయుటకు బాకీ యున్నది.

౧౨

లోకేషనును తగులఁబెట్టుట

రోగుల యుపచారమునుండి నాకును నాతోడివారలకును విముక్తి కలిగినను మరెన్నో పనులు కొన్ని మానెత్తిపయిం బడెను.

లోకేషను విషయమున మునిసిపాలిటీవారికి కడు నశ్రద్ధయే యయినను తెల్లవారల మనికిపట్ల యెడల ఇరువది నాలుగు గంటలును జాగరూకతయే యుండెను. వారి యారోగ్యమును కాపాడుటకు రూపాయలు తక్కువ వెదఁజల్లబడలేదు. వారుండు తావులందు ప్లేగు చొఱకుండుటకుఁగాను నీళ్లవలె రూపాయలు ప్రవహింపఁజేయబడెను. భారతీయుల యెడల మునిసిపాలిటీ కడు లోటుచేసెను. అయినను తెల్లవారియెడల వారు చూపిన శ్రద్ధయెడల నే నాదరము చూపి యుండఁజాలకపోతిని. వీరి యీ శుభప్రయత్నములకు నాచేత నయి నంత సాయమును నేనును చేసితిని. నేను సాయ మొనరింపకయే యుండినచో మునిసిపాలిటీకి ఇబ్బంది కలిగెడిది. ఇంతియకాక తుపాకులు పేల్చి బలము నుపయోగింపవలసి వచ్చెడిది. తమయిష్టము నెఱవేఱుటకు నా రిట్టి పనులలో వెనుకాడెడివారు కారనుకొందును.

కాని అట్టిది తొలఁగెను. నాటి భారతీయుల ప్రవర్తనకు మునిసిపాలిటీ అధికారి సంతుష్టుఁ డాయెను. ఆ పిదప పనులు తేలిక ఆయెను. మునిసిపాలిటీవారు చెప్పిన చొప్పున హిందూస్థానీయులను

నడిపించుటలో నాపలుకుబడి నంతయును ధారపోసితిని. ఇది భారతీయులకు చాల దుష్కరమయినను ఒకరైనను నామాట టలాయించి నట్లు గుర్తు లేదు.

లొకేషనుకు నలుదెసలను పహరా పెట్టిరి. ఆజ్ఞ లేకుండ లోపలికి పోవుటకుఁ గాని, బయటికి వచ్చుటకుఁ గాని వీలు లేదు. నాకును, నా సహచరులకును మాత్రము సెలవుచీటి కలదు. జోహాన్సు బర్గుకు పదమూడు మైళ్ల దూరమున నున్న మైదానమున వేసిన డేరాలలో ఈ లొకేషనులోనివారి నందఱను ఉంచి ఆ లొకేషనును తగులఁబెట్ట వలయునని మునిసిపాలిటీవారు తలఁచిరి. డేరాలతో నొక క్రొత్త గ్రామము నిర్మించుటకును అచట తినుబండము లన్నియు సమకూర్చుటకును కొంత కాలము పట్టుట స్వాభావికము. అంతవట్టును ఇచట పారా పెట్టిరి.

వీరు చాల గాబరాపడిరి. నేను వారిపట్టున నుండుటచే ఊఱట గొనిరి. వారిలో పలువురు నిఱుపేదలు తాము కూడఁబెట్టుకొనిన ధనమును ఇండ్లలో పాఁతిపెట్టుకొనిరి. దానిని పెల్లగించి ఒకచోటున దాఁచికొనవలయును. వారికి బాంకు లేదు. వారు బాంకు అను మాటయు నెఱుఁగరు. నేనే వారికి బాంకు. నాయిల్లు రూకలతో నిండిపోయెను. అట్టితఱి నేను నా చేసిన దొడ్డపనికి వీరికడ ఏమయినను తీసికొనవచ్చునా? ఎటులో ఆయాపద గడఁపితిని. బాంకు మానేజరుకును నాకును గాఢ పరిచయము కలదు. ఈ డబ్బంతయు బాంకులో జమ కట్టింపఁ గోరితిని. రాగి నాణెములను వెండినాణెములను పుచ్చుకొనుటకు బాంకువా రిష్టపడరు. మరియు మారిమసఁగిన చోటులనుండి వచ్చిన నాణెములను గుమాస్తాలు ముట్టుకొన నొల్లక పోవచ్చును. కాని బాంకు మేనేజరు సమస్త సదుపాయములను జేసెను. పురుగుల జంపు ద్రావకములో ఈ నాణెములను కడిగించి పట్టుకొనిరండు అని

చెప్పెను. ఈ రీతిగా ౨౦౦౦౦ పౌనులు బాంకులో కట్టినటులు గుఱుతు. ఎక్కువ డబ్బు కలవారికి ఫిక్సెడ్ డిపాజిట్లు చేయుఁడని సలహా ఇచ్చితిని. ఈ రీతిగను పెక్కుడిపాజిట్లు కట్టుకొనఁబడెను. దీనికి ఫలముగా చాలమందికి బాంకులలో ధనము దాఁచికొను నభ్యాసము కలిగెను. ఈ లొకేషనులోనివారి నందఱను జోహాన్సుబర్గుకు సమీపమున నున్న క్లిప్‌స్ప్రిట్ ఫారమునకు స్పెషల్ రయిలుమీఁద తీసికొనిపోయిరి. అచట మునిసిపాలిటీవారు తమ సొంతఖర్చుతో వారికి కావలసిన సదుపాయముల నన్నిఁటిని సమకూర్చిరి. ఈ డేరాల బారు సేనాశిబిరమువలె నుండెను. వీరికి ఆకాశముక్రింద ఆడేరాలలో నుండు నలవాటు లేమి కొంచెము చిక్కుగనే యుండెను, కొంచెము కొత్త చేసెను, కాని వారి కచట నెట్టి యిబ్బందియు కలుగలేదు. నేను నిత్యమును సైకిలుమీఁద వెళ్లి వచ్చుచుంటిని. మువ్వేడునాళ్ల వఱకు ఈరీతిగా మంచిగాలిలో నుండుటవలన వారి యారోగ్యము చక్కఁబడెను. మొదటి ఇరువదినాలుగుగంటలు గడఁచుసరికి క్రొత్తయు గిత్తయు ఎగిరిపోయెను. మరల నానందమున నోలలాడఁగడఁగిరి. నే నచటికి వెళ్లినపుడెల్ల వారి భజనకీర్తనలును ఆటపాటలను జూచుచునే యుంటిని.

లొకేషను ఖాళీ చేయించిననాఁడో, ఆమఱునాఁడో దానికి నిప్పంటించిరి. మునిసిపాలిటీవా రం దొకవస్తువునేని తీసికొన లోభపడ లేదు. ఈ దినములలోనే, ఈ కారణముచేతనే మునిసిపాలిటీవారు మార్కెటులో నున్న కలప నంతయుఁ తగులఁబెట్టించి పదివేలపౌనుల నష్టమును భరించిరి. మార్కెటులో చచ్చిన యెలుకలు కానిపించుటచే మునిసిపాలిటీవా రీసాహసమునకు దిగిరి. మిక్కిలి వ్యయమాయెను గాని దీనికి ఫలముగా మారి వ్యాపింపలేదు. నగరము నిర్భయ మాయెను.

౧౮

ఒక గ్రంథప్రభావము

ఈ మారుమూలమున దిక్కులేని భారతీయులయందు నా పలుకుబడియు, నా వకాలతును, నా ప్రాచీయును చాల హెచ్చెను. మరియు తెల్లవారలతో నాకుఁగల పరిచయ మినుమడించెను. దానఁ జేసియు నా నైతిక మయిన జవాబుదారి హెచ్చఁదొడఁగెను.

భోజనాలయమున వెస్టుగారు పరిచితు లయినటులే పోలకు గారును నాకు పరిచితు లయిరి. ఒకనాఁడు నా భుజించు మేజాబల్లకు దూరముగా నున్న మఱియొక మేజాఁబల్లకడ నొక క్రొత్త పిన్నవాఁడు భుజించుచుండెను. అతఁడు నాతో మాటలాడఁగోరి తనపేరు వ్రాసి నా కొకచీటి నంపెను. నేను నా బల్లకడకు రమ్మంటిని, అతఁడు వచ్చెను.

'నేను క్రిటిక్ పత్రికకు ఉపసంపాదకుఁడను. మీరు ప్లేగును గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము చూచితిని. మి మ్మెప్పుడు చూతునా అని అనుకొనుచుంటిని. ఇపుడు చూడఁగలిగితిని' అని అతఁ డనెను.

పోలకుగారి నిష్కాపట్యము న న్నాకర్షించెను. ఆ రాత్రియే మా యిరువురికిని పరిచయము కలిగెను. జీవితమునకు సంబంధించిన మా పరస్పర భావములకును పోలిక యున్నటులు కానిపించెను. నిరాడంబర జీవితము అతని కిష్టము. ఏమాటయేని తనమదికి లెస్సయని తోఁచుచో దానిని వెంటనే అనుష్ఠానమునఁ బెట్టుకొను నతనిశక్తి

చాల ఆశ్చర్యకరము. అతఁడు తన జీవితమునందు పెక్కులు మార్పు లొక చిటికలోఁ జేసికొనెను.

ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికకు వ్యయము చాలఁ బెరుఁగు చుండెను. వెస్టుగా రంపిన మొదటి రిపోర్టు చూడఁగా భయ మాయెను. 'ఈ పనిలో మీరు చెప్పినంత లాభము కానిపించదు. పైఁగా నష్టము వచ్చు ననిపించుచున్నది. లెక్కలు-డొక్కలు సరిగా లేవు. బాకీలు బోలెడు; వానికిని తలయుఁ దోఁకయు లేవు. కడు సవరింపవలసి యున్నది. కాని ఈ రిపోర్టువలన మీరు గాబరా పడకుఁడు. నా శక్తి కొలఁది సర్దుబాటు చేసెదను. లాభము రాదని ఈ పనిని విడనాడను' అని వెస్టుగారు వ్రాసిరి.

లాభము రాదని తెలియఁగనే వెస్టుగా రాపనిని మానుకొన వచ్చును. దాన నే నాతనిపై నిసుమంతయును నేరమును మోపలేక పోవుదును. పైఁగా నాతఁడే నాపై నేరము మోపవలసి యుండును. ఏలన తిన్నగా విచారింపక లాభము రాఁగలదని చెప్పి నేనే దోష భాగి నయితిని. ఇటులయినను ఇతఁ డెన్నఁడును పెదవినెత్తలేదు. ఎవ రేమాట చెప్పినను ఆమాటను నమ్మి వెఱ్ఱివానిగా నన్ను వెస్టుగారు పరిగణింతు రనుకొంటిని. మదనజిత్తుగారి అంచనాను నమ్మి లాభము రాఁగలదని వెస్టుగారికి మాట యిచ్చితిని. ప్రజాసేవకుఁ డెవఁడేని స్వయముగా చూచుకొనక ఇతరులమాట నమ్మరాదు. సత్యారాధ కునకు చాల మెలకువ ఉండవలయును. తాను తిన్నగా తెలిసికొనక మఱి యొకని నమ్మించుట సత్యమునకు డాగు. ఇది యంతయు తెలి సియు వెంటనే నమ్మి పనిచేయు నా ప్రకృతిని తిన్నగా మార్చుకొన జాలక పోవుచున్నానని చెప్పుచు వగచుచున్నాను. శక్తికి మించిన

పనిని నెత్తిని బెట్టుకొనులోభము దీనికి కారణము. ఈ లోభమువలన నేనును నాకంటె నాతోడివారలును ఎక్కువ వగచిరి.

వెస్టుగారి ఉత్తరము రాఁగనే నేటాలుకు బయలుదేఱితిని. పోలకుగారి కీసంగతి యంతయుఁ దెలిపితిని. అతఁడు నన్ను వీడ్కొల్పుటకు స్టేషనుకడకు వచ్చి రస్కిన్-రచిత మగు 'అన్ టు ది లాస్ట్' అను గ్రంథమును నాచేతఁ బెట్టి 'ఈ గ్రంథము ప్రయాణములో చదువుటకు బాగుండును, మీకుఁ జాల రుచించును' అని చెప్పెను.

పుస్తకము విప్పితిని, మూయఁజాలకపోతిని. అది నా మనస్సును ఆకర్షించెను. జోహాన్సుబర్గునుండి నేటాలుకు ౨౪ గంటల ప్రయాణము. రైలు రాత్రికి డరబను చేరెను. ఆరాత్రి నాకు నిదురపట్టలేదు. ఆ గ్రంథములోని పద్ధతుల ప్రకారము నాజీవితమును ద్రిప్పికొను ఏర్పాటు చేసికొంటిని.

ఇంతకుముందు నేను రస్కిను వ్రాసిన పుస్తక మొక్కఁడేని చదువలేదు. విద్యార్థిదశలో బడిపుస్తకములు తక్క వేఱు పుస్తకముల నే నెఱుఁగను. కర్మభూమిలో కాలుపెట్టిన పిదప నాకు తీరికయే లేదు. కావున నేఁటివఱకు నాకుఁగల పుస్తకజ్ఞాన మత్యల్పము. అనాయాసముగాఁ గాని, బలపూర్వకముగాఁ గాని జరిగిన యీసంయమము వలన నా కెట్టి లోటును కలిగిన దనుకొనను. నా చదివిన కొలఁది పుస్తకములను నేను చక్కగా జీర్ణము చేసికొంటి ననఁగలను. నా చదివిన కొలఁది గ్రంథములలో నా జీవితమును క్రియాపూర్వకముగా మార్పు చేయించిన దీ గ్రంథమే. పిదప దీనిని నేను గుజరాతీలోనికి అనువదించి 'సర్వోదయ' మను పేరున ప్రకటించితిని.

నా లోపల నే వస్తువు లుండెనో వాని ప్రతిబింబములు ఈ రస్కిను గ్రంథరత్నములోఁ గానఁబడుటచే నది నన్ను వశపఱచికొని తనప్రకారము నన్ను నడిపించెనని నా నమ్మకము. మనలోపల నున్న భావనలను మేలుకొలుపఁగల శక్తి కలవాఁడే కవి. కవు లందఱి ప్రభావము అందఱిపైనిని ఒకరీతిగా నుండదు. ఏలయనఁగా అందఱి భావనలును ఒకరీతిగా నుండవు.

సర్వోదయసిద్ధాంతములు నాకు ఇటు లర్థమాయెను.

౧. అందఱమేలులో తనమేలు.

౨. వకీలుపనికిని, మంగలవానిపనికిని వెల సమానమే. ఏలనఁగా బ్రతుకుతెఱఁ గిరువురకు నొకటియే.

3. కూలివాని జీవనమును, కర్షకుని జీవనమును సత్యజీవనములు.

మొదటి సిద్ధాంతము నే నెఱుఁగుదును. రెండవదానిని కొంచెముగా నెఱుఁగుదును. మూఁడవది ఇంతవట్టు నాకమంబితము. రెండవ మూఁడవ సిద్ధాంతములలోని విషయములు మొదటి సిద్ధాంతములో అంతర్గతములని సర్వోదయము వలననే తేటపడును. తెల్లవారుట తోడనే వీని ననుసరించి నా జీవితమును మలచుకొనఁ బ్రయత్నము చేసితిని.

౧౯

ఫినిక్సు-స్థాపన

తెలవాఱుటతోడనే మున్ముందట వెస్టుగారి కీసంగతి చెప్పితిని. సర్వోదయప్రభావము నన్నెట్లు మార్చినదియు తెలిపితిని. ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక నొక పొలమునకు మార్చి అచట మన సహచరుల మందఱమును నివసించి జీవికకు మాత్రము ధనము గొని సేవ్యము చేసికొనుచు తీరికలో ఇండియన్ ఒపీనియన్ పనిచేయుదమని నా యభిప్రాయ మెఱింగించితిని. వెస్టుగారి కిది బాగుండెను. ప్రతిమనుష్యునకును భోజనవ్యయమునకుఁగాను తక్కువలో తక్కువగా మూడుపౌను లని నిర్ణయించితిమి. ఇందు నలుపు తెలుపు భేదము లేదు.

కాని అచ్చుపనివారు పది పదియేవురు కలరు. కాని అడవిలో నుండుట వీ రందఱకును సమ్మత మగునా యని ఒక సంశయము. భోజనవ్యయము మాత్రమే పుచ్చుకొని నివసింతురాయని మఱియొక సంశయము. కాని, ఎవ రిట్లుండఁజాలరో వారు మామూలు జీతములనే గొనుచు నివసింపవచ్చు ననియు, వీరును పిదప పిదప నీయాదర్శమునకు వచ్చి ఆశ్రమమునందు ఉండిపోవలయు ననియు మే మిరువురమును ఆలోచించి తేల్చితిమి.

పనివాం డ్రందఱతో ఈ సంగతి ముచ్చటించితిని. మదనజిత్తుగా రిష్టపడ రైరి. 'ఇది వట్టి తెలివిమాలిన పని. సర్వస్వమును ధార పోసిన యీకార్యము మట్టిలో కలిసిపోవును. మరియు ఇండియన్

ఒపీనియన్ పడిపోవును. ప్రెస్సుకూడ మూలఁబడును. పనివారంపులు పాఱిపోదురు’ అని వారికి భయమెత్తెను.

మా యన్న కుమారుఁడు ఛగన్‌లాల్ గాంధి ఈ ప్రెస్సులో పని చేయుచుండెను. వెస్టుగారికిఁ జెప్పునపు డితనికిని జెప్పితిని. ఇతనికి సంసారభారము కలదు. చిన్ననాఁటనుండియు నితనికి నాకడఁ బనిచేయు చుండుటయే ఇష్టము. నాపై నతనికి దొడ్డ విశ్వాసము. కావున నితఁడు మాఱుమాట లేక వల్లె యని నాఁటనుండియు నా తోడనే యుండిపోయెను.

మూడవవాఁడు గోవిందస్వామి. ఇతఁడు ముద్రాయంత్రమును నడుపువాఁడు. ఇతఁడును ఇయ్యకొనెను. తక్కినవా రొప్పుకొనలేదు గాని ముద్రాయంత్రము తోపాటు వత్తు మనిరి.

ఇటులు పనివారలతో మాటలాడుటకు రెణ్డాళ్లకంటె నెక్కుడు పట్టినటులు లేదు. ‘డరబను సమీపమున స్టేషనుకు దగ్గఱగా నొక స్థలము కావలసి యున్నది’ అను నొక ప్రకటనను వెంటనే పత్రికలో ప్రకటించితిని. ఫినిక్సులో స్థలము కలదని తెలియవచ్చెను. వెస్టుగారును నేనును చూడఁబోయి ఏడురోజులలో ఇరువది యెకరములు కొంటిమి. అం దొక చిన్న నీటిబుగ్గ కలదు. కొన్ని మావులును, నారింజలును గలవు. దానికి అంటుకొని మఱియొక అరువది ఎకరముల భూఖండ మున్నది. అందు ఫలవృక్షము లెక్కుడు. ఒక ప్రాఁతయిల్లుకూడ నం దున్నది. కొంతకాల మయిన పిదప దానినిఁగూడఁ గొంటిమి. ఈ రెండు తునకలును గలిసి వేయి పౌనులు.

ఇట్టి సాహసకార్యములలో సేఠ్ పారసీ రుస్తుంజీగారు నాకు తోడు. నాయీపని యతనికి నచ్చెను. ఇతఁడు తనగిడ్డంగులమీఁద

టిన్ రేకులు మొదలగువానిని ఇచ్చెను. బోయరుయుద్ధమున నాతోఁ బనిచేసిన కొందఱు వడ్రంగులును, తాపీపనివారును నాకు సహాయులై కారఖానా పెట్టిరి. ఒకనెలలో ముద్రాలయము తయారాయెను. దానిపొడవు ౭౫ అడుగులు వెడలుపు ౫౧ అడుగులు. వెస్టుమొదలగు వారు తాము కష్టించి వడ్రంగులతోపాటు ఉండిరి.

ఫినిక్సులో గడ్డిఎక్కువ, ఆబాదు తిన్నగాలేదు. ఇందు పాములు మొదలగువాని ఉపద్రవము కలదు; భయమును కలదు. మొదట మేము డేరాలువేసికొని ఉండఁదొడఁగితిమి.

ముఖ్యకార్యాలయము పూర్తికాఁగనే ఒకయేడురోజులలో సామానులను గాడీలమీఁద వేసి ఫినిక్సుకు పోయితిమి. అది డర్బనుకు ౧౩ మైళ్లు; స్టేషనుకు ౨౪ మైళ్లు. ఇటులు స్థలమును మార్చుటవలన ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక ఒకతూరి మెర్క్యురీ ప్రెస్సులో ముద్రణ చేయింపవలసివచ్చెను.

ధనార్జనమునకు నాతోఁగూడ ఇండియానుండి వచ్చి యాయా యీవ్యాపారములలోనున్న నాబంధుమిత్రులను ఫినిక్సులో చేర్పించుటకు ప్రయత్నింప దొరకొంటిని. వా రందఱును ధనము నార్జింపఁ గోరి దక్షిణ–ఆఫ్రికాకు వచ్చిరి. వీరికి నచ్చఁ జెప్పి తీసికొనివచ్చుట కడుఁ గష్టపుఁబని; కాని కొందఱకు నామాట ఇష్టమాయెను. ఇట్టి వారిలో మగనలాల గాంధీ పేరు ఏటి తీసికొందును. ఏలన: మిగిలినవారు కొలఁదిమాత్రమే ఫినిక్సునుండి మరల ద్రవ్యసంచయమునకు లేచి పోయిరి. మగనలాలగాంధీమాత్రము తన పనులు విడిచి నాకడకు వచ్చెను. నేఁటివఱకు నాకడనే యుండెను. మరియు తనబుద్ధిబలమున త్యాగశక్తివలన, అనన్యభక్తివలన నా ఆంతరికపరీక్షలలో

నాకు సహచరుఁడై యుండెను. నామూలసహచరులలో అందఱికన్న నితని స్థానము మొదటు. స్వయంశిక్షితులగు శిల్పులలోఁగూడ నా యుద్దేశమున నితఁ డద్వితీయుఁడు.

ఈరీతిగా ౧౯౦౪ సంవత్సరమున ఫీనిక్సు నెలకొల్పఁబడెను. మరియు విఘ్నములు కష్టములు వచ్చుచున్నను ఫీనిక్సు-సంస్థయు, ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికయు నేఁటికిని నడచుచున్నవి. కాని ఈసంస్థ నారంభించిననాఁటి కష్టములు, అప్పటి ఆశలు ఆశాభంగములును వినఁదగినవి. పయి ప్రకరణమున ఆవిషయమునుగూర్చి ముచ్చటింతును.

౨౦

తొలిరేయి

ఫినిక్సునందు ఇండియన్ ఒపీనియన్ యొక్క మొదటి అంకమును ముద్రించి పంపుట సులభము కాలేదు. రెండు విషయములలో నేను జాగ్రత్త వహింపనిచో ప్రథమసంచిక ఒకవారమాఁపవలసివచ్చెడిదో లేక కొంచె మాలస్యమయ్యెడిదో. ఈసంస్థయందు ఎంజినుతో నడుపఁదగు యంత్రములు మొదలగువాని నుంచుట నాకు అంతగా ఇష్టముకాదు. మనము హాలికులమై చేతిపనినే కోరుకొనినపుడు చేతితో నడపఁదగిన పనిముట్లనే పెట్టుకొనవలయు నని నాయూహ. కాని అపు డది సాగునటులు తోఁపలేదు. కాఁగా ఆయిల్ ఎంజినును పెట్టితిమి. కాని ఎపుడేని ఈ నూనెమర ఆడకుండినచో అపుడు పని జరుగుట కొకచేతిమరనుగూడ పెట్టుట మేలని వెస్టుగారికి చెప్పితిని. వెస్టుగారు నామాట విని చేతితో త్రిప్పఁదగు చక్రము నొకటిగూడ నేర్పాటు చేసిరి. ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక యొక్క ఆకారము దైనికపత్రికవలె పొడవును వెడల్పును. పెద్దమర ఆఁగిపోవుచో ఇంత పెద్ద ఆకారముగల పత్రికను వెంటనే అచ్చొత్తింప వీలుండదు. కావున పత్రిక అపుడపు డాఁగిపోవచ్చును. ఈ చిక్కును తొలఁగించుటకు, చిన్న పన్నాతో చిన్నమరమీఁద నడపుటకు వీలుగా పత్రికఆకారమును తగ్గించితిమి.

ఆరంభకాలమునందు ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికను ప్రకటించునాఁటి ముందురాత్రి మాకందఱకును జాగరణము చేయవలసి

వచ్చెడిది. పత్రికలు మడఁచుటకు చిన్నలనక, పెద్దలనక అందఱమును పదిగంటలనక, పండ్రెండుగంటలనక పనియగువఱకు కూర్చుండువారము; కాని తొలిరేయి మఱపురాదు. చట్టము మరపై బిగింపఁబడెను. కాని ఎంజిను బిగిసెను. నడువనని మొరాయించెను. ఎంజినును సరిచేసి సాగించుటకు ఎంజినీయరును పిలిపించితిమి. అతఁడును వెస్టుగారును పనిచేసిరి గాని వృథా. అందఱును చింతాయుక్తులై కూరుచుండిరి. తుదకు వెస్టుగారు ఆసలుడిగి నాకడకు వచ్చి కనులు తుడుచుకొనుచు 'నేఁడిఁక ఎంజిను నడచు నాసలేదు. ఈవారములో పత్రికను సకాలమునకుఁ బంపఁజాలము' అని పలికెను.

'సరియ. అందుకు మనము కనులు తడుప నక్కఱలేదు. ఇంకేమేని యుపాయ మున్నచోఁ జేసి చూతము. ఆఁ; ఆచేతిచక్ర మేమయినది?' అనుచు నే నతని నూఱడించితిని.

'ఆచక్రము త్రిప్పుటకు మనకడ మనుష్యులేరీ? మన మందఱ మేకమయినను దానిని తిప్పలేము. దానిఁ ద్రిప్పుటకు తడవకు నలుగురిత్తో జరూరు. పోనీ మన వాండ్రో అనినచో వా రందఱు నలసి యున్నారు.' అని వెస్టుగా రనిరి.

ఇఁకను వడ్రంగ మంతయు కాలేదు. కాని వడ్రంగు లందఱు ముద్రాలయముననే నిద్రించుచుండిరి. నేను వారిదెసఁ జూపి—'వీరుగో వడ్రంగులు! మనము వీరిసాయము గొనరాదా? మన మీరాత్రియంతయు మేలుకని ముద్రణోపాయము చూతము. ఈకర్తవ్య మింకను బాకీయున్న దనిపించుచున్నది.'

'వడ్రంగులను లేపి వీరి సాయము వేడుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు. మరియు మనవారుకూడ నలసి యున్నారు; వారినిమాత్ర

ఎటులు లేపను?' అని నెస్టుగా రనిరి. 'అది నాపని' యని నే నంటి. 'అటులయినచో మనము ఒడ్డెక్కవచ్చును.' అని నెస్టుగా రనిరి.

నేను వడ్రంగులను లేపితిని. వారి సాయము వేఁడితిని. వారిని బతిమాలవలసిన పని లేకపోయెను. వా రిటు లనిరి: 'మే మిట్టి చిక్కున నక్కఱకు రానిచో మనుష్యులమా? మీరు పడుకొనుఁడు. మేము గుఱ్ఱములవలె పనిచేసెదము. మా కది యొక లెక్కకాదు.'

మరియు అచటి యచ్చుపనివాండ్రుఁగూడ సిద్ధులయియేయుండిరి.

అపుడు నెస్టుగారికి సంతోష మాఁగలేదు. అతఁడు పని చేయుచుఁ జేయుచు భజనకీర్తన లారంభించెను. నేనును వడ్రంగులలో కలిసితిని. మిగిలినవారును ఒకొక్క వరుసగా తిప్పఁదొడఁగిరి. ప్రొద్దున ఏడు కొట్టిరి. ఇంకను చాల పని మిగిలి యుండెను. 'ఇపు డింజనీయరును లేపుదమో? ఈ పగటివెలుఁగున మాచిన బాగుండును. మీఁదట ఎంజను నడచుచో మన పని సమయమునకు నెఱవేఱఁగలదు' అని నేను నెస్టుగారితో నంటిని.

నెస్టుగారు ఎంజినీయరును లేపిరి. అతఁడు లేచి నిలుచఁబడి ఎంజినుగదిలోని కేఁగెను. కదపఁగనే ఎంజిను నడవఁదొడఁగెను. ప్రెస్సు హర్ష నాదముతో మాఱుమ్రోఁగెను. 'ఈ తెలివి రాత్రి ఎక్కడికి పోయెను? రాత్రి ఎంతమంది కొట్టుకొన్నను మొద్దువలె కదలలేదు. ఇపుడు చేయి వేయఁగనే ఏమియు ఎఱుఁగనటులు పరుగెత్తఁదొడఁగెను' అని అంద ఱనఁ దొడఁగిరి.

అపుడు నెస్టుగారో ఎంజినీయరో ఇటులు జవాబు చెప్పిరి: 'దీనికి ఉత్తరము చెప్పుట కఠినము. యంత్రములుగూడ మనవలె విశ్రాంతి గోరును. అపు డపుడు వీనిస్థితి యిటులు కనుపట్టును.'

ఎంజిను నడవక పోవుటమాయందఱకును పరీక్షయనియు, మఱి సమయమున నది నడచుట పరిశుద్ధమగు మాపనికి శుభఫల మనియు నాకుఁ దోఁచెను.

పత్రిక నియతవేళకు స్టేషనుకు వెళ్లెను; మే మందఱము నిశ్చింతుల మయితిమి.

మా పట్టుదలకు ఫలముగా పత్రికకు నియమ మేర్పడెను. ఫినిక్సునందు స్వయంసహాయతా వాతావరణ మారంభమాయెను. తరువాత బుద్ధిపూర్వకముగా ఎంజినును విడనాడి దృఢతాపూర్వకముగా చేతి చక్రములో పని నడపిన యుగ మొకటి ఈ సంస్థా జీవనములో ప్రవేశించెను. అది ఫినిక్సు జీవనమునందు కడు దొడ్డయగు నైతిక కాలమని నా యుద్దేశము.

౨౧

పోలాకుగూడ దిగెను

ఫీనిక్సులో ఆ సంస్థను స్థాపించిన పిదప కొలఁది కాలమే నేనం దుండఁగలుగుట యొక విచారకారణము. దాని స్థాపించు సమయమున అచట నుండవలయు ననియు, అచటనే నా పొట్ట గడపుకొనవలయు ననియు, వకాలతు విడనాడవలయు ననియు, అచటనే యుండి నాచేతనయిన సేవ చేయవలయు ననియు, నా సేవయంతయు ఫీనిక్సు-సాఫల్యమునందే పర్యవసింపవలయు ననియు నాకోరిక. కాని, ఈకోరికలు గొంతెమ్మకోరిక లాయెను. నే ననుకొనున దొకటి, జరుగున దొకటి. ఇది మొదటినుండియు నాకనుభవము. తానొకటి తలఁచిన దైవమొకటి తలఁచుఁగాక! సత్యసాధనముగాని, సత్యోపాసనముగాని ఉద్దిష్టమగునెడల మనుజుని ప్రయత్నములు భగ్నము లయినను అవి అకుశలముగా పరిణమింపవు. మరియు కొన్నివేళల మనము తలపోయు నంతకన్న నెక్కువ మే లొడఁగూర్చుటయు నా కనుభవము. ఫీనిక్సునందు తలఁపని తలంపుగా కలిగిన పరిణామములును, తలఁపని తలంపుగా ఫీనిక్సుకుఁ గలిగిన స్వరూపమును మే మనుకొనినంత మేలు తరములు కావు కాని అకుశలములు మాత్రము కావని నిక్కముగాఁ జెప్పఁగలను.

ఎవరికి వారు పనిపాటు లొనరించి పొట్ట జరుపుకొనవలయు నని నాయుద్దేశము కావున అచ్చుకూటమునకు దాపుగా నున్న పొల మొక్కొక్కనికి మూఁడేసి యెకరములంతున పంచిపెట్టఁ బడెను. అం

దొక చీలిక నావంతునకు వచ్చెను. ఇష్టము లేకున్నను టిన్‌రేకుల యిండ్లను వేసికొంటిమి. రైతులవలె పూరియిండ్లలోఁగాని, ఇటుక యిండ్లలోఁగాని ఉండుటయే మా కిష్టముగాని అది నెఱవేఱలేదు. దానికి దీనికన్న వ్యయము హెచ్చు, కట్టుటకు కాలమును హెచ్చు. 'ఎప్పు డిండ్లు తయా రగునా? ఎప్పుడు పనిపాటలు చేసికొందుమా?' అని అందఱును తొందరపడిరి.

మనసుఖలాల్ నాజరుగారే నాఁటికిని ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికకు సంపాదకులుగా నున్నను వారు మాలో కలియలేదు. వీరికి డరబనులో నిల్లు కలదు. డరబనులో ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక కొక చిన్న శాఖ కలదు.

అచ్చుకూటమునందు జీతము గొని పనిచేయు కంపోజిటరులు ఉన్నను ఈ సంస్థలో నున్నవా రందఱును అక్షరములు కూర్చుట మొదలగున వన్నియు నేర్చుకొనవలసియుందు రని సంకల్పింపఁబడెను. ఏలనఁగా ఈపని చాల తేలికయేగాని ఇది కాలమును చాల మ్రింగును. కావున లోఁగడ నీపని నెఱుఁగనివా రందఱు నిప్పుడు నేర్చిరి. నే నీపనిలో నందఱికన్న కనిష్ఠుఁడనేగాని మగనలాల్ గాంధీ మాత్ర మందఱికన్న జ్యేష్ఠుఁడు. తన శక్తి తనకుఁ దెలియదని మగనలాల్ గాంధీ విషయమున నా యుద్దేశము. ఇతఁ డిది వఱ కెన్నఁడును అచ్చుపని యిసుమంతయు నెఱుఁగకున్నను చిటికలో నొక గొప్ప కంపోజిట రయిపోయెను; వడిలోఁగూడ దాఁటిపోయెను. ఇతఁ డింత కొలఁదికాలములో అచ్చుపను లన్నిటిలో ప్రావీణ్యము సంపాదించి నన్ను ఆశ్చర్యచకితుని జేసెను.

మే మింకను కాలు నిలఁద్రొక్కి కొనలేదు. గృహనిర్మాణ మింకను పూర్తికాలేదు. ఇట్టి స్థితిలో నా కీ నూతన కుటుంబమును

విడిచి జొహాన్సు బర్గు వెళ్లి నలసివచ్చెను. అక్కడి పను లన్నియు పలు కాలము పాడువెట్టి యుంచుటకు నా కవకాశము లేకపోయెను.

జొహాన్సుబర్గుకు వచ్చి పోలాకుగారితో ఈ గొప్ప మార్పు నంతయుఁ జెప్పితిని. తా నొసఁగిన పుస్తకమువలనఁ గలిగిన యీ పరిణామము వినఁగా నతని యానందమున కొక యెల్ల లేకపోయెను. 'అందు ప్రవేశించుటకు నాకును వీలుండునా?' అని అతఁ డాసక్తితో నడిగెను.

'లేకేమి? తప్పక వీలుండును' అని నే నంటిని.

'మీరు ఔఁ యనుచో నే నిపుడే తయారు' అని పోలాకుగారనిరి.

ఇతని దార్ఢ్యము నన్ను ముగ్ధుని గావించెను. తనను తనపనిలో నుండి ఒక నెలలో విడుదల చేయుఁడని క్రిటిక్ పత్రికాసంపాదకునకు నోటీసిచ్చి నెల నయినపిమ్మట నతఁడు ఫినిక్సు చేరెను. తన కలుపుగోలు తనముచే నందఱకును మంచివాఁడై యతఁడు మాకుటుంబములో నొకఁ డయిపోయెను. నిరాడంబర జీవనము చాలఁ బ్రియ మగుటచే ఫీనిక్సులో నుండుట ఇతనికి ఇసుమంతయుఁ గష్ట మనిపింపక స్వాభావికమును, ఇష్టతరమును ఆయెను.

కాని నే నతని నెంతోకాల మచట నుండనీయలేదు. రిచ్ గారు సీమకు వెళ్లి లాను ముగించుకొని రాఁదలఁచెను. ఆఫీసుపని యంతయు నాయొక్కని వలన తేలదు. కావున ఆఫీసులో నుండుమనియు వకీలుగా తయారగుమనియు పోలాకుతోఁ జెప్పితిని. అతఁడు వకీలుగా తయారయిన పిదప తుదకు మే మిరువురమును ఫినిక్సులో నుండిపోవచ్చునని నాయభిప్రాయము.

నాయభిప్రాయము లన్నియు తుదకు తలక్రిందు లయిపోవుట నిక్కము. తన నమ్మినవారితో నిసుమంతయు వాదింపక వారితో ననుకూలముగఁ బోవు మంచితనము పోలాకుగారిలోఁ గలదు. 'మీకేజీవనము మేలి దని తోఁచునో నాకును దాననే సుఖము. నే నీయాశ్రమమును వికసింపఁ జేయఁగల ననుకొందును. అయినను నే నచటికి వచ్చుచో మన యాదర్శములు త్వరగా ఫలించు నని మీ యభిప్రాయమగు నెడల నే నిదె వచ్చితిని' అని నాకు పోలాకుగారు వ్రాసిరి. నే నీయుత్తరమునకు సంతసించితిని. పోలాకుగారు ఫినిక్సును వీడి నాయాఫీసులో పని చూడఁ దొడఁగెను.

ఆసమయమున నే స్కాచ్ థియాసఫీ స్టొకఁడు నాకడ లా పరీక్షకు తయారగుచుండెను. అతనినిగూడ పోలాకుగారి ననుకరింపు మంటిని. అతనిపేరు మేకిన్ టాయర్.

నే నిటులు ఫినిక్సు యొక్క ఆదర్శములను వడిగా సిద్ధింపఁ జేయు శుభచింతలో నుంటిని. కాని దీనికి భిన్నమగు జీవనమునందు తగులుకొని ఒకనాఁటి కంటె మఱియొకనాఁడు లోఁతు లోఁతులకుఁ బోవుచుంటిని. దైవసంకల్ప మింకొకవిధముగా నుండనిచో నిరాడంబర జీవన మను నీమోహ జాలములోనే చిక్కుపడి యుందును.

నేనును, నా యాదర్శములును కల్పన కందని రీతిగా నెటులు సంరక్షింపఁ బడెనో తెలుపుటకు కొన్ని ప్రకరణములు పట్టును.

౨౨

రాముఁడే రక్షకుఁడు

దేశమునకు వడిగా వెళ్ళఁగల నని కాని, వెళ్లి దేశమున స్థిరపడఁగల నని కాని ఆశ పెట్టుకొనలేదు. ఒకయేఁడాదిలో తిరిగి వత్తునని నాభార్యకు బాస యిచ్చితిని; ఏఁడాది గడచెను గాని మరలుమాట కానఁ రాలేదు. పిదప ఆలు బిడ్డలను రావించుకొన నిశ్చయించితిని.

బిడ్డలు వచ్చిరి. వారిలో రామదాసును ఉన్నాఁడు. ఓడలో నితనికి కెప్టెనుతో వినుల చనవాయెను. ఇతఁడు కెప్టెనుతో నాడుకొనుచు చేయి విఱుగఁగొట్టుకొనెను. కెప్టెను కడు జాగ్రత్తతో ఓడ వైద్యునిచే కట్లుగిట్లు కట్టించెను. జోహాన్సుబర్గునకు వచ్చునపుడు నితనిచేయి బద్దలతో కట్టఁబడి రుమాలులో పొట్లముగా వ్రేలాడుచుండెను. స్టీమరులోని డాక్టరు చాల మంచి వాఁడు. ఇంటికి వెళ్లఁగనే మంచివైద్యునిచే కట్టు కట్టింపుమని అతఁడు చెప్పియుండెను.

అపుడు నాకు మృచ్చికిత్సపై చాల మురుపు. నా అనార్య వైద్యమునందు నమ్మకము గలవారిచే నేను మృజ్జలవైద్యమును చేయించుచునే యుంటిని. ఇఁక రామదాసునకు వేఱువైద్యమెటులు? అతనికి ఇంచుమించు ఎనిమిదేండ్లు. 'నేను నీగాయమునకు కట్టు కట్టెదను; నీకు భయములేదు కదా' అని నేనతని నడిగితిని. అతఁడు నగుచు కట్టుమని నాకనుజ్ఞ యిడెను. అతనికి మంచిచెడుగు లేర్పఱచుకొను శక్తి లేదు కాని పూరగాయల వైద్యమేదో మంచివైద్యమేదో తెలి

యును. ఇంతియకాక అతనికి మాయింటి వైద్యము తెలియును. నా యెడల నతనికి నమ్మకము కావున దీనివలన నితనికి కొంచెమేనియు బెదురుపుట్టలేదు.

నేను కట్టు విప్పితిని. అపుడు నాచేయి వణకుచుండెను. గుండెలు కొట్టుకొనుచుండెను. గాయము కడిగి మట్టి పట్టీ వయిచి వెనుకటివలె కట్టుకట్టితిని. ఈరీతిగా నెల గడచువఱకు గాయము మానిపోయెను. డాక్టరు కట్టుకట్టినను నెలకుఁగాని మానుపట్టవని స్టీమరు-వైద్యుఁడు చెప్పెను.

దీనిచే గృహవైద్యమునెడల నా నమ్మకమును, దానిని చేసి చూడవలయుననెడు సాహసమును వృద్ధిపొందెను. ఈపిదప నావైద్య శోధనను విషయము లెక్కుడాయెను. గాయములు, జ్వరములు, అజీర్ణము, కామిల యీ మొదలగు రోగములు కల స్త్రీపురుషులచే చేయించితిని. చాలనట్టు మేలు కలిగెను. కాని నాకు నేఁడానాఁటి నమ్మకము లేదు. ఇంతియకాక ఈప్రయోగములలో ఆపదగలదని అనుభవమయినది.

ఈప్రయోగముల నిచటఁ దెలుపుట అవి తప్పక పనిచేయు ననుటకుఁ గాదు. ఇట్టి దేదియు తప్పక పని చేయునని నామతము కాదు. డాక్టరులును తమప్రయోగములనుగూర్చి అటులు తెలుపఁజాలరు. కావున వీనిని గూర్చి చెప్పు నాయుద్దేశ మిది: ఎవరీ క్రొత్త ప్రయోగములను చేయఁగోరుదురో వానిని తమమీఁదనే ప్రయోగించుకొని చూడవలయును. ఇటు లొనరించినయెడలనే సత్యము వడిగా ప్రకాశ మొందును. మరియు ఇట్టి ప్రయోగములను చేయువారికి ఈశ్వరుఁడే వైద్యుఁడై కాపాడును.

మృచ్చికిత్సలో నెట్టి చిక్కులు కలవో తెల్లవారి సాంగత్యములోను అట్టిచిక్కులు కలవు. ఈరెంటను ఒకటియే భేదము. ఈతుది చిక్కులను నేను లెక్కగొన లేదు.

పోలాకుగారిని నాకడకు రమ్మంటిని. అతఁడు వచ్చి నాయనుఁగుఁ దమ్మునివలె నుండఁజొచ్చెను. పోలాకుగారికి చాల దినములక్రిందనే ప్రధానము జరిగెను గాని వివాహ మింకను గాలేదు. ఉచితసమయమున వివాహము చేసికొందమని వారిరువు రనుకొనిరి. కాని డబ్బు కూడఁబెట్టుకొనినపిదప పోలాకుగారు పెండ్లి చేసికొన నెంచిరని నే ననుకొంటిని. నాకంటె వీరికి రస్కినుగ్రంథపఠనమనను లెక్కువ. కాని పాశ్చాత్యవాతావరణమునందు రస్కిను చెప్పిన చొప్పున జీవనమును సరిగా మార్చుకొనుట మిగుల కష్టపడినఁ గాని సమకూరదు. ఒకనాఁడు పోలాకుగారితో నే నిటు లంటిని: 'హృదయమున ప్రేమ నాటుకొనిన పిదప కేవలము ద్రవ్యాభావముచే వియోగమును సహించు టుచితము కాదు. ఇట్టులగుచో నిఱుపేద లెన్నఁటికిని పెండ్లాడఁజాలరు. మరియు ఇపుడు మీరు నాకడనే యుంటిరికదా! కావున ఇంటిరొక్కమునకు వెతుకుకొన నక్కఱలేదు. మీ కుచితమని తోఁచునో పెండ్లాడుఁడు.

పోలాకుగారి కెన్నఁడును ఒకమాటను రెండుమాఱులు చెప్పఁబని కలుగలేదు. వడిగా నామాట వీరికెక్కెను. పోలాకుగారికి కాఁబోవు నిల్లాలు సీమలో నుండెను. ఆమెకు ఉత్తరము పోయెను. ఆమె యియ్యకొనెను. ఒక నెలలోఁగా పెండ్లిఁజేసికొన జోహాన్సుబర్గు వచ్చెను.

పెండ్లికిఁ గొంచెమైనను ఖర్చులేదు. మామూలు వస్త్రములే గాన వస్త్రములకును వ్యయము లేదు. మంత్రతంత్రములకును ఆవశ్య

కత లేదు. పోలాకుగారి యిల్లాలు క్రైస్తవి. పోలాకుగారుయూదులు. వా రిరువురికిని సామాన్యమయినది నీతిధర్మము.

ఈ వివాహసమయమున మనోరంజకమగు నొక ప్రసంగము జరిగెను. ట్రాన్సువాలులోని పెండ్లిండ్ల రిజిస్ట్రారు నల్లవారల పెండ్లిండ్లను రిజస్టరు చేయఁడు. నేను పెండ్లిపెద్దను. మేము కోరుచో పెండ్లిపెత్తనమున కొక తెల్లవాఁడు దొరకకపోఁడు గాని పోలాకుగారి కిష్టము లేదు. కావున మేము మువ్వురమే రిజిస్ట్రారుకడకు వెళ్లితిమి. ఈ పెండ్లికి మధ్యస్థుఁ డొకనల్లవాఁడట! పెండ్లి చేసికొనువారు తెల్లవారఁట! వారు తెల్లవారే యని రిజిస్ట్రారు ఎటులు నమ్మును? కావున 'నేను విచారించిన పిదపఁగాని రిజస్టరుచేయ'నని అతఁ డనెను. మఱునాఁ డాదివారమునాఁడు కిసిమిసి పండుగ. పెండ్లి పను లన్నియు ఆయెను. పెండ్లి రిజస్టరు చేయుట కీరీతిగా వాయిదా పడుట సహింప నశక్య మాయెను. నేను పెద్ద మేజస్ట్రీటు నెఱుఁగు దును. అతఁ డీరిజిస్ట్రేషను డిపార్టుమెంటున కధికారి. నే నీ దంపతు లను వెంట నిడికొని అతనిముందర హాజరయితిని. ఆతఁడు నవ్వి చీటి వ్రాసి యిచ్చెను. పెండ్లి రిజస్టరులో పడెను.

నేఁటివఱకు మాయింట నున్నవా రెల్లరును తెల్ల మగవారే. ఇపు డొక యపరిచితయగు నొక తెల్లయామె మాయింట విడిసెను. నాకును వీరికిని విఱుపులు కలిగిన గుఱుతు లేదు. పలుజాతులవారును, పలుప్రకృతులు గలవారును వచ్చిపోవుచుండు నట్టిది మా యిల్లు. నా భార్య కింకను ఇట్టియెడ ననుభవము తక్కుఁవ. అట్టియెడ వీరి కించుక కలియకపోవుచో నది యంత ఆశ్చర్యము కాదు. సజాతీయులచేతను, విజాతీయులచేతను కలగూరగంప యగు మాయింట నేదేనిమాట పుట్టుచో నది సజాతీయకుటుంబములో పుట్టుదానికన్న నెక్కుడయి

నది కాదని చెప్పవచ్చును. అదియు అతి సాధారణము. ఈ సజాతీయ-విజాతీయ భేదము మన మనోభ్రాంతి. వాస్తవమునకు మేమందఱము ఏకకుటుంబములోని వారము.

ఇఁక వెస్టుగారి వివాహమువార్త మిచట నేల చెప్పరాదు? ఈ సమయమున బ్రహ్మచర్యమును గుఱించి నా మనస్సు పరిపక్వము కాలేదు. కావున బ్రహ్మచారులగు మిత్రులకందఱకును పెండ్లిండ్లు చేయించుట నా పని. వెస్టుగారు తలిదండ్రులఁ జూడఁబోవ సమకట్టిరి. 'పెండ్లి చేసికొని మఱి రం' డని వీరికి నే సలహా ఇచ్చితిని. ఏలనఁగా ఫీనిక్సున మేమందఱ మిండ్లు కట్టుకొంటిమి. మరియు మేమందఱము కర్షకుల మయితిమి. కావున పెండ్లి యనినఁ గాని వంశవృద్ధి యనినఁ గాని మాకు భయంకరము కాదు.

వెస్టుగారు లెస్టరులో నొక సుందరిని బెండ్లాడి వెంటఁ దీసికొని వచ్చెను. ఈమె తలిదండ్రులు మొదలగువారు లెస్టరులో చెప్పులు కుట్టు నొక పెద్ద ఫాక్టరీలో పనివారు. ఆమెకును అందు కొంత అనుభవము కలదు. ఈమెను నేను సుందరి యంటిని. ఏలయన నేను గుణారాధకుఁడను. మనుజులకు సత్యమయిన సౌందర్యమేది? గుణము. వెస్టుగారు తన యత్తగారిని గూడఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఈ వృద్ధ నేటికిని జీవించియున్నది. ఈమె తన పూనికచేతను, ఎప్పుడును నవ్వుచుండు స్వభావము చేతను మాకు సిగ్గు కలిగించెడిది.

ఇటు తెల్ల మిత్రుల పెండ్లిండ్లు చేయించుచు, అటు నల్ల మిత్రులను మీమీ యాలుబిడ్డలను దీసికొని రండని ప్రోత్సహించుచుంటిని. అచట నయిదాఱు హిందూస్థాని కుటుంబములు కాఁపురముండి పెంపొందఁ దొడఁగెను.

౧౩

ఇంటి దస

డర్బనులో నున్న యింటిలో కొంత మార్పు చేయవలసియున్నది. కాని అచట ఖర్చు ఎక్కువ. ఇపు డిపుడే మితవ్యయము మొదలాయెను. ఇక జొహాన్సు బర్గులో సర్వోదయ గ్రంథము ననుసరించి పరివర్తనము చేయవలసినది బోలెడు.

ఒక బారిష్టరు ఇంటిలో ఎంత ఖర్చు తగ్గింపవచ్చునో అంత ఖర్చును తగ్గించితిని. అయినను కుర్చీలు బెంచీలు మొదలగు కొంత సామగ్రి లేనిచో పనులు సాగవు. సత్య మగు నిరాడంబరజీవనము మనసునందు పెరిగెను. కొన్ని పనులు స్వయముగా చేసికొన పట్టుదల కలిగెను. పిల్లలనుగూడ ఆ రీతిగనే తయారు చేయ నొరగొంటిని.

బజారు రొట్టెను కొనుట మానితిని. కూనీ చెప్పిన రీతిగా పులియఁ బెట్టని గోధుమ పిండితో చేతి రొట్టెలు చేసికొనఁ దొడఁగితిమి. ఈరొట్టెలకు మిల్లులలో పిండి పనికి రాదు. చేతితో విసరిన పిండి ఆరోగ్యకరము. వెలయు తక్కువ. కావున ఏడు పౌను లిచ్చి ఒక చేతిమరను కొంటిని. దీనిచక్రము కడు బలువు. త్రిప్పుట కొకనికి బలువు; ఇరువురికి సులువు. నేనును, పోలాకుగారును, బాలురును ముఖ్యముగా ఈ చక్రమును త్రిప్పుచుందుము. అపు డపుడు కస్తూరిబాయియు. తఱుచుగా ఆమెకు ఈసమయము వంటవేళ. మిసెస్ పోలాకుగారు ఇపుడు చక్రము త్రిప్పుటకు వచ్చుచుండిరి. ఈకసరతు పిల్లలకుఁ జాల మేలు. ఈపనినిగాని మఱియొక పనిని గాని నే నెపుడును

పిల్లల నెత్తిపైఁ బెట్టెను. కాని వారది యొక ఆటగా నక్రమమును ద్రిప్ప వచ్చుచుండిరి. అలసట కలుగఁగనే వారికి సెలవు. పిల్లలను ముందు చెప్పఁబోవు రింకకొందఱును నాతోపాటు పని చేయకుండ లేను. నాకడ మొద్దబ్బాయిలు లేకపోలేదుగాని, వారిలో పలువురు కడు నుల్లాసముతో పని చేసిరి. 'అబ్బో, అలసట అయినది' అని చెప్పు వారు కొలఁదిమంది అని గుర్తు.

ఇంటి బాగుచేత కొకనౌకరు కలఁడు. అతఁడును మాకుటుంబములో నొకఁడుగా నుండెను. పిల్లలెల్లరు నతనికి సాయము చేయుచుందురు. పాకీవాఁడు వచ్చి మలమును ఎత్తుకొనిపోవుచుండును. మఱుఁగు దొడ్డి కడుగుట, ముంగిలి మొదలగు వానిని కడుగుట ఈపనులను నౌకరు నెత్తిపై నిడక, అతఁడు చేయునని ఆశపెట్టుకొనక మేమే చేయుదుము. ఇట్టిపనులు మేమే చేసికొనుటవలన పిల్లలకు అలవాటును, పరిశ్రమయు కలిగెను. దీనికి ఫలముగా నాపిల్లలకు మలము నెత్తుటలో రోఁత పోయెను. మరియు ఆరోగ్యమును గుఱించిన సామాన్య నియమములను సులభముగ గ్రహింపఁగలిగిరి. జొహాన్సుబర్గులో సామాన్యముగా జబ్బనుమాటలేదు. ఎప్పుడేని వచ్చునో పిల్లలు సేవ చేయుచుండువారు. వారి కీపనియన్న నుత్సాహముగూడ మెండు.

వీరికి నే నక్షరజ్ఞానము కలిగింపఁ బ్రయత్నము చేయలేదనఁజాలను గాని దానిని త్యాగము చేయించుటలో సంకోచింప లేదు. కావున నా కొమరులు నాపై నేరము మోపిరి; కొన్నిమాఱులు తమ అసంతుష్టినిగూడ కనఁబఱచిరి. ఈ యెడ కొలఁదిగా నా దోషమొప్పుకొందును. వీరి కక్షరజ్ఞానము కలిగింపవలయు నని నాకు చాల కోరికయుండెను. ప్రయత్నముగూడఁ జేసితిని. కాని యిందులకెప్పుడు నేదో యొకవిఘ్నము తగులుచునే వచ్చెను. ఇంతియకాక,

యింటికడ వీరి కెవరిచేతనేని చదువు చెప్పించు ప్రయత్నము జరుగలేదు. వీరిని నాతో నడిపించి ఆఫీసుకు తీసికొని పోవుచుంటిని. ఆఫీసు ౫౪ మైళ్లదూరము. ఇది వారికిని నాకును ఖురళీకేళి *యయ్యెడిది. నడచుచు నడచుచు వీరికి చెప్పుచుంటిని. అదియును నాతోఁ గూడ మఱియొక మిత్రుఁడు నడచి రాకున్నపుడే. వారు ఆఫీసులో క్లయంట్లతోడను గుమాస్తాలతోడను చనవుగా నుండెడివారు. నేను ఏదేని చెప్పుచో చదువుకొనెడివారు, ఇటు అటు తిరుగాడువారు. బజారునుండి యేదేని కావలయుచోఁ దెచ్చిపెట్టుచుండెడువారు. సర్వజ్యేష్ఠుఁడగు హరిలాలుగాక మిగిలినవారెల్లరును ఈరీతిగనే పెంచఁబడిరి. హరిలాలు దేశమునందే యుండెను. నేను ప్రతిదినమును నియమముగా నొక గంటచొప్పున వీరికిఁ జదువు చెప్పుచు వచ్చినచో రావలసిన విద్య వీరికి వచ్చెడిది. నేనిటులు చేయఁజాలక పోయినందులకు నాకును నాకుమారులకుఁగూడ నీవిషయమయిన చింత ఉండనే యుండెను. హరిలాలు తన యసంతుష్టిని పలుమాఱులు నాకడనే చెప్పెను. పలువుర యెదుటఁగూడఁ బ్రకటించెను. మిగిలినవారు ఉదారతతోఁ జేకొని ఈదోష మనివార్యమని తలపోసి దీనిని సైరించిరి. దీనికిఁగాను నాహృదయమున పశ్చాత్తాపము లేదు; కాని యేమేని యున్నచో నది నే నాదర్శమగు తండ్రిని కాననియే. కాని లోకసేవకొఱకు వీరి యక్షరజ్ఞానము నాహుతి చేసితినని నాయభిప్రాయము. దీనికి మూలము అజ్ఞానమైన నగుఁగాక, అది సద్భావపూర్ణమయినదని నే ననఁగలను. నేను వారి చరిత్రమును తిన్నగాఁ జూచుటలో సోమరిని కాలేదు. ఇది తలిదండ్రులకు అవశ్యకర్తవ్యమని నాతలఁపు. నే నింత ప్రయత్నమొనరించియున్నను నాకుమారుల జీవనమునం దేదేని దోసఁగు కలదేని

* కసరతు.

అది నా ప్రయత్నలోపమువలన జరిగినది కాక మాదంపతుల దోషములకు ప్రతిబింబ మని నాయుద్దేశము.

బాలకులు తలిదండ్రుల రూపములకు మాత్రము కాక వారి గుణదోషములకుఁగూడ వారసు లగుదురు. చుట్టుప్రక్కల వాతావరణము వలన ననేక ప్రకారములగు మంచి గుణములుగాని, చెడుగుణములుగాని వారి కలవడుట నిక్కమే కాని ప్రధానగుణముమాత్రము తండ్రితాతల నుండి సంక్రమించును. ఇట్టి సంక్రామకదోషమునుండి తప్పుకొనఁ గలిగిన బాలకుల నే నెఱుఁగుదును. ఇది ఆత్మయొక్క మూలస్వభావము. అది యీదోషముల బలి గొనును.

నాకుమారుల కింగ్లీషు చెప్పించు విషయమున నాకును పోలాకుగారికిని పలుమాఱులు తీవ్రముగా సంవాదము జరుగుచు వచ్చెను. భారతీయులగు తలిదండ్రులు తమబాలురకు బాల్యమునుండియు ఇంగ్లీషు చెప్పించి ఇంగ్లీషు మాటలాడుట యలవఱుతురేని వారు దేశమునకును, తమబిడ్డలకును ద్రోహము చేయువా రని మొదటినుండియు నాయభిప్రాయము. ఇట్టి బాలురు తమ జాతియొక్క ఆధ్యాత్మికసాంఘిక జ్ఞానమునకు వారసులు కాలేకపోవుటయేకాక తమ దేశమునకును, జగత్తునకుఁగూడ సేవ చేయుటకు సరియగు నర్హతను కోలుపోవుచున్నారనియు నా యభిప్రాయము. కావున ఎఱిఁగియెఱిఁగియే నేను నా కుమారులతో గుజరాతియే మాటలాడుచుంటిని. పోలాకుగారి కిది యిష్టము కాదు. 'మీరు వారి భవిష్యమును పాడుచేయుచున్నారు. బాలురను చిన్ననాఁటనుండియు ఇంగ్లీషువంటి వ్యాప్తి చెందినభాషలో తరిఫీను చేసినచో ఇప్పటి జీవనసంఘర్షమునందు మిగిలినవారికంటె నగ్రేసరులు కాఁగలరు' అని పట్టుదలతోను, ప్రేమతోడను పోలాకుగారు వాదించిరి. నాకీవాదము గొంతుక దిగలేదు. తుదకు, నావాదమే

వారికి నచ్చెనో, లేక నాబండపట్టును జూచి వారే వాదింప మానిరో నాకిపుడు గుర్తుచాలదు. ఇది ౨౦ ఏండ్లక్రింది ముచ్చట. అప్పటి నా యుద్దేశము లనుభవముతోపాటు వృద్ధి జెందెను. నాబాలుర కక్షర జ్ఞానము సంపూర్ణముగా లేకున్నను మాతృభాషలో సామాన్యజ్ఞానము సహజముగానే సంప్రాప్త మాయెను. దీనివలన వీరికిని లాభము కలిగెను, దేశమునకును గలిగెను. వారిపుడు పరదేశులవలె నుండరు. వారికి సహజముగా రెండు భాషలు వచ్చెను. ఎక్కువమంది ఇంగ్లీషు మిత్రులతో సహవాసము ఉండుటచేతను, ఇంగ్లీషు ప్రధానభాషగా నున్న దేశమున నుండుటచేతను వారు సులభముగా ఇంగ్లీషు చదువను వ్రాయను నేర్చికొనిరి.

౨౪

జులూ 'తిరుగుబాటు'

ఇల్లు కట్టుకొనిన పిదపఁగూడ స్థిరముగా నొకచోటున నుండఁగలుగుట నాయదృష్టములో వ్రాయఁబడియుండలేదు. జోహన్సుబర్గులో మేము మంచిఱుము వ్రోగయి నివసింప మొదలిడితిమి. ఇంతలో తెలవని తలంపుగా నొక ఘటన జరిగెను. నేటాలులో జులూలు తిరుగుబాటు చేసిరని సమాచారము వచ్చెను. జులూలయెడల నాకు ద్వేషము లేదు. వారే భారతీయునకేని అపకారము చేసియుండలేదు. తిరుగుబాటునెడఁగూడ నాకు సందియమే. కాని ఆసమయమున ఇంగ్లీషు పరిపాలనము లోక కల్యాణమునకని నేను భావించుచుంటిని. నాకు దానియెడ దొడ్డభక్తి. దాని క్షయము నా కిష్టము కాదు. కావున బలమును ఉపయోగించుటలో నీతి యనియు, అనీతి యనియు విచారించుటలు నన్నడ్డగింపలేదు. నేటాలుకు ఏదేని ఆపద వచ్చినచో తన్ను రక్షించుకొనుటకు స్వయంసేవక సేన కలదు. ఆపత్సమయముల యందు ఇందు భారతీయులనుగూడఁ జేర్చికొందురు.

నాకు నేటాలుతో చాల సంబంధ ముండుటచే నేనును నొక నేటాలువాసి నని యనుకొనుచుంటిని. కావున 'అక్కఱ పట్టుచో గాయపడినవారికి పరిచర్య చేయుట కొక హిందూస్తానీ సేవకసేనను తీసికొనివచ్చుటకు తయారుగా నున్నా' నని గవర్నరుకు ఉత్తరము వ్రాసితిని. గవర్నరు వెంటనే యంగీకరించెను. ఇంత యనుకూలముగా, మరియు నింతవడిగా నుత్తరము వచ్చునని నే ననుకొనలేదు. నే నత

నికి ఉత్తరము వ్రాయక ముందే నా పనిని నేను చేసికొనియే యుంటిని. గవర్నరు నా ప్రస్తావమును అంగీకరించినచో జోహాన్సుబర్గులోని సంసార మెత్తివేయఁ దలఁచితిని. పోలాకుగారు వేఱె యొకచిన్న యింటిని మాటాడుకొని యందుండురు. కస్తురబాయి ఫినిక్సులో నుండును. కస్తురబాయియు నిందులకు సంపూర్ణముగా నంగీకరించెను. ఇట్టిపనులలో నామె నామాట కెన్నఁడు నెదురాడియున్న సర్తు లేదు. గవర్నరుకడనుండి జాబు రాఁగనే ఇంటివాని కొకనెల నోటీసిచ్చితిని. కొంతసామాను ఫినిక్సు వెళ్లెను. కొంత పోలాకుగారికడ నుండెను.

డర్బను వెళ్ళి నేను మనుష్యులను పోగుచేయ మొదలిడితిని. అందులకు పలువురతో పని లేదు. మే మిరువది నలుగురము తయారయితిమి. అందు నేను గాక నలుగురు ఘూర్జరులు. మిగిలినవారు గిరిమిట్-ముక్తులగు దాక్షిణాత్యులు. ఒకఁడు పఠాను.

చీఫ్ మెడికల్ ఆఫీసరు నన్ను టెంపొరరీ సార్జంటు మేజరును జేసెను. నాయిచ్ఛగించిన మఱి ముప్వురను సార్జంటులఁ జేసెను. మఱియొకనిని కార్పొరల్ చేసెను. సరకారువారే మాకు దుస్తు లిచ్చిరి. పనిచేయువారి గౌరవము రక్షింపఁబడు టొకటి, పనులు తేలికగా జరుగుట రెండు, ఇట్టి పదవు లొసంగుట రివాజగుట మూడు, దీనికి ప్రయోజనములు.

ఈ దళము ఆఱువారముల దాఁక సంతతము పనిచేసెను. 'తిరుగుబాటు' చేసిన తావున కేనరిగి చూచితిని. అచట తిరుగుబాటను మాటయే కానరాదు. ఎదురుగా వచ్చువాఁడే లేఁడు. దీనిని తిరుగుబాటనుటకుఁగల కారణ మిది: క్రొత్తగా తమపై విధింపఁబడిన

పన్ను ఈయవలెనని ఒక జులూసరదారు జులూలకుఁ జెప్పెను. ఆ పన్ను వసూలుచేయుట కొకసార్జంట చటికి వెళ్లెను. వానిని పట్టుకొని కొట్టిరి. ఇది జులూ తిరుగుబాటు. అయిన దాయెను; నా హృదయము జులూల దెస నుండెను. మేము ప్రధానకార్యాలయముకడ కరిగితిమి. జులూవారిని సేవింప మమ్ము నియమించిరి. దీన నాకు మఱికొంచె మానందము కలిగెను. 'గాయపడిన ఈ జులూలకు తెల్లవారు సేవచేయుట కిష్టపడుట లేదు. నే నేకాకి నేమి చేయఁగలను? వీరి గాయములు కుళ్లినవి. మీరు వచ్చితిరి, మేలాయె: నిరపరాధులగు వీరి యెడల నీశ్వరునకుఁ గృపగలిగెఁ గాఁబోలయు' నని వైద్యాధికారి మాకు స్వాగత మొసఁగెను. ఇటుపై నతఁడు మాకు పట్టేలును, పురుగులను జంపు నీరును ఇచ్చి గాయపడినవారికడకు మమ్ముఁ గొంపోయెను. మమ్ముఁ జూడఁగనే వారికి ప్రాణములు లేచివచ్చెను. తెల్ల సోల్జరులు వారికిని మాకును నడుమ నున్న కటకటాలనుండి తొంగిచూచుచు, కట్టు కట్టవలదని మమ్ము నిషేధించుచు జులూలను బూతులు తిట్టెడివారు. ఆ తిట్లకు మేము చెవులలో వేళ్లు దోపుకొనెడివారము.

క్రమక్రమముగా నాకీ తెల్ల సిపాయులతో పరిచయ మాయెను. పిదప వారు మమ్ము నివారింప మానుకొనిరి. ఆ సేనలో ౧౮౯౬ సంవత్సరమున నాతో ఘోరముగా విరోధించిన కర్నల్ స్పార్క్స్ అను వారును, కర్నల్ వాయలీగారును గలరు. నే నీపనిలో నుండుటఁ జూచి వారు చకితు లయిరి. వారు నన్ను ప్రత్యేకముగా పిలిచి ధన్యవాదములు సలిపి జనరల్ మెకెంజీగారికడకుఁ గొంపోయి వారితో నాకుఁ బరిచయము కలిగించిరి.

వీ రందఱును అసలు సైనికు లని పాఠకులు తలఁపకుందురు గాక! కర్నల్ వాయలీగారు ప్లీడరు. కర్నల్ స్పార్క్ల్స్గారు ఒక

కసాయిమకాంమున కధపతి. జనరల్ మెకెంజీ గారు నేటాలునం దొక ప్రసిద్ధభూస్వామి, కర్షకుఁడును. వీ రెల్లరును స్వయంసేవకులే. స్వయంసేవకు లగుటకుఁ గాను సైనికశిక్షను, అనుభవమును వీరు సంపాదించిరి.

మే ముపచరించు రోగులు యుద్ధమున గాయపడినవారు కారు. అనుమానముచే వీరిలో నొక జట్టు చెఱసాలలోఁ బెట్టఁబడెను. జనరలుగారి యాజ్ఞవలన వీరు కొరడాలచేఁ గొట్టఁబడిరి. ఆ దెబ్బలవలన వీరికి గాయము లాయెను. చూచువారు లేక పోవుటచే నవి కుళ్లి నీరు గాఱఁగొడఁగెను. ఇఁక రెండవ జట్టు. వీరు జులూ లయినను తెల్లవారికి మిత్రులు. మిత్రులని తెలియుటకు వీరికి చిహ్నము లున్నవి. ఉన్నను పొరపాటుచే తెల్ల సిపాయిలు వీరిని కాల్చిరి.

ఇంతియ కాక తెల్లసిపాయిలకు మందు తెచ్చుటయు, ఇచ్చుటయు నాపని. డాక్టరు బూత్ గారి చిన్న ఆసుపత్రిలో నొక సంవత్సరము నేను పని చేసియుండుట పాఠకులకు గుర్తుండియుండును కావున నా కీ పని తేలిక యయ్యెను. దీన నాకు పలువురు తెల్లవారితో పరిచయ మాయెను.

కాని యుద్ధస్థలమున కరిగిన సేన యొకచో నిలువదు. అక్కఱగల చోటుల కెల్ల నది పరుగిడుచుండును. వీరిలో పలువురు ఆశ్వికులు.

మా ఫౌజుగూడ వారి వెనుక డోలీలతో బయలుదేరెను. ఒకనాఁడు రెండు మూఁడు మాఱులు నలుబది మైళ్లవఱకు పోవలసివచ్చెను. మే మచటి కేఁగినను భగవత్కార్యము. జులూమిత్రులు పొరపాటునఁ గాల్వఁబడిరి. వారిని డోలీలలో నెక్కించుకొని మోసికొని పోయి ఉపచారము చేయవలసియుండెను.

౨౫

హృ ద య మ థ న ము

జులూ తిరుగుబాటువలన నాకుఁ జాల ననుభవములు కలిగెను. ఆలోచించుటకును జాల సామగ్రి దొరకెను. బోయరు యుద్ధమును జూచినపుడును నా కింతచేటు భయ మనిపింపలేదు. ఇది యుద్ధము కాదు. మనుష్యులవేఁట. ఇది కేవలము నాయూహయే కాదు. పలువురు తెల్లవారలయూహయు నిదియే. ప్రొద్దుటినుండియు గుండ్ల మ్రోఁత టపాకాయల మ్రోఁతవలె వినఁ దెంచును. సైనికులు ఊళ్ల మీఁదికిఁ బోయి గుండ్లు విడుతురు. ఈ శబ్దములు వినుచు నచట నుండుట నాకుఁ జాలఁ గష్ట మనిపించెను. ఈశ్వరకృపచే మా కీపని దొరకెను. విశేషించి జులూల పరిచర్య. కావున మే మీ విషము నెటులో మ్రింగితిమి. మే మీపనికిఁ బూనుకొననిచో మఱియెవ్వరును నీపని చేయ రని నాకు నమ్మకమే. కావున నాయంతరాత్మను శాంతపఱచి కొంటిని.

ఆదేశమున ఆబాదు కడుఁ దక్కువ. కొండలందును, లోయలందును అచటనచట మంచివారును, అమాయికులును అగు అనార్యులని చెప్పఁబడు నీ జులూల గుడిసెలు తక్క నచట మఱి యేమియు లేవు. అది యంతయుఁ జూడ నింపయిన ప్రదేశము. ఇట్టి శూన్య ప్రదేశమున గాయపడినవారి నెక్కించుకొనిన డోలీతోఁ గాని, ఉట్టి డోలీతోఁ గాని పలుమైళ్లు పయనించునపుడు నామనస్సు అనేకవిధములగు దీర్ఘాలోచనలలో మునిఁగిపోవుచుండెడిది.

అచట బ్రహ్మచర్యమును గుఱించిన నాయాలోచన పరిపక్వమాయెను. నాసహచరులతో దీనిగుఱించి చర్చించితిని. కాని యీశ్వరదర్శనమునకు బ్రహ్మచర్య మనివార్యమని నా కప్పటికి తోఁచినటులు స్పష్టముగా గుఱుతు లేదు. లోకసేవ కిది యనివార్యమే యని యెఱిఁగికొనినటులు నాకు విస్పష్టముగా గుర్తే. ఇట్టిసేవ దినదినమును ఇతోధికముగాఁ జేయవలసివచ్చు ననియు, నేను భోగవిలాసములందు, బిడ్డల గనుటయందు, కన్నవారిని పెంచుటయందు తగులుకొని యుందునేని సంపూర్ణముగా సేవ చేయఁజాల ననియు నాకుఁ దెలియును. నేను రెండు గుఱ్ఱములమీఁద దౌడు తీయలేను. ఈసమయమున నాభార్య చూలాలయి యున్నయెడల నేను ఇంత నిశ్చింతమగు మనస్సుతో నీ సేవాకార్యములోని కుఱికియుండను. బ్రహ్మచర్యము లేక కుటుంబ వృద్ధి కోరుచు సమాజసేవ చేయు టనునది పొసఁగనిమాట; పెండ్లి చేసికొనియు బ్రహ్మచర్య మవలంబించినచో కుటుంబసేవకును, సమాజసేవకును విరోధముకాఁజాలదు. నే నీవిచారమున మునిఁగి తేలి తుదకు బ్రహ్మచర్యవ్రతముఁ బూనుటకు తొందరపడితిని. ఈయాలోచనలచే నా కొకయానందము కలిగెను. ఉత్సాహమును అమితమాయెను. ఈసమయమునందు భావన సేవాక్షేత్రమును చాల విశాలమొనరించెను.

ఈయాలోచన యింకను నామనస్సునందు వృద్ధి చెందుచుండెను. శరీరమునకు పనియు నుండెను. ఇంతలో 'తిరుగుబాటు అడఁగిపోయెను' అని వార్త వచ్చెను. ఇఁక మాకు సెలవు. ఆమఱునాఁడే 'మీ రిండ్లకు పోవచ్చు' నని హుకుము ఇచ్చెను. కొలఁదిరోజులలోనే మే మందఱమును మామా యిండ్లకు అరిగితిమి. తరువాతఁ గొలఁది నాళ్లలోనే మాసేవకు ధన్యవాదము లర్పించుచు గవర్నరుగారొక యుత్తర మంపిరి.

౨౫. హృదయ మథనము

ఫీనిక్సు వచ్చిన తరువాత బ్రహ్మచర్యమునుగూర్చిన నా యాలోచనము చగనలాలు, మగనలాలు, వెస్టు మొదలగువారికిఁ జాల నుత్సాహముతోఁ జెప్పితిని. అది యందఱకును నచ్చెను. అందఱకును బ్రహ్మచర్యముయొక్క ఆవశ్యకత తెలిసెను. కాని దీని ననుష్ఠించుట అందఱకును కష్టమని తోఁచెను. కొందఱు ప్రయత్నము చేయ సాహసించిరి. ఇందు కొందఱు సఫలతఁ జెందిరనికూడ నే నెఱుఁగుదును.

వని నేను శపథ్న జీవనపర్యంతమును బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింతు ఈ వ్రతమహత్త్వమును, దీనికాఠిన్యమును ఆనాఁడు నాకు చక్కఁగా గో[illegible] లేదు. దాని కాఠిన్యమును నేను నేఁటికిని అనుభవించుచునే యుంటిని. దానితోపాటు దాని మహత్త్వమును ప్రతిదినమును ఒకనాఁటికంటె నొకనాఁడెక్కువగా గోచరించుచునే యుండెను. బ్రహ్మచర్యము లేని జీవనము శుష్కము, మఱి పశుజీవనము. పశువు సహజముగా నిరంకుశము. తనయి[illegible] తన మీఁద నంకుశ ముంచుకొనుటయందే మనుష్యుని మనుష్యత్వ మున్నది. ధర్మగ్రంథములలో బ్రహ్మచర్యస్తుతిని జూచి నే నత్యుక్తి యనుకొంటిని. కాని అది యుచిత మనియు, ననుభవసిద్ధ మనియు నేఁడు ప్రతిదినమును స్పష్టముగా తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంత మహాఫలము గల బ్రహ్మచర్యము సులభసాధ్యము గాదు; కేవలము శారీరకమును గాదు. శారీరక నిగ్రహముతోడనే బ్రహ్మచర్య మారంభ మగుచున్నది. శుద్ధబ్రహ్మచర్యమునందు తలఁపుగూడ తప్పు. పూర్ణబ్రహ్మచారి కలలో నేని తలఁపఁడు. ఎంతవఱకు కలలు వచ్చుచుండునో, కలలయందును వికారము ప్రబలుచుండునో అంతవఱకును బ్రహ్మచర్యము కొఱంతయే యని తెలియవలయును.

బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహముగూడ చాలఁ గష్టమే యని నా
యభిప్రాయము. బ్రహ్మచర్య విషయమున నిర్భయుఁడ నని నేఁడు
నేను చెప్పుకొనవచ్చును. కాని తలఁపు నెడ నింకను చాల జయము
కలుగవలసి యున్నది. నా ప్రయత్నములలో లోపము లేదు. కాని
యెచటినుండి యూరుచుండునో నాయెఱుక లేకయే ఆతలఁపులు
నా మీఁద సవారు చేయుచుండును. తలఁపులనుగూడ మూసివైచు
తాళపుఁజెవి మనుజునికడ నున్నదని నే నెఱుఁగుదును. కాని ఆతాళపుఁ
జెవిని ఎవరికి వారే వెతుకుకొన వలయును, తమ యనుభవములను
తమ వెనుకవారి కిచ్చిపోయిన మహాపురుషులు
వారు పరిపూర్ణులు కారు. పరిపూర్ణ పరమేశ్వరునిది. కావున
భక్తులు తమ తపశ్చర్యచే ప్ర మొనరించి రామనామాది మంత్ర
ములను మన కిచ్చిపోయిరి. మనము మనలను సంపూర్ణముగా ఈశ్వరున
కర్పించినగాని ఎన్నటికిని తలఁపుల దాటఁజాలమని నాదు
నమ్మకము. సమస్త ధర్మగ్రంథములందును నే నిట్టి వచనములను చదివి
యుంటిని. బ్రహ్మచర్యమును మిగుల జాగ్రత్తతో కాపాడుకొను
సందర్భములందు దీనిసత్యమును చవి చూచితిని.

రాఁబోవు ప్రకరణములలో బ్రహ్మచర్యమునకు నా పడ్డ
పాట్లు కొన్ని తెలిపెదను. కావున ఈ ప్రకరణాంతమున 'ఆ మొదటి
బలుపాటములలో ఈ వ్రత పాలనము సులభముగాఁ గానిపించె' నని
యింతమాత్రమే తెలుపుదును. వ్రతము తీసికొనఁగనే భార్యతో ఏక
శయ్యయు, ఏకాంత సేవయు వదలిపెట్టితిని. ఇదియే నా చేసిన మార్పు.
ఈ విధముగా ౧౯౦౧ సంవత్సరమునుండియు ఇచ్ఛతోడను, అనిచ్ఛ
తోడను నడచుచుండిన ఈ బ్రహ్మచర్యము ౧౯౦౬ సంవత్సరము
మధ్యమున వ్రత మాయెను.

౨౬

సత్యాగ్రహోత్పత్తి

ఈ నాయాత్మశుద్ధి సత్యాగ్రహమునకు నిమిత్త మగునటులు కొన్ని కొన్ని విషయములు జోహాన్సుబర్గునందు సంభవించుచుండెను. నేను బ్రహ్మచర్యవ్రతమును గైకొనువఱకు నాజీవితము నందలి ముఖ్యఘటన లన్నియు మెల్లమెల్లగా సత్యాగ్రహమునే సృజించినటులు నే నిపుడు గ్రహింపఁ గలుగుచున్నాను. సత్యాగ్రహ మను శబ్దము పుట్టుటకు ముందు సత్యాగ్రహ మను పదమున కర్థమగు వస్తువు పుట్టియుండెను. అది పుట్టినపుడు 'ఈ వస్తు విట్టిది' అని నేను నెఱుఁగను. దీనిని జెప్పవలసినపుడు గుజరాతీలో 'పేసివ్ రిజిస్టన్స్' అను ఇంగ్లీషుపదమునే వాడుచుంటిమి. ఒక తెల్లవారి సభలో ఈ 'పేసివ్ రిజిస్టన్స్' అనునది సంకుచితార్థ బోధకముగా వాడఁబడు చున్నదనియు, ఈవస్తువు బలము లేనివారి కేడుగడ యనియు, ఇందు ద్వేషమునకుఁగూడ తా వున్నటులు కానిపించు ననియు, తుద కిది హింసలో పరిణమించు ననియు తెలిసికొని ఈశబ్దము భారతీయుల సంగ్రామముయొక్క సత్యరూపమును గోచరింపఁ జేయలేదని చెప్పవలసివచ్చెను. కావున నొక క్రొత్తశబ్దమును కూర్పవలసివచ్చెను.

నా కొక స్వతంత్రశబ్దము తట్ట లేదు. ఈ యర్థమును దెలుపు శబ్దమును వ్రాయఁగలవారికి బహుమతి యీయఁబడునని. ఇండియన్ ఒపినియనులో ప్రకటించితిని. మగన్‌లాల్ గాంధీ *'సత్ + ఆగ్రహ' అను నీ రెండు పదములను మేళవించి 'సదాగ్రహము' అను నీ సమస్త

* సత్=సత్యమునందు, ఆగ్రహము=పట్టుదల.

పదమును బనాయించి బహుమతి పొందెను. తరువాత ఈసదాగ్రహ శబ్దమును మిగుల స్పష్టము చేయనెంచి 'య' అను నక్షరమును జోడించి నేను దీనిని 'సత్యాగ్రహము' అని మార్చితిని. నాఁటినుండియు గుజరాతుభాషలో నీపదము నేఁటిపోరాట మందు రూఢ మాయెను.

ఈపోరాటముయొక్క ఇతిహాసమే దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని నా జీవితముయొక్కయు, విశేషించి సత్యశోధనము యొక్కయు ఇతిహాసము. ఈయితిహాసములో చాలభాగము యేరవాడ చెఱయందు వ్రాసితిని. మిగిలినది విముక్తుఁడ నయినపిదప వ్రాసితిని. అదియంతయు నవజీవన పత్రికయందు క్రమక్రమముగా ప్రకటింపఁ బడి తుదకు దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాస మను పేరున పుస్తకముగా ప్రకటింపఁబడెను. దీనిని కరంట్ థాట్ పత్రికకు శ్రీ వాలజీ గోవిందజీ దేసాయీగారు ఇంగ్లీషులో తర్జిమా చేయుచున్నారు. ఇదిగూడఁ గొన్నాళ్లలో పుస్తకముగా ప్రకటింప నేర్పాటు జరిగెడిని. * దానిఁ జదివినచో దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని నాసత్యశోధనలు తెలియును. అచటి నా సత్యాగ్రహ మెఱుఁగని ఘూర్జరు లాగ్రంథమును తిలకింతురుగాక! దాన వ్రాయఁబడిన యంశములను వదలి దానఁ జేరని కొన్ని క్రొత్త సంగతులను ముందరి ప్రకరణములలో పూర్తిచేసి పిదప భారతదేశము నందలి నాశోధనలను పాఠకులకు పరిచయము గావింప నిచ్ఛగించుచున్నాను.

ఈపరిశోధనల వరుస తెగకుండఁ జదువఁ దలఁచుకొనువారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా-ఇతిహాసమునుగూడ తమ ముందు ఉంచుకొందురుగాక!

* దీని ఆంగ్లానువాదము యస్ గణేశకంపెనీవారిచే (ట్రిప్లికేన్, మదరాసు) పుస్తకముగా ప్రకటింపఁబడెను.

౧౨

ఆహార పరిశోధనములు

మనోవాక్కాయములచే బ్రహ్మచర్యపాలనమును సూచించిన యాలోచనయు, ఆత్మశుద్ధిచే సత్యాగ్రహసమరమునకు ఎక్కువ కాలమును వినియోగించుటను సూచించిన యాలోచనయు, ఈరెండే నా పనులు. ఈరెండాలోచనలును నాభోజనమున మిగుల సంయమమును, మిగుల మార్పును ప్రేరించెను. వెనుకటిమార్పు ఆరోగ్యమునకు, ఇప్పటి మార్పు ధర్మమునకు.

ఇందు ఉపవాసమును, అల్పాహారమును ఎక్కువ తావు నాక్రమించెను. లోపల విషయవాసన లున్నవారికి జిహ్వాచాపల్య మెక్కుడు. నాకును జిహ్వాచాపల్యము కలదు. జననేంద్రియమును, స్వాదేంద్రియమును నిగ్రహించుటకుఁ జాలఁ బ్రయాసపడితిని గాని వానిని పరిపూర్ణముగా నిగ్రహింపఁగలిగితి నని నేటికిని చెప్పుకొనఁజాలను. నేను తిండి పోత ననియే తలఁతును. నామిత్రులు నాతిండిని జూచి సంయత మను కొనెడివారు గాని అది యటులు కాదు. నేను చేయఁగలిగినంత నిగ్రహమును చేయకున్నచో నేను పశువుకన్న పాడై యీపాటికే నాశము నొందియుందును. నాలోపములు నాకుఁ జక్కఁగాఁ దెలియును. వానిని పోఁగొట్టుకొనుటకు మిగులఁ బ్రయత్నించితి ననియుఁ జెప్పఁగలను. ఈ కారణముననే నేను నేటిదాఁక ఈశరీరము నీడ్చుకొనివచ్చుచు నా చేతనయినపనిని చేయఁగలుగుచున్నాను.

నాలోపములు నాకుఁ దెలియుటవలనను, అనాయాసముగా అనుకూలమగు సాంగత్యము దొరకుటవలనను ఏకాదశిని ఉపవాసము

గాని, ఫలాహారమును గాని చేయ మొదలిడితిని. జన్మాష్టమి మొదలగు నితర తిథులందును వీనిని జేయఁబూనితిని. సంయమదృష్టిలో ఫలాహారమున కును, అన్నాహారమునకును అట్టే భేదము లేదు. ధాన్యము లను పేరఁ బరఁగు ద్రవ్యము లన్నిటియం దేరుచి కలదో ఫలాహారమునందును ఆ రుచి కలదు. అలవాటు పడినతరువాత ధాన్యములరుచికన్న పండ్లరుచి యే యెక్కుడనిపించును. కావున పర్వములందు ఉపవాసము గాని, ఏక భోజనము గాని మంచి దనుకొంటిని. మరియు ప్రాయశ్చిత్తాదుల కేవేని నిమిత్తములు సంఘటించుచో ఆనాఁ డేకభోజనము పెట్టుకొం టిని. దీన శరీరము స్వచ్ఛ మగుటచే రసజ్ఞానమును అధికమాయెను. ఆఁకలియుఁ బెరిఁగెను. ఇది నా కనుభూత మాయెను. ఇటు లుప వాసాదు లొకవంక సంయమమునకును, ఇంకొకవంక భోగమునకును సాధనము లని కనుఁగొంటిని. ఇటీవలి నా యనుభవములు కొన్నియు, ఇతరుల యనుభవములు కొన్నియు పై విషయమును సమర్థించెను. నా శరీరము పెరిఁగి బలిష్ఠముగా నుండవలయు నని నాకు కోరిక గలదు కాని నా ముఖ్యోద్దేశము సంయమము—నాలుకను కట్టివేయుట. కావున భోజ్యవస్తువుల మార్పఁగడఁగితిని. ముద్ద తగ్గింపఁ దొడఁగితిని. కాని రుచి—చాపల్యము—నాతోఁక పట్టుకొనియే వచ్చుచుండెను. ఒకవస్తువును విడిచి మఱియొక వస్తువును తినుచుంటిని. అక్రొత్తవస్తువు గూడ ప్రాఁతవస్తువుకంటె రుచిగా నున్నట్లు కనఁబడఁ దొడఁగెను.

ఈ పరిశోధనలలో నాకుఁ గొందఱు బాసట గలరు. వీరిలో హారమాన్ కేలన్ బేక్ గారు ముఖ్యులు. వీరినిగూర్చి దక్షిణ-ఆఫ్రికా-సత్యాగ్రహ చరిత్రమున సంపూర్ణముగా వ్రాసియుంటిని గాన మరల నిచట వ్రాయ దొరఁకొనను. ఉపవాసములందును, ఏకాహారము లందును, పెరమాఱుపులందును వీరు నాకు సబ్రహ్మచారులు. సత్యా

గ్రహసమరము ముక్కుపట్టులో నున్నపుడు నేను వీరియింట నుంటిని. వేం మిరుపురమును మార్పులను చర్చించుచు క్రొత్తమార్పులలో నెక్కువ చవి ననుభవించుచుంటిమి. నాఁడు వానిని గూర్చిన మా మాటలుగూడ చవిగా నుండెడివి. వానిలో నేమాటయుఁ జేఁ దనిపించెడిది కాదు. కాని రుచులలోఁ బడి యిట్టులు మునిఁగిపోవుట తగనిపని యని యిటీవల ననుభవమునకు వచ్చెను. ఏలన మనుజుఁడు తినుట రుచి కొఱకుఁ గాదు, శరీరమును నిలుపుకొనుటకొఱకు. అన్ని యింద్రియ ములును శరీరమును, శరీరద్వారమున ఆత్మను సేవింపఁ దలఁచి పని పాటలు చేయునో అపుడు వానివానిపయి చవులు చప్పఁబడును. అప్పటినుండియు అవి తమ స్వాభావికమగు రూపమును బొంది తమ తమ పనులను నిర్వహించు నని వాక్రుచ్చ నగును.

ఇట్టి స్వాభావికతను మేళవించుట కెన్ని లక్షల పరిశోధనలను చేసినను ఎక్కువ అనిపించుకొనవు. మరియు నిందులకు పెక్కు శరీరము లాహుతి యొనర్పవలసియున్నను అందులకు లెక్కచేయ రాదు. కాని దీనికి ప్రవాహ మెదురునడచుచున్నది. నశ్వరమగు నీ శరీరమును సుశోభిత మొనరింపను, ఆయువును వృద్ధిఁబొందింపను మన మనేక ప్రాణులను బలిగోరుచున్నాము. కాని మన మిటు లొనరించి శరీరాత్మలను రెంటిని చంపుకొనుచున్నాము. మన మొక రోగము నిర్మూలింపఁజేసికొనఁబోవుచు క్రొత్తక్రొత్త రోగములఁ దెచ్చుకొనుచున్నాము. ఇంద్రియభోగముల భుజించుట కుద్యమించుచు భుజించు శక్తినే కోలుపోవుచున్నాము. ఇది యంతయు మన కనులయెదుటనే జరుగుచున్నను మనము దానిని చూచుట లేదు. దీనికన్న నాశ్చర్యమే మున్నది?

ఈ భోజన పరిశోధనలను గుఱించి యింకను వ్రాయఁ దలఁతును. కావున వాని యుద్దేశమును, వాని గుఱించి నా విచారసరణిని పాఠకుల యెదుటికిఁ దెచ్చుటావశ్యక మాయెను.

౨౮

కస్తురబాయి ధైర్యము

కస్తురబాయికి మూమ్మాఱులు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చెను. మూమ్మాఱులును గృహవైద్యముచేతనే బ్రతికి బయటఁబడెను. మొదటిమాఱు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినపుడు సత్యాగ్రహము జరుగుచుండెను. ఆమెకు మాటిమాటికి రక్తస్రావము కలుగుచుండెను. డాక్టరు మిత్రుఁడొకఁడాపరేషను చేయింపుమని సలహా యిచ్చెను. కొంత గ్రంథము జరిగిన పిదప ఆమె ఆపరేషనుకు సమ్మతించెను. ఆమె శరీరము మిగుల క్షీణించి యుండెను. కావున డాక్టరు మత్తుమందీయక యాపరేషను గావించెను. దాననామె కపుడు కడుబాధ కలిగెను గాని యామె పలుధైర్యముతో నోర్చుకొనెను. ఆయోరిమి చూడఁగా నాకాశ్చర్యము కలిగెను. ఆపరేషను నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱెను. డాక్టరును, వారి ధర్మపత్నియు కస్తురబాయికి మిగుల నుపచారము చేసిరి.

ఇది డరబనులో, రెండు మూఁడు దినములు గడచిన పిదప డాక్టరు 'ఇక భయము లేదు మీరు జోహాన్సుబర్గు వెళ్లవచ్చును,' అని మాకు సెల వొసఁగెను. మేము వెళ్లితిమి. కాని కొలఁదినాళ్లకే 'కస్తురబాయి యారోగ్యము సరిగా లేదు, మంచముమీఁదనుండి లేవలేదు, ఒకతూరి సోఁకుగూడ లేదు' అని వార్త వచ్చెను. నా యనుజ్ఞ లేక ఆమెకు సారా గాని, మాంసము గాని మందులోఁ గాని, ఆహారములోఁ గాని కలిపి యీయఁగూడదని డాక్టరెఱుఁగు. అతఁడు నా కిటులు టెలిఫో నిచ్చెను—'తమభార్యకు మాంసరసము గాని,

మద్యము గాని యిచ్చితీరవలయును. నా కనుజ్ఞ యీవలయును.’ నే నిటులు సమాధాన మిచ్చితిని—‘నే ననుజ్ఞ యీఁజాలను. కస్తురబాయి స్వతంత్ర. ఆమె యిపు డడుగఁదగిన స్థితిలో నున్నచో నడిగి ఆమె తీసికొనఁగోరునో ఇచ్చునది.’

‘రోగుల నే నిట్టిమాట లడుగను. మీరు స్వయముగా రండు! నా చెప్పిన వస్తువుల నామె కిచ్చుటకు మీ రంగీకరింపనియెడల మీ భార్యప్రాణములకు నేను పూఁచీపడను’ అని మరల డాక్టరు తెలిపెను.

ఇది విని నేను వెంటనే డరబను చేరితిని. డాక్టరును కలిసికొనఁగా నతఁ డిటు లనెను—‘నేను మాంసరస మిచ్చియే మీకు టెలిఫోను చేసితిని.’

‘అయ్యా! మీరు దగాకోరులు!’ అని నే నంటిని.

‘వైద్యమునందు దగాలు గిగాలు లేవు. ఇట్టి సమయములలో రోగులను, వారి బంధుగులనుగూడ దగాచేయుట పుణ్యమని మే మనుకొందుము. ఎటులయినను రోగుల బ్రతికించుటయే మా ధర్మము.’ అని డాక్టరు దిట్టముగా బదులాడెను.

దీనఁ గడు వగచితిని. కాని శాంతుఁడ నయియే యుంటిని. డాక్టరు నాకు నెచ్చెలి, సజ్జనుఁడు. ఇతఁడును, ఇతని భార్యయు మాకుఁ గడు నుపకరించిరి. ఇతని వర్తన సైరింప నేంచనయితిని.

‘అయ్యా! ఇఁక దాఁచవలదు. ఇపు డేమి చేయవలయును? ఆమె యిచ్ఛ లేక ఆమెకు మాంస మీయ నొల్లను. మాంసము గొనకున్నఁ జచ్చిపోయినను మా కిష్టమే.’

'మీ వేదాంతము మాయింట సాగదు. మీభార్య మాయింట నున్నంతవట్టు మాంసము గాని,మఱి యేది గాని యీవలసియున్న యెడల తప్పక యిత్తును. ఇటులు మీ కిష్టము గానిచో మీభార్యను మీరు తీసికొని పోవచ్చును. నాయింట నామె యీరీతిగా చచ్చుచుండఁగా నేఁ జూడఁజాలను.'

'నాభార్య నిపుడు తీసికొనిపోవలయునని మీ యాజ్ఞయా ?'

'తీసికొని లేచిపొం డని నే నెన్నఁటికి ననఁజాలను. నాకు పర తొకటి అడ్డముపెట్టకుఁడు! మా దంపతుల మిరువురము మా శక్తి కొలఁది పరిచర్య చేయుదుము. మీరు వెనుక చింత యేమియు లేక వెళ్లవచ్చును. ఈ చిన్న విషయమే మీ మతి కెక్కనిచో మీరు మీభార్యను మాయింటినుండి తీసికొని వెళ్లుఁడని చెప్పక తప్పని సరి యగుచున్నది.'

అపుడు నాకుమారుఁడుగూడ నున్నాఁ డనుకొందును. అతఁడును ఇందులకు సమ్మతింప లేదు.

పిదప నేను కస్తురబాయికడ కరిగితిని. ఆమె కపు డించుకయు శక్తి లేదు. అపు డామె నేవిషయమునకుఁ గాని కదలించుటయు దుఃఖదాయకమే. అయినను ఆ విషయము చెప్పుట ధర్మమని తలఁచి చెప్పితిని. అమె దిట్టతనముతో నిటు లనెను—'నేను మాంసరసము పుచ్చికొనను. మానవజన్మము దుర్లభము. మీ చేతులలో ప్రాణములు విడుతునేని పరవా లేదు; కాని ఈ శరీరమును అపవిత్రము చేసి కొనను.'

నేను బోధింపవలసిన దంతయు బోధించితిని. మరియు, 'నీవు నా మతము ననుసరించి యుండవలసిన అక్కఱ లేదు. మన మెఱిఁగి

యున్న పలువురు హిందువులు మద్య మాంసములు మందుగాఁ గైకొందురు.' అని చెప్పితిని కాని ఆమె నా మాటలకు లొంగక,—"నన్నచటికిఁ గొనిపొండు' అని పలికెను.

నేను సరే యంటిని. తీసికొని వెళ్లుట యనఁగనే మనస్సు కలుక్కు మనెను. అయినను పోవుటకే నిశ్చయించుకొంటిని. డాక్టరు గారికిని, వారి భార్యకును తీసికొని వెళ్లుదు నని చెప్పివైచితిని.

డాక్టరు అగ్రహోదగ్రుఁడై ఇటు లనెను:

'ఎంత ఘాతకుఁడ వయ్యా? ఇట్టి దుస్థితిలో ఏమియు నెఱుఁగని యామెతో ఇట్టిమాటలు చెప్పుటకు నీకు సిగ్గు వేయలేదటయ్యా? నీ భార్య యిప్పుడు తీసికొనిపోఁ దగిన స్థితిలో లేదు. ఆమె శరీర మేమాత్రము మొత్తిడిని సైరింపలేదు. రస్తాలో ఆమె ప్రాణములు పోయినను పోవచ్చును అదియు వింతకాదు మొండిపట్టుదలచే నామాట వినని చో మీ కే తెలియవచ్చును. మద్య మీయ నొల్లని చో ఒక రాత్రి యేని మాయింట నుంచుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు.'

చిటపట చిటపట వాన పడుచుండెను. స్టేషను దవ్వు. డరబను నుండి ఫీనిక్సువఱకు రైలురస్తా. పిమ్మట ౨½ మైళ్లు కాలి నడక. వెళ్లఁగల మని ధైర్యము కావలసినంత యుండెను. ఈశ్వరుఁ డన్ని విధముల కాపాడునని నేను తలఁచితిని. ముం దొకనిని ఫీనిక్సు పంపితిని. ఫీనిక్సులో నా కొక హేమక్ కలదు. హేమక్ అనఁగా గట్టిదారములతోఁ జేసిన డోలీ. దీనిని వెదురువాసములకుఁ గట్టి రోగు నందు కూరుచుండఁబెట్టి సుఖముగా మోసికొని పోవచ్చును. ఇట్టి హేమక్ ఒకటి వేఁడిపాలసీసా ఒకటి, వేఁడినీళ్ల సీసా యొకటి, మనుష్యు లాఱుగురు.—వీరిని దీసికొని ఫీనిక్సుస్టేషనుకు రమ్మని వెస్టుగారికి కబు రంపితిని.

రైలు వేళ యాయెను. రిక్షాను మాటాడితిని. అట్టి భయంకరస్థితిలో నం దామె నెక్కించి బయలుదేఱఁ దీసితిని.

నా కామెకు ధైర్యము కలిగింపఁ బని లేకపోఁగా ఆమెయే నాకు ధైర్యము కలిగించి, 'నా కేమియు భయము లేదు. మీ రూరక తొందరపడకుఁ' డనెను.

ఎముకలు, చర్మము తక్క మఱియేమియు లేదు. ఒక మెతుకేని లోపలికి పోదు. స్టేషను-ప్లాటుఫారము కడు పొడవు. బండి యెక్కుటకు కడు దవ్వరుగవలయు. రిక్షా అంతవట్టు పోవదు. నేను బండిదనుక చేతులపై మోసికొనిపోతిని. ఫినిక్సుస్టేషనుకు ఆడోలీ వచ్చెను. దానిలో ఆమెను సుఖముగా ఇంటివఱకు గొంపోయితిమి. అచట కేవలము జలచికిత్సచే నీమెకు మెల్లమెల్లగా జీవ కలుగ నారంభించెను.

ఫినిక్సు వెళ్ళిన రెండుమూఁడు దినముల తరువాత ఒక స్వాములవారు విజయంచేసిరి. నాబండపట్టు విని నాపయి దయ పుట్టి మాకుఁ గొంచెము బోధచేయవచ్చిరి అపుడు మణిలాలును, రామదాసును ఉన్నయటులు గుఱుతు. స్వాములవారు మాంసాహారము నిర్దోషమని బోధింపఁగడఁగిరి. మనుస్మృతిలోని శ్లోకములఁ జదివిరి. నాభార్య యెదుట ఈసంవాదము నడచుట నా కిష్టము లేదు. కాని వినయబలమునఁ జెప్పనిచ్చితిని. మాంసాహారము చేయవచ్చు నని చెప్పుటకు నాకు మనుస్మృతితో ఆవశ్యకత లేదు. నాకును ఆశ్లోకములు తెలియును. అవి ప్రక్షిప్తములనెడు పక్షముగూడ కలదని నే నెఱుఁగుదును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాకున్నను ఆహారమునకు సంబంధించిన నామతము స్వతంత్రము. కస్తురబాయి విశ్వాస మచలము. ఆయమాయికు రాలీశాస్త్రప్రమాణము

లేమెఱుఁగును? ఆమెకు తండ్రితాతలకడనుండి వచ్చు నాచారమే ధర్మము. ఇఁక కుర్రలకు తమతండ్రి విశ్వాసమే ధర్మము. కావున వా రాస్వాములవారితో వినోదించుచుఁ గూరుచుండిరి. తుదకు కస్తురబాయి యీమాటలు పలికి యీసంవాదమును ముగింపఁ జేసెను:

'స్వామీ! మీరు వేయి చెప్పుఁడు, నేను మద్యమాంసములతో ఆరోగ్యవతిని కానొల్లను. ఇఁక నాకు తలనొప్పి వచ్చునటు లొనరింపకుఁడు. ఇంకేమేని కొఱంత యున్నచో తమరీ బిడ్డలను, తండ్రిని వెంట వేసికొని వెళ్లి వాదింపుఁడు! నేను నా నిశ్చయమును మీ కెఱిఁగించియే యుంటినిగదా!'

౨౯

ఇంటిలో సత్యాగ్రహము

మొదటి జైలు-అనుభవము నాకు ౧౯౦౮ లో. అచట ఖైదీలు పాటింపవలసిన నియమములు చూచితిని. అవి సంయమము కలవాఁడు లేక బ్రహ్మచారి స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా పాలింపవలసిన నియమముల వంటివని తెలిసికొంటిని. సూర్యుఁ డస్తమింపక ముందు అయిదుగంటలు కొట్టుసరికి ఖైదీలు భుజింపవలయును. ఖైదీలలో— భారతీయులకుఁ గాని నీగ్రోలకుఁ గాని—కాఫీ తేనీరు లొసఁగఁబడవు. కూరలు మొదలగువానిలో ఉప్పు కలిపి వండరు. వలయుచో విడిగా నిత్తురు. రుచి గల వస్తువు నీయరు. 'ఖైదీలకు కూరలలో వేసికొను సంబారు కార మిప్పింపుఁ' డనియు 'వండుచుండఁగనే ఉప్పు వేయింపుఁ' డనియు నేను జైలు వైద్యుని వేఁడుకొనఁగా నతఁడు 'ఇష్టము వచ్చిన పదార్థముల నారగించుటకు మీ రిచటికి దయచేయలేదు. కూరలో సంబారు కారము లేనిచో ఆరోగ్యము చెడదు. మరియు ఉప్పు వంటక మగుచుండఁగా వేసినను, వంటక మయిన పిదప కలుపుకొనినను, ఆరోగ్యమున తేడా లేదు' అని సమాధానము చెప్పెను.

తుద కెంతో కొట్టుకొనిన పిదప భోజనమున కొంత మార్పు చేయించుకొనఁ గలిగితిమి. కేవలము సంయమదృష్టితోఁ జూచునెడల నీ నిషేధములు రెండును మంచివి. ఒకరియాజ్ఞచే నియమమును పాలింపవలసి వచ్చునేని దాన ఫలము కలుగదు. కాని స్వేచ్ఛచే నియ-

మనను పాలించుచో దానఁ జాల మేలు కలుగును. కావుననే నేను జైలునుండి రాఁగానే ఈ రెండు నియమములను పెట్టుకొంటిని. చాల వట్టు లేనీరు త్రావ మానితిని. ప్రొద్దు గ్రుంకకముందే భుజింప మొదలిడితిని. ఈ రెండును నేఁడు స్వాభావికము లయిపోయెను.

ఉప్పునుగూడ పరిత్యజింపవలసిన ప్రసక్తి యొకటి సంభవించెను. ఈనియమ మించుమించు పదియేండ్లపాటుండెను. 'మనుజునకు లవణ మావశ్యకము కాదు. మరియు ఆరోగ్యమును గుఱించియు ఉప్పు తినకుండుట మేలు' అని నేను కొన్ని ఆహారగ్రంథములలోఁ జదివియుంటిని. దీనివలన బ్రహ్మచారికిఁ గూడ మేలు కలుగునని నా కల్పన పరుగు లెత్తెను. బలము లేనివాఁడు పప్పు తినరాదని చదివితిని. అనుభవము వలనఁ దెలిసికొంటిని. కాని అపుడు ఈ రెంటిని విడువలేకపోయితిని. ఏల యందురా, ఆ రెండును నాకిష్టదేవతలు.

ఆపరేషను జరిగిన పిదప కస్తూరబాయికి రక్తస్రావము కొంచె మాఁగినను, కొన్నాళ్లకు మరల కాఁ దొడఁగెను. ఏమి చేసినను ఆఁగ లేదు. జలచికిత్స వ్యర్థ మాయెను. నా యీవైద్యమునందామెకు నమ్మిక లేదు గాని దానితోపాటు తిరస్కారము మాత్రము లేదు. పోనీ, ఇంకొక మందు పుచ్చుకొమ్మందునా, మందు పుచ్చుకొనవలయు నను పట్టుదల లేదు. నా చేయఁ గల వైద్యములవలన ప్రయోజనము కలుగని పిదప ఉప్పుఁబప్పుల మానివేయుమని చెప్పితిని. నే నెంత చెప్పినను, ఎన్ని ప్రమాణములు చూపినను ఆమె యియ్యకొనలేదు. తుద కొకనాఁడు 'ఉప్పుఁ బప్పుల మానుమని మీ కెవరేని చెప్పుచో మీరును మానలేరు' అని యామె నాతో పంతమాడెను. ఈపలుకువలన కష్టము కలిగెను గాని వెంటనే

హర్షమును గలిగెను. హర్ష మేల యందురా? నా ప్రేమ నామెకుఁ జూపించుట కది పట్టు. ఈహర్షముతో నే నామె కిటు లంటి—'నీ వోడెదవు! నాకు జబ్బు వచ్చి, వైద్యుఁడు ఉప్పుఁబప్పుల మానుమని చెప్పునేని వెంటనే మానఁగలను. కాని వైద్యుఁడు చెప్పనేల? నీమాట చొప్పున ఉప్పుఁబప్పుల నేఁటినుండి ఒకయేఁడాది వఱకు విడిచివయిచితిని. నీవు విడువుము! లేక విడువకుము! నే నిదె విడిచి వయిచితిని.'

ఆమెకు పశ్చాత్తాపము కలిగెను. ఆమె యిట్టులు గోల పెట్టెను—'నన్ను క్షమింపుఁడు! మీ స్వభావము నెఱిఁగియుండియు మాట జాఱితిని. నే నిఁక నుప్పుఁబప్పుల మానెదను. మీయొట్టు తీసివైచికొనుఁడు! నాపై నింత కచ్చె వలదు.'

నే నిటు లంటి—'నీ వీ యుప్పుఁబప్పుల మానితివేని చాల మేలు కలుగుటకు సందియము లేదు. నే నొకతూరి ఒట్టుపెట్టుకొంటినా మఱి మానుట లేదుకదా! నాకును దీన మేలొదవఁగలదు. మనుజుఁ డేకారణముననేని సంయము మొనరించినచో దాన మేలే కలుగును. కావున నామాట కిఁక సట్టు పట్టకుము. ఏలన నాకిది పరీక్షగ నుండును. నీనిశ్చయమునకును తోడుగ నుండును.' నే నింత చెప్పినయంత నన్నిఁక మాటాడించు నంత పని లేకపోయెను. 'మీరు పెంకెలలో పెంకెలు. ఒకరి మాట వినుట మీచదువులో లేదు' అని అంగలార్చి యూరకుండెను..

ఈవిషయమును నేను సత్యాగ్రహమున నొక యంశముగా పరిగణింతును. మరియు నాజీవితమున జరిగిన చక్కనిఘటనలలో నిదియు నొకటిగా దీనిని గుఱుతు దెచ్చికొందును.

పిదప కస్తూరబాయికి ఆరోగ్యము కలుగఁ దొడఁగెను. ఉప్పుఁ బప్పుల మానుటవలననో, దీన భోజనములోఁ గలిగిన కొలఁది గొప్ప

మార్పులవలననో, ఇతర నియమములఁ బరిపాలింపఁ జేయుటకు నా తీసికొనిన జాగ్రత్తవలననో, ఈశపథముచేఁ గలిగిన మానసోల్లాసము వలననో ఆరోగ్యము కలిగెను,—గాని వీనిలో నేది కారణమో, ఎంతవట్టు కారణమో నేఁ జెప్పఁజాలను. మెల్లమెల్లగా కస్తురబాయి ఒడలు చేయఁ దొడఁగెను. రక్త స్రావ మాఁగిపోయెను. నాకు 'వైద్యరాజు' అను బిరుదు వచ్చెను.

ఈ రెంటిని నిగ్రహించుటవలన నాకుఁగూడ మేలు కలిగెను. విడిచినపిదప నుప్పుఁబప్పుల కోరికయు నాకడకు రాలేదు. ఒక సంవత్సరము పరుగెత్తుకొనిపోయెను. దీన నింద్రియముల కెక్కుడు శాంతి కలిగినటులు గోచరించెను. మరియు సంయమము దెస మనసు మరులు కొనెను. ఏఁడాది దాఁటు పిదప దేశమునకు తిరిగివచ్చిన చాలనాళ్ల వఱకును ఈ నియమ మాచరించుచునే యుండెను. ౧౯౧౪ సంవత్సరము నేను సీమలో నొకతూరియే ఉప్పుఁ బప్పులఁ దింటిని. దీనికిని, పిమ్మట దేశమునకు వచ్చినపిదప నీరెండు ద్రవ్యములను తినుట మొదలిడుటకును గల కారణములను ముందు తెలిపెదను.

నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నామిత్రులు కొందఱిచే నీ యుప్పుఁ బప్పులఁ దినుట మానిపించి చూచితిని. దానఁ జాలఁ మేలు చేకూరెను. ఈ ద్రవ్యములయెడ వైద్యమున రెండుమతములు కలవు. కాని సంయమమునకు ఈ రెంటిని విడనాడినచో చాల మేలు కలుగునని చెప్పుటలో సందియ మేమియు లేదు. భోగికిని, సంయమికిని తినుబండము వేఱు, వారి త్రోవలు వేఱు. బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింపఁ దలఁచుకొను వారు భోగుల జీవనము నలవాటు చేసికొనినచో కష్టఁజిక్కుల పాలగుదురు. ఇంతియ కాక బ్రహ్మచర్య మశక్యమనియు ననిపించును.

సంయమము

భోజనమునందలి కొన్ని మార్పులకు కస్తురబాయి జబ్బే కారణమని క్రిందటి ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడెను. కాని యిపుడు ప్రతిదినమును మార్పులకుఁ గారణము బ్రహ్మచర్యము.

మొదటి మార్పు పాలను మానివైచుట. పాలు ఇంద్రియ వికారములనెక్కువచేయునని తొలుదొలుత నేను రాయచందుభాయిగారి వలన వింటిని. ఆహారమునకు సంబంధించిన కొన్ని ఇంగ్లీషు గ్రంథములు చదువుటవలన నీయభిప్రాయము రూఢమాయెను. కాని బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబింపనంతవఱకు పాలను పరిత్యజించు నిశ్చయమునకు రాఁజాల నయితిని. శరీరరక్షణకు పా లుండి తీర నక్కఱలేదని నేను లోఁగడనే యెఱిఁగికొనియుంటిని గాని పాలు నడిగా విడనాడవీలయిన వస్తువా? ఇంద్రియదమనమునకు పాలు విడనాడుటమే లను సంగతి ఒకనాఁటికంటె మఱియొకనాఁడు నాకు తెలిసివచ్చుచుండఁగా, ఆవులు కలవారును, గేదెలు కలవారును ఆవులకును, గేదెలకును జేయు హింసను దెలుపు కొన్ని గ్రంథములు కలకత్తానుండి దిగెను. ఆగ్రంథములు చేసిన పని కడుఁ జమత్కారము. నే నావిషయమును కేలన్‌బెక్‌గారితోఁ జర్చించితిని.

సత్యాగ్రహేతిహాసమున కేలన్‌బెకుగారిని గూర్చి వ్రాసియుంటిని. వెనుక నొకప్రకరణమున వీరిని దడవియు నుంటిని.

అయినను వీరినిగుఱించి మఱి రెండు మాటలు చెప్పవలయును. నాకు వీరిచెలిమి అనాయాసముగ లభించెను. వీరు ఖానుగారికి మిత్రులు. వీరి లోలోపల వైరాగ్యము కలదని ఖానుగారు పసిపట్టిరి. కావుననే వీరికిని, నాకును ఖానుగారు పరిచయము కలుగఁజేసియుందురు. నాకు వీరితో పరిచితి యొదవిన రోజులలో వీరిచేయు రాజవ్యయమును జూచి నేను కను లెసరవేయుచుండు వాఁడను. అయినను మామొదటి సమావేశమున వీరు నన్ను ధర్మమును (తత్త్వమును) గుఱించి ప్రశ్నించిరి. ఆసంభాషణలో బుద్ధభగవానుని త్యాగమునుగూర్చి రాఁదగిన ప్రశ్న వచ్చెను. నాఁటినుండి మాచెలిమి చిలవలు పలవలు పెట్టెను. మదిలో నిక్కము చేసికొని నే నేపని చేయఁ దొడఁగుదునో ఆపనిని తానుగూడ జేయునంతవఱకు అతఁడు నాలో నేకీభవించెను. అతఁ డపు డేకాకి. ఇంటియద్దె యటుండ నెలకు ౧,౨౦౦ రూపాయలు అతనికి ఖర్చగుచుండెను. తుదకు తుదకు ౧౨౦ రూకలతో సరిపెట్టుకొని పొదుపు నేర్చికొనెను. సంసారమును ఎత్తివైచి జైలులోఁ బడి నేను తిరిగి వచ్చిన తరువాత మే మిరువురమును కలిసి ఒకయింట నుంటిమి. మే మపుడు కావలసినదానికంటె కడు తక్కువ ఖర్చుతో జీవనము వెళ్లఁదీసితిమి.

ఆరోజులలోనే పాలనుగూర్చి మాకు చర్చ జరిగెను. మి. కేలన్‌బెక్: 'మనము పాలు ఇంత పాడైన వనుకొనుచు ఏల వదలివేయరాదు? పాలు లేకున్న ఏమి మునిఁగిపోవును?' అని యనెను. వీరి యభిప్రాయమునకు నా కానందాశ్చర్యములు కలిగెను. నే నీమాటకు స్వాగత మొసఁగితిని. మే మిరువురమును టాల్‌స్టాయ్-ఫారమునం దాక్షణముననే క్షీరత్యాగము కావించితిమి. ఇది ౧౯౧౨వ సాలున.

కాని నే నీత్యాగముతో శాంతింప నయితిని. పాలు వదలిన కొన్నాళ్లకే కేవలము పండ్లు దిని యుండ నిశ్చయించుకొంటిని. అవియు చవుకపాటువి. నిఱుపేదలలో నిఱుపేదలమై వారితోపాటు జీవనము చేయుట మాకోరిక.

ఫలాహారము చాల సులువని తెలిసెను. పొయి వేయఁ బని లేదు. పచ్చి వేఱు సెనగలు, అరఁటులు, ఖర్జూరము, ఆలివునూనె—ఇవి మాకు మామూలు ఆహారద్రవ్యములు.

బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింపఁ దలఁచుకొనువారి కొకటి చెప్పవలయును. ఆహారోపవాసములతో బ్రహ్మచర్యమునకు దగ్గఱి చుట్టఱిక మున్నదని చెప్పుచు వచ్చుచున్నాను. అయినను దీనికి ముఖ్యాధారము మనస్సు అని యరయునది. మలినమగు మనస్సు ఉపవాసముచే శుద్ధినొందఁజాలదు. దీనిశుద్ధికి ఆహారమును ఉపకరింపదు. మనోమాలిన్యము విచారముచేత, ఈశ్వరధ్యానముచేత, తుద కీశ్వరానుగ్రహముచేతనే క్షాళిత మగును. మనస్సునకును, శరీరమునకును కడుఁ జుట్టఱికము కలదు. మకిల యగు మనస్సు మకిలతిండ్లకే మరులుకొనును. మకిలమనస్సు పలుతెగల చవులకును, భోగములకును మారాముచేయును. తిరిగి యీతినుబండములయు, భోగములయు గుణము మనసుపయిం బని చేయును. కావున ఆహార నియమమునకును, ఉపవాసమునకును ఆవశ్యకత కానిపించుచున్నది. వికారయుక్తమగు మనస్సు శరీరమును, ఇంద్రియములను తనవశమున నుంచుకొనుటకు బదులు శరీరేంద్రియములకు వశమై నడచుచుండును. ఈకారణముచేఁ గూడ శరీరమున కొక యాహారమర్యాద యుండవలయును. ఆయాహారము శుద్ధముగ నుండవలయును. ఇంచుకయు వికా

రము * కలిగించునదిగా నుండరాదు. మరియు పైఁ జెప్పిన యుపవాసముగూడ నావశ్యకము. సంయమికి ఆహారనియమములతోఁగాని ఉపవాసములతోఁ గాని ఇసుమంతయు ప్రయోజనము లేదను వారు, ఆహారనియమములతోడనే, ఉపవాసములతోడనే ప్రయోజనము కల దని వాదించువారితోపాటు తప్పుత్రోవ నడచువారే యగుచున్నారు. సంయమికి ఈ రెండును చాల సాయము చేయఁగలవని నా కనుభవము. వీని సాయము లేక మనసులోని వికారము లడఁగుట అసంభవము.

* వికారము కలిగింపనిది=రజస్సును, తమస్సును ప్రకోపింపఁజేయనిది; Non-Stimulating.—అను.

౩౧

ఉపవాసము

పాలు, ధాన్యములు విడనాడి ఫలాహారము చేసి మూఁడు రోజులలో సంయమముకొఱకు ఉపవాసమునుగూడ నారంభించితిని. దీని కేలన్‌బేకుగారు నాకుఁ దోడు. తొలుత నాయుపవాసము ఆరోగ్యముకొఱకు. దేహదమనమున కుపవాస మావశ్యక మనునది యొక మిత్రునివలనఁ దెలిసికొంటిని. వైష్ణవ కుటుంబమున జన్మమెత్తి నందువలనను, మాయమ్మ కఠినవ్రతముల నొనరించున దగుటవలనను ఏకాదశీవ్రతము మొదలగువానిని నేను ఇండియాలో ననుష్ఠించియుంటిని గాని యవి మాయమ్మను జూచి నేర్చికొనినవో లేక మాతలిదండ్రుల సంతుష్టికొఱకు అనుష్ఠింపఁబడినవో. ఇట్టి వ్రతానుష్ఠానముల వలన లాభ ముండునని నే ననుకొనను లేదు, విశ్వసింపను లేదు. కాని నే నామిత్రుని జూచి బ్రహ్మచర్యవ్రతమున కుపయోగముగా నతని ననుకరింపఁ దొడఁగి ఏకాదసుల నుపవసింప నిశ్చయించుకొంటిని. ఏకాదశి నాఁడు పాలు పండ్లు తిని వ్రతము పాలించితి మనుకొనుట సామాన్య రీతి. నే నిట్టివ్రతమును ప్రతిదినమును పరిపాలించుచునే యుంటిని. కావున నీరు త్రావు హక్కు మిగిల్చికొని పూర్ణోపవాస మొనరింప నారంభించితిని.

ఆ యారంభమునందే శ్రావణమాస మారంభించెను. ఆసంవత్సరమున రంజానుపండువును, శ్రావణమాసమును కలిసెను. గాంధీకుటుంబమిటు వైష్ణవవ్రతములను, అటు శైవవ్రతములను గూడఁ జేయుచుం

డును. ఇటు విష్ణ్వాలయములకు వెళ్లుచుండును, అటు శివాలయముల కును వెళ్లుచుండును. శ్రావణమాసమున కుటుంబములో నెవరో యొకరు ప్రదోష ముండుచునే* యుందురు. అటులే నేనును ఈశ్రావణమున ప్రదోషవ్రతము చేయ నిశ్చయించితిని.

ఈగొప్ప ప్రయోగముల యారంభము టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమములో. సత్యాగ్రహపుఁ గయ్యము పొడిచి చెఱసాలలోఁ బడినవారి కుటుంబములతో నేనును, కేలన్‌బేకుగారును అచట నుంటిమి. అచట బాలకులును, నవయువకులును గలరు. వారలకుఁ గాను బడి యొకటి పెట్టితిమి. ఈ నవయువకులలో నలుగు రైదుగురు ముసలమానులు గలరు. ఇస్లాము ధర్మపరిపాలనమున తోడుపడుచు నేను వీరి కుత్తేజనము కలిగించుచుంటిని. నమాజు వగైరాలు సరిగా చేయించుచుంటిని. ఆశ్రమమున పారసీకులును, క్రైస్తవులుఁ గూడఁ గలరు. 'ఎవరి ధర్మమును వా రనుష్ఠింపవలెను. ఇతరు లది జరుగునటుల చూడవలెను' అని యందఱకును నియమ ముండెను. కావున రోజా జరుపుఁ డని ముసలమానులకు ఉత్తేజనము కలిగించితిని. నేను ప్రదోష ముండుచునే యుంటిని. మరియు ముసలమానులకు సాయముచేయవలసినదని హిందువులకును, పారసీకులకును, క్రైస్తవులకును సలహా యిచ్చితిని. సంయమ పాలనమునం దందఱకును సాయముచేయుట మంచి పని యని తెలిపితిని. ఆశ్రమవాసులలో పలువురు నామాట నియ్యకొనిరి. హిందువులును, పారసీకులును ముసలమానులను సంపూర్ణముగా ననుకరింపలేదు. అట్టి యావశ్యకతయు లేదు. ముసలమానులు సూర్యాస్తమయము దాఁకఁ దిండికి కనిపట్టుకొని యుండవలసివచ్చెడిది. మధ్యాహ్నముననే భోజనమును

* నక్తములని యిచటి వాడుక.—అను.

ముగించుకొనిన వారు ముసలమానులకు వంటక మొనరించి యీయఁ గలిగిరి. ఇంతియ కాక ముసలమానులు సరగహీ చేయుదురు. అనఁగా వ్రతదినములలో సూర్యుఁ డుదయింపక ముందు చీకటితో భుజింతురు. ఇతరు లీవిషయమున వీరికి తోడుపడరు. మరియు ముసలమానులు పగటఁగూడ నీరు గ్రోలరు. దప్పి యసుచో నితరులు గ్రోలుదురు.

ఈ యనుష్ఠానమువలన ఉపవాసమహాత్త్వమును, ఏకభోజన మహాత్త్వమును అందఱకును దెలియనాయెను. ఒకరిపై నొకరికి ఔదార్యమును, ప్రేమయు పరిఢ్లెను. ఆశ్రమమునం దాహారనియమము కలదు. కావున నాయాజ్ఞను శిరసానహించి నా మిత్రు లందఱును మాంసము వర్జించినందులకు నేను కృతజ్ఞుఁడను. రోజాదినములందు ముసలమానులకు మాంసత్యాగము కష్టమయినను దానిని లెక్కగొనక కష్ట మును మాటగూడ నాచెవిఁ బడకుండఁ జేసిరి. ఆశ్రమజీవనమునకు ప్రాతికూల్యము లేకుండ హిందూబాలకులు వీరికి రకరకముల వంటకములు చేసి పెట్టిరి.

నాయుపవాసమును గూర్చి వ్రాయుచు ఇచ్ఛాపూర్వకముగా విషయాంతరములోనికి దిగితిని. ఏలన ఈచక్కని ప్రసంగమును మఱి యొకచోట నుదాహరింపఁ జాలను. మరియు ఈవిషయాంతర ద్వారమున నా స్వభావ మొకటి గూడఁ జూపించితిని. మంచివని తోఁచు ప్రతి పనులయందును నాకుఁ గొందఱు సహచరుల నుంచుకొనుచుందును. ఈ యేకభోజనము, ఈయుపవాసమును వారికిఁ గ్రొత్త. కావున ప్రదోషమనియు, రంజాన్ అనియు వారిని లాఁగుకొని వచ్చితిని.

ఈరీతిగా సంయమవాతావరణ మనాయాసముగా నాశ్రమము నందు నెలకొనెను. మాతోపాటు ఆశ్రమవాసులును ఉపవాసములు, ఏక

భోజనములును చేయఁజొచ్చిరి. దాన మేలు కలుగు ననియే నామతము. ఈసంయమము వారిహృదయముల నెంత పని చేసెనో, ఉపవాసాదులు విషయముల నవరోధించుట కెంతపని చేసెనో నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను. నాకుమాత్రము వానివలన ఆరోగ్యమును ఇంద్రియదమనమును కలిగెను. 'ఉపవాసాదులవలన నందఱకును ప్రయోజనము కలిగి తీరును' అని నా యుద్దేశము కాదు. ఇంద్రియదమనము నుద్దేశించి యుపవసించుచో విషయములు వినివర్తించును. మఱియు, ఉపవాసాంతమునందు విషయేచ్ఛయు, స్వాదేచ్ఛయు తీవ్రమగుటలు నామిత్రుల పలువుర యనుభవము. అనఁగా దీని కర్థ మిది: ఉపవాస దినములలో విషయములను అరికట్టుటకును, స్వాదమును జయించుటకును సంతతోద్దేశము లేకున్నచో శుభఫల మెుదవఁగూడదు. ఇట్టి యుద్దేశము లేక, మనస్సును లగింపక, ఇట్టిశారీర కోపవాసమువలన విషయవేగ మాఁగు ననుకొనుట కల్ల. గీతలలోని రెండవ యధ్యాయము నందలి యీ శ్లోక మిప్పట్టున మిగుల విచారణయోగ్యము:

విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః*,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

* 'యద్యపి విషయా విషయోపలక్షితాని విషయశబ్దవాచ్యాని ఇంద్రియాణి [అథవా విషయా ఏవ–పాఠా.] నిరాహారస్య అనాహ్రియమాణవిషయస్య, కాష్ఠతపసి స్థితస్య [కష్టే తపసి స్థితస్య–పాఠా.] మూర్ఖస్యాపి వివర్తన్తే దేహినో దేహవతః.—భాష్య.

'విషయనిగ్రహము లేక [తాఁబేటివలె అవయవములను ముడుచుకొని] తపస్సులో కట్టెవలె నుండు మూర్ఖునకు ఇంద్రియములు [లేక విషయములు] ఉడుగును' అని శంకరుల వారి యభిప్రాయము.

నిరాహారస్య అనఁగా అన్నము తినుట మానుకొనిన వానికి అని వారి అభిప్రాయము కాదు. ఉపవసించినను, కన్ను, వీను మొదలగు నింద్రియములకు చూపు, పాట మొదలగువిషయ

అనఁగా ఉపవసించువానికి విషయములు (ఉపవాసమునడుమ) శమించును; కాని రసము పోదు. రసము ఈశ్వర దర్శనమున—ఈశ్వర ప్రసాదమున—శమించును.

సంయమికి ఉపవాసాదులు మార్గమునందు సాధనరూపముగా నావశ్యకములు. ఇంతియ కాదు. ఈశారీరకోపవాసమునకు మానసికోపవాసముగూడఁ దోడుపడనిచో నది దంభముగా పరిణమించి హాని చేయు నని చెప్పవలసివచ్చును.

ములు తొలఁగు సంభవించవచ్చును గాన 'నిరాహారస్య' అనఁగా లంఘనములు చేయువానికని అర్థము చెప్పరాదు అని తిల్లకొండ రామరాయలు—'న చాత్ర నిరాహారస్య త్యక్త భోజనస్య కృతలంఘనస్యేతి యావదిత్యర్థ ఇతి శంక్యమ్, ఆహారాభావేఽపి చక్షుస్త్వగాదీనాం రూపస్పర్శాది విషయగ్రహణ సంభవాన్న సర్వేన్ద్రియ ప్రతిబన్ధవృత్తిః.'—భాష్యార్కప్రకాశః.

వెనుక పుటలోని 'విషయా వినివర్తంతే' అను శ్లోకమునకు పైనున్న పంక్తులకును ఈ శాంకరాభిప్రాయమునకును చెలిమి యున్నది అయినను నిరాహారపదమునకు అర్థవిశేష ముండుట చేతనే యీ భాష్యాదు లుదాహరింపఁబడినవి.

—అనువాదకుఁడు.

౩౨

పంతులుగారు

సత్యాగ్రహేతిహాసమునందు వ్రాయ వీలుపడనివియు, కొలఁదిగనే వ్రాయఁబడినవియు నగు విషయముల నీప్రకరణములలో వ్రాయుచున్నాను. పాఠకుల కీమాట జ్ఞప్తియున్నచో పూర్వాపరసంబంధము బోధపడఁగలదు.

టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునందు బాలురకును, బాలికలకును విద్యావిషయమైన ఏర్పాటు చేయవలసి వచ్చెను. అందు హిందూ ముసలమాన క్రైస్తవ పారసీక బాలకులును, కొలఁదిమంది హిందూబాలికలును ఉండిరి. వీరికి ప్రత్యేకించి ఒకపంతులుగారిని పెట్టుట అసంభవము. నా కది యనావశ్యక మనియు తోఁచెను. అసంభవ మేలనిన, తగిన హిందూస్తానీ-పంతులుగా రచట దొరకరు. ఒకవేళ దొరకినను ఈ కొలఁది జీతమునకు డర్బనునుండి ౨౧ మైళ్లదూర మెవఁడు రాఁగలఁడు? మఱి మేము ధనములో మునిఁగి తేలుచుండుట లేదు. మఱియు బయటనుండి ఆశ్రమములోనికి పంతులుగారిని రప్పించుట యనావశ్యక మనిపించెను. ఏలన నేఁటి చదువులరీతి [విద్యాప్రణాళి] నాకు బాగుండలేదు. కాని వాస్తవమగు రీతి నా కనుభవమున లేదు. తల్లిదండ్రు లద్వారా లభించునని వారి యనుపాజ్ఞలవలననే సరియగు చదువు వచ్చును. ఇది యాదర్శము. ఇట్టి యాదర్శస్థితిలో వెలుపటిసాయము తక్కువలోఁ దక్కువగా నుండఁదగును. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమ మొక కుటుంబము. అందు నాది జనకస్థానము. కావున ఇందలి బాలకులకు

నుంచిజీవనమును నిర్మింపవలసిన భారమును యథాశక్తి శిరసావహింపవలయు ననుకొంటిని.

ఈనాభావనలో చాలదోషములు కలవు. ఈబాలురందఱున్ను పుట్టినప్పటినుండి నాకడ లేరు. అందఱును వేలువేలు వాతావరణమునఁ బెరిగినవారు. పైఁగా వారి వారి మతము లొక్కటి కావు. ఈబాలురయు, బాలికలయు స్థితిగతు లిట్టివి. నే నీ వీరికి పితృస్థానమున నుండి యెట్లు న్యాయ మొనరింపఁగలను?

చదువులో మనశ్శిక్షకు అనఁగా చరిత్రవికాసమునకు నే నగ్రస్థాన మిత్తును. అట్టిచదువు ఎట్టిప్రాయమువారికిఁ గాని, యెట్టి వాతావరణమునఁ బెరిగినవారికిఁ గాని చెప్పవచ్చును. కావున రేయుంబవల్లు నే నీబాలురలో బాలికలలో తండ్రివలె మెలఁగఁ జొచ్చితిని. అట్టి చదువునకు సచ్చరిత్రము పునాది. పునాది గట్టిదగుచో మిగులువిషయములు యథాసమయమునఁ దమంత తమకే తెలియును. లేదా, పరుల సాయమునఁ దెలియఁగలవు.

మరియు. భాషాజ్ఞానముగూడ కొలఁదియో గొప్పయో ఆవశ్యకమగుటచే కేలన్ జేక్, ప్రాగజీ దేశాయిగారల సాయమున వీరిని చదువవేసితిని.

నాకు శరీరశిక్ష ఆవశ్యకమని తెలియును గాని, అది వీరి కనాయాసముగనే లభించుచుండెను.

ఆశ్రమమున నౌకరులు లేరు. పాకీపని మొదలుకొని వంటవఱకును గల పనులన్నియు ఆశ్రమవాసులే చేసికొనుచుండిరి. ఆశ్రమమున ఫలవృక్షము లెక్కుడు. త్రవ్వటము పెట్టవలసియుండెను. ఆశ్రమమున కేలన్ జేకుగారికి త్రవ్వట మనిన కులాసా. వారు స్వయముగా

సరకారువారి ఆదర్శక్షేత్రములలో కొంతకాలముండి క్షేత్రపాలనమంతయు నేర్చికొనియుండిరి. ఎంటపని లేని వారెల్లరును పిన్నలనక పెద్దలనక తోటపని మాచి తీరవలెను. వీరిలో పిల్లలపాలెక్కువ. గోతులు త్రవ్వుట, చెట్లునఱకుట, నఱకిన చెట్ల నీడ్చుట యీమొదలగు పనులచే వీరి శరీరము గట్టిపడి బిగియుచు వచ్చెను. వీరి కీపని యన్న నమితానందము. వీరి కీపనివలన వేఱుగా కసరతుతోఁగాని, ఆటలతోఁగాని ఆవశ్యకత లేకపోయెడిది. వీరిలో కొందఱు విద్యార్థులు, ఒకొక్కప్పుడు అందఱున్నుగూడ, నీపనికి రాక తప్పించుకొనిపోవుచుండెడివారు. ఒకొక్కప్పుడు ఆలస్యముగా వచ్చుచుండెడివారు. నేను వీరి కొంటెతనములకు పలుమాఱులు ఉపేక్షించితిని. పలుమాఱులు నేను వీరి మెడలమీఁద కూర్చుండియే పని చేయించితిని. నాయీ కాఠిన్యమునకు వీ రియ్యకొని రనుకొననుగాని వీరు నాకెన్నఁడు నెదురాడియున్నటులు గుర్తులేదు. పని యుండఁగా ఆటపాటలకు తిరుగాడుట మేలు కాదని నే నప్పుడు వారికి తెలియఁజెప్పుచుంటిని. అప్పుడది వారి మది కెక్కెడిదిగాని మఱుక్షణముననే మఱపు తగిలెడిది. ఈరీతిగా పనిమాత్రము జరిగిపోవుచుండెడిది. దాన వారి శరీరములు బాగుపడెను.

ఆశ్రమమున జబ్బనుమాట లేదు. దీనికి అచటి మంచిగాలియు మంచినీరును, ఆహారనియతియుఁ గూడ కారణము లననగును.

వీరికి ఈపాటుతోపాటు చేతిపనుల పాటుగూడ కలుపనెంచితిని. వీ రందఱకును ఏదో యొక చేతిపని వచ్చియుండవలయునని నాయభీష్టము. దీనికి కేలన్ బెకుగారు ట్రేపిస్టు మొనాస్టరీకిఁ బోయి చెప్పులు కుట్టుపని నేర్చి వచ్చిరి. వారికడ నేను నేర్చితిని. నేర్చుకొనఁ గోరిన బాలకులకు నేను నేర్పితిని. కేలన్ బెకుగారికి వడ్రము కొంచెము తెలియును. ఆశ్రమమున వడ్రంగ మెఱిఁగిన సహచరుఁ డొకఁడు

గలఁడు. దాన వడ్రము నేర్పుటయు జరిగెను. మరియు నించుమించుగా బాలకు లందఱును వంటచేయ నేర్చుకొనిరి.

ఈపను లన్నియు నీబాలకులకు సరిక్రొత్తలు. ఇవి నేర్చికొన వలసినవని వీరు కలలోనయిన ననుకొనలేదు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో హిందూస్థానీ బాలకులను కేవలము అక్షరములు దిద్దుట దక్క వేఱు చదువు దొరకదు. ఉపాధ్యాయులు చేయక యేపనినేని బాలురచేఁ జేయింపరా దనియు, బాలురతోపాటు ఉపాధ్యాయుఁడు గూడఁ బని చేయుచుండవలయు ననియు టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున నొక నియమము కలదు. దీన బాలురు సంతోషముతో నేర్చుకొనుట సాఁగెను.

చరిత్రమును, భాషాజ్ఞానమును గుఱించి ముందు ప్రకరణమున.

33

అక్షరజ్ఞానము

గత ప్రకరణమున టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునందు శారీరకశిక్షయు, దాని కంగములుగా కొన్ని చేతిపనులను నేర్ప మొదలిడుటయు చూచియున్నాము. దీని నాకు సంపూర్ణముగా సంతుష్టి కలుగకున్నను కొలఁదియో గొప్పయో సాఫల్యము కలిగె ననవలెను. భాషాజ్ఞానము కలిగించుట కష్ట మనిపించెను. దానికిఁ దగు సామగ్రి నాకడ లేదు. కోరిక యెంత కలదో తీరిక యంత లేదు. అంతటి భాషాజ్ఞానమును నాకు లేదు. దిన మంతయు పని చేసి చేసి యలయుచుంటిని. కొంచెము దగ దీర్చుకొందు ననుకొనువేళ నీచదువు వచ్చి పడుచుండెడిది. బోధించుటకు నేను కలకలలాడుచు నుండుటకు బదులు బలాత్కారముగా నిదుర నాఁపుకొనవలసి వచ్చెడిది. తోఁటపనుల తోడను, గృహకృత్యముల తోడను ప్రాతఃకాలము తీరిపోవఁగా పండ్రెండవు గంటల భోజన మయిన తరువాత పాఠశాలారంభము. దీని కంటె ననుకూలమగు వేళ లేదు. సాహిత్యపాఠములకు మూడు గంట లుపయోగించుకొనుచో నక్కడి కెక్కువలో నెక్కువ. హిందీ, అఱవము, గుజరాతీ, ఉర్దూ: ఈభాషలలో పాఠములు. బాలకులకు మాతృభాషలోనే పాఠములు చెప్పవలయు నని నియమము పెట్టుకొంటిమి. అందఱకును ఇంగ్లీషు సామాన్య భాషగా నియమ మొనరించితిమి. గుజరాతీవారికిని, హిందీవారికిని సంస్కృతము పెచ్చు. అందఱకును హిందీ ఆవశ్యకము. వీనిలో ఇతిహాసము,

భూగోళము, గణితము అంతయును నేర్పఁబడుచుండెను. అఱవము ఉర్దూలు నేర్పుట నావంతు.

నాకు వచ్చిన అఱవము ఓడలోను, జైళ్లలోను, 'పోపు' వ్రాసిన తమిళ-వాచకమును మించి నాకెక్కుడు జ్ఞానము లేదు. నా ఉర్దూలిపిజ్ఞానము ఓడలో నేర్చికొనినది. మరియు నాకుఁగల అరబ్బీ ఫారసీ పదజ్ఞానము ముసలమానుమిత్రులపరిచితివలన నుపలబ్ధమయినది. నాకుఁగల సంస్కృత జ్ఞానము, గుజరాతీజ్ఞానమును హైస్కూలులలో కలిగినవే.

నేను నిర్వహింపవలసిన పనికి నాశక్తిసామర్థ్యము లిట్టివి. ఇఁక నాతోడివారుగూడ నాకు తమ్ములే. దేశభాషలయెడల నాకుఁగల ప్రేమ, నాశిక్షాశక్తియెడ నాకుఁగల విశ్వాసము, విద్యార్థుల తెలివితక్కువతనము, దీనికన్న నెక్కుడయిన వీరి యౌదార్యము ఇవన్నియుఁ గలిసి నాపనికి సాయము చేసెను.

ఈ యఱవ విద్యార్థులు దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందే జన్మించినవారు. వారికి వచ్చిన అఱవము కడుఁ గొలఁది. లిపి యసలే రాదు. వారికి అక్షరములు దిద్దఁబెట్టుటయు, వ్యాకరణమున సామాన్యజ్ఞానము కలిగించుటయుఁ జేయవలసి యుండెను. ఇది కడుఁ దేలిక. అఱవము మాటలాడుటలో వారు నన్ననాయాసముగా జయింపఁగలరు. అది వారికిఁ దెలియును. ఇంగ్లీషు రాని అఱవవారెవరేని నాతో మాటలాడ వచ్చినపుడు నాయీ శిష్యులు మాకు దుబాసు లగుచుండిరి. నే నిటులు సంతోషముగా నిర్వహింపఁ గలుగుచుంటిని; ఏలనఁగా నేను విద్యార్థులముందు నాయజ్ఞానము నెన్నఁడును దాఁచుటకుఁ బ్రయతింపలేదు. నాకెంత తెలియునో నే నంతలోనే యుంటిని.

కావున నాకు ఓ యనిన ఢం రాకున్నను వారి ప్రేమకును, ఆదరమున కును పాత్రము గాకుండ లేదు.

ఇఁక ముసలమానులకు ఉర్దూ చెప్పుట ఇంతకన్న తేలిక యాయెను; ఏలయనఁగా వారికి లిపి తెలియును. కావున వారికి చదువు నం దాదరము కలిగించుటయు, దస్తూరి చక్కఁజేయుటయు నీ రెండే నా పనులు.

వీరందఱును లోఁగడ నిరక్షరులు. ఏ బడియందును జదివి మిడికినవారు గారు. వీరికిఁ జెప్పవలసినది కడుఁ దక్కువ యని కొలఁది కాలములోనే నేఁ గనుఁగొంటిని. సోమరితనమును పోఁ గొట్టుటయు, తమంతఁ దాము చదివికొనునటులు చూచుటయు, అభ్యాసమును పైనుండి కనిపట్టుచుండుటయు నను నీపనులు దొడ్డవి. ఇటులు నే నింతటితో సంతృప్తిఁ జెందుటచే వేలువేలు ఈడ్పు గల యీబాలురలో, వేలు వేలు పాఠములు చదువు నీబాలురలో నొక గదిలోఁ గూరుచుండి చదివించుకొనుచు వచ్చితిని.

పాఠ్యగ్రంథములనుసరించిన హడావుడి నలుదెసలను వినఁబడు చుండును. నాకు వాని గరజు కనిపింపలేదు. అప్పటి కున్న పుస్తక ములతోనేని మా కంతగా పని పట్టినట్లులేదు. బాలురమీఁద పెక్కు పుస్తకములు కుక్కుట యావశ్యకము గాదు. విద్యార్థులకు పాఠ్యగ్రంథ మేదని నన్నడిగినచో నుపాధ్యాయుఁడే యని యందును. నాగురువులు పుస్తకములలో నా చేత జదివించిన విషయములు కడుఁ గొలఁదియే నాకు గుఱుతున్నవి కాని వారు పుస్తకములలోఁ గాక విడిగాఁ జెప్పిన చదు వున్నదే అది నేఁటికిని గుఱుతున్నది. బాలురు కనులతో కన్న చెవులతో నెక్కువ గ్రహింతురు; అదియు అనాయాసముగా.

నేను నాశిష్యులచే నేపుస్తకమేని తుట్టతుదిదాఁకఁ జదివించిన చందము లేదు. పలుతెఱఁగుల గ్రంథములఁ గొలఁదిగాఁ జదివి నేను జీర్ణము చేసికొనిన విషయములను నాభాషలో వారికిఁ జెప్పుచు వచ్చితిని. అది నేటికిని వారి మెదడులకు పట్టియున్నది. పుస్తకములలోఁ జదివినది గుఱుతుంచుకొనుట వారికిఁ గష్ట మాయెడిది, మరియు నేను ప్రత్యేకముగా వినిపించినది గుర్తుంచుకొని, విన్నది విన్నచందమున మరల నాకు వినిపించెడివారు. పుస్తకమునందు వీరి మనస్సు లగ్న మయ్యెడిది కాదు. అలయికచేఁ గాని, కొండొక కారణమునఁ గాని నేను కనులు మలుముకొనకుండ నుంటినేని, నా చెప్పునది నీరసముగా నుండకుండునేని, నా చెప్పిన లేక వినిపించిన మాటలు వారు చెవులు దోరపెట్టుకొని వినెడువారు. మరియు రసమును గ్రహించెడివారు. అపుడు వారు చేయు శంకలవలన వారి గ్రహణశక్తి యించుమించుగా నాకుఁ దెలియవచ్చెడిది.

౩౪

ఆత్మశిక్ష

విద్యార్థుల శరీరమునకును, మనస్సునకును సాము నేర్పుటకంటె ఆత్మకు సంస్కారము కలిగించుటలో నేను మిగుల శ్రమ పడవలసివచ్చెను. నే నిందుల కెక్కువ తత్త్వగ్రంథముల సాయము తీసికొనలేదు. విద్యార్థులకు తమతమ మతముల మూలతత్త్వములును, తమతమ మతముల సాధారణజ్ఞానమును ఉండితీరవలయునని నాయుద్దేశముగాన ఇట్టి జ్ఞానము కలుగఁజేయుటకు నాశక్తి కొలఁది పాటు పడితిని. కాని యిదియును మనశ్శిక్షకు నొక యంగమని నాతలఁపు. ఇఁక ఆత్మశిక్షణ మొక ప్రత్యేక విషయము. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున బాలురకుఁ జదువు చెప్ప మొదలిడక పూర్వమే నే నీసంగతిని గ్రహించితిని. ఆత్మకు వికాసము కలిగించుట యనఁగా చరిత్రనిర్మాణము కలిగించుట, ఈశ్వరజ్ఞానము కలిగించుట, ఆత్మజ్ఞాన మొదవఁ గలిగించుట. ఈ జ్ఞానము కలిగించుటకు బాలురకు కడు సాయము చేయవలసియుండును. ఇట్టిజ్ఞానము గాక మిగిలిన జ్ఞానము లన్నియు వ్యర్థములు; ఇంతియ కాక హానికరములు—అని నామతము.

మనుష్యున కాత్మజ్ఞానము నాలవ యాశ్రమముననే కలుగు నని వాడుక. ఎవ రీ నాలవ యాశ్రమము నంతకును ఈ యమూల్యవస్తువును కడఁ బెట్టుదురో వా రీయాత్మజ్ఞానమును పొందకపోఁగా, ముదిమిని, మరియు దీనికంటెను దయనీయమగు రెండవ బాల్యమును బొంది భూమికి భారమై పోవుచున్నారు. ఇది యెల్లెడల ననుభూతచరము.

౧౯౧౧-౧౨ సంవత్సరములలో ఈనాయుద్దేశములను ఈభాషలోఁ దెలుపఁ బోసఁగ లేదు కాని నాఁటి కీయుద్దేశములు కలనని చాల సుఖితు.

ఆత్మకు సాము గఱపు టెటులు? బాలురచే భజన చేయించితిని. వీరికి నీతి పుస్తకములను వినిపించితిని కాని దీన సంతుష్టి కలుగ లేదు. బాలురతో నాకు సంబంధ మెక్కు డయినకొలఁదిని పుస్తకముల వలన వీరికి ఈజ్ఞానము కలిగింప వీలు లేదని తెలిసికొంటిని. సాము చేసి చూపియే సాము నేర్ప వీలగును. తనమనస్సును సాము చేయించి యే ఇతరుల మనస్సుచే సాము చేయింప వీ లగును. ఆరీతిఁగనే తన యాత్మను సాము చేయించియే ఇతరుల ఆత్మచే సాము చేయింప వీలగును. గురువు ప్రవర్తనవలననే బాలకు లాత్మశిక్షణము నేర్చికొం దురు. కావుననే యుపాధ్యాయుఁ డెల్లపుడును—విద్యార్థులు తన కడ నుందురుగాక, లేకుందురుగాక— తాను జాగరూకుఁడయి యుండ వలయును. ఉపాధ్యాయుఁడు లంకలో నుండుఁ గాక, తనప్రవర్తనము వలన తనశిష్యుల యాత్మలను మేలుకొలుపఁ గలఁడు. నేను కల్లరినై నా శిష్యులను సత్యసంధులఁ జేయఁగలుగుట ఇట్టి బూటకము. పిఱికి పంద యగు గురువు తన శిష్యులకు పరాక్రమము నేర్పఁ జాలఁడు. తప్పి చరించు గురువు శిష్యులకు సంయమ మెటులు నేర్పఁగలఁడు? కావున నాకడ నుండు యువకులయు, యువతులయు ముందు నేనే యొక పదార్థపాఠ మయిపోవలయు నని తెలిసికొంటిని. దీన నా శిష్యులే నాకు గురువు లయిరి. నేను నాకొఱకుఁ గాకున్నను నాకడ నుండు వీరికొఱకయినను మంచివాఁడనయి మంచితనమును కాపాడు కొనుచు నుండవలయునని తెలిసికొంటిని. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమము నందలి పలువిధములగు నాసంయమములు ఈ యువకులకును, ఈయువ తులకును కృతజ్ఞములు.

ఆశ్రమమునం దొక కుర్రఁడు కలఁడు. అతఁడు కడు నల్లరి వాఁడు. కల్లలమారి. ఎవరిని లెక్క గొనఁడు. మిగిలిన కుర్రలతో కయ్యములకుఁ గాలు సాఁచును. ఒకనాఁ డతఁడు పట్టరానియాగడము చేసెను. నా కేమియు తోఁచలేదు. ఏలయనిన నేను విద్యార్థులను దండించి యెఱుఁగను. కాని యపుడు నా కోడలు మండిపోయెను. నే నతనికడ కరిగితిని. చెప్పితిని. అతఁడు వినలేదు. మరియు నన్నే తన వలలో వైచికొనఁ జూచెను. నాముందు రూలుకర్ర యొకటి పడి యుండెను. దాని నెత్తి యతని చేతిపైఁ గొట్టితిని. కొట్టుచుండఁగనే నాకు కంపమెత్తుకొనుచువచ్చెను. అతఁడును నాకంపమును దప్పక చూచియుండును. విద్యార్థుల కండఱకును ఇది యంతయు నిదివఱ కెన్నఁడు నెఱుఁగని క్రొత్తవింత. ఆవిద్యార్థి యేడ్చెను. క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను. అతఁడు తనకు దెబ్బలు తగిలినందుల కేడ్వలేదు;— ఇతఁ డించు మించు పదునేడేండ్ల ప్రాయము వాఁడు, చియ్యపట్టిన మేనివాఁడు; తలఁచుకొనినచో నతఁడు బదులు తీర్చికొనఁ గలఁడు—కాని కొట్టుచుండఁగా నాకుఁ గలిగిన దుఃఖము నితఁడు తెలిసికొనెను. ఇటు పిమ్మట నతఁ డెన్నఁడును నా కవిధేయుఁడు కాలేదు. కాని నే నటులు రూలుకర్రతోఁ గొట్టినందులకు నేఁటి వఱకు నేను పశ్చాత్తప్తుఁడ నగుచున్నాను. అతనిని కొట్టి నేను నా యాత్మను ప్రకటింపలేదు. మఱి? పశుత్వమును.

బాలకులను పట్టుకొని కొట్టి చదువు చెప్పుట యనిన నాకుఁ గిట్టదు. నాజీవిత మంతటిలో ఒకతూరి మాత్రమే నాకుమారు నొకని కొట్టినటులు గుర్తు. నేను రూళ్లకర్రతోఁ గొట్టుట యోగ్యమయినదని యింతవఱకును నిశ్చయించుకొనఁ గలిగియుండలేదు. ఇది యుచితమని చెప్పుటకు నా కింతవట్టును సందియమే. ఏలనఁగా దీనికి

మూలము క్రోధము. మరియు దండనమే ఉద్దేశము. ఇందు తెలుపవలసినది కేవలము నాసంతాపము. ఆసంతాపమునే నేను వెలిఁబుచ్చియుంటినేని ఈదండన ముచిత మనుకొందును. కాని ఇందు రెండును గలిసియున్నవి. ఈ పని జరిగిన తరువాత విద్యార్థులకు మంచి సంస్కారము కలుగఁజేయుటకు నాకొక యుపాయము దొరకెను. ఆ యుపాయము నపుడుపయోగించినచో నెట్టిఫల మొదవఁగూడెడిదో యిపుడు చెప్పఁజాలను. ఆకుర్రఁ డపుడే యావిషయమును మఱచిపోయెను. అతఁ డంతగా బాగుపడినటులును నేఁ జెప్పఁజాలను. కాని యీప్రసంగమువలన విద్యార్థులయెడల నుపాధ్యాయుని ధర్మమును గుఱించి విచారింపఁ జాల సామగ్రి దొరకెను. ఇది జరిగిన పిదపఁగూడ బాలురలో నిట్టి దోషములు కానిపించెను గాని నే నెప్పుడును దండనీతిని ప్రయోగించి చూడలేదు. నే నిటు లాత్మజ్ఞానము కలుగఁజేయఁ బ్రయత్నము చేయుచు నేనే యాత్మగుణముల నధికముగాఁ దెలిసికొనఁ గలిగితిని.

౩౫

బియ్యములో వడ్లు

నా కెన్నఁడును తట్టని విషయ మొకటి కేలన్‌బేకుగారు టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున నామనోవీథి కెక్కించిరి. ఆశ్రమము నందలి బాలురలోఁ గొంద ఱాకతాయిలు, దుండగీండ్రును, తిరుగఁబోతులును గలరు. నా మువ్వురుకుమారులును వీరితోఁ గూడిమాడియుందురు. మరియు నాకుఱ్ఱలతోపాటు మఱికొందఱుకుఱ్ఱలునువారితోఁ గలిసి తిరుగుచుండిరి. ఇటులు తిరుగఁబోతులగు ఆకుఱ్ఱలతో నాకుఱ్ఱలు కలిసి మెలసి యుండుట కేలన్‌బేకుగారికి కష్టమనిపించి యొకనాఁడు 'మీకుఱ్ఱలను వారితోఁ గలియనిచ్చుట అంత మంచిదని నాకు తోఁచదు. ఆకుఱ్ఱలతో మీకుఱ్ఱలను గలిపినందుల నేమి ఫలము? ఆతిరుగఁబోతులసావాసమువలన వీరికిమాత్రముదుశ్చరిత్రము కాక వేఱేమి?' అనిరి.

ఈవిషయము విని నేను తిరుగుడు పడితినో లేదో గుర్తు చాలదు కాని అపుడు నా చెప్పిన ఉత్తరము గుర్తున్నది. నాప్రత్యుత్తరమిది: 'నాకుమారులకును ఆ తిరుగఁబోతులకును నాకు భేద మెటులు చేయఁ జెల్లును? వారికిని వీరికిని నేనే పూఁటకాఁపను. నేను రమ్మంటిని. ఆకుఱ్ఱలు వచ్చియుండిరి. నేను కొన్ని రూక లిచ్చుచో వా రిపుడే జోహన్నుబర్గుకు పోయి వెనుకటివలెనే సంచరించుచుందురు. ఈబాలు రిచటికి వచ్చి యుండుట నాకు మెహరబానీ యని వారితలిదండ్రు లెంచినచో నే నాశ్చర్యము పొందను. వా రిచటికి వచ్చి కష్టములు పడుచున్నారు. ఈవిషయమును మన

మిరువురమును ఎఱుఁగుదుము. ఈయెడ నాచేయవలసిన పని నాకు చక్కఁగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వీరి నిచటనే యుంపవలయును. నాకుఱ్ఱలును వీరితో కలిసియే యుండవలయును. మరియు “మీ కుఱ్ఱలకంటె దొడ్డవారురా!” యని యిప్పటినుండియే నాకుఱ్ఱలకు భేదబుద్ధిని గఱపుమని మీ రందురా? ఇది వారి బుఱ్ఱ కెక్కుచో తప్పుదారిని బడఁగలరు. ఈస్థితిలో నున్నచో వారికి మంచి శిక్షయు, మంచిచెడుగుల తెలివియు అనాయాసముగాఁ గలుగును. మరియు “వీరిలో నిజముగా నేదేని గుణ మున్నచో దాని ప్రభావము వారిపై ప్రసరింపఁగల”దని మన మేల యనుకొనరాదు? ఇఁక నేమయిన నగుఁగాక! వారి నిటనుండి పంపివైచఁజాలను. దాన నేదేనిచెఱుపు గలుగుచో ననుభవింప సంసిద్ధుఁడను.’

కేలన్‌బేకుగారు తల యూఁచిరి.

ఈప్రయోగమువలన చెడ్డఫలము కలిగె ననఁ జెల్లదు. దీన నా కుఱ్ఱల కెట్టి లోటును కలిగెనని నే ననుకొనను. మరియు మేలే పొందిరని నే నెఱిఁగితిని. ‘మేము గొప్పవారము’ అని యేమేని గర్వమున్నచో నది వీరిని వదలిపెట్టెను. వీ రందఱితోడను గలసియుండుట నేర్చిరి. వీ రెందు పరీక్ష నిచ్చిరి.

తలిదండ్రులు పైనుండి కడు మెలకువతో కనిపెట్టి సాఁకుచుందు రేని మంచి పిల్లలును, చెడ్డపిల్లలును ఒకచోటనే యుండుటవలనను, చదువుకొనుటవలనను మంచి పిల్లల కేమియు హాని కలుగదని దీనివలనను, ఇటువంటి మఱికొన్ని యనుభవములవలనను తెలిసికొంటిని. మనము పిల్లలను పెట్టెలోఁ బెట్టి తాళము వేసినచో మంచివా రగుదు రనియు, బయటికిఁ దీసినంతనే పాడయిపోవుదు రనియు నిట్టి నియమ మేచట్టను లేదు. పలు తెఱఁగుల బాలికలను, బాలురను ఒకచో నుంచి చదివించుట తలిదండ్రులయు, ఉపాధ్యాయులయు జాగ్రత్తకు నికషోపలము. వారు కంటి పత్తి నిడికొని యుండవలయును.

౩౬

ప్రాయశ్చిత్తరూపమగు ఉపవాసము

బాలురను, బాలికలను మంచి త్రోవలో నుంచి వారికి విద్య గఱపుట యెంత కష్టమయిన విషయమో దీని యనుభవము దైనందినము వృద్ధి పొందెను. నేను వారి కుపాధ్యాయుఁడను, పాలకుఁడను అగుదునేని వారి మనస్సులోఁ బ్రవేశింపవలయును. వారి సుఖదుఃఖములలో పాలుగొనవలయును. వారి జీవనరహస్యములను విడఁబఱచి చెప్పవలయును. ఉబుకుచున్న వారి జీవన తరంగములను సరిగా పాఱింపవలెను.

చెఱసాలనుండి కొందఱు సత్యాగ్రహులు విడువఁబడినతరువాత టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున కొలఁది జనులే యుండిరి. వారును ముఖ్యముగా ఫీనిక్సువారే కావున నేను వారి నచటికిఁ బనిచితిని. నాకచట అగ్నిపరీక్ష జరిగెను. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునుండి వారిని ఫీనిక్సులో దిగఁబెట్టి నేను మరల జోహాన్సుబర్గునకు వెళ్లితిని. జోహాన్సుబర్గునందు కొలఁది రోజు లుంటిని. అపుడు ఆశ్రమమునం దిరువురికి భయంకరమగు పతనము కలిగె నని వింటిని. సత్యాగ్రహమువంటి మహాసంగ్రామ మెటనేని సఫలము కాలే దని వినినచో నా కంత యాఘాతము కలిగెడిది కాదు గాని యీవార్త నాకు వజ్రప్రహార మాయెను. నాగుండియ లదిరెను. నాఁడే ఫీనిక్సు రైలెక్కితిని. నేనును వత్తునని కేలన్‌బేకుగారు పట్టుపట్టిరి. దయనీయమగు నాస్థితి యతనికి గోచరించెను.

నే నొంటిగా వెళ్లుట కతఁ డించుకయు నొప్పుకొనలేదు. ఈపతన వార్త యతఁడు తెచ్చినదే.

దారిలో నాధర్మమును నే నెఱిఁగి కొంటిని. పోనిండు, ఎఱిఁగి కొంటినని యనుకొంటి ననుకొండు! తన రక్షణమున నున్నవారి పతనమునఁ గొలఁదియో గొప్పయో యంశమునకు రక్షకుఁడు గాని, శిక్షకుఁడు గాని పూఁటకాఁపు లని నే ననుకొంటిని. ఈఘటనలో నాజవాబు దారి స్పష్టముగా అర్థమాయెను. నాభార్యయు మొదటనే నను మందలించెను. కాని విశ్వసించుట నాస్వభావము. కావున నే నీయుపలింపు నంతగా పాటింపలేదు. నే నాపతనమునకు సంపూర్ణమగు ప్రాయశ్చిత్తము చేయుదునేని ఆపతితులు నావ్యథను గ్రహింపఁ గలుగుదురనియు, తమదోషమును తా మెఱుఁగఁగలుగుదు రనియు, దీనిలోఁతు కొంచెము తెలియఁ గలదనియు నాకు తోఁచెను. కావున ఏడు నాళ్లు ఉపవాసమును, నాలుగునెలల పదియేనునాళ్లపాటు ఏకభోజనమును చేయుదు నని వ్రతము గొంటిని. కేలన్‌బేకుగారు నన్ను వారింపఁ బూనిరి గాని యది నిష్ఫలమాయెను. తుద కతఁ డీప్రాయశ్చిత్తము తగినదే యని యొప్పుకొని తానుగూడ నుపవసింతు నని పట్టుపట్టెను. అతని నిర్మలమగు ప్రేమను నేను నిరసింపఁ జాలకపోయితిని. ఇటులు నిశ్చయించినతరువాత నాగుండెలబరువు తగ్గెను. శాంతి కలిగెను. దోషులపైఁ గ్రోధము పోయి దయ నిలిచెను.

ఇటులు రైలులో బరువు తగ్గించుకొని ఫినిక్సు చేరితిని. భోగట్టా చేసి తెలిసికొనవలసిన సంగతులను దెలిసికొంటిని. నాయుపవాసము వలన నందఱకును కష్టము కలిగెను గాని దాన వాతావరణము శుద్ధమాయెను. పాపము చేయు టెంత భయంకరమో అది యెల్లరకును

తెలిసెను. విద్యార్థులయు, విద్యార్థినులయుం గూడ నాకుం గల నెయ్యము మఱింత దృఢమును, సరళమును ఆయెను.

ఈ ఘటన జరిగిన కొలంది కాలమునకు దీనికి సంబంధించియే మరలం బదునాలుగునాళ్లు ఉపవసింపవలసిన ప్రసంగము తటస్థించెను. దాని పరిణామము నే ననుకొన్న దానికన్న మిన్నగా జరిగెను.

శిష్యుల దోషము లన్నింటికిని గురువుగా రెల్లప్పుడును ఉపవాసాదులు చేయుచుం గూరుచుండవలసినదని నా యభిప్రాయము గాదు. కాని యిటువంటి కొన్ని విషయములలో ప్రాయశ్చిత్త రూపమయిన ఉపవాసములకు తప్పక స్థానము కలదని నా నమ్మిక. దీనికి సరియయిన వివేకమును, అధికారమును వలయును. గురుశిష్యులకు శుద్ధమగు ప్రేమ బంధనము లేనిచో, శిష్యునిదోషము గురువునకు సరియగు నాఘాతము కలిగింపనిచో, గురువుపై శిష్యుని కాదరము లేనిచో, నట్టియెడం జేయు నుపవాసము నిరర్థకము. మరియు నొకానొకప్పుడు హానికింగూడం బట్టు. ఈ యుపవాసములయెడలను, ఏకభోజనముల యెడలను శంక లుండుంగాక! శిష్యునిదోషములలో కొంత యంశము నకు గురువు జవాబుదారీ కల దనుటలో లేశమును శంక లేదు.

ఈ యేడ్నాళ్ల ఉపవాసమును, ఈ యేకభోజనమును మాకుం గష్టమనిపింపలేదు. నే నాదినములలో నేపనిని మానలేదు. మందముగను జేయలేదు. నే నీకాలమున కేవలము ఫలాహారము గొనియుంటిని. పదునాలుగునాళ్ల యుపవాసమున తుది భాగములో కఠిన మనిపించెను. ఆనాళ్లలో రామనామమునకుం గల చమత్కారము నే నెఱుంగను. కష్టము సహించు సామర్థ్యమును నాకుం దక్కువ. ఉపవసించు దినములలో నే చందమున నేని నీరు కడుపారం గ్రోలవలయును. ఈ

బాహ్యాకళ నే నెఱుఁగను. ఈకారణమువలనను ఉపవాసము నాకుఁ గష్టమాయెను. మరియు మొదటి యుపవాసమును సుఖముగా శాంతముగాఁ జేసితిని గాన నీ పదునాలుగునాళ్ల యుపవాసమున మైమఱచి యుంటిని. మొదటి యుపవాసమున నెల్లపుడును కూనీగారి కటిస్నానము లొనరించితిని. పద్నాల్గునాళ్ల యుపవాసమున మూఁడు నాలుగు నాళ్లు మాత్రము చేసి మానివయిచితిని. నీటిరుచి అసహ్యమాయెను. నీరు త్రాఁగఁగనే ఓకర కలుగునటు లుండెను. దాననీరు కడుఁగొలఁదిగా త్రావితిని. దీన గొం తెండెను. శరీరము క్షీణించెను. చివర చివరకు మెలమెల్లగనే మాటలాడఁ గలిగితిని. ఇటులయ్యు వ్రాఁతకు అక్కఱ కలిగినపుడు తుదినాఁటివఱకును వ్రాయింపఁ గలుగుచునే యుంటిని. రామాయణాదులను తుది వఱకును వినుచునే యుంటిని. కొన్ని ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుటకును ఆవశ్యకములగు కొన్ని పనులు చేయుటకును సమర్థుఁడ నయియే యుంటిని.

౩౨

గోఖలేగారిని కలియఁబోవుట

దక్షిణ-ఆఫ్రికాను సంబంధించిన చాల విషయముల నిచట దిగఁ బెట్టవలసి వచ్చుచున్నది. ౧౯౧౪ సాలున సత్యాగ్రహసంగ్రామము ఆఁగిపోయెను. అపుడు గోఖలేగారు లండనుమీఁదుగా ఇండియాకు రమ్మని వార్తనంపిరి. జూలై నెలలో కస్తురబాయియు, కేలన్ బేకుగారును, నేనును సీమకు పయనమయితిమి. సత్యాగ్రహ సంగ్రామ దినములలో నేను మూఁడవతరగతి బండ్లలోనే కూర్చుండి పయనము సేయ నారంభించితిని. కావున ఓడలో మూఁడవతరగతి టిక్కెట్టే కొంటిని. అచటి మూఁడవతరగతికిని మన మూఁడవతరగతికిని చాల భేదము కలదు. మన మూఁడవతరగతి పెట్టెలలో కూర్చుండుటకును, పరుండుటకును తగిన సౌకర్య ముండ దనిన నిఁక పరిశుభ్రత మాట వేఱె చెప్పవలయునా? కాని మాయోడలో దీనికి విపరీతము. వలసినంత చోటు, వలసినంత స్వచ్ఛత. ఓడవారు మాకుఁ జాల సౌకర్యములు కలుగఁజేసిరి. ఇతరుల సంపర్కము లేకుండ మా కొక మఱుఁగుదొడ్డిని ప్రత్యేకించి తాళముచేసి తాళపుఁజెవులు మా కిచ్చిరి. మేము ఫలాహారుల మగుటచే మాకువలసిన పండ్లనిమ్మని ఖజాంజీకి ఉత్తరువిచ్చిరి. మూఁడవతరగతి బాటసారులకు పండ్లు తక్కువగా నిత్తురు. ఆఱుఁబండ్లు* అసలే యీయరు. ఇది మామూలు. దీనికి విపరీతముగా మంచి సౌకర్యములతో సముద్రముపై మిగుల శాంతముగా ౧౮ దినములు గడపితిమి.

* నూగ్గి ఆఱువఁబండ్లు: ఆంహారము మొ; Nuts—అను

ఈయాత్రలోని కొన్ని విషయము లుదాహార్యములు. కేలన్ బేకుగారికి దుర్భిణులమీఁద చాల షోకు. వారు వెలగల జో డొకటి తమ కడ నుంచుకొనిరి. దాని విషయమున మా కిరువురికిని కయ్యాటము జరుగుచుండెను. 'మన ఆదర్శమా ప్రమిత జీవితము; మన వస్తువులా మిగుల వెల గలవి: ఈరెంటిని పొందిక యేడది ?' అని నే ననుచుంటిని. క్రమక్రమముగా నొకనాఁ డిది రగడలోనికి దిగెను. మే మిరువురమును కేబిను కిటికీకడ నిలుచుంటిమి.

'ఈజగడకొండిదానిని సముద్రములో పాఱవైచిన నేమి ?' అని నే నంటి.

'తప్పక యీ జగడాలమారిని పాఱవేయుఁడు !' అని వెంటనే కేలన్ బేకుగా రనిరి.

'మాడుఁ డీఁగోఁ బాఱవైచితిని' అని నే నంటిని.

'ఊఁ; నాకును సమ్మతమే' అని వడివడిగా కేలన్ బేకుగా రనిరి.

సరి, నేను దుర్భిణులను విసరి వయిచితిని. దానివెల ఏ యేడు పౌనులో. కేలన్ బేకుగారికి దానఁ గల మోహముకంటె దాని విలువ లొచ్చు. దీనికి కేలన్ బేకుగా రెన్నఁడును విచారింప లేదు. కేలన్ బేకు గారికిని, నాకును నడుమ పెక్కు అనుభవములు కలవు. వానిలో నమూనా కిది యొకటి.

మా కొండొండఁ గల సంబంధములవలన ప్రతినాఁడును క్రొత్త విషయములు నేర్చికొనుచుంటిమి. ఏలన మే మిరువురమును సత్యము ననుసరించి సంచరింపఁ బ్రయత్నము లొనరించుచు నచ్చుచుంటిమి. సత్యము ననుసరించుటవలనఁ గ్రోధము, స్వార్థము, ద్వేషము మొదలగు నవి సహజముగ తొలఁగి చనును; తొలఁగి పోనిచో సత్యప్రాప్తి

కలుగదు. రాగద్వేషాదులచే నిండిన మానవుఁడు సరళుఁడు కావచ్చును. వాక్సత్యమును పరిపాలింపవచ్చును. కాని వానికి శుద్ధసత్యప్రాప్తి కలుగదు. శుద్ధసత్యమును శోధింప దొరఁకొనువాఁడు రాగము, ద్వేషము మొదలగు ద్వంద్వములనుండి ముక్తిఁ బడయవలయును.

ఉపవాస మయిన కొలఁదిదినములకే ఈపయనము చేసితిని. నాకు మునల వెనుకటి బలము రాలేదు. డెక్కుమీఁద అటు ఇటు నడచి తిన్నదాని నజీర్ణించుకొనఁ గడఁగుచుంటిని. నడచినకొలఁదిని పిక్కలలో నొప్పు లెక్కుడాయెను. సీమఁ జేరునప్పటికి నొప్పి తగ్గక పోఁగా మఱి కొంచె మెక్కుడాయెను. అచట డాక్టరు జీవరాజ మెహతాగారికడ కరిగితిని. ఉపవాసములను, ఈ నొప్పులను విని, 'కొన్నాళ్లు విశ్రాంతి లేనిచో మీ కాళ్లు పడు నను భయము కలదు,' అనియతఁ డనెను. దీర్ఘోపవాసములు చేసినవారు వడిగా బలము పొందఁ గలుగుటకు ఎక్కువగా తినెడి లోభమును మానుకొనవలయు నని యెఱిఁగితిని. ఉపవాసము లొనరించునాఁటికంటె మానుకొనునాఁడు ఎక్కువ మెలఁకువ గొనవలయును. మరియు నొకానొకపు డెక్కువ నిగ్రహము వలయును.

మదీరాకు వచ్చుసరికి 'మహాయుద్ధము నేఁడో రేపో మొగియు' నని తెలియవచ్చెను. ఇంగ్లీషు చానలులో ప్రవేశించుచుఁ బ్రవేశించుచు నుండఁగా యుద్ధము మొగియనే మొగిసెనని వింటిమి. మాకచట నాఁగిపోవలసివచ్చెను. నీటిలో ప్రతిచోటను రహస్యమార్గము లేర్పాటు చేయఁబడెను. దాన మేము సౌతాంప్టన్ చేరుసరికి ఒకటి రెణ్ణాళ్లాలస్య మాయెను. ౪ వ ఆగస్టున యుద్ధారంభము. ౬ వ ఆగస్టున మేము సీమలో దిగితిమి.

౩౮

యుద్ధములో నాపాలు

సీమకు పోవంగనే గోఖలేగారు పారిసులో దిగంబడిపోయిరనియు, పారిసునకు రాకపోకలు నిలుపుచేయంబడినవనియు, వా రెపుడు వచ్చునదియుం జెప్ప వీలు లేదనియు తెలిసెను. గోఖలేగారు ఆరోగ్యముకొఱకు ఫ్రాన్సు వెళ్లియుండిరి. పోరు మొగియంగనే వారి రాక కడ్డము కలిగెను. వా రెపుడు రాంగలరో యదియు నేరికిని జెప్పం దరము కాదు.

ఈలోపుగా నా చేయవలసిన పని యేమి? ఈ యుద్ధమునెడ నాధర్మ మేమి? చెఱసాలలో నాకు సహచరుండును, సత్యాగ్రహియు నగు సోరాబజీ అడాజణియాగారు సీమలో బారిస్టరీ చదువుచుండిరి. సత్యాగ్రహులలో నతం డందెవైచిన చేయి. కావున దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాస్థాన మాక్రమించుటకుంగాను ముందు ఇంగ్లండులో బారిస్టరు పరీక్ష యిచ్చుట కితండు పంపంబడెను. డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతాగా రితనిని భరించుచుండిరి. నేను వీరితోడను, వీరినిబట్టి డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతాగారితోడను, మరియు నచటం జనువుమన్న వారితోడను ఆలోచించితిని. అపుడు సీమలో నున్న భారతీయుల నందఱను సమావేశపఱచి నాయుద్దేశములను వారికిం దెలిపితిని. సీమలో నున్న భారతీయు లీసంగ్రామమున తమచేత నయిన సాయము తాము చేయవలయు నని నా యభిప్రాయము. ఆంగ్లేయవిద్యార్థులు తాము యుద్ధములోం బని చేయుదు మని ప్రకటించిరి. భారతీయులును వీరికిం

దీసిపోఁగూడదని నాకోరిక. నా యీయభిప్రాయములకు విరుద్ధముగా పలువు రీ సభలో వాదించిరి. 'ఆంగ్లేయులకును, మనకును ఏనుఁగునకును సుద్రమునకును గలంత యంతరము. ఒకఁడు దొర, ఒకఁడు బంటు. అట్టిచో దొరకు ఆపదవచ్చినపుడు బంటు స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా దొర కెటులు సాయము చేయ వలనుపడును? మరియు ఆబంటు తన బంటుతనమునుండి తప్పించుకొనఁ దలఁచునేని తన దొర యాపదను తనమేలుగాఁ జేకొని తప్పించుకొనిపోవుటకు ప్రయత్నించుట పాడి గాదా?' అపు డీవాదము నాకు నుటకపడునా? తెల్లవారికిని నల్లవారికిని పెల్లంతరము కలదని నాకుఁ దెలియును గాని మన గతి యింత యధోగతిగా నున్నదని నమ్మిక లేదు. అపుడు నా నమ్మిక యేమనియా,—తెల్లవారి యేలుబడి కొంచెము మంచిదే కాని కొంత అధికారుల దోష మిం దెక్కుడనియు, ఈదోషమునుగూడఁ బ్రేమచే మనము పోకార్పఁగలమనియును. మరియు తెల్లవారి సాయమున మనము మనస్థితిని బాగుపఱచుకొనఁ గోరుదుమేని వారి యాపద గడవఁబెట్టి మన స్థితిని చక్కఁబెట్టుకొనునది యని నామతము. రాజ్యపద్ధతి దోషభూయిష్ఠ మని అపుడు నే ననుకొనినను ఇపు డనుకొనునంత గాదు. నేడు నాకు రాజ్యపద్ధతిపై నమ్మిక మెగిరిపోయెను. తెల్లదొరతనమునకు నేను సాయము చేయఁజాలను. ఈరీతిగా వారికి రాజ్యపద్ధతిపై నమ్మిక మానాఁటికే పోయెను. ఇంతియ కాక తెల్ల యధికారులయెడలను నమ్మికము పోయెను. ఇట్టి స్థితియందు వారెటులు సాయము చేయఁగలరు?

ప్రజల హక్కులను నిర్భయముగాఁ బ్రకటించి పరిపాలనమునందు సంస్కరణములను బడయుటకు అదియే అద నని వారి యభిప్రాయము. ఇంగ్లీషువారికి వచ్చిన యీకష్టకాలమునందు మనహక్కు

లను ప్రకటించుట ఉచితమని నాకు తోఁపలేదు. మరియు యుద్ధము జరుగుచున్నంతవఱకును మన హక్కులను ప్రకటించుట నాఁపియుంచుకొను సంయమమునందే మన సభ్యతయు, దీర్ఘదృష్టియుఁ గలవని నేను నమ్మితిని. కావున నేను నామాటమీఁదనే నిలుచఁబడి స్వయం సేవకులుగా పేరులు వ్రాసి యిచ్చువారు వ్రాసియిండని అడిగితిని. చాల పేరులు వచ్చెను. వీనిలోఁ జాలవట్టు అన్ని ప్రాంతములయు, మతములయు వారి పేరు లుండెను.

ఈవిషయము నంతయు లార్డ్ క్రూకుఁ దెలిపితిని—'భారతీయులమగు మేము గాయములు తిను సిపాయిలకు సేవ యొనరింప నేదేని సాము నేర్చికొనవలసియున్నచో దానికి సంసిద్ధుల మయి యుంటిమి.' కొంచె మాలోచించిన పిదప లార్డ్ క్రూ మా విన్నప మవధరించి సామ్రాజ్యమునకు వచ్చిన యీ యాపత్సమయమున తోడ్పడ వచ్చినందులకు మమ్మభినందించి మా సేవ నంగీకరించెను.

ప్రసిద్ధ వైద్యులగు కేంటలీగారికడ పేర్లిచ్చినవా రందఱును ప్రథమాభ్యాస మారంభించిరి. నేర్పిన దాఱు వారములు. అయినను ప్రథమచికిత్స యంతయు ముగిసెను. ఇందు మే మందఱమును ఎనుబది మందిమి. ఆఱువారముల పిదప జరిగిన పరీక్షలో ఒకరు తక్క మే మందఱమును ప్యాసయితిమి. ప్యాసయిన వా రందఱకును సరకారు వారు కవాతు నేర్పించిరి. దీనిని నేర్పుభారము కర్నల్ బేకరుగారిది. వారే యీసేనకు సరదా రయిరి.

ఆరోజులలో సీమను చూచి తీరవలయును. యుద్ధమనిన నెవరికిని భయము లేదు. ఇంతియ కాక అందఱును యథాశక్తి సాయము చేయుటకు మూఁగుచుండిరి. శక్తిగలవారు యుద్ధపుసాము నేర్చుకొనఁ

దొరఁగిరి. మఱి అశక్తులగు వృద్ధులు, స్త్రీలు? చేయుచో వీరికిని వలసినంత పని కలదు. గాయములు తగిలిన వారికి గుడ్డలు కట్టుట, కత్తిరించుట మొదలగు పనులకు వారు దొరఁకొనిరి.

అచట ఆఁడువారికి లా ఇసియమ్ అను క్లబ్బు కలదు. అంపలి వా రందఱును సైనికులకుఁ గావలసిన దుస్తులను తమశక్తికొలఁది తయారు చేయు భారమును బూనిరి. శ్రీమతి సరోజనీదేవియు నిం దొక సభ్యురాలు. ఇం దామెది నిండుపాలు. అదియే మాకుఁ బ్రథమపరిచయము. కత్తిరించిన గుడ్డల మోపొకటి నాముందు పడవైచి 'కుట్టింపఁగలన్ని కుట్టించి నా కప్పగింపు' మని యామె యనెను. నే నామె కోరికకు స్వాగత మొనరించి మేము సాము నేర్చుకొను దినములలో మాచేత నయినన్ని వస్త్రములు తయారుచేసి యామె కిచ్చితిమి.

౩౮

ధర్మసందేహము

యుద్ధములో పని చేయుటకు మే మొక సభ చేసికొని మా పేరులు సరకారువారికి పంపినట్లు దక్షిణ-ఆఫ్రికాకుఁ దెలియఁగనే నాకు రెండు టెలిగ్రాములు వచ్చెను. అం దొకటి పోలాకు గారి కడనుండి—'మీపని అహింసా సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము కాదా?'

నే నిటు లాశంకించుచునే యుంటిని. ఏలన 'హింద్ స్వరాజ్'లో నే నీవిషయమును జర్చించియుంటిని. మఱియు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నామిత్రులతోడ నిరంతరమును దీనిని గూర్చి చర్చించుచునే యుంటిని. 'యుద్ధము చేయుట నీతి కాదు' అని మే మందఱ మంగీకరించి యుంటిమి. 'నాపైఁ బడి కొట్టినవానిపై అమలు జరుపఁగూడ' దనుకొను నేను రెండు రాజ్యములవారు కయ్యమునకు దిగఁగా అందు సత్పక్షు మెవరిదో, అసత్పక్ష మెవరిదో నాకుఁ దెలియనపుడు, సాయము చేయవచ్చునా?' అని ప్రశ్న. బోయరు-యుద్ధమున నేను పాలుగొంటి నని నా మిత్రు లెఱుఁగుదురు. పిదప నాయుద్దేశములు మాఱియుండు నని వారి తలఁపు.

నే నేవాదసరణికి వశుఁడనై బోయరు-యుద్ధమునఁ బడితినో ఆవాదసరణియే న న్నిందుఁ బడవయిచెను. 'పోరితమున పాలు గొనుట అహింసాసిద్ధాంతమున కనుకూలము కా' దని నాకు లెస్సగాఁ దెలియును. కాని మానవున కెల్లపుడును తనకర్తవ్యము దివ్వెవలె భానము

కాదు. సత్యారాధకుఁడు పలుమాఱులు ఈరీతిగా గోతఁ గూల వలసి వచ్చుచుండును.

అహింస యొక్క వ్యాపకమగు వస్తువు. మనము హింసా దవానలమునఁ జిక్కుపడిన పామరులము. జీవుఁడు జీవుని దిని బ్రదుకు ననుమాట* కల్ల గాదు. బాహ్య హింస చేయక జీవుఁ డొక్క క్షణమేని బ్రతుకఁజాలఁడు. తినుట, త్రాగుట కూర్చుండుట, లేచుట మొదలగు సకల క్రియలయందును ఇచ్ఛచేఁ గాని, అనిచ్ఛచేఁ గాని మనుజుఁ డేకొంచెము హింసనో చేయుచునే యున్నాఁడు. ఎవఁ డీ హింస చేయకుండుటకు చాలఁ బ్రయాసపడునో, ఎవఁ డిట్టి యూహచే జాలి గొనునో, ఎవఁడు చీమకేని కీడు దలఁపఁడో, మరియు దానిని బ్రతికించుటకు శక్తి కొలఁది పాటుపడునో వాఁ డహింసారాధకుఁడు. అట్టివాని ప్రవృత్తిలో నిరంతరమును నిగ్రహము పెంపొందుచుండును. ఇతనిలో నిరంతరమును కరుణ వృద్ధిఁ బొందుచు వచ్చును. కాని దేహధారి యెవఁడును బాహ్యహింసనుండి తప్పుకొనఁ జాలఁడు.

మరియు అహింసలో అద్వైతభావన గర్భితమయి యున్నది. ప్రాణులన్నియు నొకటియే యగుచో నొకదాని పాపప్రభావము మిగిలిన వాని పైనిని బ్రసరించును గావునను మానవునకు హింసాస్పర్శ తప్పదు. సంఘమునందుండు మానవుఁడు తన కిచ్ఛ లేకున్నను సంఘపు హింసలో భాగస్వామి యగుచున్నాఁడు. ఇట్టియెడ రెండురాష్ట్రములు యుద్ధమునకు దిగినపుడు అహింసావలంబి యగు వాని ధర్మమేమి? యుద్ధము నాఁపుటయే ధర్మము. ఎవఁ డీ ధర్మమును పరిపాలింపఁ జాలఁడో, ఎవఁడు నిరోధింపజాలఁడో, ఎవఁడు నిరోధింపఁగల

* జీవో జీవస్య జీవనమ్.

అధికారముఁ బడయనేరఁడో అట్టివాఁడు ఏమి చేయవలయును? యుద్ధములో దిగఁజెల్లును. దిగి తనను, తనదేశమును, ప్రపంచమును ఉద్ధరించుటకు సంపూర్ణమగు ప్రయత్నమును చేయఁజెల్లును.

తెల్లవారి యేలుబడి వలన నాస్థితిని, అనఁగా నా ప్రజలస్థితిని, చక్కఁబఱుప వలయునని నాకోరిక. నే నిపు డింగ్లండులో నుంటిని. మరియు ఇంగ్లండు నౌకాబలమున కాపాడఁబడుచుంటిని. ఈ రీతిగా నీ బలము నుపయోగించుకొనుచు దీని హింసలో నేనును భాగస్వామి నయితిని. కావున నే నీ రాజ్యముతోడ నెట్టి సంబంధము నేని పెట్టుకొనవలయుచో, ఈ రాజ్యపు బావుటాక్రింద నిలువఁబడ వలయుచో, 'యుద్ధము కూడదు' అని వాదించి చెప్పి ఈ రాజ్యపు యుద్ధనీతి మాఱునంతవఱకును సత్యాగ్రహశాస్త్రము ననుసరించి బహిష్కరింపవలయును, లేక భంగింపఁదగిన శాసనములను భంగించి చెఱసాల లెక్కడ నున్నవా యని వెదకుకొనుచుఁ బోవలయును, లేక యుద్ధములో పాలుగొని దాని నడఁపఁగల సామర్థ్యమును సంపాదింపవలయును. 'నిరోధించుశక్తి మనకు లేదు, మన కొకటే దారి, అది యుద్ధములో పాలుగొనుట' యని నేను నిశ్చయించుకొంటిని

తుపాకి పేల్చువానియెడలను, వానికి సాయము చేయువానియెడలను అహింసకు దృష్టిభేదము లేదు. బందిపోటుగాండ్రలో నుండి వారి మూటలు మోసి, వారికి పైకాఁపుండివారికి గాయములు తగిలినపుడు కట్టు కట్టి సేవించువాండ్రును బందిపోటువాండ్రతోపాటే. ఈ రీతిగా నే యుద్ధమున గాయములు తినినవారికి సేవచేయువారుగూడ యుద్ధదోషమునుండి తప్పుకొనఁజాలరు.

పోలాకుగారికడనుండి తంతి రాక మునుపే నే నిటులు విచారించుకొనుచుంటిని. వీరి తంతి వచ్చిన పిదప వెంటనే మరల కొందఱు

మిత్రులతో చర్చించితిని. యుద్ధమున పాలుగొనుట నా ధర్మమని అనుకొంటిని. నేటికింగూడ నీ విచారసరణి దోషగ్రస్తము కాదని నా నమ్మిక. ఆ సమయమున బ్రిటిషుసామ్రాజ్య సంబంధమునఁ గల నా యుద్దేశముల ననుసరించియే నేను యుద్ధమున పాలుగొంటిని గావున దానియెడ నా కించుకయును పశ్చాత్తాపము లేదు.

నా మాట బాగుగా నున్నదని ఆ నాఁడును మిత్రు లందఱి చేతను ఒప్పింపఁజేయుట శక్యము కాదు అని నాకుఁ దెలియును. ఇది కడు సూక్ష్మమగు విషయము. ఇందు మతభేదముల కవకాశము కలదు. కావున అహింసాధర్మమును విశ్వసించి దానిని జాగరూకతతో పరిపాలించువారికడ తేటతెల్లముగా నాయభిప్రాయమును విన్నవించుకొంటిని. సత్యాగ్రహ మొనరించువాఁడు రూఢిబలమున, అనఁగా పరంపరాగతమగు ఆచారబలమున, నే పనియుఁ జేయ నక్కఱలేదు. అతఁడు తన యభిప్రాయములందే ఆరూఢుఁడయి యుండవలయును. దాన దోష ముండునేమో యని కను గలిగి యుండవలయును. తప్పు కలదని తెలిసినపిమ్మట దాని నెత్తిని దాల్చి ప్రాయశ్చిత్తమునుగూడఁ జేసికొనవలసి యుండును.

౪౦

సత్యాగ్రహపు పిసరు

నేనిటులు నాధర్మ మెఱిఁగి యుద్ధమునందు ప్రవేశించినను సాక్షాత్ ప్రవేశము నాయదృష్టమున వ్రాసి పెట్టఁబడియుండక పోవుటయే గాక అట్టి యాపత్సమయమునందుఁ గూడ కొంచెము సత్యాగ్రహము నడిపింప వలసిన స్థితి నాకుఁ గలిగెను.

మాపేరులు మంజూరు చేయఁబడి నమోదుచేసికొనఁ బడినవెంటనే మాకు కవాతు నేర్పుట కొక యధికారి నియమింపఁబడెనని వ్రాసియుంటిని. ఈయధికారి యుద్ధపు కవాతు నేర్పుటలోనే మాకు నాయకుఁడనియు, మిగిలిన అన్ని విషయములందును మాతుకిడీకి నేను నేను నాయకుఁడ ననియు మాయందఱ యభిప్రాయము. నాసహచరుల జవాబు దారీనాది, అతనికి నేను జవాబుదారీ, అనఁగా ఈయధికారి అన్ని పనులను నాద్వారమున నడుపవలయు నని మాయందఱ యుద్దేశము. కాని ఆయధికారి కన్నులు వేఱు రీతినా ఉన్నవని మాకు మొదటినాఁడే తెలిసెను. సోరాబజీ కడు జాగరూకుఁడు. అతఁడు నన్నిటులు మందలించెను. 'ఏమండోయ్! ఈయన తాను చక్రవర్తి అనుకొని తన అధికారమునంతయు మనమీఁద చలాయించు నటులున్నాఁడు. మనకు ఈయన హుకుముతో జరూరు లేదు. ఇతఁడు మనకొక పంతులు. ఈయన పంపిన ఆక్రొత్త కుఱ్ఱలు గూడ మన మీఁద హుకుములు నడపఁదలఁచుచున్నారు.' ఈక్రొత్త కుఱ్ఱవాండ్రు ఆక్స్ఫర్డులోని విద్యార్థులు. వీరు మాకు నేర్పవచ్చిరి. పెద్ద ఆఫీసరు

గారు వీరిని మాలో కొన్ని భాగములకు నాయకులనుగా నియమించిరి. సోరాబజీగారు చెప్పిన విషయము నేను సోరాబజీకి చల్లమాటలు చెప్పి 'ఈవిషయమున అంతగా వగవవలదం'టిని. కాని సోరాబజీ వెంటనే 'సరే' అనునట్టివాఁడు కాఁడు.

'మీరు నట్టి భోళావారు. వీరు తియ్యతియ్య మాటలు చెప్పి మీకు గొయ్యి మాసింతురు. మీరు కనులు తెఱచికొని పాజఁ జూచి అపుడు 'లెం డిఁక సత్యాగ్రహము చేయుం'డని అందురు. ఆపైని మీకును మాకును దుఃఖింపకతప్పదు' అని సోరాబజీ నవ్వుచు పలికెను.

'నాసావాసమువలన దుఃఖము గాక మఱి యేది మీకుఁ జేకూరు ననుకొందురు? సత్యాగ్రహి మోసగింపబడుటకే జన్మ మెత్తెను. కావున నతఁడు నన్ను మోసగింపనీ! మోసగించువాఁడే తుదకు మోసగింపఁబడు నని వేయిమాఱులయినను మీకుఁ జెప్పియుందునే' అని నే నంటిని.

సోరాబజీ పకపక నవ్వి 'మంచిది, ఇఁక మోసములోఁ జొరుఁడు! మీ రెపుడో యొకనాఁడు సత్యాగ్రహములోఁ జత్తురు; మమ్ములఁగూడ మీవెనుకఁ దీసికొని పోయి చంపుదురు.'

ఈ మాటలను వ్రాయుచుండఁగా మిస్ హాబ్‌హౌస్ గారి మాటలు సర్తు వచ్చుచున్నవి. నాన్ కో ఆపరేషన్ రోజులలో ఈమె నాకిట్లు వ్రాసెను—'సత్యమునకుఁగాను ఎపుడో ఒకపుడు మీకు ఉరి శిక్ష పడుటొక వింత కాదు, ఈశ్వరుఁడు మీకు సత్పథమును జూపుఁగాక! ఈశ్వరుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాక!'

ఆ యధికారి యధికార మారంభించిన మొదటిదినములందే సోరాబజీకిని నాకును పయి సంభాషణ జరిగెను. కాని ఆ ఆరంభమునకును అంతమునకును నడుమ నెన్నో దినములు పట్టలేదు. ఇంతలో

నా యూఁపిరితిత్తులలో వాఁపు ఎక్కువాయెను. పదునాల్గునాళ్ల ఉపవాసమయిన పిదప నింతవఱకును నా శరీరము బాగుపడ లేదు, ఐనను నేను కవాతు మాన లేదు. కవాతు మైదానము మాకు రెండు మైళ్లదవ్వు. అక్కడికి తఱచు నడచియే పోవుచుంటిని. ఇందులకుఁగాను మంచము నెక్కవలసి వచ్చెను.

నాకు అట్టి స్థితిలో కాంపుకు పోవలసి వచ్చెడిది. అందఱును కాంపులోనే ఉండుచుండిరి. నేనుమాత్రము రాత్రికి ఇంటికి వచ్చుచుంటిని. అపుడు సత్యాగ్రహమున కక్కఱ కలిగెను.

ఆ యాఫీసరు ఇష్టము వచ్చినటులు హుకుములు జారీచేయఁ దొడఁగెను. అన్ని విషయములయందును 'నేనే మీకు అధికారి' నని అతఁడు తేటతెల్లముగా చెప్పెను. చెప్పుటయే కాక దాని రుచిగూడఁ గొంచెము చూపెను. సోరాబజీ నాకడకు పరుగెత్తుకొని వచ్చెను. అతఁడా యధికారమును సహింపఁబూనుకొన లేదు. అతఁడిటు లనెను. 'ఏ హుకుము వచ్చినను అది మీ ద్వారమున రావలయును. నేఁటికిని మనము కవాతు నేర్చుకొను కాంపులలోనే యున్నాము; అప్పుడే మనపై పాడు హుకుములు! ఆ క్రొత్తకుర్రవారలకును మాకును చాలా తేడా చూపఁబడుచున్నది. అది దుస్సహము. అది వెంటనే తొలఁగ వలయును. కానిచో మన పని యంతయు భగ్నమగును. మనవిద్యార్థులలోఁ గాని, మనతోపాటు దీనిలోనికి దిగిన మనవారలలోఁగాని యెవఁడును పాడు హుకుమును సహింపరాదు. ఆత్మగౌరవమునకుఁగాను ఇందు దిగి దీనిలో అవమానమును సహించుట కాని పని.'

నేనా యాఫీసరు కడకు వెళ్లి నాకడకు వచ్చిన ప్రియాదుల నన్నిటిని వినిపించితిని. అతఁడిటులు నాకు వ్రాసెను—'మీ

ప్రియాదు లన్నియు వ్రాసి నాకుఁ బంపుఁడు.' దీనితోఁ దన యధికారమునుగూడ జతపఱిచి—.'ప్రియాదులు మీద్వారమున రాఁగూడదు. ఆ యా భాగములకు నాయకు లయినవారి ద్వారముననే రావలయును.' దీనికి నే నిటులు ప్రత్యుత్తరించితిని—"నా కధికారముతోఁ బని లేదు, యుద్ధన్యాయమును బట్టి చూచినచో నే నొక మామూలు సిపాయిని. నేను మాతుకిడీకి ముఖ్యుఁడను. నన్ను ఈ తుకిడీకి ప్రతినిధినిగా మంజూరు చేయుఁడు.' అని మరియు నాకడ నున్న ప్రియాదుల నిటులు తెలిపితిని: 'మాతో సంప్రతింపకుండ కుర్ర ఆఫీసరులను మా మీఁదఁ బెట్టినందువలన మాకుఁ జాల నసంతుష్టి కలిగినది, కావున వీరిని దీసివేయునది. అట్టి నాయకుల నేర్పాటు చేసికొను వీలు తుకిడీకే కలిగింపవలసినది.'

ఈమాట లాయనకు నుటక పడలేదు. 'తుకిడీయే ఆఫీసరుల నెన్నుకొనుట యుద్ధన్యాయమునకు విరుద్ధము. ఇఁక ఆఫీసరులను తీసివేయుచో తుకిడీకి అదుపాజ్ఞలు అక్కఱ లేదన్న మాట' అని ఆయన నాతో ననెను.

పిదప మేమొక సభ చేసికొంటిమి. సత్యాగ్రహమువలనఁ గలుగు గంభీరమను పరిణామమును వారి కెఱుకపఱిచితిని. ఇంచుమించుగా అందఱును సత్యాగ్రహ శపథముఁ బూనిరి. లోఁగడ నియమించిన క్రొత్తకుర్ర ఆఫీసరులను తానే యెన్నుకొను నధికారము తుకిడీ కీయనిచో తుకిడీలోనివా రందఱును ఇఁక మీఁద కవాతుకుఁ గాని, కాంపుకుఁ గాని వెళ్లఁగూడదు అను తీర్మానము పలువురచే నంగీకరింపఁబడెను.

పిదప నే నా యాఫీసరు కొక యుత్తరము వ్రాసితిని. అందు మా అసంతుష్టిని ప్రకటించితిని. నా కధికారకాంక్ష లేదనియు,

మాపని సేవామాత్రమే యనియు, సాంగోపాంగముగా మే మాపనిని చేయఁగోరుచున్నా మనియు వ్రాసితిని. మరియు బోయరు యుద్ధమునఁ గూడ నే నేయధికారమును బడయలేదనియు, కర్నల్ గేలవేను మాకును అపు డెట్టి వివాదమును తటస్థింపలే దనియు, అతఁడు నా ద్వారమున మా తుకిడీయొక్క ఉద్దేశములను గనుఁగొని అన్ని పనులును జేసెడివాఁ డనియు వ్రాసితిని. ఈయుత్తరముతో మాతీర్మానపు నకలొకటి పంపితిని.

ఈ యుత్తర మాయనను ఇసుమంతయు కదిలింపఁ జాలక పోయెను. మే మిటులు సభ చేసి యీతీర్మానము గావించుటయుఁ గూడ యుద్ధనియమోల్లంఘన మని యతఁడు తలఁచెను.

ఇటు పిమ్మట ఈవిషయము లన్నియుఁ గ్రుచ్చి యెత్తుచు భారతమంత్రి కొక యుత్తరము వ్రాసితిని. దానితో మాతీర్మానమును గూడఁ బంపితిని.

భారతమంత్రి యిటులు ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను: 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో స్థితి వేఱు; ఇక్కడిస్థితి వేఱు. ఇచట పెద్ద ఆఫీసరులకు చిన్న ఆఫీసరులను నియమించు హోదా కలదు. అయినను ఇఁకముందు ఆ యాఫీసరు మీమాటల నాలకింపఁగలఁడు.'

పిమ్మట మా యిరువురినడుమను ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు చాల జరిగెను. కాని ఆగోడు నంతయు నిచటఁ జెప్పుకొని యీ ప్రకరణమును పెంచఁగోరను.

కాని ఆ గో డెట్టి దనఁగా, మనము ప్రతిదినమును హిందూదేశములో ననుభవించు గోడువంటిదే యను మాట మాత్రము చెప్పక తప్పదు. ఆ యాఫీసరు నయాన, భయాన మాలోఁ గొండఱను చీలఁ

దీసెను. శపక్షము తీసికొనినను మాలోఁ గొందఱు ఛలమునకును, బలమునకును బలి యైరి. ఇంతలో గాయములు తినిన సోల్జరులు అనుకొననంతగుంది నెటలీ ఆసుపత్రిలో వచ్చిపడిరి. వీరికి శుశ్రూష చేయుటకు మా తుకిడీ తుకిడీతో అక్కఱ యొదవెను. ఎవరిని ఈ యాఫీసరు తనవైపునకుఁ ద్రిప్పుకొనెనో వారు నెటలీకి వెళ్లియుండిరి కాని యితరులు పోలేదు. ఇది ఇండియా ఆఫీసుకు బాగుంపలేదు. నేను మంచము పట్టితిని గాని మాతుకిడీవారితో సంబంధ ముంచుకొనియే యుంటిని. మి. రాబర్ట్సనతో నాకు గాఢపరిచయము కలిగెను. అతఁడు నన్నుఁ గలిసికొని మిగిలిన వారి నందఱనుగూడఁ బంపుమని వేధించెను. 'ఈ మిగిలినవా రందఱును వేఱే ఒకతుకిడీగా ఏర్పాటయి నెటలీ ఆసుపత్రికి వెళ్లవలసిన దనియు, వారి కచటి పెద్ద ఆఫీసరుతోనే గాని చిన్న ఆఫీసరులతో సంబంధ ముండ దనియు దాన ఆత్మగౌరవమునకు హాని కలుగ దనియు, ఇటులు చేయుచో సరకారువారు సంతసింతు రనియు, ఇపుడు గాయపడినవారు పలువురు వచ్చి పడిరి గాన వారికి ఉపచార మొదవఁగల దనియు అతఁడు చెప్పెను. ఈ మాట మాయందఱకును నచ్చెను. ఉండిపోయిన విద్యార్థు లందఱును నెటలీకి వెళ్లిరి. నేనొక్కఁడనే పండ్లు కొఱుకుకొనుచు మంచమునఁ బడి యూలుగుచుంటిని.

౪౧

గోఖలేగారి ఔదార్యము

సీమలో నాకుఁ గలిగిన ఊపిరితిత్తుల వాఁపునుగూర్చి వ్రాసియుంటిని. నే నిటులు జబ్బుపడి యుండఁగనే గోఖలేగారు సీమకు వచ్చిరి. నేనును, కేలన్‌బేకుగారును ప్రతిదినమును వారికడ కరుగుచుంటిమి. మా ప్రసంగములలో నెక్కువపాలు యుద్ధమును గుఱించి. కేలన్‌బేకుగారికి జర్మనీభూగోళ మెల్లను జిహ్వాగ్రమున తాండవించుచుండును. మరియు కేలన్‌బేకుగారు యూరోపునందు యాత్ర లొనరించి వచ్చిరి. కావున వారు యుద్ధమునకు సంబంధించిన ప్రదేశముల నన్నిటిని గోఖలేగారికిఁ జూపుచుండిరి.

మా ప్రసంగములలో నాజబ్బుగూడ నొకటి. నాఁటికిని నేను తినుబండములను పరీక్షించుచునే యుంటిని. వేఁచుసెనగలు, పచ్చియరఁటులు, పండినయరఁటులు, నిమ్మలు, ఆలివునూనె, కప్పుర్ధవంగలు, ద్రాక్షలు మొదలగునవి నా తినుబండము. పాలు పప్పులు ధాన్యములను ముట్టుచుటలేదు. జీవరాజ మెహతాగారు నన్ను జూచి పోవుచుండిరి. పాలు ధాన్యములు తీసికొను మని వీరు నాకు నొక్కి చెప్పిరి. ఈమాట గోఖలేగారి చెవులకుఁగూడఁ బ్రాఁకెను. ఫలాహారమునకు సంబంధించిన నా యభిప్రాయములు వారికి చాలవట్టు రుచింపవు. ఆరోగ్యరక్షణమునకు డాక్టరుగారి మాటలు వినవలయునని వారి యుద్దేశము.

౪౧ గోఖలేగారి ఔదార్యము

గోఖలేగారి మాట వినకుండుట నాకు చేతఁగాని పని. వారు పట్టు పట్టిరి. ఆలోచించుకొనుటకు ఇరువదినాలుగు గంటలు నాకవకాశ మొసఁగుఁడని వారినిఁ గోరితిని. కేలన్‌బేకుగారును, నేనును ఇంటికి వచ్చితిమి. 'ఇపుడు నా చేయవలసిన దేమి?' అని నేను కేలన్‌బేకుగారితో నాలోచించితిని. ఈ ప్రయోగమున వీరు నాకు సహచరులు. ఈ ప్రయోగము వీరికి రుచ్యముగా నుండెను. కాని ఆరోగ్యమును గుఱించి యీ ప్రయోగము విడనాడుటయే వారి కిష్టము. ఇఁక మిగిలినది నే నొక్కఁడనే. నేను నా యంతర్వాణి నాలకింపవలయును.

రాత్రి యంతయు ఆలోచనలో మునిఁగితిని. నే నిపుడీ ప్రయోగములను విడనాడుదునేని నా యుద్దేశము లన్నియు మట్టిఁ గలియును. పోనీ, నా యాలోచనలలో పొరపాటు కలదని యందమా, అదియుఁ గానిపింపదు. కావున నిపుడు చేయవలసిన దేమి? గోఖలేగారి ప్రేమను ఎంతవట్టు పాటించుట ధర్మము? ఆ శరీరరక్షణమునకుఁ గాను ఈ ప్రయోగము నెంతవట్టు తగ్గించుట యుక్తము? అని యాలోచించి, ఈ ప్రయోగమున 'ధర్మమునకుఁ జేటు గాకుండునంతవట్టు కాపాడుకొనవలయునవి నా యధీనమున నుంచుకొనవలయు ననియు, మిగిలినవిషయము లన్నియు డాక్టరుకు వశపఱుపవలయు ననియు నిశ్చయించితిని. నా క్షీరత్యాగమునకు బీజము ధర్మము. పా లొక చుక్కయేని లేకుండ పిండుటకుఁగాను కలకత్తాలో ఆవులకును, గేదెలకును కలిగించు హింసలు నాకనులకుఁ గట్టినటు లుండెను. మరియు మాంసమువలెనే పాలును మనుష్యున కాహారము కాదను విషయము గూడ నా బుఱ్ఱలో నుండెను. కావున క్షీరత్యాగము నిశ్చయించుకొని, తలబరువు తగ్గించుకొని చీఁకటితో లేచితిని. కాని గోఖలేగారి

భయము పోలేదు. కాని నా నిశ్చయమును అనుమతింతు రని నమ్మక మును లేకపోలేదు.

సాయంకాలమున మే మిరువురమును గోఖలేగారి దర్శనమునకు నేషనల్ లిబరల్ క్లబ్బులోనికిఁ బోయితిమి. వారు మమ్ముఁ జూచు చునే—'డాక్టరుగారి మాట విన నిశ్చయించితిరా?' అని యడిగిరి.

నేను చల్లగా నిటు లంటిని—'నే నన్నిమాటలు విందునుగాని మీ రొకదానికొఱకు మాత్రము పట్టు పట్టకుఁడు! పాలు, పాలతోఁ జేసిన వస్తువులు, మాంసము వీనిని నేఁ గొనను. వీనిని గొనకున్నచో మృత్యువు వచ్చు నందురా, రానిండు! దానిని కౌఁగిలించుకొనుటయే ధర్మమనుకొందును.'

'ఇది మీ చివరమాటయా?' అని గోఖలేగా రనిరి.

'చివరమాట మఱి యొకటి యుండు నని అనుకొనను. దీన మీకు కష్టము కలుగు ననుకొందును గాని నన్ను క్షమింపుడు.' అని నే నంటిని.

గోఖలేగారు కష్టపడినను మిగుల ప్రేమతో నిటు లనిరి: 'మీ మాట నాకు రుచింప లేదు. ఇందు ధర్మ మను మాటయే వాడఁ గానరాదు. కాని ఇఁక మి మ్మొప్పింపఁ బ్రయత్నింపను.' అని యిటులు పలుకుచు జీనరాజ మెహతాగారివైపు దిరిగి, 'ఇఁక గాంధీని కొష్టు పెట్టవద్దు. అతఁడు పెట్టుకొనిన హద్దులో పుచ్చుకొనఁదగిన వస్తువులనే పుచ్చుకొను మనుఁడు' అనిరి.

డాక్టరుగారి కనిష్టముగనే యుండెను గాని, పాపము, వా రేమి చేయఁగలరు? 'ఇంగువ పోగిచిన మినుప కట్టు పుచ్చుకొమ్మ'నిరి.

'చిత్త' మంటిని. రెండు మూణ్ణాళ్లు త్రాగియుఁ జూచితిని. అది ఉపయోగింపకపోఁగా వాఁ పెక్కుడాయెను. అది నాకు పడ లేదు. మరల పండ్లలో పడితిని. డాక్టరుగారు పై యుపచారములు చేయుచునే యుండిరి. దానఁ గొంచెము శాంతి చిక్కెను. కాని నా నియమములు వారికి ముకుఁద్రాడులు. ఈనడుమ గోఖలేగారు అక్టోబరు నవంబరు నెలలలో లండనులో పట్టు మూడమంచులకు ఆఁగలేక దేశమునకు పయనించిరి.

౪౨

వాఁపులకు వైద్యము

ఉద్రేపిపి తిత్తులవాఁపు నిమ్మళింపలేదు. దానఁ గొంచెము భయపడితిని. మంచు దీనికిఁ గొఱగాదనియు, ఆహారపరివర్తనము చేతను, బాహ్యోపచారములచేతను జబ్బు తప్పక ఝాడా యగుననియు నాకుఁ దెలియును.

ఆన గూ౯౦ సంవత్సరమున నేను డాక్టరు ఏలిన్‌సన్ గారి నెఱుఁగుదును. ఆయన తినుబండములు మార్చి వ్యాధులు కుదుర్చును. నేను వారి నాహ్వానించితిని. నాశరీరము చూపించితిని. నాకును, పాలకును విరోధమని వారికిఁ జెప్పితిని. వెంటనే యతఁడు హెచ్చరికతో—'పాలతో ఎంతమాత్రమును పని లేదు. ఇపుడు కొన్నాళ్లు మీకు క్రొవ్వు కలిగించు పదార్థములు లేకుండఁ జూతును' అని రొట్టె,* పచ్చికూరలు, పండ్లు మాత్రమే తినుమని చెప్పెను. పచ్చికూరలలో ముల్లంగి, ఉల్లి వంటివి. పండ్లలో ముఖ్యముగా నారింజలు. పచ్చికూరలను కసకస నమిలి తినవలయును. ఇటులు రెండు మూఁడు నాళ్లు తిని చూచితిని. పచ్చికూర లఱుగలేదు. అపుడా ప్రయోగమును విధిప్రకారము చేసి చూడఁగల శక్తి నాకు లేదు. మరియు నమ్మకమును లేదు. డాక్టరుగారు కిటికీతలుపు లిరువది నాలుగుగంటలును తెఱచి యుంచవలసినదనియు, నులివెచ్చ నీరు పోసికొమ్మనియు, వాఁపు

*Brown bread.

మీఁద నూనె రాయుమనియు, పావుగంటయో అరగంటయో గాలిలో నడువు మనియును జెప్పిరి. నాకీ యుపచారములు బాగుండెను. అక్కడివి ఫ్రెంచి కిటికీలు. వీని నిండారఁ దెఱచి యుంచినచో వర్షోదకము లోనికి వచ్చును. పైనున్న వెలుఁగు కంతలు తెఱవఁ దగినవి కావు. కావున అద్దము బ్రద్దలు గొట్టి ఇరువది నాలుగు గంటలును గాలి వచ్చుటకు దారి యేర్పఱిచితిని. వాన రానిచో పరాసు కిటికీలను తెఱచి యుంచుచు వచ్చితిని.

ఇంత చేసినతరువాత కొంతశాంతి కలిగెను గాని సంపూర్ణారోగ్యము కలుగలేదు. సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసాని వచ్చి నన్నపుడప్పుడు చూచి పోవుచుండెను. మాకు మైత్రి కలిగెను. నాచేత పాలు త్రావింపవలయు నని యామెకు గంపెఁడాశ. కాని నేను త్రాగను. కాఁబట్టి పాలవలె పనిచేయు పదార్థములను ఆమె యాలోచింప సాగెను. ఎవరో మిత్రుఁ డొకఁ డామెకు మాల్టెడ్ మిల్కును సూచించెను. అతఁ డందొక పాలచుక్కయేని లేదని చెప్పెను. పాప, మతఁ డెఱుఁగఁడు. మరియు పాలలోఁ గల గుణము లన్నియును అందుఁ గలవనియు, అది రసాయన శాస్త్రప్రకారము చేయఁబడిన ఒక ద్రవ్యమనియు నతఁ డామెకుఁ జెప్పెను. సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసానికి నాధర్మదృష్టియెడఁ గడు నాదరము కల దని నే నెఱుఁగుదును. కావున నే నా మాల్టెడ్ మిల్కును కొంత తీసి నీళ్లలోఁ గలిపి పుచ్చుకొంటిని. సరిగా పాల రుచి. నీరు త్రాగి 'ఇ ల్లెవరిది?' అని అడిగినటులు త్రాగినపిదప సీసామీఁది చీటి చూచితిని. అది పాలతోఁ జేయఁబడిన ద్రవ్యమని తెలిసెను. అంతటితో దానిఁ బాఱవయిచితిని. ఈసంగతిని దెలుపుచు 'ఇందులకు మీ రిసుమంతయు విచారింపవల'దని సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసానికి వ్రాసితిని. చూచుచునే ఆమె మా

యింటికి ఒక్కపరుగున వచ్చి తన పొరపాటునకు కడు వగచెను. ఈమె మిత్రుఁడు పాప మా చీటి చూడలేదు. నే నామె నూఱడించితిని. 'మీ రింతగా కష్టపడి నాకు సమకూర్చిన యీ ద్రవ్యయములు పుచ్చుకొనఁ జాలనందులకు నన్ను క్షమింపుఁ' డని కోరితిని. తెలియక పుచ్చికొన్నందులకు, పశ్చాత్తాపముతోఁ గాని, ప్రాయశ్చిత్తముతోఁగాని యిసుమంతయుఁ బని లే దంటిని.

ఈమెనుగుఱించి చాల విషయములు నాకు గుఱుతున్నవి గాని వానిని వర్జింతును. పలువిపత్తులలో, పలు విరోధములలో ఆశ్రయ మొసఁగిన మిత్రులు నాకు పలువురు గలరని గుర్తు తెచ్చికొందును. ఈశ్వరుఁడు దుఃఖములు అను చేఁదు మందులతోపాటు మైత్రి యను తియ్యని అనుపానమునుగూడఁ బెట్టునని శ్రద్ధాళు వగువాఁ డాగుర్తులలోఁ గాంచఁగలఁడు.

డాక్టరు ఏలిన్‌సనుగారు రెండవతూరి చూడవచ్చి మఱి కొన్ని వస్తువులకు సెల వొసఁగిరి. శరీరమున క్రొవ్వు పట్టుటకు వేఁలు సెనగ, వెన్న లేక ఆలివ్‌నూనె పుచ్చుకొను మనిరి. పచ్చికూరలు పడనిచో వండి అన్నములోఁ దినుమనెను. ఈపదార్థములు నా కనుకూలములు.

కాని రోగము నిర్మూలము కాలేదు. చాల జాగ్రత్తగా ఉండవలసియే యున్నది. నే నింకను మంచమునుండి లేచుట లేదు. డాక్టరు మెహతాగారు నడుమనడుము వచ్చి చూచి పోవుచుండిరి.—'నామాట ప్రకారము నడచుకొనినచో మిమ్ము నిర్మూలింపఁ జేయుదు'నని వచ్చినప్పుడెల్ల అనిపోవుచుండిరి.

సంగతు లీరీతిగా జరిగిపోవుచుండఁగా నొకనాఁడు రాబర్ట్సుగారు మాయింటికి నన్నుఁ జూడ వచ్చి, 'మీ రిఁక దేశమునకు వెళ్లి

పొందు! మీ రీస్థితిలో నెటలికి పోఁ జాలరు, ముందున్నది ముసళ్ల పండుగ! మంచు! మీకు దేశముననే గాని యిచట నిమ్మళింపదు. కావున మీరు తప్పక దేశమునకు వెళ్లుఁడు! అంతవఱకును యుద్ధము జరుగుచునే. యుండునేని మీకు ఆరోగ్యము కలుగుచో అచటనే యుండి సాయము చేయుటకు వలసినంత యవకాశము కలదు. ఇప్పటికే మీరు చేసినసాయ మేమాత్రమును తక్కువైనది కాదు' అని పలికిరి.

వీ రిచ్చిన సలహా బాగున్న దనిపించెను. నేను దేశమున కేఁగు. టకుఁ బ్రయత్నము చేయఁదొడఁగితిని.

౪౩

దేశమునకు ప్రయాణము

కేలన్ బేకు గారు ఇండియాకు రా నెంచి నాతోఁగూడ సీమకు వచ్చిరి. మే మిరువురమును ఒక చోటుననే యుండెడివారము. యుద్ధ మారంభము కాఁగనే సర్కారువారు జర్మనుదేశము వారిని వేయి కనులతోఁ గనిపట్టుచుండిరి గాన కేలన్ బేకుగారిని మాతో తీసికొని పోఁగలమా? లేమా? అని మాకు సందేహము కలిగెను. వారికి రహదారి-చీటి సంపాదించుటకు విశ్వప్రయత్నములు చేసితిమి. రాబర్ట్సు గారికి చీటి యిప్పింపవలయు నని యుండెను. అతఁడు దీనికిఁగాను వైస్రాయికి తంతి యిచ్చెను. సూటిగా లార్డ్ హార్డింగుగారికడ నుండి వెంటనే యిటులు జవాబు వచ్చెను: 'మేము వగచుచున్నాము, మే మీసమయమున ఎట్టి చిక్కును నెత్తిపయిఁ బెట్టుకొనఁజాలము'. దీనియోగ్యత మా కందఱకును బోధపడెను. కేలన్ బేకుగారిని విడిచి పెట్టుట నాకు దుఃఖజనక మాయెను గాని నన్ను విడిచిపెట్టుట నా కంటె ఆయనకు ఎక్కువ దుఃఖజనక మాయెను. ఆయన ఇండియాకు వచ్చియుండిన యెడల నీపాటికి భూమి దున్నుకొనుచు, బట్టలు నేసికొనుచు నుండెడివాఁడు. వారిపుడు వెనుకటివలెనే జీవితము గడపుచు వడ్రంగమునం దెడతెఱపి లేక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నివసించుచున్నారు.

నేను మూడవ తరగతి టికెట్టుకు ప్రయత్నించితిని. కాని పి. అండ్ ఓ. ఓడలలో ఆటికెట్లు లేకపోవుటచే రెండవ తరగతి టికెట్టు పుచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి తెచ్చికొనిన

ఆఱినపండ్లను నాకడ నుంచికొంటిని. ఈయోడలలో ఆఱిన పండ్లు దొరకవు. ముగ్గినపండ్లు వగైరాలు దొరకును.

డాక్టరు మెహతాగారు 'మీడ్జ్ ప్లాస్టరు'తో నాపార్శ్వములను బిగించిరి. ఆకట్టు నటులే యుంచుకొను * మనిరి. రెండ్రోజులకంటె నేను దాని నుంచుకొనఁజాలకపోతిని. తుద కెటులో దానిని తీసివేసికొనఁ గలిగితిని. పిదప ఒడలు తోముకొని స్నానము చేయఁగల సౌభాగ్యము నాకు చేకూరెను. ఆఱినపండ్లును, పచ్చని పండ్లును, ముగ్గిన పండ్లును మాత్రమే నా కాహారము. వీనితో నొకనాఁటికంటె నొకనాఁడు ఆరోగ్యము కలుగఁజొచ్చెను. సూయెజ్ కెనాల్ చేరువఱకు చాల తేలిక యిచ్చెను. నాశరీరము దుర్బలముగా నున్నను వ్యాధిభయము సంపూర్ణముగా పోయెను. ప్రతిదినమును కొంచె కొంచెము సాము చేయుచుంటిని. ఈయారోగ్యమునకుఁ గారణము సమశీతోష్ణ ప్రదేశమునందలి గాలి యని నా యుద్దేశము.

తొల్లిటి యనుభవములవలననో, మఱి యేకారణములవలననో గాని, ఈయోడలో తెల్ల బాటసారులకును, నల్ల బాటసారులకును నడుమ నొక భేదము కానిపించెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయోడలలో నట్టి భేదము నాకుఁ గానఁబడలేదు. వానిలోను లోలోపల లేకపో లేదు గాని యిది వేఱు, అది వేఱు. చాలమంది తెల్లవారితో మాటలాడితిని గాని, 'సాయబయ్యా సలామయ్యా!' అను మాటలకంటె నెక్కువమాటలు కావు. అవి హృదయములు కలిసిన మాటలు కావు. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికా యోడలలోను, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోఁగూడ హృదయ మేళనము కలదు. కాని యీ యోడలలో నిటు లుండుటకు కారణము నా కిటులు తోఁచుచున్నది: మేము రాచవార మను నుద్దేశము తెల్లవారలకును, మేము బానిసల మను నుద్దేశము నల్లవారలకును వెనుక వెనుక నున్నది.

* రెడ్‌సీకి చేరునంతవఱకు విప్పవల దనిరి—అని ఆంగ్లపాఠము. —అనువాదకుఁడు.

ఈగాలి సోఁకకుండ దేశమునఁబడుటకు తొందర యెత్తెను. ఏడెనుకు చేరువఁగను ఇలు చేరి నటులే యుండెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకు ఏడెన్‌వారితో పరిచితి గలదు. భాయి కేకోబాద్ కావసజీ దిన్షాగారు డరబను వచ్చియుండిరి. నాకు వారితోడను, వారి భార్యతోడను ఎక్కువైన స్నేహము కలిసెను. కొలఁది నాళ్లలో బొంబాయి చేరుకొంటిమి. దేశమునకు ౧౯౦౫ సంవత్సరములో రాఁగల నని యాశ యుండెడిది. కాని పదియేండ్లు దాఁటిన తరువాత వచ్చుటచే చాల నానంద మాయెను. గోఖలేగారు బొంబాయిలో నాకు స్వాగత మొసఁగుటకు సకలసన్నాహములును జేసిరి. వారి కారోగ్యము లేదు. లేకున్నను బొంబాయి వచ్చిరి. వారిదర్శనము చేసికొని వారిలోఁ గలిసిపోయి తలబరువు తగ్గించుకొనవలయు నను నాశతో బొంబాయి వచ్చితిని. కాని బ్రహ్మగారు దానికి మాఱు వ్రాఁత వ్రాసి యుంచుకొనిరి.

౪౪

ప్లీడరీలో కొన్ని గుర్తులు

ఇండియాకు వచ్చినపిదప నాజీవన మెటులు నడచెనో దానిని గూర్చి చెప్పకముందు, ఇచ్ఛాపూర్వకముగా విడనాడిన కొన్ని విషయముల నుల్లేఖించుట తప్పనిసరి యని తోఁచుచున్నది. వకాలతు విషయములు కొన్ని వ్రాయు మని నామిత్రులు కోరుచున్నారు. వాని నన్నిటిని వ్రాయుచో నది యొక గ్రంథ మగును. మరియు నవి యన్నియు నీగ్రంథపు టెల్ల కావలివి. కాని కొన్ని సత్యమునకు సంబంధించినవి కలవు. వాని నుదాహరించుట యనుచిత మనిపించుకొనఁబడదు.

నాకు గుర్తు గలంతవఱకు నావృత్తిలో నే నెన్నఁడును అసత్యమునకుఁ బూనుకొని యుండలేదని లోఁగడనే చెప్పియుంటిని. మరియు నావృత్తిని కేవలము లోకసేవ కర్పణ మొనర్చితిని. కడుపు కూటికే ఫీజు గొంటిని. ఒక్కొక్కప్పు డదియు లేదు. ఈ మాటలతో నా వకాలతు పనిని గుఱించి యంతయుఁ జెప్పినట్లే. కాని నామిత్రు లింకను జెప్పు మనుచున్నారు. నే నీ విషయమును కొంచెడిగనో, గొప్పగనో వ్రాయుచున్నచో, దాన సత్యమును నే నెటులు పాలింపఁగలిగితినో తెలియ నగు ననియు, దాన వకీళ్లు తెలిసికొనఁ గల విశేషము లుండఁగల వనియు వారి యభిప్రాయము.

'ప్లీడరులకు కల్లలాడక తెల్లవాఱదని నా విద్యార్థిదశనుండియు నేను వినుచునే యుంటిని. నాకు పేరక్కఱలేదు. మల్లె యక్కఱ లేదు; ఇఁక కల్లతో నేమిపని?

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఈ నా నియమమునకు పలుమారు లొత్తిడి కలుగుచు వచ్చెను. మా ప్రతివాదులు తమ సాక్షులకు బడిపెట్టి, త్రాయించి, చదివించి, ఆర్చితేర్తురని విందుము గావున నేనును నాక్లయంటును గాని, సాక్షులను గాని కల్లలాడుట ‘కిసుక్కు- గొల్పి’ చో మాకేసు గెలుచునని నాకుఁ దెలియును. కాని నే నెప్పుడును అట్టి ప్రలోభనమునకు లొంగలేదు. ఒకకేసు గెలిచిన తరువాత నాక్లయంటు నన్ను మోసగించినటులు కనుఁగొనిన విషయ మొకటి మాత్రము సుర్తు కలదు. నాక్లయంటు చెప్పునది సత్య’మైనయెడలనే గెలుచుఁగాక! అసత్య మైనచో ఓడిపోవుఁగాక!, అను నుద్దేశ మొకటియే నాహృదయమున నెల్లపుడు నుండెడిది. ఓటమినిబట్టి, గెలుపును బట్టి ఫీజు నిర్ణయించుకొనిన గుఱుతు నాకెన్నఁడును లేదు. కేసు గెలుచుఁ గాక! ఓడుఁ గాక! నాపనికి ఫీ జెంతయో అంతయే. గెలిచెనని యెక్కువ లేదు; ఓడెనని తక్కువ లేదు. ‘మీకేసు కల్ల యగుచో నాకడకు రావలదు. సాక్ష్యము బనాయింపఁ దలఁచికొనుచో నాయాశ పెట్టుకొన వలదని మొదటనే నేను క్లయంట్లకు చెప్పుచుంటిని. దీనితో జూటాకేసొకటియు నాకడకు వచ్చెడిది కాదు. కల్లయు, కపటమును లేని కేసులనే నా కిచ్చి కల్ల యొక పిస రున్నను అట్టికేసులను మఱొక వకీలుకడకుఁ దీసికొని పోవు క్లయంట్లను నే నెఱుఁగుదును.

నన్ను కఠినముగా పరీక్షింపవచ్చిన కే సొకటి కలదు. అది నా క్లయం ట్లందఱిలో దొడ్డ క్లయంటుది. అది యంతయు జమా ఖర్చు లెక్కల చిక్కుముడి. అది యెన్నాళ్లనుండియో విచారింపఁ బడుచు వచ్చుచున్నది. అం దనేకభాగము లనేకన్యాయస్థానములలో కొంతకొంత విచారింపఁబడెను. అంపలి లెక్కలచిక్కు లెక్కలు బాగుగా వచ్చిన పంచాయతీకి అప్పగింపఁబడెను. పంచాయతీతీర్పు పరిపూర్ణ

౪౫

చాతుర్యమా?

నే నొసంగిన సలహా మంచి పనులలో శంకయే లేదు కాని ఈ కేసునకు పరిపూర్ణమైన న్యాయము కలిగింపఁగలనా లేనా యని నాయెడల నాకే కావలసినంత శంక. ఇంత ఒడుదొడుకుగా నున్న యీ కేసులో, అందును సుప్రీముకోర్టులో వాదింపఁబోవుట చెడ్డ సాహస మనిపించెను. గుండెదడతో నేను జడ్జీలయెడల నిలుఁబడితిని. నే నీపొరపాటును బయటఁబెట్టఁగనే జడ్జి యిటు లనెను: 'ఇది చాతుర్య మనిపించుకొనదా?' నా మొగము జేవురుగడ్డ యాయెను. ఇందు మోస మేమాత్రము లేకపోవుటవలన ఆయారోపణము నాకు దుస్సహ మాయెను. 'జడ్జీగారు మొదటనే అసూయాగ్రస్తుఁ డాయెను. కఠినమగు నీ కే సెటులు గెలుచునా?' యని నేను సంజాటన పడితిని.

నారోషము నాఁపుకొంటిని. శాంతుఁడ నయితిని. ఇటు లంటిని: 'అయ్యా, మీ రిటు లనుట నాకాశ్చర్యముగా నున్నది. నామాటలు తుదకంట వినకుండ మొదటనే 'చాతుర్య'మని నింద నారోపింపఁ దొడఁగితిరి.

'నేను నింద నారోపింపలేదు, కేవలము నా శంకను ప్రకటించితిని' అని జడ్జిగా రనిరి.

'తమ శంకయే నిందయంతగా నున్నది. నావాదము నంతయు నాలకించి శంకకు తా వున్నచో తమరు తప్పక శంకింపవచ్చును' అని నే నంటిని.

'మీకు నే నడ్డు దగిలినందులకు వగచుచున్నాను. మఱి మీరు చెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పుఁడు.' అని జడ్జిగారు శాంతులయి పలికిరి.

నావిషయమును నేను స్పష్టముగాఁ దెలుపుటకు నాకు కావలసినంత ఆవరు వున్నది. జడ్జిపుణ్యామా యని మొదటనే శంక నెత్తినందులఁజేసి నావాదము జడ్జిగారి మనస్సునకు చక్కఁగా పట్టునటులు చేయఁగలిగితిని. దీనితో నాకు ధైర్యము కలిగెను. నాచెప్పవలయు మాటల నన్నిటిని వివరించితిని. కోర్టువారు నామాటల శాంతముగా నాలకించి ఆపొరపాటు కేవలము కన్నుచెదరుటవలనఁ గలిగెనని తెలిసికొనిరి. మరియు చాల పరిశ్రమించి తయారుచేసిన లెక్కను రద్దుపఱచుట వారికి రుచింపలేరు.

మేము తప్పు నొప్పుకొనుటవలన తమ కిఁక నంతగా వాదింపవలసిన పని పట్టదని ఎదిరి వకీలుగారనుకొనిరి. కాని ఈతప్పెట్టిదో తెలిసిపోవుటవలనను దిద్దుబాటు చేయుటకు వీలయిన దగుటవలనను, పంచాయతీవారు చేసిన తీర్పును రద్దుపఱచుట కోర్టువారి కిష్టములేక పోయెను. ఎదిరి వకీలు తలబాదుకొనెనుగాని మొదట నాపై ననుమానము చెందిన జడ్జీ ఇపుడు సంపూర్ణముగా నాపైపునకు మ్రొగ్గెను.

'గాంధీగా రాతప్పు నొప్పుకొననిచో మీ రేమి చేయుదురు?' అని జడ్జి ప్రశ్నించెను.

'మేము తీసికొని వచ్చిన లెక్కగాఁడు చిత్రగుప్తునంతటివాఁడు. అతనికన్న తెలివిగలవాఁడును ప్రామాణికుఁడును మఱియొకఁడు దొరకఁగలఁడా?'

'మీ కేసు మీకు బాగుగా తెలియునని కోర్టువారి యుద్దేశము. ఇటువంటి తప్పు ఎంతటి చిత్రగుప్తునకైనను వచ్చును. ఈ తప్పును

ముగా మా కనుకూలము. కాని వారిలెక్కలో ఒక చిన్న తప్పుండెను. అగుట కది చిన్నదే కాని సాపుచేయుటకు పెద్దది. పంచాయతీవారి పొరపాటుచే ఖర్చులో పడవలసిన పద్దు జమలో పడ్డది. ప్రతివాదు లీ పంచాయతీవారి తీర్మానమును రద్దుపఱుపవలసిన దని దరఖాస్తు* పెట్టిరి. నేను మాక్లయంటుకు చిన్నవకీలును. పెద్దవకీలుగారి కీపొరపాటు తెలియును గాని పంచాయతీవారు చేసిన పొరపాటును క్లయింటు ఒప్పుకొనవలసిన పని లేదని వారి యభిప్రాయము. వానికి నష్టము కలిగించు ప్రతివాదిమాట యే వకీలును ఒప్పుకొనఁగూడదని స్పష్టముగా ఆయన చెప్పివైచెను. కాని నే నిట్టు లంటిని: 'ఈ కేసులో నున్న పొరపాటును మన మంగీకరింపవలయును.'

పెద్దవకీలుగా రిట్టు లనిరి: 'మన మంగీకరించుచో కోర్టువా రీ తీర్పు నంతయును రద్దుపఱతురని భయపడుచున్నాను. తెలివిగల వకీ లెవఁడును తన క్లయంటు నిట్టి యాపదకు పాలుచేయఁడు. ఈ యాపదను నెత్తిని బెట్టుకొను సాహస మిసుమంతయు నాకు లేదు. ఈ కేసు పునర్విచారణకు వచ్చినచో మన క్లయం టెంత వ్యయము భరింపవలసి యుండునో, తుదకీ కేసు ఎటులు పరిణమించునో యెవరు చెప్పఁ గలరు?'

మా కీసంవాదము జరుగునప్పుడు క్లయంటుగూడ నచట నుండెను.

'మన క్లయంటును, మనముగూడ నీ సాహసమునకు దిగవలయును. మన మొప్పుకొనక పోయినప్పటికిని కోర్టువా రాతప్పు తీర్పు

* ప్రతిపక్షు లీతప్పును వేఱుకారణములచే నెదిరించిరి—అని ఆంగ్లానువాదము. అను.

నంగీకరింతు రని నమ్మక మేమిటి? ఈతప్పును దిద్దుబాటొనర్చినందు వలన క్లయింటు కేమేని నష్టము అనుభవింపవలసి వచ్చుచో అడ్డమేమి?'

'మన మస లొప్పుకొనక పోయిన నేమి?' అని పెద్దవకీలుగా రనిరి.

'మనము బయటఁ బెట్టనిచో కోర్టువారికిఁ గాని, ప్రతివాదులకుఁ గాని ఇది పట్టుపడదని నిశ్చయ మెక్కడ?' అని నే నంటిని.

'అటు లగునేని ఈకేసులో మీ రింక వాదించెదరా? తప్పు నొప్పుకొను షరతు పెట్టుకొని నే నీ కేసులో వాదింపఁజాలను' అని పెద్దవకీలుగారు దృఢముగాఁ బల్కిరి.

నేను వినయముతో నిటు లంటిని: 'మీరు రానిచో క్లయింటంగీకరించునేని నేను వాదించుటకు సంసిద్ధుఁడను. తప్పు నొప్పుకొనక నే నీకేసులో పని చేయుట అసంభవము.'

నే నిటు లని క్లయింటుమోము చూచితిని. అతఁడు కొంచెము వికలుఁ డాయెను. నే నీకేసులో మొదటినుండియు పని చేయుచుంటిని. నాపై నితనికిఁ జాల నమ్మకము. నా స్వభావముగూడ సంపూర్ణముగా నతనికి వాకపే. కావున నతఁ డిటులనెను: 'మంచి మాట, తమరే వాదింపుఁడు. త ప్పొప్పుకొనుఁడు. ఓటమి వ్రాసియున్నచో ఓడుదుము గాక! సత్యమును కాపాడు నీశ్వరుఁడు లేఁడా?'

నే నానందించితిని. అతఁడు వేఱుగా పలుకు నని నే ననుకొనలేదు. పెద్దవకీలు నన్ను మందలకించెను. నాహఠమునకు జాలిపడెను. దానితోపాటు నాకు ధన్యవాదములను సమర్పించెను.

కోర్టులో ముచ్చట ముందు.

తేలికగా దిద్దవచ్చును. ఈ తప్పుకంటె క్రొత్త దేమియు మీరు చెప్పుకొనఁగలది లేకపోయినయెడల నిఁక పునర్విచారణ మెందులకు? ఇందుల కుభయపక్షములవారికిని ఖర్చులెందులకు? ఇట్టి పని కోర్టు తలపెట్టదు.' అని జడ్జియనెను. దీనిచేతను, మఱికొన్ని ఇట్టి వాదములచే తను వకీలును శాంతపఱచి కోర్టువారే ఆ తప్పును దిద్దిరో, లేక దిద్దుబాటును పంచాయతీకి వదలిరో గాని, దిద్దిన తీర్పును ఖాయపఱచిరి.

ఇఁక నా సంతోషమునకు మితి లేదు. నాక్లయంటును, పెద్ద వకీలును సంతసించిరి. ప్లీడరీలోఁగూడ సత్యమును దప్పకుండ నుండ నగు నను నా యుద్దేశము మఱికొంచెము బలపడెను.

దుకాణముగా పెట్టుకొనిన వకీలువృత్తియొక్క పునాదిలో దోషము కలదు. దానిని దీనిచేత మాయఁజేయుట కష్టమని గుఱుతుంచుకొనవలయును.

౪౬

క్లయింట్లు సహచరులగుట

నేటాలు ట్రాన్సువాలులలో నకాలతునుగుఱించి భేదము గలదు. నేటాలులలో ఆడ్వొకేటనియు, ఎటర్నీయనియు రెండు భేదములు కలవు. ఆడ్వొకేటుగాఁ జేర్చుకొనఁబడిన బారిస్టరు ఎటర్నీగాఁ గూడ అన్ని కోర్టులలోను పనిచేయవచ్చును. ట్రాన్సువాలులో బొంబాయిలో వలె భేదము కలదు. ఆడ్వొకేటు తనక్లయంట్ల పనుల నన్నిఁటిని ఎటర్నీలచేత చేయించుకొనవలయును. బారిస్ట రయిన వానికి ఆడ్వొకేటు ఎటర్నీలలో ఏదో ఒక పనిచేయుటకు మాత్రమే సన దుండును. నేను నేటాలులలో ఆడ్వొకేటుసనదును, ట్రాన్సువాలులో ఎటర్నీసనదును పుచ్చికొంటిని. అచట ఆడ్వొకేటు సనదును పుచ్చుకొంటినేని నాకు భారతీయులతోడ సాక్షాత్సంబంధము కలుగదు. మరియు తెల్ల ఎటర్నీలు నాకు కేసుల నిప్పింపఁగల మంచితనముకూడ దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో లేదు.

ట్రాన్సువాలు మేజిస్ట్రీటు కోర్టులో నాకుఁ జాల పని యుండెడిది. నే నొక కేసులో వాదించుచుండఁగా నా క్లయంటు నన్ను మోసగించె నని తెలిసికొంటిని. అతని దావా వట్టి కల్ల. బోనులో నిలుచఁ బడియుండినవాఁడు నిలువున కూలిపోవునటు లాయెను. మా క్లయంటుకు వ్యతిరేకముగ తీర్పుజెప్పుఁడని నేను కూర్చుంటిని. నా యెదుటి వకీ లాశ్చర్యపడెను. మేజిస్ట్రీటు సంతసించెను. నేను నా క్లయంటును చీకొట్టితిని. నేను దొంగకేసు పట్ట నని నా క్లయం

కెలుఁగు. నేను తప్పొప్పుకొనినందులకును, వ్యతిరేకముగా తీర్పు జెప్పఁబడినందులకును అతనికి కోపము కలుగలే దనుకొందును. అయిన దాయెఁ గాని నాయీ ప్రవర్తనవలన నా కించుకయు చెడుపేరు రాలేదు. ఇంతియకాక కోర్టులలో నా పని సరళ మాయెను. మరియు సత్యపూజనవలన వకీలుమిత్రులలో నా ప్రతిష్ఠ వర్ధిల్లెను. నేను నల్లవాఁడయినను కొన్ని కేసులలో తెల్లవారి ప్రేమను చూరఁగొన గలవాఁడ నయితిని.

నాకు తెలియని సంగతిని నా క్లయంట్లకడఁగాని, ఎదుటి వకీళ్ల కడఁగాని దాఁచుట యనునది నా స్వభావము కాదు. నాకు తెలియని విషయములలో నా క్లయంట్లు మఱియొక వకీలుకడకుఁ బొమ్మనుచుండెను, నన్నే పట్టుకొని ప్రాఁకులాడినచో అనుభవము కల వకీలు సలహాను తీసికొని పనిచేయించుకొనుమనువాఁడను. ఈ నిష్కాపట్యము నా క్లయంట్లనుండి అగాధప్రేమవిశ్వాసములను నాకు సంపాదించి పెట్టెను. నా క్లయంట్లు పెద్దవకీలు-ఫీజుగూడ సంతోషముతో నిచ్చుకొనుచుండిరి.

ఈ ప్రేమవిశ్వాసములు నా ధర్మకార్యములకు సంపూర్ణముగా నుపయోగించెను.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నేను వకాలతు చేయుటకుఁ గల కారణము కేవలము లోకసేవ కని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిని. ఆధర్మకార్యములకొఱకేని ప్రజల ప్రేమవిశ్వాసములు నాకు సంపాదింపవలసి యుండెను. అచట ఉదారహృదయులగు భారతీయులు ధనము పుచ్చికొని నాచేసిన పనిని ప్రజాసేవ యని గారవించిరి. తమ హక్కులకుఁగాను చెఱసాలలకుఁ బోయి కష్టపడవలసినదని నేను సలహా యిచ్చి

నపుడెల్ల చెఱసాలఁకు వెళ్లిరి. అంతటి యోగ్యతను తెలిసికొని చెఱసాలకువెళ్లిరా, లేక నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచే వెళ్లిరా? యనినచో నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచేతనే వెళ్లిరనవలయును.

ఇది నేను వ్రాయుచుండఁగా ఏకాలమునాఁటి చాల సంగతులతో నాకల మంతయు నిండిపోవుచున్నది. వందలకొలఁది క్లయింట్లు ప్రాణమిత్రులై, ధర్మకార్యములందు సహచరులై కఠినమగు నా జీవనమును రసమయముగఁ జేసివైచిరి.

౪౭.

క్లయంటుకు చెఱ తప్పుట

పారసీ రుస్తుంజీగారి పేరు పాఠకులకు నలిగినదే. అతఁడు నాకడకు వచ్చుచునే క్లయంటును, సహచరుఁడు నాయెను. ముందుగ సహచరుఁడై పిదప క్లయంటాయె ననుటయే యుక్తమని తోఁచుచున్నది. నాయెడల నాతనికి దొడ్డనమ్మకము. అతఁడు గృహకృత్యములలోఁగూడ నాసలహాను పుచ్చుకొని దాని ప్రకార మాచరించెడివాఁడు. మాకు మతభేద మించుకయున్నను అతనికి జబ్బుచేసినచో నా కూరఁగాయవైద్యముతోడనే పని పట్టెడిది.

ఈ నాసహచరున కొకతూరి గొప్ప ఆపద తటస్థించెను. ఇతఁడు తనవ్యాపారమునకు సంబంధించిన మాటలన్నియు నాఁకు జెప్పెనుగాని ఒకమాటమాత్రము దాఁచెను. పారసీ రుస్తుంజీ దొంగసరకులు తెప్పించుచుండెను. అతఁడు బొంబాయి కలకత్తాలనుండి సరకుదిగుమతిచేయించుకొనుచుండెడివాఁడు. దానిచాటున దొంగసరకుగూడ వచ్చెడిది. ఆఫీసరులకును, రుస్తుంజీకిని మంచి దోస్తీకలదు. కావున నతనియెడ నెవరికిని నిసుమంతయు శంక లేదు. వా రతనియెడఁ గల నమ్మకముచే పట్టీప్రకారము సుంకము వసూలుచేసికొని పోవుచుండెడివారు. తమకు తెలిసియును కనులుమూసికొనిపోవువారును కొంద ఱుండవచ్చును.

కాని ఆఖోకవి పలుకెన్నఁడేని అసత్యమగునా?—

క. అద్దమువలె మఱి యన్నపు
ముద్దవలెం బాదరసపు ముద్దవలెన్ మేల్

సుద్దవలె దొంగసొత్తది
వద్దన్నను వచ్చి కానఁబడుచునె యుండున్.*

పారసీ రుస్తుంజీగారి దొంగతన మొకతూరి పట్టుబడెను. ఆయన నాకడకుఁ బరుగులెత్తుకొనుచు వచ్చెను. ఆయన కనులవెంట నీరు సంతతధారగాఁ బ్రవహించుచుండెను. అతఁ డిట్లనెను—'భాయీ! నేను నిన్ను మోసమున ముంచితిని. నాపాపము నేడు పండి బ్రద్దలయినది. నేను దొంగసరకులను తెప్పించితిని. నానెత్తిమీఁద జైలుకు పోవలయునని వ్రాసిపెట్టియున్నది. నే నిఁక చచ్చినట్లే. ఈయాపదలో నీవొక్కఁడవే నన్ను బ్రతికింపఁగలవు. నేను నీకేమియు దాఁచలేదు. కాని యిది వర్తకపుజిత్తు. దీనిని నీకెట్లు చెప్పఁగలను? కాన దాఁచితిని. ఇందులకు పశ్చాత్తాపపడుచున్నాను.'

'నే నతని నోదార్చి యిటులంటిని: 'నారీతి నీకుఁ దెలియును. రక్షించుటయు, రక్షింపకుండుటయు పరమేశ్వరాధీనము. కాని మీ పాపమును మీరొప్పుకొందురేని నేనీయాపదనుండి తప్పింపఁగలను.'

ఆపారసీకుని తల పడిపోయినటు లాయెను.

'నేను మీముందు ఒప్పుకొంటిని. ఇది చాలదా?' అని రుస్తుంజీ సేఠనెను.

'సర్కారుకు తప్పుచేయుటా? నాకడ తప్పొప్పుకొనుటా?' అని మెల్ల మెల్లగా జవాబు చెప్పితిని.

* కాచో పారో ఖావో అన్న
తేవుం ఛే చోరీ నుం ధన. అఖో

౪౭. క్లయంటుకు చెఱ తప్పుట

'సుంకు మీరు చెప్పినటులే చేయుదునుగాని నా ప్రాంత వకీలు—తో సలహా చేయరాదా? అతఁడు నాకు వకీలేగాక మిత్రుఁడు' అని పారసీరుస్తుంజీ యనెను.

భోగట్టా చేయఁగా ఈ దొంగవర్తకము చాలకాలమునుండి జరుగుచు వచ్చుచున్నటులు తెలిసెను. ఇప్పుడు పట్టుబడిన దొంగతనము కడుఁగొలఁది. మేము ప్రాంతవకీలుకడ కేఁగితిమి. అతఁడు కేసంతయు ఆలోచించెను. 'ఈ కేసు జూరీకడకు వెళ్లును. అచటి జూరరులు భారతీయులను విడిచిపెట్టుదురా? అయినను నాకాశ యున్నది' అని వకీలనెను.

నా కీవకీలుతో గాఢపరిచయము లేదు. పారసీ రుస్తుంజీయే యిట్టులు జవాబు చెప్పెను:

'తమ కిందులకు కృతజ్ఞుఁడను. కాని నేనీకేసులో గాంధీగారు చెప్పినచొప్పుననే నడచుకొందును. వారికి నా సంగతి లెస్స తెలియును. వలయుచో మీ రాతనికి సలహా నీయఁగోరెదను.'

ఇటు లచట వెంటనే ముగించుకొని రుస్తుంజీగారి దుకాణమున కరిగితిమి.

నే నిటు లంటిని: 'బహుశా ఈ కేసు కోర్టునకు పోదు. కేసు పెట్టుటయు మానుటయు సుంకముల యధికారి* చేతిలోనున్నది. సరకారువారికి సలహాయిచ్చు పెద్దవకీలు ఎటర్నీ జనరలుచెప్పిన చందమున ఈ సుంకముల యధికారి నడచుకొనవలసి యుండును. నేను వా రిరువురిని తప్పక కలిసికొందును. కాని వారి కీసంగతి యింతవఱకును తెలి

* సుంకములు వసూలుచేయువానికి సుంకరి సుంకీఁడు సుంకరీఁడు ఈ మొదలగునవి తెలుఁగుపేరులు. ఇంగ్లీషుచే Customs Officer—అను.

యనియెడల నిపుడు చెప్పవలసివచ్చును. వారువేసిన జరిమానాను చెల్లింపవలయును. తొంబదితొమ్మిదిపాళ్లు వా రంగీకరింతురు. వా రొకవేళ అంగీకరింపరేని మీరు జైలెక్కవలయును. జైలుకు పోవుటలో లజ్జ లేదు; కాని దొంగతనము చేయుట సిగ్గుచేటని నా యభిప్రాయము. అది జరుగనే జరిగెను. జైలులో పడవలసినచో దానిని ప్రాయశ్చిత్తముగా తలపోయుఁడు. 'ఇక ముం దెన్నఁడును ఇట్టి దొంగ పని చేయను' అని శపథము చేయుటయే నిక్కమయిన ప్రాయశ్చిత్తము.

పారసీ రుస్తుంజీ గారీమాటలను సరిగా గ్రహించిరో లేదో నేను చెప్పఁజాలను. అతఁడు కడు ధీరుఁడు, కాని యీ సమయమున ధైర్యమును కోలుపోయెను. అతని ప్రతిష్ఠ పోవు సమయము తటస్థించెను. ఇంత కష్టపడి కట్టుకొనిన యీ కోటను కూల్చుకొనుట కష్టము కాదా ?

అతఁ డిటు లనెను: 'నా ప్రాణములు మీచేతిలో నున్నవి. మీ సెలవు ప్రకారము చేసెదను.'

ఈ కేసులో నా వినయశక్తి నంతయు ధారపోసితిని. నేను సుంకరిని గలిసికొంటిని; దొంగలీకము నంతయు నిర్భయముగాఁ జెప్పివైచితిని. వలయుచో తమకు లెక్కల నన్నిఁటిని జూపుదు నంటిని. మరియు పారసీ రుస్తుంజీగారికి ఇందులకు మిగుల పశ్చాత్తాపము కలిగెనని చెప్పితిని.

ఆ సుంకరి ఇటు లనెను: 'పాప మా పారసీవృద్ధుమంచివాఁడు. చాలమూర్ఖత చేసినాఁడు. కాని నా విధి మీ రెఱుఁగుదురు. పెద్ద వకీలుగారి యిష్టప్రకారము నేను నడచుకొనవలసి యుండును. మీరు వారితో మాటలాడినచో ప్రయోజన ముండును.'

౪౭. క్లయంటుకు చెఱి తప్పుట

'మీరు పారసీరుస్తుంజీని కోర్టు కీడ్వకుండినచో (జాలు. నాకు సంతోషము.' అని యంటిని.

ఈ సుంకరీనికష నభయదానమును బొంది సరకారు వకీలు గారితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు నెఱపితిని. వారిని దర్శించితిని. నా సత్యప్రియత్వ మాయనకుఁ దెలిసెను. నే నేమియు దాఁచ లేదని యా యన కరగతమాయెను.

ఈ కేసులలోనో, మఱియొక కేసులోనో గాని వారు నాకిటులు ప్రమాణపత్రిక నిచ్చిరి: 'మీ కిఁక నాకడ నుండి 'లేదు' అని జవాబు రాదు.'

రుస్తుంజీగారిపయిని కేసు పెట్టలేదు. దొంగసొమ్మునకు రెట్టింపునెల పుచ్చుకొని విడిలివేయవలసినదిగా హుకు మాయెను.

రుస్తుంజీగారు తన దొంగతనపు కథనంతయు వ్రాయించి దాని నద్దపుఁ జట్టములో బిగింపించి తన వారసులకును తోడివర్తకులకును 'ఖబర్ దార్' అని చెప్పినటులు తమ ఆఫీసులోఁ గట్టించిరి.

రుస్తుంజీగారికి మిత్రులయిన వర్తకులు 'ఇది సత్యవైరాగ్యము కాదు, శ్మశానవైరాగ్యము' అని నాకుఁ దెలిపిరి.

కాని యీమాట యెంతవఱకు నిక్కమో నేను చెప్పఁజాలను.

నే నీమాటను రుస్తుంజీగారి చెవిని బడవయిచితిని. అతఁడు విని 'మిమ్ము మోసగించి నే నెక్కడికి వెళ్లఁగలను?' అని యనెను.

నాలుగవభాగము - సమాప్తము

౧

మొదటి అనుభవము

ఫినిక్సునుండి బయలుదేఱినవారు నేను రాకముందే దేశమునకు వచ్చియుండిరి. నేను ముందు వెళ్లియుండవలయు నని మేము మొదట ననుకొంటిమి. యుద్ధమువలన నేను లండనులోఁ జిక్కుపడితిని. కావున వీరి నందఱను దేశములో నెక్కడ నుంతునా యని యాలోచించితిని. అందఱును ఒకతావుననే యుండి ఫినిక్సునందువలెనే జీవితము నేర్పాటుచేసికొనవలయు నని నా యభిప్రాయము. దేశమున ఏ యాశ్రమము నడపువారి పరిచితియు నాకు లేదు. కావున 'ఆండ్రూసుగారి దర్శనము చేసికొని వారి సలహాను పాలింపుఁ' డని వ్రాసితిని.

వారు మొదట కాంగ్రీ గురుకులమున కరిగిరి. అచట స్వ. శ్రద్ధానందులు వారిని తమపుత్రులవలె నాదరించిరి. తరువాత వారు శాంతినికేతనమునకుఁ జనిరి. అచట మహాకవియు, వారి యనుయాయులును వీరిమీఁద ప్రేమవృష్టి కురిపించిరి. ఈరెండుతావులందును వారికిఁ గలిగిన యనుభవములు వారికిని, నాకును చాల నుపయోగించెను.

రవీంద్రులు, శ్రద్ధానందులు, సుశీల రుద్రులు—ఈ మూవురును ఆండ్రూసుగారికి మువ్మూర్తులు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వీరినిగూర్చి ఆండ్రూసుగారు విసుగు విరామము లేకుండ జెప్పుచుండెడువారు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందు మా మిత్రగోష్ఠిలో ఆండ్రూసుగారి హృదయముమీఁదను, నాలుకమీఁదను ఈ మూవుర పేరులు నిరంతరము

తాండవించుచుండెడివి. కావున ఆంద్రూసుగారు మా వారిని సుశీల రుద్రగారికడకుఁ గొంపోయిరి. రుద్రుల కాశ్రమము లేదు గాని ఉన్నది యిల్లే. ఆయింటిని వీరికి విడిచిచేసిరి. వారి బాలురును వీరును ఒకనాఁటిలోఁ గలిసి పోయిరి. వీరు ఫినిక్సు మఱచిపోయిరి.

బొంబాయిరేవులో దిగిన తరువాత వీ రందఱును శాంతినికేతనమున నున్నటులు నాకుఁ దెలియవచ్చెను, కాన గోఖలేగారిని జూచినవెంటనే వారిని గలిసికొనుటకు తొందరపడితిని.

బొంబాయిలో నాకు స్వాగతసత్కారము లొసఁగువేళ చిన్న సత్యాగ్రహ మొకటి చేయవలసివచ్చెను.

పిటిగారి భవనమున స్వాగతసభ జరిగెను. వారి స్వాగతమునకు గుజరాతిభాషలో ప్రత్యుత్తర మొసఁగుటకు నాకు ధైర్యము చాల లేదు. కనులకు మిఱుమిట్లు గొలుపు నాభవనపు మిసమిసలలో గిరిమిటు కూలివారికి సహచరుఁడ నగు నేను గజిబిజి పడసాగితిని. నేఁటి నావేసముకన్న నాఁటివేసమునే నాగరక మనవచ్చును. ఏలన నాఁడు అంగరకా, పాగ మొదలగునవి ఉండెడివి. కాని అలంకృతమగు ఆసమాజములో నేను వ్రేలుపెట్టి చూపించుకొనఁబడినచందముగనే యుంటిని. కాని ఫిరోజషాగారి చాటున నెటులో యొకటులు నాపని నెఱవేర్చికొంటిని.

పిదప గుజరాతువారి యోలగము. స్వ. ఉత్తమలాల్ త్రివేదులు దాని సమకూర్చిరి. దీని ముచ్చట ముందే కొంత నాకుఁ దెలిసెను. జిన్నాగారును గుజరాతువా రగుటచే సభకు వచ్చిరి. వారు సభాపతులో, లేక ప్రధానవక్తలో యిపుడు గుర్తు లేదు. వీరు క్లుప్తముగ, మధురముగ నాంగ్లమున నుపన్యసించిరి. మిగిలిన ఉపన్యాస

ములుగూడ నాంగ్లమునసే జరిగెనటులు కొందఱర్తు. పిదప నావంతు వచ్చెను. నేను గుజరాతీలోనే మాటలాడితిని. గుజరాతీ హిందుస్తానీ భాషలయెడ నాకుఁ గల పక్షపాతమును కొలఁది మాటలలోఁ జెప్పితిని. గుజరాతువారిసభలో ఆంగ్లభాష నుపయోగించుట కూడ దని వినయయుక్తముగ నా యసమ్మతిని ప్రకటించితిని. నే నిటులు చెప్పునప్పుడు లోపిజకిగనే యుంటిని. నేను చాలకాలము దేశములో గైరుహాజరు. ఇప్పుడు స్వదేశమునకు క్రొత్తవాఁడను. అనుభవము లేనివాఁడను. ఇప్పు డేటికి కెదు రీదుచున్నాను. 'ఇది యవివేకము కాదు గదా?' అని అనుకొంటిని. కాని గుజరాతీలో మాటలాడు నా సాహసమున కెవరును అపార్థము చెప్పలేదు. నా యసమ్మతితో నందఱును నేఃభవించిరి. నా కానందము కలిగెను. మఱియు నా క్రొత్త యుద్దేములు ప్రజలో ప్రచారము చేయుటయు అంత కష్టము కాదని తెలిసికొంటిని.

నే నీరీతిగా బొంబాయిలో రెండుమూణ్ణాళ్లుండి దేశమును క్రొత్తగా అనుభవములోనికిఁ దెచ్చికొనుచు గోఖలేగారి యాజ్ఞ చొప్పున పూనా చేరితిని.

స్థాపితము 193

౨

పూనాలో గోఖలేగారితో

గవర్నరుగారు మిమ్ముఁ జూడఁ గోరుచున్నారు గాన మీరు పూనా రాకముందు వారిని గలిసికొనుట మంచిదని నేను బొంబాయి చేరీ చేరఁగనే గోఖలేగారు నాకు కబురుపెట్టిరి. నేను గవర్నరుగారి దర్శనమున కరిగితిని. మామూలు మాట లయినపిదప గవర్నరుగారు ఇటు లనిరి:

'మీరు నా కొక మాట యీయవలయును. సర్కారుకు సంబంధించి మీ రేమయినను ఆందోళనము చేయఁదలఁచితిరేని ముందు నాతో మాటలాడి మఱి చేయుఁడు.'

నే నిటులు జవా బిచ్చితిని:

'నే నీమాట కడుసులభముగా నీయఁగలను. ఏలందురా? నేను సత్యాగ్రహిని. కావున నే నెవరితో సంబంధము పెట్టుకొందునో వారి యుద్దేశ మంతయు మునిముందు గనుఁగొందును. పిదప వీలయినంత వఱకు వారి కనుకూలముగ నుండుటకు ప్రయత్నింతును. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఎప్పుడును ఈనియమము నే పాలించియుంటిని. ఇచటఁ గూడ నటులే చేయఁగలను.'

పిదప లార్డ్ విలింగ్డను నాకు ధన్యవాదములు చెప్పి మఱియు నిటు లనిరి:

౨ పూనాలో గోఖలేగారితో

'అక్కఱ కలిగినపు డెల్ల మీరు నన్ను గలిసికొనవచ్చును. సరకారువారు ఇచ్ఛాపూర్వకముగా ఏపొరపాటును చేయరని మీరు తెలిసినచ్చును'

నే నిటు లంటిని:

'నే నట్టి విశ్వాసముతోడనే యున్నాను.'

పిమ్మట నేను పూనా కరిగితిని. అచటి విషయము లన్నియు వ్రాయుటకు నే నసమర్థుడను. గోఖలేగారును, వారి సొసయిటీ సభ్యులును నామీఁద ప్రేమ కురిపించిరి. గోఖలేగారు సొసయిటీ సభ్యుల నందఱను పిలిపించినట్లు సర్తు. మే మందఱమును హృదయములు విప్పి మాటలాడుకొంటిమి. నన్నుఁగూడ వారి సొసయిటీలో నొకసభ్యునిగాఁ జేయవలయు నని గోఖలేగారి తలఁపు. నాకును అట్టి తలఁపే కలఁదు. కాని సొసయిటీలోని మిగిలిన సభ్యుల తలఁపు వేఱు. సొసయిటీ-ఆదర్శములు, దాని కార్యప్రణాళియు వేఱు; నా ఆదర్శములు నాకార్యప్రణాళియు వేఱు. కావున నాసభ్యత సాధువుకాదు. నాకు నాయాదర్శములను గాపాడుకొనుటలో నెంత పూనిక గలదో యితరుల యాదర్శములను గాపాడుటకుఁగూడ నంత పూనిక కలదని గోఖలేగారికి తెలియును. గోఖలేగా రిట్లు లనిరి: మీ రాజీ-స్వభావము మావారి కింకను తెలియలేదు. వారికి వారి యాదర్శములయెడఁ గడు పట్టుదల. మరియు వారు కడు స్వతంత్రులు. వారు మిమ్ము సభ్యులనుగాఁ జేర్చికొందురుగాక యని యాసించుచున్నాను. ఒకవేళ వారు చేర్చికొనకేని వారికిఁ దమయెడల ప్రేమగాని, యాదరముగాని యిసుమంతయు తక్కువకాదని నే ననఁగలను. మీయందలి ప్రేమ యఖండితముగ నుండగలందులకే వా రిట్టి సాహసమునకు వెనుకాడు

చున్నారు. మీ రిందు సాక్షాత్తు సభ్యు లయినను, గాకున్నను నేను సభ్యులని పరిగణించుకొందును.

నేను నా సంకల్పముల నన్నిటిని గోఖలేగారికిఁ దెలియఁజెప్పితిని. సొసయిటిలో నేను సభ్యుఁడనయినను, గాకున్నను ఆశ్రమము నొకటి యేర్పఱచి ఫీనిక్సు-సహచరుల నందుంపఁగోరుచున్నాను. నేను గుజరాతువాఁడ నగుటవలన గుజరాతునం దుండియే దేశసేవ చేయుట మిగుల నుచితము. కావున గుజరాతునం దునికి యేర్పఱచుకొనుటయే నిశ్చయించితిని.'

గోఖలేగారికి నా యీ యుద్దేశము రుచించెను. వా రిటు లనిరి:

'తాము తప్ప కటులుఁ జేయుఁడు. సభ్యులతోఁ జేసిన మీ సంభాషణఫల మెటులయినను మీ యాశ్రమమునకు ధనము నాకడఁ గొనుఁడు! దాని నాయాశ్రమమే యనుకొందును.'

నా హృదయ ముప్పొంగెను. చందాలు పోగు చేయవలసిన జంజాటము తప్పిపోయెఁగదా యని కడుసంతసించితిని. మరియు భారము నాయొక్కని మీఁదనుండియు తప్పుచున్నది. 'కష్టకాలము నందు నా కొక మార్గదర్శకుఁడు దొరకె' నను విశ్వాసముచే నా శిరోభారము దిగిపోయినటు లాయెను.

గోఖలేగారు స్వ. డాక్టరు దేవుగారిని పిలిచి 'సొసయిటీ కాతాలో గాంధీగారి పేరొకటి పెట్టుఁడు! వారి యాశ్రమమునకుఁ గాని, వారి ప్రజాసేవకుఁగాని కావలసిన ఖర్చు లన్నియు నొసఁగుఁడు.' అని యాజ్ఞాపించిరి.

పిదప నేను పూనానుండి శాంతినికేతనమున కేఁగ నుద్యోగించితిని. నేను వెళ్లుటకు ముందు గోఖలేగారు నాకు రుచికరమగు విం

దొకటి యేర్పాటు గావించిరి. అందు నేను తిను పచ్చపండ్లు, ఆజీన పండ్లు మొదలగువానిని దెచ్చిరి. విందుచోటు గోఖలేగారున్న గదికి కొంత దవ్వు. వారి కారోగ్యము సరిలేదు. అంతమాత్రముదూరము గూడ వారు నడచు స్థితిలో లేరు. కాని వాత్సల్యము వారి నాఁపునా? నేనును వచ్చితీరవలె ననిరి. పదియడుగులు నడచిరి, పడిపోయిరి; వారిని వెనుకకుఁ దీసికొని పోవలసివచ్చెను. గోఖలేగారి కిట్టి మూర్ఛలు తఱచు వచ్చుటజేసి యెవరును గడబిడపడలేదు. పిదప మేము ఆశ్రమములోని అతిథిశాలముందటి మైదానమున పఱచిన తివాచీలమీఁదఁ గూర్చుండి వేఁచుసెనగలు, కజ్జము మొదలగువానిని దినుచు ప్రేమాలాపములు చేసికొనుచు నొకళ్లహృదయ మింకొకళ్లు మెఱుఁగుగాఁ దెలిసికొంటిమి.

నా జీవితములో వారి మూర్ఛమాత్ర మొక సామాన్యవిషయము కాదు.

3

బెదరింపా ?

మాయన్నగారు గతించిరి. మా వదినగారిని తక్కుంగల బంధువులను జూడవలసియున్నది. కావున బొంబాయినుండి నేను రాజకోటకును, పోరుబందరుకును, ప్రయాణ మయితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో సత్యాగ్రహసంగరమున కొక యంగముగా నా వేషమును మార్చికొంటిని. అది గిరిమిటియాల వేసము. సీమలో నింటియం దా దుస్తులనే తొల్చుచుంటిని. దేశములోనికి దిగినతరువాత కాఠియావాడు దుస్తులఁ దాల్పఁగోరితిని. వానిని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకడ నుంచుకొంటిని. బొంబాయిలో వానిని బైకిఁ దీసితిని—అంగరకా ధోతి తెల్లని తలపాగ ఇవి యన్నియు ఇండియామిల్లునందు తయారయినవే. బొంబాయినుండి కాఠియావాడునకు మూడవ తరగతి బండిలోవెళ్ల నిశ్చయించితిని. పాగయు, అంగరకాయు అక్కఱమాలిన బరు వని పించెను. కావున కుడితినీ, ధోతీ, ఎనిమిదిపదణాలు చేయు కాశ్మీరపు టోపీ, వీనినిమాత్ర ముంచుకొంటిని. ఇట్టి వస్త్రములు తొల్చినవాఁడు పేదలలో జమ కట్టఁబడును. ఆనాళ్లలో ప్లేగు ఉండుటవలన వీరమగాములోనో, వఢవాణులోనో మూడవతరగతి బాటసారులను దింపి పరీక్షించుచుండిరి. నాకు కొంచెము జ్వరము తగిలెను. ఇన్‌స్పెక్టరు నా చేయంటుకొనెను. వెచ్చగా తగిలెను. 'రాజకోటలో డాక్టరుకు కనఁబడుము!' అని హుకు మిచ్చెను. నా పేరు వ్రాసికొనెను.

వఢవాణులో దర్జీ మోతీలా లనువాఁడు ప్రసిద్ధుఁడగు ప్రజా సేవకుఁడు. బొంబాయినుండి అతనికి వార్త వెళ్లెనుగాఁబోలు! వఢ

వాణుస్టేషనులో నన్నుఁ గలిసికొనెను. అతఁడు వీరమగామునందలి శాయరీని గుఱించియు, దాని బాటసారులకుఁ గల బాధలగుఱించియుఁ జెప్పెను. నాకు కాఁక తగిలియుండుటచే ఆప్టే మాటాడుట కిష్టము గాలేదు. టూకీగా తేల్పనెంచి యిటు లంటిని:

‘మీరు జైలుకుఁ బోవ తయారుగానున్నారా?’

ముందు వెనుక లాలోచింపకుండ మాట అనివేయు దుడుకు వారిలో నితఁడును నొకఁడై యుండునని నే ననుకొంటిని. కాని మోతీలాలు దిట్టముగా:

‘మేము జైలుకు తప్పక వెళ్లుదుము. కాని మీరు మమ్ము నడిపింపవలయును. కాఠియావాడువార లగుటచే మీయెడల మాకు ముందుగా స్వాతంత్ర్య మున్నది. ఇపుడు మి మ్మాఁపము. కాని తిరిగి వచ్చినపుడు మీ రిచట దిగవలయును. ఇచట పిన్నలు చేయుపనిని, వారి యుత్సాహమును జూచి తాము సంతసింపఁగలరు. తా మెపుడు రమ్మని సెలవిచ్చిన నే నపుడు నాసేనతో వచ్చెదను’ అనెను.

మోతీలాలు న న్నాకర్షించెను. అతనితో నున్న సహచరు లతని నిటులు నుతించిరి:

‘అనుటకు మావాఁడు దర్జీవాఁడే కాని తనపనిలో నేర్పరి. రోజుకొక గంట పనిచేసి ౧౫ రూకలు సంపాదించును. వానితో పొట్ట గడఁచును. మిగిలిన సమయ మంతయు ప్రజాసేవకు వినియోగించును. అతని ముందు మాచదు వంతయు సిగ్గుచేటు!’

పిదప నాకు మోతీలాలుసంగతి లెస్సగా తెలిసెను. ఈ పై స్తుతి అతనియెడ నతిశయోక్తి కాదు. సత్యాగ్రహాశ్రమమును స్థాపించిన పిదప నతఁడు నెలలో కొన్నిదినము లచట నుండెడివాఁడు. పిల్ల

లను కుట్టుపని నేర్పెడివాఁడు. ఆశ్రమములో కుట్టుపనినిగూడఁ జేసెడివాఁడు. వీరమగాము ముచ్చటలు ప్రతిదినమును చెప్పుచుండెడివాఁడు. అచట బాటసారులకుఁ గలుగుచుండు కష్టము లితనికి దుస్సహములుగా నుండెను. నిండు ప్రాయమున నితని రోగ మెత్తుకొనిపోయెను. అతఁడు చనిపోవుటచే ఇద్ధవాణు అగత్యమాయెను.

నేను రాజకోటకుఁ జేరిన మఱునటినాఁటి ప్రొద్దున హుకుము ప్రకారము ఆసుపత్రికి వెళ్లితిని. నన్నచట నెఱుఁగనివారు లేరు. డాక్టరు నన్నుఁ గని సిగ్గిలెను. ఆఫీసరుపైఁ గినిసెను. ఇం దసలు కోపకారణము లేదు. ఆఫీసరు తన ధర్మమును తాను చేసికొనెను. ఆతఁడు నన్నెఱుఁగ డనుకొందును. ఎఱిఁగినను తన ధర్మమును తాను జేసికొనక తప్పదు. డాక్టరు నన్ను మరలఁ దనవద్దకు రాఁ గోరక నాకపెకు ఇన్‌స్పెక్టరును బంపఁదొడఁగెను.

అట్టి సమయములందు మూఁడవతరగతి బాటసారులను బరీక్షించు టావశ్యకము. గొప్పవార మనుకొనువారు మూఁడవతరగతి బండ్లలో పయనము చేయఁదలఁచుకొనినచో సేవలు పాటింపవలసిన నియమములకు వశవర్తులు కావలయును. అధికారులును పక్షపాతము చూపఁగూడదు. అధికారులు మూఁడవతరగతి బాటసారులను జంతువుల వలెఁ జూచుట నేఁ జూచితిని. 'నీవు నీచనుట తక్క మఱుమాట లేదు. మూఁడవతరగతివారికి ప్రత్యుత్తరము దొరకదు. విన్నపము వినువాఁడు లేఁడు. అధికారులు వీరిని తమనవుకరు లనుకొందురు. రైలునవుకరులు వీరిని తన్ని డబ్బు కాఁ జేయుదురు రైలు తప్పింతురు టికెట్లియఁ బెట్టుదురు. ఇది యంతయు నే ననుభవించితిని. ఉన్న దున్నటులు చెప్పితిని. దీనినంతయు మార్పింపవలయును. ధనవంతులను

వారు బీదల యుపకారముకొఱకు కష్టములు నెత్తిని వైచుకొని మూడవతరగతిలో ప్రయాణము చేయవలయును. వారికి లేని సౌకర్యములను తమకును వలదని చెప్పవలెను. వారి అసౌకర్యము, అవివేకము, అన్యాయము, బీభత్స వీనిని పోఁగొట్టవలయును.

కాఠియావాడులో నాతిరిగిన యెల్లెడల వీరమగాము శాయరీని గూర్చియు, దానికిగాను బాటసారుల నాఁపివేయుటను గూర్చియు ఫిర్యాదులను వినుచునే యుంటిని.

లార్డు విలింగ్డనుగారు నాకొసఁగిన వాగ్దానమును వెంటనే ఉపయోగించుకొనఁ దలఁచితిని. శాయరీకి సంబంధించిన కాకితముల నన్నిఁటిని జదివితిని. ఫిర్యాదు లన్నియు తథ్యములని గ్రహించితిని. బొంబాయి సరకారువారితో పత్రికా వ్యవహారము సాగించితిని. సెక్రటరీని గలిసితిని. లార్డ్ విలింగ్డనుగారినిగూడఁ గలిసికొంటిని. వారు సౌహార్దము కనఁబఱచిరి కాని తప్పును ఢిల్లీమీఁదఁ ద్రోసిరి.

'ఇది నాచేతులలో నున్నచో ఈశాయ రిప్పటికే యాఁగి పోయెడిది. మీరు ఇండియాసర్కారుకు విన్నవించుకొనుఁడు!' అని సెక్రటరీగారనిరి.

నే నిండియాసర్కారుతో మొఱ మొదలిడితిని. రసీదు తక్క ప్రత్యుత్తర మేమియు రాలేదు. ఇటులు ఇంచు మించు రెండేండ్లు పత్రవ్యవహారము జరిగిన పిదప నేదో సందర్భమున నేను చెమ్స్‌ఫర్డుగారిని కలిసికొనినపు డీముచ్చట తేఁగా వా రాశ్చర్యపడిరి. వారికీ వీరమగాము విషయ మేమియు తెలియనే తెలియదు. నా మాటలను చక్కఁగా వినిరి. అపుడే వీరమగాముతాలూకు కాకితములను పంపుఁడని టెలిఫోనిచ్చిరి. అధికారు లీవిషయమున చెప్పఁదగినదేదియు

లేనిచో శాయరు రద్దుపఱచు నసుమానము గొంటిని. కొలఁదినాళ్లకే వీరమగాము శాయరీ తీసివేయఁబడినదని పత్రికలలోఁ జూచితిని.

నే నీ విజయమును సత్యాగ్రహమునకు పునాదిగా నెన్నుదును. ఏలన వీరమగామునుగుఱించి బొంబాయి సర్కారుతో నేను మాటలాడునపుడు సెక్రటరీగారు—'బగస్రాలో మీ రొసఁగిన యుపన్యాసపు నకలు నాకడ నున్నది. మీరు దీనిని సత్యాగ్రహ మంటిరి. అది సరికాదు.' అనిరి. మరియు

'ఇది బెదరించుట కాదా? ఇంత శక్తి గల ప్రభుత్వము బెదరింపులకు లోఁబడునా?' అనిరి.

నే నిటు లంటిని:

'ఇది బెదరింపు కాదు. ఇది ప్రజకు ప్రబోధము కలిగించు నుపాయము. లోకుల దుఃఖములు దూరముచేయుటకు తగిన ఉపాయముల నన్నిఁటిని జెప్పుట నాధర్మము. స్వాతంత్ర్యము గోరువారు తమతమ యుపాయముల నన్నిఁటిని ఎఱిఁగియుండవలెను. సామాన్యముగా ఉపాయము లన్నియు హింసాత్మకములు. సత్యాగ్రహమే అహింసాత్మకమగు శస్త్రము. దాని యుపయోగము, దాని మేరలను జెప్పుట అనఁగా దాని ప్రయోగోపసంహారములు చెప్పుట నాధర్మము. ఇంగ్లీషు సర్కారువారు మహాశక్తి కలవా రనుటలో సందియమేమియు లేదు. కాని సత్యాగ్రహముకూడ అస్త్రము లన్నిటిలో దొడ్డదగు బ్రహ్మాస్త్ర మనుటలో సందియమేమియు లేదు.'

తెలివిగల ఆ సెక్రటరీ తల యూఁపుచు నిటు లనెను:

'మాత్రముగాక!'

౪

శాంతి నికేతనము

రాజకోటనుండి నేను శాంతినికేతన మరిగితిని. అచట, నధ్యాపకులును, విద్యార్థులును నాపైఁ ప్రేమ కురిపించిరి. నిరాడంబరతను, శిల్పమును, ప్రేమను మేళవించి నాకు స్వాగత మొసఁగిరి కాకాసాహేబ్ కాలేల్కరుగారితో నాకచట ప్రథమపరిచయము.

కాలేల్కరుగారికి కాకాసాహెబను పేరేల వచ్చెనో నాకపుడు తెలియదు. తరువాత దాని సంగతి తెలిసెను. కేశవరావు దేశపాండే గారు సీమలో నాకు సమకాలికులు. నాకును, వారికిని చాల మైత్రి యేర్పడెను. వారు బరోడారాజ్యమున గంగానాథ విద్యాలయమును నడపిరి. విద్యాలయమునెడ కుటుంబభావన కలిగింపవలెనని వారి తలఁపు. కావున నుపాధ్యాయులకు వావివరుస లేర్పాటుచేయఁబడెను. కాలేల్కరుగారికి కాకా (కక్కయ్య) యను పేరొసఁగఁబడెను. ఫడకేగారు మామ అయిరి. హరిహర శర్మగారన్నగారయిరి. ఇతరులును తగిన పేరుల బడసిరి. కొంతకాలము జరిగినతరువాత కక్కయ్యకు మిత్రుఁ డను నర్థము గల స్వామియను పేర ఆనందానందులును, మామకు మిత్రుఁ డను నర్థము కల అప్ప యను పేర పట్వర్ధనులును ఈకుటుంబమునందు చేరిరి. ఈకుటుంబమునందలి యీ యయిదుగురును ఒకరితరువాత నొకరుగా నాకు మిత్రు లయిరి. దేశపాండేగారికి సాహెబ్ అను పేరు విశ్రుతము. విద్యాలయము మూసివేయఁబడినపిదప నీకుటుంబము చిటిలి పోయెను. కాని యీకుటుంబము తన యాధ్యాత్మిక సంబంధమును

విడనాడలేదు. కాకాసాహెబు భిన్నభిన్నస్థలములలో భిన్నభిన్నానుభవములు సంపాదింపఁ బోయెను. నేను శాంతినికేతనమున కరిగినతరి వారచట నుండిరి. ఈకుటుంబములోని వారే యగు చింతామణిశాస్త్రిగారును అపుడచట నుండిరి. వీ రిరువురు నచట సంస్కృతము చెప్పుచుండిరి.

ఫినిక్సు-కుటుంబమునకు శాంతినికేతనమున విడిగా బస యేర్పాటుచేయఁబడెను. మగనలాల గాంధీ కుటుంబ-పెద్ద. ఆశ్రమ నియమములన్నియు సరిగా జరుగునటు లతఁడు చూచుచుండెను. అతఁడు తన ప్రేమచే, జ్ఞానముచే, పూనికచే శాంతినికేతనమునం దెల్లెడఁ జనతావిని విరఁజిమ్మెను. అపుడచట ఆంధ్రూసు పియర్సనుగారు లుండిరి. జగదానందబాబు, నేపాలబాబు, సంతోషబాబు, ఖితిమోహనబాబు నగీనబాబు, శరదబాబు, కాళీబాబు వీరందఱితో నాకు లెస్స పరిచయమాయెను.

నేను నాస్వభావము చొప్పున విద్యార్థులలోను, ఉపాధ్యాయులలోను కలిసిపోయితిని. వారితో శరీర పరిశ్రమమును గుఱించియు, తనపని తాను చేసికొనుట గుఱించియు చర్చింపఁ దొడఁగితిని. జీతమిచ్చి వంటవారి నేర్పఱచుటకంటె నుపాధ్యాయులును, విద్యార్థులును తమపాకము తాము చేసికొనుట మంచి దనియు, ఉపాధ్యాయులు వంటయింటిని పరిశీలించుచుందురేని విద్యార్థుల యారోగ్యము, నీతియు చక్కఁగా నుండుననియు, విద్యార్థులు తమవంట తాము చేసికొనువారొ తమపని కొరులమీఁదఁ బడకుండ నొక పదార్థపాఠము చదివికొనినటు లగు ననియు సూచించితిని. ఒక రిరువు రుపాధ్యాయులుఁ పెదవులు విఱిచిరి గాని పలువురు తల లూఁపిరి. బాలకులకు-వారి స్వభావము

నూతనప్రియము కావున-ఇది రుచించెను. ఇంక నడ్డేమి? క్రొత్త పని ఆరంభమాయెను. నే నీమాట మహాకవి చెవిని బడవైచితిని. 'ఉపాధ్యాయుల కిది యనుకూలమగుచో నాకును అనుకూలమే' యని వా రనిరి. ఇంక విద్యార్థుల విషయమున నిది స్వారాజ్యమునకు తాళపుచెవి యని వా రభిప్రాయపడిరి.

ఈ క్రొత్తపని నెఱవేర్చుటకు పియర్సనుగారు చెమట ఓడ్చిరి. ఇది వారికెంతయు నింపుగా నుండెను. ఒకదెసఁ గొందఱు కూరలు తఱుగుటకుఁ గూర్చుండిరి. మఱియొకదెస బియ్యము బాగుచేయుటకుఁ గొందఱు కూర్చుండిరి. వంటయింటిని చక్కగా శుద్ధిచేయుటకు తగిన బాలు రైదారు పూనుకొనిరి. ఇటులు వారందఱు నడుము కట్టుకొని పనిచేయుట చూడఁగా నాకు కనులపండువాయెను.

కాని నూటపాతికమంది విద్యార్థులకును, వారిగురువులకును ఒక్కతూరి ఇది సహింపఁబడినదిగా లేదు. కాన ప్రతిదినమును చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఇందు కొందఱలసిపోవుచుండిరి. కాని పియర్సనుగారలట్టి వారా? వారు చిఱునగవుతో నేదో యొకపని చూచుచుండువారు. పెద్దపెద్దగుండిగలు మొదలగు పాత్రలు తోలుచుట వీరివంతు. శ్రమ మఱపించుటకుఁగాను, పాత్రలు తోలుచువారి ముందు కూర్చుండి కొందఱు సితారు వాయించుచుండిరి. మఱికొందఱు విద్యార్థులు మఱికొన్ని పను లత్యుత్సాహముతోఁ జేయఁదొడఁగిరి. ఈ రీతిగా శాంతినికేతన మంతయు తేనెపెరవలె ఝుమ్మనుచుండెను.

ఒకతూరి మొదలు పెట్టఁబడిన క్రొత్తపద్ధతు లింక నాఁగవు. దీనికన్న వంటయిల్లు స్వాశ్రయమే కాక యందలి పాకముగూడ కడు బుజువు. దాన షోపులేదు. బియ్యము, పప్పు, కూరలు, గోదుమపిండి

ఇవియన్నియు నొకతూరియే మరపాయిలో తయారయ్యెడివి. దీనిని జూచి బంగాళీవారి పాకశాలగూడ మార్పు చెందెను. ఒక రిరువురుపాధ్యాయులు కొందఱు విద్యార్థులును దీనిని నిర్వహించిరి. దీనికి ఫలితముగా భోజనశాల యంతయు స్వాశ్రయముగా నుంప వీలాయెను.

కాని యేవో కొన్ని కారణములచే నీపద్ధతి యాఁగిపోయెను. జగద్విఖ్యాత మగు నీసంస్థ కొలఁదికాల మయినను ఈ ప్రయోగము నడపినందువలన దీనికి లోటేమియు రాలేదనియు, దీనివలనఁ జేకూరిన కొలఁది యనుభవములవలన దీనికి మేలే కలిగెననియు నా యభిప్రాయము.

కొంతకాలము నేను శాంతినికేతనమునం దుండఁదలఁచితిని గాని విధి నన్ను బలాత్కారముగా గెంటివైచెను. నే నచట నెన్నాళ్లుంటినో లేదో గోఖలేగారు దేహము చాలించిరని తంతివచ్చెను. శాంతి నికేతనమంతయు శోకమున మునిఁగిపోయెను. అందఱును నన్నూఱడింప వచ్చిరి. అచటి దేవాలయమున సభగూడెను. అది గంభీరమగు దృశ్యము. నే నానాఁడే నాభార్యతోడను, మగన్‌లాలుతోడను పూనాకు బయలుదేరితిని. మిగిలిన వారెల్లరును శాంతినికేతనమందే యుండిరి.

ఆండ్రూజుగారు బర్ద్వానువఱకు నాతో వచ్చిరి. 'ఇండియాలో సత్యాగ్రహము సాగింప నెపుడేని సమయము వచ్చునా? అనునో నెపుడు? దీనిగుఱించి మీ రాలోచించితిరా?' అని వీరడిగిరి.

నే నిటులు సమాధానము చెప్పితిని: 'దీనికి జవాబు చెప్పుట దుష్కరము. ఒకసంవత్సరమువఱకు నే నేమియు చేయనెంచను. 'నీవొక సంవత్సరము దేశమంతయు తిరుగుము, గడువు దాటునంత వఱకు దేశమునకు సంబంధించిన ఏ ప్రశ్నకును నీ యభిప్రాయమును

తెలుపకుము' అని గోఖలేగారు నాకు ఆదేశించిరి. నేనటులు వారికి మాటయిచ్చితిని. నేనిందు ప్రతి-అక్షరమును పరిపాలింపవలయును. గడువుదాటిన పిదపఁగూడ నావశ్యకత లేనిచో నే నే ప్రశ్నకును సమాధానము చెప్పఁదలఁపను. కావున మఱి యయిదేండ్లదాఁక సత్యాగ్రహముతో పని పట్టునని తోఁపదు.'

ఇక్కడ ఈమాట చెప్పుటమంచిది - హింద్ స్వరాజ్ లోని నా యుద్దేశములను జూచి, 'ఒకసంవత్సరము నీవు హిందూదేశములో నుండుము' నీ యుద్దేశము లన్నియు తమకుఁ దామే సరిపుచ్చుకొనును అని గోఖలేగారు నవ్వుచుండెడివారు.

౫

మూడవతరగతి బాటసారుల కడగండ్లు

ప్రస్థానములో మూడవతరగతి టిక్కెట్టు తీసికొనుటకు మాకుఁ గడుఁ గష్టమయిపోయెను. మూడవతరగతి బాటసారులకు ముందుగా టిక్కెట్లు ఈయరని తెలిసెను. నే నపుడు స్టేషను-మాస్టరు కడకు వెళ్లితిని. ఆయనకడకు వెళ్లఁగలుగుట మాత్రము సామాన్యమా? 'స్టేషను-మాస్టరుగారు ఫలానాచోట నున్నా' రని యెవరో మామీఁద దయఁ దలఁచి చెప్పిరి. తుదకు వారికడకు వెళ్లగా వారును మూడవ తరగతివారికి ముందుగా టిక్కెట్లీయఁబడవని చెప్పిరి. కిటికీతలుపు తీయఁగనే టిక్కెట్లు కొనుటకు వెళ్లితిని. కాని టిక్కెట్లు సులువుగా దొరకు వీలు కానిపింపలేదు. బలముకలవా రొకరివెనుక నొకరు త్రోసికొనుచు చనుచుండిరి. నే నా త్రోపులలో నలిగిపోతిని. తుద కెట్టెటులో టిక్కెట్టు దొరకెను.

రైలు వచ్చెను. ఇచటఁగూడ బలము గలవారే త్రోసికొని పోయిరి. ఎక్కినవారును, ఎక్కఁబోవువారును పరస్పరము దూషించుకొనుచుండిరి. వారి తలలును వీరితలలును డీడిక్కలు కొట్టుకొనుచుండెను. దీనిలో నేను పాలుగొనలేకపోతిని. కావున మే మిచటనుండి అచటికిని, అచటినుండి యిచటికిని దిరుగ్తితిమి. ఎచటికి వెళ్లినను ఒకటియే మాట—'ఇచట చోటు లేదు. ఇచట చోటులేదు.' నేను గార్డు వద్దకు వెళ్లితిని. 'చోటున్నచో కూర్చుండుము! లేనిచో మఱియొక రైలులో వెళ్లుము!' అని యతఁ డనెను.

౫. మూడవతరగతి బాటసారుల కడగండ్లు

'నాకు చాల తొందరపని యున్నది' అని నేను వినయముతో పలికితిని. ఈమాట వినుటకు గార్డుకవకాశము లేదు. ఇంతటితో నా పని యయినది. 'ఎచటనో యొకచోట ఇఱుకుము'ని మగనలాలునకుఁ జెప్పితిని. నేను నాభార్యతో ఇంటర్ క్లాసుబండి యెక్కితిని. ఆ బండిలో నెక్కుచుండఁగా నన్ను గార్డు చూచెను.

ఆసనసోల్ స్టేషనులో ఇంటర్ క్లాసు చార్జి వసూలు చేయుటకు గార్డు నాకడకు వచ్చెను. నే నిట్లంటిని—'మాకు చోటు చూపవలసిన ధర్మము మీది. చోటు లేకపోవుటచే నే నిచటఁ గూరుచుంటిని. మూడవతరగతి బండిలో చోటు చూపుదురేని నే నచటికి వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడను.'

గార్డుగా రిటు లనిరి. 'నాతో వాదము చేయకుఁడు. చోటు లేదు. బండి బాడుగ యీయనిచో దిగిపోవలసియుందురు.'

నాకు పూనాలో తొందరపని. గార్డుతో దెబ్బలాడుటకు నాకు ఉత్సాహము లేదు. గార్డు పూనావఱకును కట్టి నాకడ సొమ్ము వసూలుచేసెను. నా కిది అన్యాయ్య మనిపించెను.

ప్రొద్దుటికి ముగల్ సరాయి చేరితిమి. మగనలాలునకు మూడవ తరగతి బండిలో చోటు చిక్కెను. ముగల్ సరాయిలో నేనును అచటికి మాఱితిని. నేను టికెట్ కలెక్టరుకు జరిగిన సంగతి యంతయుఁ దెలిపితిని. ముగల్ సరాయిలో నేను మూడవ తరగతి బండిలోనికి మాఱినట్లు సాక్ష్యముగా నొక చీటీ వ్రాసి యిమ్మంటిని. అతఁ డీయ ననెను. పిదప నేను 'వసూలు చేసిన సొమ్మును మరల యిమ్మ'ని రైల్వే అధికారికి వ్రాసితిని.

'సాక్ష్యపుఁ జీటి లేక డబ్బు వాపసు చేయుట మాకు రివాజుకాదు గాని మీవిషయమమాత్రము వేఱుగా భావించి వాపసు చేయుచున్నాము. మరియు బర్ద్వానునుండి మొగల్ సరాయివఱకు వాపసుచేయఁబడదు' అని జవాబు వచ్చెను.

నాఁటినుండియు మూడవతరగతిలో నే ననుభవించుచు వచ్చుచున్న యిక్కట్టు లన్నియు వ్రాసినచో నొక మహాగ్రంథ మగును. కాన ప్రసక్తి కలిగినపుడు ముందరి ప్రకరణములలో నచట నచట కొంచెము కొంచెము తెలుపుదును. శరీరము తాళఁజాలకుండుటవలన మూడవ తరగతిబండ్లలో ప్రయాణమును నే నాఁపివేయవలసివచ్చెను. ఇందులకు నేను కడు వగచితిని, వగతును. మూడవతరగతి బాటసారుల కడగండ్లకు రైల్వే అధికారుల ఔద్ధత్యమే పరమకారణము. మరియు ఆబాటసారుల మోటుదనము, మడ్డితనము, స్వార్థపరత్వము అజ్ఞానము: ఇవియు వారి కడగండ్లకు కారణములు కాకపోవు. ఇంతియకాక ఈ బాటసారులు తమ యౌద్ధత్యమును తా మెఱుఁగకుండుట, తమ మడ్డితనము తా మెఱుఁగకుండుట, తమస్వార్థపరత్వము తా మెఱుఁగకుండుట——ఇదియంతయుఁ జాల విచారకరము. వారు చేయునదంతయు వారికి స్వాభావికముగా నుండును. వారు తమ లోపములను దిద్దుకొనఁ దలపెట్టరు.

చచ్చి చెడి కల్యాణ-జంక్షనుకు చేరితిమి. మగనలాలును, నేనును స్టేషనులోని పంపుకడ నీరుగొని స్నానముచేసితిమి. నాభార్య స్నానము చేయుటకు నేను సన్నాహముచేయుచుండఁగా సర్వెంట్స్ ఆఫ్ ఇండియా సొసయిటీకి సంబంధించిన 'కౌలు'గారు మమ్ము గుర్తించి మాకడకువచ్చిరి. వారును పూనాకు వెళ్లుచుండిరి. స్నానము చేయుటకు నాభార్యను రెండవక్లాసు స్నానశాలలోనికి తీసికొని

వెళ్లుదువని నా రనిరి. వారి సౌజన్యము నుపయోగించుకొనుటకు మనసులో సంకోచించితిని. రెండవక్లాసు అవుతుఖానాను ఉపయోగించుకొను నధికార మామెకు లేదని నే నెఱుఁగుదును. కాని అప్పట్టి అయోగ్యతను పాటింపనైతిని. సత్యాపాలకున కిది తగదు. మరియు రెండవక్లాసు అవుతుఖానాలోనే స్నానము చేయవలయు నను పట్టుదల నాభార్యకు లేదు. కాని భర్తమోహము సత్యమును మూసెను—'హిరణ్మయస్య పాత్రేణ సత్యస్యాపి హితం ముఖమ్.'

౬

నా ప్రయత్నములు

పూనా చేరితిని. ఉత్తరక్రియలు జరిగెను. పిదప సొసయిటీ చేయవలసిన పనులను గురించియు, నే నందు సభ్యత్వమును వహించుట గురించియు మే మందఱమును విచారించితిమి. ఇది నాకు చాల బరువాయెను. గోఖలేగా రుండఁగా సొసయిటీలో చేరవలసిన యక్కఱ నాకు లేదు. గోఖలేగారి యాజ్ఞను వినుటయే, వారి యిచ్ఛ ననువర్తించుటయే నా పని. ఆ స్థితియే నా కోరుకొనునది. హిందూ దేశము తుపానులో నున్నపు డొక కర్ణధారుఁడు కావలయును. అట్టి కర్ణధారుఁడు గోఖలే. 'ఆయన కాపాడుచుండఁగా నాకేమి భయము?' అని నే ననుకొంటిని.

ఇపుడు వారు గతించిరి. కాన సభ్యత్వమునకు నేను తప్పక ప్రయత్నము చేయవలయును. మరియు గోఖలేగారి యాత్మకును ఇది యిష్టము అని తలఁచి యిసుమంతయు సందియము లేకుండ పట్టుదలతో ప్రయత్నము చేయఁదొడఁగితిని. అపు డచట చాలమంది సభ్యు లుండిరి. నాయెడల వారికిఁ జాల భయ ముండెను. దాని బాఱిఁ ద్రోలఁ గడుఁ బ్రయత్నించితిని. దీనఁజేసి వారిలో మతభేదము కలిగెను. కొందఱకు నన్నుఁ జేర్చుకొనుట యిష్టము; మఱి కొందఱకుఁ జాల ననిష్టము. ఇరువాగులవారికిని నే నన్న ప్రేమయే కాని నామీఁది ప్రేమకంటె వారికి సొసయిటీ జవాబుదారీ యెక్కువకాదా? ఒకవేళ ఎక్కువ కాకున్నను నామీఁది ప్రేమకన్న తక్కువమాత్రము కాదు.

కావున మా వాదములు కటువులు గాక మధురములుగా నుండెను. మరియు సిద్ధాంతములనే అనుసరించి యుండెను. తమ యభిప్రాయములకును నా యభిప్రాయములకును, ఉత్తరమునకును, దక్షిణమునకును ఉన్నంత తేడా యున్నదనియును, ఏ ముఖ్యవిషయములమీఁద ఈ సొసయిటీని గోఖలేగారు నిలుపఁబెట్టిరో వానికే కొలఁదికాలములో హాని కలుగఁగలదనియు ప్రతిపక్షుల వాదము. ఇది సహజమే.

చాల చర్చించి చర్చించి ఇండ్లకు మరలితిమి. నిర్ధారణ మొనరించుటకు వాయిదా వేయఁబడెను.

నాకు సుడిగుండమునఁబడి కొట్టుకొనినటు లుండెను. అధికులగు మిత్రుల బలముచే సొసయిటీలో దూరుటుచితమా? నాపని గోఖలేగారి జవాబుదారీని వహించునా? నేనుండుట పలువుర కనిష్టమగుచో సొసయిటీ విషమస్థితికి నేను కారణము కానా? నన్నుఁ జేర్చికొనుటలో సభ్యులకు మతభేద ముండునంతవఱకు నే నందు ఇఱుకనుంకించుట పాడి గాదనియు, విరోధికోటిలోనివారి నిట్టి సంకటము నుండి తప్పించుట మే లనియు నాకుఁ దోఁచెను. ఇటులు చేసినయెడలనే సొసయిటీకిని, గోఖలేగారికిని నాజవాబుదారీ యుండు నని గ్రహించితిని. నాయంతరాత్మలో ఇట్టి నిర్ణయము కలిగినంతనే—'నన్ను సభ్యునిగాఁ జేర్చికొనుటకు సభ్యులను కూడఁబెట్టి సభ జరుపవలదు' అని శ్రీ శ్రీనివాసశాస్త్రిగారికి ఉత్తరము వ్రాసితిని. నా విరోధికోటిలోనివారికి నా నిర్ణయము బాగుగా నుండెను. వారికి ధర్మసందేహము తొలఁగెను. పైఁగా మాకు చెలిమి బలిసెను. సొసయిటీనుండి నాపేర ఖాస్తు వాపసుకాఁగనే నేనందు నిక్కముగ సభ్యుఁడ నయిపోతిని.

ఆత్మకథ

నే నందు సభ్యుఁ డనుగాఁ జేరకుండుట మంచి దాయె ననియు, నన్ను జేర్చుకొనుట కిష్టపడనివారి వాదము సరి యయిన దనియు నా కిపు డనుభూత మాయెను. వారి సిద్ధాంతములును, నా సిద్ధాంతములును చాల భిన్నము లనియు నా కిపు డనుభవ మాయెను. మాకు మతభేద మున్నటులు తెలిసినపిదపఁగూడ మాయాత్మలలో ఎడము లేదు. మా మనస్సులలో భేదము లేదు. మాకు మతభేద మున్నను మేము బందుగులమే, మిత్రులమే. పూనాలోని సొసయిటీస్థలము నాకొక క్షేత్రము. లౌకికదృష్టిలో నేను సభ్యుఁడను గాకున్నను ఆధ్యాత్మిక దృష్టిలో సభ్యుఁడనే. లౌకిక సంబంధముకంటె నాధ్యాత్మిక సంబంధ మనర్ఘము. ఆధ్యాత్మిక సంబంధము లేని లౌకిక సంబంధము ప్రాణము లేని దేహముతో సమానము కదా!

౭

కుంభోత్సవము

డాక్టరు ప్రాణజీవనదాస్ మెహతాగారితో మాటలాడుకొనుచు రంగూను పోఁదలఁచితిని. దారిలో కలకత్తా కలదు. అచట భూపేంద్రనాథవసుగారు నన్ను రమ్మని కోరిరి. వంగీయు లతిథుల నెంత పూజింతురో అంత పూజయు సమగ్రముగా నచటఁ గానవచ్చెను. నే నాదినములలో పండులనే భుజించుచుంటిని. నాకుమారుఁడు రామదాసు అప్పుడు నా వెంట నుండెను. కలకత్తాలోఁ గల పండ్లన్నియుఁ నాకొఱకు తీసికొనిరాఁబడెను. స్త్రీలు రాత్రియంతయు మేలుకని బాదము, పిస్తా మొదలగు పండ్ల బరడు లొలుచుచుఁ గూరుచుండిరి. రకరకముల పండ్లు చక్కఁగను, నేర్పుగను సిద్ధము చేయఁబడెను. నాతో వచ్చిన వారికి రకరకముల పక్వాన్నము లొనర్పఁబడెను. దీనఁ గల ప్రేమమును, వివేకమును నే నెఱుఁగుదునుగాని యొక రిరువు రతిథులకు ఇంటిల్లిపాది కే యెల్లయుఁ మేలుకని యుపచరించుట దుస్సహము. కాని యీగండము దాటుటకు నా కుపాయ మేమియు లేకపోయెను.

రంగూను పోవు స్టీమరులో నేను డెక్కుమీఁద కూర్చుండఁ దలఁచితిని. వసుగారి యింట నెంత సత్కార మందితిమో స్టీమరులో నంత యసత్కార మందితిమి. డెక్కుమీఁద పయనించువారి కష్టము లన్నియు ననుభవించితిమి. స్నానమొనరించుచోట నిలువలేనంత కంపు! మఱుఁగు దొడ్డి నరకము! మలమూత్రములు తొక్కుకొనుచు మీఁదికి పోవలయును. నా కిది దుర్భర మాయెను. నే నిది యంతయుఁ

కెప్టెనుకు విన్నవించితిని. కాని వినువా రెవరు? బాటసారులు తిను ముజికిచే డెక్కంతయు ఖరాబుచేసివైచిరి. కూరుచుండుచోటనే ఉమియుదురు. పొగాకుకలిసిన తమ్మ రసము ఘూత్కరింతురు. తినఁగా మిగిలిన మెతుకుల నచటనే దిగనాడుదురు. వారు మాటలాడు నవి మాటలు కావు; అఱపులు. ప్రతివాఁడును వీలయినంత చోటు నాక్రమించుకొనఁ బ్రయతించును. తా నాక్రమించుకొనిన చోటు కంటె తన సామానుకు కావలసిన చో టెక్కువ. ఆ రెండురోజు లును ముక్కు మూసికొని వెళ్ళఁబుచ్చితిని.

రంగూనులో దిగఁగనే ఏజెంటుకీసంగతి యంతయు వ్రాసి తిని. నేను మరల డెక్కుమీఁదనే తిరిగి వచ్చితిని. నా వ్రాసిన చీటి వలనను, డాక్తరు మెహతాగారి ప్రయత్నమువలనను అప్పుడంత కష్ట మనుభవింప లేదు.

రంగూనునందును నా కక్కఱకల వాని కన్న నెక్కుడు పండ్లనే సమకూర్చిరి. డాక్తరు మెహతాగారి యిల్లు నాకు స్వగృహమే. కావున నే నచట తినుబండములు సంఖ్యతగ్గించితినిగాని తినెడి పరి మాణమును తగ్గింపనయితిని. కావున రకరకముల పండ్లు తీసికొని వచ్చెడి వారు. నేనును వాని నిషేధింపనయితిని. ఆ కాలములో క్రొత్తక్రొత్తవస్తువులు నాకనుల నాకర్షించెడివి. వానిజూడఁగా నాలుక యూరెడిది. మరియు తినుటకొక వేళ "పాళ" లేదు. నాకు గూఁటు దీపము నోట మెతుకైనను మేము భుజించి లేచునప్పటికి ఎనిమిది, తొమ్మిది గంట లయ్యెడిది.

౧౯౧౫ సాలున హరద్వారమున కుంభోత్సవము. నే నచటికి వెళ్ళక తప్ప దనుకొంటిని. మరియు మహాత్ము లగు మున్షీరాముగారి

దర్శనము చేసికొనవలయు ననుకొంటిని. గోఖలేగారి సొసయిటీవారు కుంభోత్సవమునకు స్వయంసేవకులను పంపిరి. వారికి హృదయనాథ కుంజ్రూగారు అధిపతులు. స్వర్గీయులగు డాక్టరు దేవుగారును ఆ స్వయంసేవకసేనలో నౌకరుగా నుండిరి. మాజట్టుతో రమ్మని నాకు వార్తవచ్చెను. మగనలాల్ గాంధీ శాంతినికేతనమునందున్న మాతుకిడీని తీసికొని నాకన్న ముందే హరద్వారమున కరిగెను. నేనును రంగూను నుండి వచ్చి వీరిని గలిసికొంటిని.

కలకత్తానుండి హరద్వారమునకు రైలులో పోవుచు మాపడ్డ పాట్లు భగవంతున కెఱుక. రైలుబండ్లలో కొన్నివేళల దీపము లయినను ఉండెడివి కావు. శహరాన్ పురమునుండి మేము సామానులవలె, జంతువులవలె క్రిక్కిఱిసిపోయితిమి. పైకప్పు లేని రైలు డబ్బాలు, పైని మధ్యాహ్నసూర్యుడు, క్రింద కాలుచున్న యినుపరేకులు: ఇక మాపని యెటు లుండెనో చెప్పవలయునా? దప్పిచే నాలుక యెండిపోయినను ఆ యెండలో చాందసులగు హిందువులు చత్తురు కాని, తురకలు నీరు తెచ్చుచో ముట్టరు. 'హిందూనీళ్లు' వచ్చిననే త్రావుదురు. ఈ హిందువులే వ్యాధిగ్రస్తులగుచో నప్పుడు తమకు డాక్టరులు బ్రాంది నిచ్చినను, తురక కాంపౌండరులు, కిరస్తానీ కాంపౌండరులు నీ రిచ్చినను, మాంసరస మిచ్చినను త్రాగుటకు సంకోచింపరు.

హిందూదేశమునందు మనకు పాకీపనిచేయుటయే విశేష మయిన పని యని శాంతినికేతనమున నేను గ్రహించితిని. ఒక సత్రమునందీ స్వయంసేవకులకు డేరాలు వేయబడెను. డాక్టరు దేవుగారు మఱుగుదొడ్లుగా నుపయోగించుటకు కొన్ని గోతులు త్రవ్విరి. వీనిని బాగుచేయుటకు డబ్బిచ్చి పాకీవాండ్ర నేర్పాటు చేయ జూచు

ముండిరి. ఈ దశలో 'ఈ పని యంతయు మాకప్పగింపవలసినదె' అని నే నంటిని. డాక్తరు దేవుగా రంగీకరించిరి. ఇక మాలో నాజ్ఞ యిచ్చు వాఁడను నేను; పని చేయువాఁడు మగన్‌లాల్ గాంధీ.

డేరాలో కూర్చుండి యాత్రికులకు దర్శన మిచ్చుట, ధర్మ ప్రసంగము చేయుట, తదితర ప్రసంగము చేయుటయు నా పని. ఈ దర్శనము లిచ్చుటతో నాపని చెల్లు. ఒక్క నిముసమేని తీరుబాటు లేదు. స్నానమునకు వెళ్లినపుడును నన్ను విడిచిపెట్టెడివారు కారు. ఇక నన్ను ఫలాహారము మాత్రము చేయనిత్తురా? దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా చేసిన యల్పసేవ హిందూదేశమునం దంతటను తెలియఁబడియె నని హరద్వారమున కనుఁగొంటిని.

నేను తిరుగలిలో నలిగిపోతిని. మూడవతరగతిలో పయనించు నపుడు నేనందఱితోపాటు కష్టము లనుభవించితిని. అపుడు నన్నెఱిఁ గినవారు లేరు. దిగినంతటనే దర్శనము గోరు జనులచే పరివేష్టింపఁబడి పోతిని. ఈ రెండుస్థితులలో నేది దయాజనకమో నిర్ణయించుకొనుటకుఁ జాలఁ గష్టపడితిని. దర్శనమునకు వచ్చు మూఁకను జూచి కోపము వచ్చుచుండెడిది. తఱుచు సంతాపముకూడ కలుగుచుండెడిది. మూడవ తరగతి పయనములవలన కష్టముమాత్రమే కలిగెడిది; కోపము కలిగె డిది కాదు. కలిగిన కష్టముకూడ మేలునకే యుపయోగించెడిది.

నా కానాళ్లలో ఇష్టము వచ్చినటుల తిరుగుటకు శక్తి యుండెడిది. ఆ కాలములో నాకు రస్తాలో వెళ్లుటకుఁగూడ వీలు లేనంత ప్రసిద్ధి లేదు. అచటఁ గూడిన జనులకు ధర్మచింత తక్కువ. అజాగరూకత, చంచలత, పాషండత యెక్కువ. సాధువులు నేల యీనినటులు పుట్టుకొని వచ్చిరి. పాలు, పంచదార తినుటకు నాగు

పుట్టినటు లుండిరి. ఇచట నే నయిదుకాళ్లుగల యావును జూచితిని. నా కాశ్చర్యము కలిగెను గాని యెఱిఁగినవారు నా యజ్ఞానమును పాఱఁ ద్రోలిరి. ఈయావు దుష్టుల లోభమునకు బలి యాయెను. లేఁగకాలు తెగఁగొట్టి ఆవుమూఁపురపు తోలు చీల్చి అచట నీకాలు కట్టి యయిదు కాళ్ల యావును జేసిరి. ఈ రెండు పాతకములకును ఫల మేమనఁగా నమాయికుల కడనుండి ధనము దోచుకొనుటయే. అచట ఈ యయిదు కాళ్ల యావునుజూచిన హిందు వెవఁడును లేఁడు. దానిని మాన్పినందు లకుఁగాను తక్కుం డబ్బిచ్చిన హిందు వెవఁడును లేఁడు.

కుంభోత్సవ దినమువచ్చెను. నా కాదినము ధన్యము. తీర్థయాత్ర యనుకొని నేను హరద్వార మేఁగలేదు. తీర్థక్షేత్రములవలన పవిత్రతాదుల సంపాదింపవలయు నను మోహము నా కెన్నఁడును లేదు. అపు డచటికి పదియేడు లక్షల జనులు వచ్చిరనుకొనిరి. ఆ వచ్చిన పదియేడు లక్షల జనులును పాషండులా? వీరిలో పలువురు పుణ్యము కొఱకును, ఆత్మశుద్ధికొఱకును వచ్చియుందు రని చెప్పుటలో నా కిసుమంతయు సందియము లేదు. ఇట్టి విశ్వాస మాత్మోన్నత్యము కలిగించుట అసంభవము కాదుగాని కొంచెము కష్టమని మాత్రము చెప్పవలయును.

ప్రక్కపయిఁ బరుండి నేను విచారసాగరమున మునిఁగి పోయితిని. ఈ పాషండులనడుమ పవిత్రులును గలరు. వా రీశ్వరునిముందు నిర్దోషులని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి సమయమున హరద్వారమునకే వచ్చుట తప్పగునేని నే నావిషయమును వెల్లడించి కుంభోత్సవమునాఁడు హరద్వారమును విడనాడియుందును. హరద్వారమునకు వచ్చుటయు, కుంభోత్సవమునాఁ డచట నుండిపోవుటయు పాపము కానిచో నే నేదో యొక కఠినవ్రతమును బూని యచట జరుగుచున్న పాపమునకు

ప్రాయశ్చిత్తమును, ఆత్మశుద్ధిని చేసికొనవలయునని తలఁచితిని. నేను వ్రతము లాచరించుటకే పుట్టితిని గావున నేదో యొక కఠినవ్రత మాచరింపఁ దలపెట్టితిని. కలకత్తాయందును, రంగూనునందును నా కొఱకు నా మిత్రులు అనావశ్యకమగు శ్రమను బొందుటయు ఆ సమయమున నాకు గుర్తు వచ్చెను. ఈ కారణమున తినెడు వస్తువుల కొక హద్దేర్పఱుపను, సూర్యాస్తమయమునకు ముందే భుజింపను నిశ్చయించికొంటిని. నేను భోజనమున కొక హద్దు నేర్పఱచికొననిచో నా కాతిథ్య మిచ్చువారలకు కష్టము కలిగింతు ననియు, నేనే యొకరికి సేవ చేయవలసి యుండఁగా నొరులచే నేనే సేవింపఁబడుచుందు ననియు గ్రహించితిని. కావున ఇరువదినాలుగు గంటలు పరిమితి గల కాలములో, ఐదు వస్తువులకన్న నెక్కువ ముట్ట ననియు, చీకటిపడిన తరువాత భుజింప ననియు వ్రతము గొంటిని. ఈ రెంటి కష్టములను లెస్సగా విచారించితిని. ఈ రెంటిని ఇంచుకేనియు జవదాఁటకుండుటకు నిశ్చయించితిని. రోగమువచ్చినప్పుడు ఔషధరూపముగా నెక్కువ వస్తువులను తినుటయా తినకుండుటయా? మందుగూడ నీ యయిదు వస్తువులలో చేరునా చేరదా? అను నీ విషయము లన్నింటిని చర్చించి 'తినఁదగిన వయినచో సరి; అయిదింటికంటె నెక్కువ వస్తువులను దినను' అని నిశ్చయించితిని. నే నీవ్రతములు పూని పదమూడేండ్లాయెను. ఇవి నన్ను లెస్సగా పట్టి చూచెను. ఇవి నన్నిటులు పట్టి చూచుటయే నాపాల రక్షకవచమాయెను. ఈ వ్రతముల వలన నా యాయువు పెరిఁగెననియు, వీనివలన పలుమాఱులు రోగముక్తుఁడ నయితి ననియు నాయభిప్రాయము.

లక్ష్మణ-ఝూలా (వంతెన)

కొండంతవారు మున్‌శీరామ మహాత్ములు. వారిని వారిగురుకులమును దర్శించిన తరువాత నాకు చాల శాంతి కలిగెను. హరద్వార కోలాహలమునకును, గురుకులశాంతికిని గల భేదము నాకు వెంటనే స్పష్టముగా కానిపించెను. మహాత్ములు తమ ప్రేమతో న న్నోలలాడించిరి. బ్రహ్మచారు లందఱు నన్ను భక్తి శ్రద్ధలతో గౌరవించిరి. రామదేవుగారిని నేను మొదట నిచటనే చూచితిని. వారి కార్యశక్తిని వెంటనే నేను కనుఁగొనఁ గలిగితిని. మాకు కొన్ని విషయములలో మతభేదము లున్నను కొలఁదిరోజులలోనే మాపరిచయము స్నేహముగా పరిణమించెను. నేనచట రామదేవాచార్యులతోడను, తదితరాచార్యులతోడను పనిపాటలు నేర్పుటను* గూర్చి చాల సంభాషించితిని. వెంటనే గురుకులమునుండి సెలవు తీసికొనవలసివచ్చుట నాకు సంతాపకరమాయెను.

‘లక్ష్మణఝూలా’ తప్పక చూడఁదగినదని యెక్కువగా వింటిని. ఇంతదూరము వచ్చి హృషీకేశము చూడకుండ పోవుట మంచిది కాదని పలువురు మిత్రులు నొక్కిచెప్పిరి. లక్ష్మణ-ఝూలా హృషీకేశమునకు దగ్గఱ. నేను నడచి పోనెంచితిని. హృషీకేశ మొక మజిలీ; రెండవ మజిలీ లక్ష్మణ-ఝూలా.

* Industrial training.

హృషీకేశమున పలువురు సన్న్యాసులు నను జూడ వచ్చిరి. వారిలో నొకరికి నా జీవనవృత్తాంతము రమణీయముగా కానిపించెను. ఫినిక్సు-జట్టంతయు నావెంట నుండెను. ఆయన మమ్ముల నందఱను జూచి చాల ప్రశ్న లడిగెను. మాతో ధర్మమును గుఱించియు ప్రసంగించెను. నాలో ధర్మమునెడల తీవ్రాభిలాషము కలదని యతఁడు గ్రహించెను. నేను గంగలో స్నానముచేసి వచ్చుచుంటిని. నా శరీరము మీఁద చొక్కాలు, గిక్కాలు లేవు. నాకు శిఖా యజ్ఞోపవీతములు లేవు. ఇట్టి నన్నుఁ జూచి దుఃఖితుఁడై యా సన్న్యాసి—నీ వాస్తికుఁడవు. నీకు శిఖాయజ్ఞోపవీతములు లేకుండుట నాకు విచారముగా నున్నది. ఈ రెండును హిందూధర్మమునకు బాహ్యచిహ్నములు. హిందువయినవాఁ డీరెంటిని తప్పక తాల్పవలయు నని పలికెను.

పోరుబందరులో బ్రాహ్మణబాలకులు జందెములకు తాళపుచెవులు కట్టుకొనుచుండుట చూచితిని. ఆ తాళపుచెవుల ఝుంకారము నేను వినుచుంటిని. నా కపుడు పదియేండ్లు. వారివలెనే జందెము వేసికొని దానికి తాళపుచెవులు కట్టుకొని గిఱ్ఱున త్రిప్పుచు వాని ఝుంకార మాలకించుచుండవలెనని నాకును అభిలాష కలిగెను. ఆ కాలమున కాఠియావాడు కోమటులకు జందెము వయిచుకొను నాచారము లేదు. కాని ద్విజమాత్రులు జందెము తాల్చితీరవలయునను నొక ప్రచారము అపుడే యారంభమాయెను. గాంధీకుటుంబమువా రందఱు జందెముల దాల్పఁ గడఁగిరి. మావారి కిరువురకును నాకును అపు డొక బ్రాహ్మణుఁడు రామరక్ష చెప్పుచుండెను. ఆయన మాకు జందెములు వయిచెను. అపుడు నాకు తాళపు చెవులతో పని లేకున్నను రెండు మూడు దానికి తగిలించి త్రిప్పఁదొడఁగితిని. పిదప జందె మెపుడో తెగెను గాని మరల జందెము వేసికొనవలయు నను వ్యామోహము

నాకు కలిగినటులు సుఖము చాలును. పిదప నేను క్రొత్త జన్నిదమును తగిలించుకొనలేదు.

పెద్దవాఁడ నయిన పిదప నాచేత జందెము తాల్పఁ జేయుటకు పలువురు ప్రయత్నించిరి. కాని వారి ప్రయత్నము నామీఁద ప్రసరింపలేదు. శూద్రులకు జందెములు తాల్చు నధికారము లేదన్నచో తదితరుల కేల యుండవలయును? ఈ బాహ్యచిహ్నమును ధరించు నలవాటు మాకుటుంబములో లేదు. మరియు దీనిని ధరించితీరవలయు ననుటకు ప్రబలమగు కారణము నాకుఁ గానరాలేదు. 'నాకు జందెముమీఁద రోఁత లేదుకాని దానిని దాల్చుటకుఁ దగినంత హేతువు కానరాలేదు. నేను వైష్ణవుఁడను గాన తావళము దాల్చితిని. పెద్దలు మాయన్నదమ్ములకు పిలక నుంచుటలో జాగ్రత్తగనే యుండిరి. కాని నాకు సీమలో పిలక తీసివేయవలసి వచ్చెను. తెల్లవారు చూచి నవ్వుదు రనియు, నన్ననాగరకుఁ డని యందురనియు సిగ్గుపడి నే నచట పిలకను తీసివేసితిని. మాయన్నగారి కుమారుఁడు ఛగన్‌లాల్ గాంధీ దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకడ నుండెడివాఁడు. అతఁడు పట్టుదలతో శిఖ నుంచుకొనెను. ప్రజాకార్యముల కతని శిఖ యడ్డువచ్చునని యతని మనస్సునకు బాధ కలిగినను గూడ లెక్కగొనక నేనతని పిలక తీసివేయించితిని. ఈరీతిగా పిలకనుగుఱించి నాకింత సిగ్గుండెడిది.

నేను స్వాములవారి కీకథనంతయు వినిపించి పిదప నిటులంటిని.

“జందెము నేను వేసికొనను; ఏలయనిన చాలమంది హిందువులకు జందెము లేదు. అయినను వారు హిందువులే. మరియు దానియక్కఱ నాకుఁ గానిపించుటలేదు. మరియు యజ్ఞోపవీత ధారణ మనఁగా జన్మాంతర ధారణము. జన్మాంతర మనఁగా శుద్ధజీవనము, ఉన్నత

జీవనము. ఈకాలమున హిందూసమాజమును, హిందూస్థానమును ఈ రెండుగూడ వెనుకఁబడి యున్నవి. ఇట్టి స్థితిలో మనకు జందెము దాల్చు నధికార మేడ? హిందూసమాజ మస్పృశ్యతను విసర్జించిన నాఁడు, ఉచ్చనీచభేదములను మఱచిననాఁడు ఇతరదోషముల నీసడించిననాఁడు, నాలుగుదిక్కులను పిక్కటిల్లిన యధర్మమును పాషండతను పాఱఁద్రోలిననాఁడు మనకు యజ్ఞోపవీతమును ధరించు నధికారము రాఁగలదు. కావున ఉపవీతమునుగుఱించి మీరు చెప్పినమాట నాకు గిట్టదు. ఇఁక పిలకనుగుఱించి కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. నా కీవఱకు పిలకయుండెడిది. కాని సిగ్గుచేతను, భయముచేతను దానిని దీసివయిచితిని. ఇప్పుడు దానిని మరలఁ బెంచఁ దలఁచుచున్నాను. నాసహచరులతోఁగూడ నీవిషయమును విచారించెదను.'

జందెమునుగుఱించి నాచెప్పిన మాటలు స్వాములవారికి నచ్చలేదు. జందెము తాల్పకుండుటకు నేనే కారణములను జెప్పితినో వా రాకారణములనే జందెము తాల్చుటకు ప్రమాణముగాఁ జెప్పిరి. అది యటుండె. జందెమునుగుఱించి యాయభిప్రాయములు నేటికిని మాఱలేదు. పలు మతము లున్నంతవఱకును ఒక్కొక్కమతమున కేదో యొక బాహ్యసంకేత ముండుచునేయుండును గాని, యాబాహ్యసంకేతము డంబమున కగునేని, యితరమతములకన్న తనగొప్పను ప్రకటించుకొనునేని యది త్యాజ్యమగును. ఈకాలమున జందెము హిందూమతమున కభివృద్ధకము సాధనముగా నాకుఁ గానిపింపదు. కావున నే నీవిషయమున తటస్థుఁడనయి యుంటిని.

పిలకను సిగ్గుచేతను, భయముచేతను దీసివేసితిని గాన నా సహచరులతో సంప్రతించి మరల పిలకను బెంచఁ దలఁచితిని. ఇఁక నీ విషయ మిటు లుంచి లక్ష్మణ-ఝూలా దెస కేఁగుదము.

౮ లక్ష్మణ-ఝూలా (వంతెన)

హృషీకేశము, లక్ష్మణ-ఝూలా యీ రెంటిని జూచి తీరవలసినవి. మన ప్రాచీనుల ప్రకృతిసౌందర్య జ్ఞానమునకును, శిల్పమునకు ధర్మస్వరూప మొసఁగు వారిదూరదర్శిత్వమునకును నాకత్యాదరముజనించెను

కాని అట్టిచోటుల మనుష్యు లొనరించు పనులు చూడఁగా నాకు శాంతి నిలువలేదు. హరిద్వారమునందువలెనే హృషీకేశమునందును బాటల ప్రక్కల సుందరమగు గంగాతీరములయందు మనుష్యులు రోఁతచేసివయితురు. అది పావనమగు గంగాజలమని యయినను వారికి తోఁచదు. కొంచెము దవ్వేఁగినయెడలఁ గావలసినంత చోటు దొరకుచుండఁగా బాటలను నదులయొడ్డులను పాడుచేయుట చూచి కడు సంతపించితిని.

లక్ష్మణ-ఝూలా యనునది వ్రేలాడుచుండు నొక యినుపవంతెన. లోఁగడ నచట త్రాటితోఁ జేయఁబడిన యొక చక్కని వంతెన యుండెడిదఁట. ఉదారహృదయుఁ డగు నొక మారువాడీ సజ్జనుఁడు దానిని దీయించి చాల రొక్కము వెచ్చించి యీ యినుపవంతెన వేయించి దాని తాళపుచెవులు గవర్నమెంటువారికి అప్పజెప్పెనఁట! నేను చూచియుండ లేదు గాన లోఁగడనున్న త్రాటివంతెనను గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁజాలను గాని, యీ యినుపవంతెన యచటి ప్రకృతిసౌందర్యమునకు కళంకమనియు, నస్థానపతిత మనియుఁ జెప్పఁగలను. నిక్కమున కిది యాత్రికులవంతెన. దాని తాళముచెవులు సర్కారువారి కీఁబడియెను. రాజభక్తి గల నా కానాఁటికే యీ విషయము కటువుగా నుండెను.

దీనికంటె దుఃఖజనకమగు దృశ్యము స్వర్గాశ్రమము. టిన్ రేకుల పాకలకు స్వర్గాశ్రమమని పే రిడిరి. కాని వేఱేమియు లేదు. ఈ

పాకలు సాధకులకుఁగాను వేయఁబడియె నని వింటిని. కాని యచట నపుడు సాధకుఁ డొకఁడును ఉన్నటులు లేదు. అచటి ముఖ్యస్థలమునం దున్న వారినిఁ జూచితిని గాని వారు గొప్పవారని నాకుఁ దోఁప లేదు.

హరద్వారమునందు నాకుఁ గలిగిన యనుభవము లమూల్యము లనుటలో సందియ మిసుమంతయు లేదు. అవి నాయునికిని గుఱించియు నా పనిని గుఱించియు నిశ్చయించుటకు చాల సాయ మొనరించెను.

స్థాపితము 195

౬

ఆశ్రమస్థాపనము

నేనీ కుంభయాత్ర చేయుటకు ముందొకతూరి హరద్వారమరిగి యుంటిని. ౨౫-౫-౧౯౧౫లో సత్యాగ్రహాశ్రమము స్థాపింపఁబడెను. శ్రద్ధానందులవారు నన్ను హరద్వారమునం దుండఁగోరిరి. కలకత్తా మిత్రులు కొందఱు వైద్యనాథమునం దుండు మనిరి. రాజకోటలో నుండుమని మఱికొందఱు మిత్రులు పట్టుపట్టిరి.

నే నమదాబాదుమీఁదుగా వెళ్లుచుండునపుడు పలువురు మిత్రులు న న్నమదాబాదునం దుండుమనిరి. ఆశ్రమమున కగు వ్యయమును తాము భరింతు మనిరి. మాకు నివసించుటకు నిం డ్లిత్తు మనిరి. ఈ కారణములచే నా కమదాబాదుమీఁదనే మోహపడెను. నేను గుజరాతువాఁడ నగుటచే గుజరాతుభాషవలన దేశమునకు నా చేయఁగలిగినంత సేవయును చేయఁగలుగుదునని తలఁచితిని. మరియు అమదాబాదు చాలఁగాలము నుండియు చేతిమగ్గములకు కూడలి. కావున నిచట రాటముల పని బాగుగా సాగఁగలదనియు, నిది గుజరాతుదేశమునకు ప్రధాననగర మగుటఁజేసి యిచటఁ గల ధనవంతులు ధన మొసఁగి చాల సాయము చేయఁగల రనియు తలఁచితిని.

అమదాబాదు మిత్రులతో ఆశ్రమమును గుఱించి మాటలాడు సందర్భమున అస్పృశ్యులను గుఱించియు లెస్సగా చర్చించితిని. యోగ్యుఁడగు నంత్యజసోదరుఁ డెవఁడేని యాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపఁ

గోరినచో నేను తప్పక చేర్చుకొందునని వారికి స్పష్టముగాఁ జెప్పి వయిచితిని.

'మీ నియమములను పరిపాలింపఁగల యంత్యజుఁ డెవఁడేని దొరకినపుడు మాత్రము లెం' డని యొకవైష్ణవమిత్రుఁడు తన మనస్సంతోషమును వెల్లడించెను. తుదకు నే నమదాబాదునం దాశ్రమము స్థాపింప నిశ్చయించితిని.

శ్రీ జీవనలాల్ దేశాయి బారిస్టరుగారు నన్నమదాబాదులో నుండఁగోరిన వారిలో ప్రధానులు. మేము వారి కోచరబ్-బంగాళా అద్దెకుఁ గొని యందుంటిమి.

పిదప నాశ్రమమునకు ఏమి పేరు పెట్టవలయు నని చర్చకు వచ్చెను. నేను మిత్రులతో నాలోచించితిని. సేవాశ్రమమనియు, తపోవనమనియు నెవరికిఁ దోఁచిన పేరులు వారు చెప్పిరి. సేవాశ్రమ మను పేరు బాగుగనే యుండెనుగాని దాన సేవారీతి లెస్సగా తోఁపదు. ఇఁక తపోవన మనుపే రెటులు పెట్టుకొనఁ జెల్లును? మాకు తపస్సనినఁ బ్రియమేకాని యీపేరు మా తల దాఁటినది. మాయుద్దేశము సత్యమును పూజించుట, సత్యమును శోధించుట, సత్యము నెడలఁ బట్టుదల వహించుట, మరియు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మేము చేసిన పద్ధతిని హిందూదేశమువారిచేఁ చేయించుట మరియు దాని శక్తి హిందూదేశమున నెంత పని చేయునో చూచుట నా యుద్దేశము. కావున నాసహచరులును, నేనును సత్యాగ్రహాశ్రమ మను పేరును నిర్ణయించితిమి. ఈ పేరువలన సేవయు, సేవాపద్ధతియు సహజముగా గోచరించును.

ఆశ్రమమునకు నియమావళి యుండవలయును. చిత్తు తయారు చేసి యందఱి యభిప్రాయములను కోరితిని. అందఱి యభిప్రాయముల

లోను గురుదాస బెనర్జీగారి యభిప్రాయము నేఁటికిని నాకు గుర్తున్నది. వ్రతములలో నమ్రతనుగూడ నొక వ్రతముగా చేయవలయు నని వారి యూహ. నేఁటిపిన్నవారలలో నమ్రత కొఱవడి యున్నదని దీని యాశయము. నాకును ఈసంగతి తెలియును గాని నమ్రతనుగూడ వ్రతములలోఁ జేర్చినచో నమ్రత నమ్రతగా నుండదు. నమ్రతకు సంపూర్ణముగా నర్థము చెప్పవలసివచ్చుచో శూన్యత యని చెప్పవలసి వచ్చును. శూన్యతాప్రాప్తికి వేఱేవ్రతము వలయును. శూన్యత యనిన మోక్షస్థితి. ముముక్షువునకుఁగాని, సేవకునకుఁగాని ప్రతివిషయము నందును శూన్యత—అభిమానము లేకుండుట—కావలయును. లేకున్నచో నతఁడు ముముక్షువుకాఁడు, సేవకుఁడును గాఁడు. అట్టివాఁడు స్వార్థ పరుఁడు, అహంకారి.

అప్పు డాశ్రమమున నించుమించు పదమూవురు ద్రవిడులు కలరు. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి నాతో నయిదుగురు ద్రవిడబాలకులు వచ్చిరి. వీరితోఁ గలిసి మే మందఱమును ౨౫ మందిమి. మా కందఱ కును పాకశాల యొకటియే. మే మందఱమును ఏకకుటుంబము వారి వలెనే నివసింపఁ బ్రయత్నించితిమి.

౧౦

పరీక్ష !

ఆశ్రమము స్థాపింపఁబడిన కొలఁది కాలములోనే నే ననుకొనని విషయ మొకటి తటస్థించెను. భాయి అమృతలాలు ఠక్కరు గారికడ నుండి నా కొక యుత్తరము వచ్చెను: 'మిగుల దరిద్రుఁడును, యోగ్యుఁడును అగు నంత్యజుఁ డొకఁడు తనకుటుంబముతో మీయాశ్రమమున నుండఁగోరుచున్నాఁడు. తా మతనిని స్వీకరింతురా ?'

నే నుద్విగ్నుఁడ నయితిని. ఠక్కర్ బాబువంటి గొప్పవారి యనుమతి గొని యింత శీఘ్రకాలములో నొక యంత్యజకుటుంబ మాశ్రమమునకు వచ్చు నని నే ననుకొనియుండలేదు. నా సహచరుల కా చీటిని చూపితిని. వారు సంతోషించిరి. 'ఆకుటుంబములోని వా రెల్లరును ఆశ్రమనియమములను పరిపాలింతురేని తప్పక మేము స్వీకరింతు' మని అమృతలాల్ ఠక్కరుగారికి తెలిపితిని.

దూదాభాయియు, అతని భార్య దానీ బహేన్, వారి కూఁతురు లక్ష్మియు వచ్చిరి. లక్ష్మి యపుడు పాలు గుడుచు శిశువు. దూదాభాయి బొంబాయిలో పంతులు. వారు ఆశ్రమమునందలి నియమములను పరిపాలింప నంగీకరించిరి. ఆశ్రమమునఁ జేర్చికొనఁ బడిరి.

వీరిని జేర్చికొనుటవలన నాశ్రమమునకు సాయ మొనరించు మిత్రమండలిలో నలజడి పుట్టెను. ఇంటివారికి నూతిలో పాలు గలదు.

ఆనూతినుండి నీరు తెచ్చికొనుటకు మాకు కష్టము కలిగెను. అచట ఇంటివారికి నీరు తోడి యిచ్చువాఁడు మ మ్మాంతికపఱచెను. మా నీటి బొట్లు అతనికి తగులరాదు. అతఁడు మమ్ము తిట్టఁదొడఁగెను. దూదాభాయిని తొలఁగిపొమ్మని నిందింపఁగడఁగెను. 'నిందించినచో సైరింపుఁ' డనియు 'నేమయినను సరియె నీరు తెం' డనియు నే నందఱకును జెప్పితిని. మేము మాఱు తిట్టకుండుటవలన నతఁడు సిగ్గిలి మరల మమ్ముఁ దిట్టుట మానుకొనెను. కాని దీనివలన ధనసాహాయ్య మంతరించెను. మొట్టమొదట నంత్యజ ప్రవేశమునుగూర్చి శంకించిన మిత్రుఁడు నియమపరిపాలకుఁ డగు నంత్యజుఁ డెచట దొరకునని యనుకొనెను.

ధనసాహాయ్య మాఁగినపిదప సంఘబహిష్కారము వచ్చు నను వార్త నా చెవిని బడెను. బహిష్కారము వచ్చినను, సాయ మాఁగిపోయినను అమదాబాదు విడువఁగూడ దని నా సహచరులతో నాలోచించితిని. మాలగూడెమునకుఁ బోయి యచటనే నివసించి కూలినాలి చేసికొని వచ్చినదానితో జీవింత మని యనుకొంటిమి.

ఇటు లుండఁగా నొకనాఁడు—'రాఁబోవు నెలకు డబ్బు లేదు' అని మగన్‌లాల్ గాంధీ నాకు నోటీ సిచ్చెను. 'అటు లగుచో మనము మాలగూడెమునకు తఱలుదు' మని చల్లగా నేను ప్రత్యుత్తరించితిని.

నా కిట్టి సంకటములు కలుగుట కిది మొదటితూరి కాదు. కాని పలుమాఱులు చిట్టచివరనిముసమున నాకు సాయము దొరకెను.

మగన్‌లాలు నాకు నోటీ సిచ్చిన కొలఁదినాళ్లలో నొకనాఁటి ప్రొద్దున పడిగా పరువెత్తికొని వచ్చి యొకకుఱ్ఱఁడు—'వెలుపట నొక మోటారు నిలుచఁబడి యున్నది. ఒక సేఠు మిమ్ము పిలువ మన్నాఁడు.' అనెను. నేను మోటారుకడకు వెళ్లితిని. 'ఆశ్రమమునకు కొంచెము

సాయము చేయఁదలఁచితిని. తాము స్వీకరింతురా?' అని యా సేఠు న న్నడిగెను. 'తప్పక స్వీకరింతును, ఇపు డట్టిది చాల నావశ్యకము' అని నే నంటిని.

'నేను రేపుప్రొద్దున ఈవేళకే ఇచటికి రాఁగలను. మీరు ఆశ్రమమునసే యుందురా?' అని సే ఠడిగెను. 'ఉందు'నని నే నంటిని. సేఠు వెళ్లెను. మఱునాఁడు సరిగా ఆసమయమునకే మోటరు 'బంయి' మనెను. బాలకులు నాకీవార్త తెచ్చిరి. సేఠు లోపలికి రాలేదు. నేనే వెలుపలికి వెళ్లితిని. అతఁడు ౧౩౦౧౧ రూపాయల నోట్లు నాచేతికిచ్చి మాటాడకుండ వెళ్లిపోయెను. నే నీసాయమును కలలోనేని తలపోయ లేదు. అతఁడు ధర్మము చేసిన పద్ధతియు ఆశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఆయన యెపుడును ఆశ్రమమునకుఁగూడ రాలేదు. నేను వారి నొకతూరియే చూచియున్నటులు గుఱుతు. ఆశ్రమములోనికి వచ్చుటా లేదు, అడుగుటా, నుడుగుటా లేదు. సొమ్మిచ్చి బయటివాఁడు బయటనుండియే నిష్క్రమించెను. ఇట్టి సంఘటన చూచుట నాకిదే మొదలు. ఈసాయమువలన మాలగూడెమునకు పోవు నాలోచన మాఁగిపోయెను. ఈ సాయముతో నొక యేఁడాదివఱకును పరవాలే దనుకొంటిమి.

వెలుపలవలెనే యాశ్రమములోపలఁగూడ నలజడి యారంభమాయెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో అస్పృశ్యులు మాయింటికి వచ్చుటయు, ఉండుటయు, భుజించుటయు వాడుకయేగాని యిపు డాశ్రమమునందు వారిని సాక్షాత్తు ప్రవేశపెట్టుకొనుట నాభార్య మొదలగు స్త్రీలకింపితము కాలేదు. దానీబహేనునెడల మావారికి తిరస్కారము లేకున్నను ఔదాసీన్యము కల దని తీక్ష్ణ మయిన నా నయనశ్రవణములకు గోచర మాయెను. ఆర్థికసాహాయ్య మడుగంటిన నా కంత

చింతయు, భీతియు లేకుండెను గాని యీ గృహకల్లోలము దుస్సహ మాయెను. దానీబహేను అంద ఱాఁడువారింటిదే. దూదాభాయి చదువులో సామాన్యుఁడే కాని మంచి వివేకముకలవాఁడు. అతని యోర్పునకు నే సంతసింతును. అతని కపుడపుడు క్రోధము కలుగుచుండెడిది కాని యతని సైరణ నన్నాకర్షించుచుండును. చిన్న చిన్న యవమానములను సైరింపుమని నేను దూదాభాయికి చెప్పఁగా నతఁ డంగీకరించుటయే గాక దానీబహేనునుగూడ సైరింపు మని ప్రేరించుచుండువాఁడు.

ఈ కుటుంబము చేరుటవలన నాశ్రమము చాల పాఠములు నేర్చుకొనెను. మొట్టమొదటనే మే మాశ్రమమునం దస్పృశ్యత లేదని చాటితిమి కావున మాపని సరళ మాయెను. మే మిటులు చాటి చెప్పినను, ఆశ్రమవ్యయ మధిక మగుచున్నను దీనిని పోషించువారు ప్రధానముగా సనాతనమతావలంబకు లగు హిందువులే కావున నస్పృశ్యత పునాదులు జఱజఱ లాడిపోయె నని స్పష్ట మాయెను. ఇందులకింకను చాల ప్రమాణము లున్నవి. కాని మేము అస్పృశ్యులతో నన్నపానము లాచరించు చుంటి మని తెలిసియు హిందువులు మాకు సాయము చేయుచున్నారు. వారు తమను సనాతన మతావలంబులనుగాఁ దలఁచుచున్నారు. ఇది యేమంత తక్కువ ప్రమాణమా?

ఈ యస్పృశ్యతను గుఱించియు, దీనికి సంబంధించి కలిగిన సూక్ష్మములగు చిక్కులనుగుఱించియు, తలవని తలంపుగా వచ్చిపడిన కష్టముల నతిక్రమించుటను గుఱించియు, సత్యశోధనమునకు సంబంధించిన వివిధ విషయములను గుఱించియు తెలుపవలసియున్నను ప్రకృతము తెలుపకుండఁ బోవుటయు ముందు ప్రకరణములలోఁగూడ నీ దోష మెంతయో కొంత యుంచుటయు తటస్థించుచున్నది. దీనికి

నేను ఎగచుచున్నాను గాని యిది తప్పదు. కొన్ని ముఖ్యవిషయముల నే నిందు విడనాడవలయును. ఏలన: ఈ నాటకమునందలి చాల పాత్రములు జీవించియున్నవి. వీని సమ్మతిని గైకొనక వీనికి సంబంధించిన విషయములను వ్రాయుట యుచితమయిన పని కాదుగదా! 'పోనీ, వానిసమ్మతి గొనరాదా?' యని యనవచ్చునుగాని ఆయాయీ ప్రకరణములు వ్రాయుతఱి వానివానికి సంబంధించిన సంగతులు వానివానికిఁ బంపి సంస్కరణముచేయించి, చీటికి మాటికి వాని సమ్మతులు గైకొనుట యసంభవము మాత్రమే కాక యీ యాత్మకథ హద్దుగూడ నతిక్రమించిన పని యగును. కావున నీశిష్టభాగము సత్యశోధకున కెఱుఁగఁజేయవలసియున్నను సంపూర్ణముగా నెఱుఁగఁజేయఁ జాలనని వెఱగొందుచున్నాను. ఇటు లయ్యు యీశ్వరేచ్ఛ యున్నచో నీ కథను నాన్ కో ఆపరేషన్ రోజులవఱకు లాఁగుకొని రావలయుననియే ఆశించుచున్నాను.

౧౧

గిరిమిటుపద్ధతి నెత్తివేయుట

ఆదిదశలోనే మిడుతపాటున్న చండముగా తోలుదోలుతనే యాంతర బాహిర ఝంఝామారుతములలోఁ జిక్కికొని బయటఁబడిన మాయాశ్రమపు ముచ్చట ముగించి గిరిమిటియాల సంగతి కొంచెము విచారింపవలసిన సమయ మాసన్న మయినది. అయిదేండ్లు గాని, అంతకు లోపుగాఁగాని పని చేయుటకు కరారునామా వ్రాసి యిచ్చి హిందూదేశము విడనాడి పోయినవారు గిరిమిటియాలు. నేటాలులో గిరిమిటియాలమీఁద వేయఁబడిన మూఁడుపవునుల తలపన్ను ౧౯౧౪ సంవత్సరమున తీసివేయఁబడెను. కాని యీపద్ధతి యింకను ఆఁపివేయఁబడలేదు. ౧౯౧౬ సంవత్సరమున పండిత మదనమోహన మాలవ్యాలు ఇంపీరియల్ లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో ఈవిషయమును గురించి ప్రసంగించిరి. లార్డు హార్డింజుగారు ఈ ప్రస్తావము నంగీకరించిరి. 'సార్వభౌములు సమయము వచ్చినపుడు ఈపద్ధతి నెత్తివేయుమని నాకు సెలవిచ్చిరిగాన తఱి వచ్చినపు డెత్తివేయుదు' నని లార్డు హార్డింజుగా రుద్ఘోషించిరి. అస్పష్టమగు నీవాగ్దానమున కిండియా తృప్తిపడఁజాలదుగాన దీనిని వెంటనే యెత్తివేయింపవలయు నని నేఁ దలఁచితిని. హిందూదేశ మిన్నాళ్లనుండియు నీపద్ధతిని 'బహుపరాకు గా' సైరించుచు వచ్చుచుండెను. ఇపుడు హిందూదేశము కొంచెము కన్ను తెఱచెనని నే ననుకొంటిని. కొందఱు మిత్రులతో సంప్రతించితిని; పత్రికలలో వ్రాసితిని. వెంటనే తీసివేయుటయే యందఱకును

అభిమత మని గ్రహించితిని. దీనియెడ సత్యాగ్రహమున కేమేని ప్రసక్తి కలదా? ప్రసక్తి కల దనుటలో నా కేమియు సందియము లేదు కాని దీని నెటు లుపయోగింప వలయునో అది తెలియలేదు.

ఈలోపుగా వైసరాయిగారు 'సమయము వచ్చినపుడు' అను మాటల కర్థమును విప్పిచెప్పిరి. 'ఈపద్ధతికి బదులు మఱియొకపద్ధతిని ప్రవేశపెట్టుటకు సరియగు సమయము చిక్కఁగనే ఈపద్ధతి తీసివేయఁబడు'నని వైసరాయిగారు ప్రకటించిరి. పిదప ౧౯౧౭ సాలున ఫిబ్రవరిలో వెంటనే యీపద్ధతిని తొలఁగించుటకు బిల్లును మంజూరు చేయుఁడని ఇంపీరియల్ లెజస్లెటివ్ కౌన్సిలులో పండిత మదన మోహన మాలవ్యులు వైసరాయిగారి నడిగిరి గాని వారు నామంజూరు చేసిరి. నే నీవిషయమును హిందూదేశమునం దంతటను ప్రచారము చేయ నారంభించితిని.

హిందూదేశ మంతయు తిరుగుటకుముందు వైసరాయిగారిని చూచుట మే లని తలఁచితిని. నేను వారిదర్శనమునకు దరఖాస్తు పెట్టుకొంటిని. వెంటనే అది అంగీకరింపఁబడెను. వైసరాయిగారి కిపుడు మి. మేఫీ మంత్రి. అతఁ డిపుడు సర్ జాన్ మేఫీయాయెను. నాకు మి. మేఫీతో గాఢపరిచయ మొదవెను. లార్డు ఛెమ్స్‌ఫర్డుగారును, నేనును ఇష్టపూర్తిగా మాటలాడితిమి గాని వారు నిక్కచ్చిగా నే మాటయుఁ జెప్పరయిరి. కాని వారు తప్పక సాయము చేయుదురని నే నాశ పెట్టుకొంటిని.

నాత్రిప్పటకు బొంబాయి మొదలు. జహాంగీరు పిటిట్‌గారు సభను జరపించు భారము వహించిరి. ఇంపీరియల్ సిటిజన్‌షిప్ అసోసియేషనువారి తరపున సభ యాయెను. కార్యనిర్వాహకవర్గమువారు

తీరుమానముల ముసాయిదా వ్రాయుటకు సమకూడిరి. డాక్తరు రీడ్, సర్ లల్లూభాయి శామలదాస్, మి. నటరాజన్ వగైరాలును, పిటిట్ గారును అప్పుడు ఉండిరి. 'ఎప్పుడీపద్ధతి నెత్తివేయుదురని సరకారు వారి నడుగవలయును?' అను చర్చవచ్చెను. 'వీలయినంత త్వరలో', నని యొకరును '౩౧వ జులైనాఁ డెత్తివేయవలయు' నని మఱియొకరును 'వెంటనే యెత్తివేయవలయు' నని మఱియొకరును గవర్నమెంటు వారి నడుగవలెనని వారు వారు సూచించిరి. '౩౧వ జులైనాఁడు' అను మాట నాది. ఏదో యొక తేదీని నిష్కర్ష చేయుచో ఆనాఁటికి గవర్నమెంటువా రేమియుఁ జేయకున్నయెడల పై పని మనము విచారించుకొనుటకు వీలు కలుగు నని నా యభిప్రాయము. 'వెంటనే' అను మాట లల్లుభాయిగారిది. '౩౧వ జులైకంటె వడిగా కావలయు నని నాయుద్దేశము' అని లల్లుభాయిగా రనిరి. 'వెంటనే' అను మాట లోకులకు సరిగా అర్థము కాదని నేను తెలిపితిని. లోకులచే నేదేని పని చేయింపవలసివచ్చుచో నిశ్చయార్థ బోధకమగు పదమునే వాడవలయును. 'వెంటనే' యనుదాని కెవనికి తోఁచినటులు వాఁ డర్థము చెప్పికొనుచుఁ బోవును. గవర్నమెంటువా రొకయర్థము చెప్పుదురు; లోకు లింకొక యర్థము చెప్పుదురు. ౩౧వ జులై యనునెడల నిఁక నర్థభేదము పొసఁగదు. ఆ తేదీకి గవర్నమెంటువా రేమియుఁ బరిష్కరింపనిచో మనపనిని మనము చేసికొనుటకు వీలు కలుగును' అని నేనంటిని. డాక్టరు రీడుగారు దీని శక్తిని వెంటనే గ్రహించిరి. లల్లుభాయిగారికిఁ గూడ తుద కిది రుచించెను. కడపట ౩౧వ జులై నిర్ధారింపఁబడెను. హిందూదేశమంతటను ఈరీతిగనే సభలు జరిగెను.

బొంబాయినుండి శ్రీమతి జాయజీ పిటిట్ గారి ప్రోద్బలమున స్త్రీల డెప్యుటేష నొకటి వైసరాయిగారికడకు వెళ్లెను. బొంబాయి

నుండి వెళ్లినవారిలో లేడీ తాతా, స్వర్గీయుడిల్ శాద్ బేగమ్, మొద లగువారు కలరు. అందఱ పేరులును నాకిపుడు గుర్తు లేవు. ఈడెప్యు టేషనునలన చాల పని యాయెను. వైసరాయిగారు ఆశాజనకమగు ప్రత్యుత్తర మొసఁగిరి.

నేను కరాచీ కలకత్తా మొదలగు చోటులకు వెళ్లితిని. ప్రతి చోటను పెద్దపెద్ద సభ లాయెను. ప్రతియోలగమునను ఉత్సాహము పిక్కటిల్లెను. మొదట నే నిది తలపెట్టినపు డింతింత సభలు జరుగ ననియు, నిందఱు గుమిగూడుదు రనియుఁ దలఁప లేదు.

ఆదినములలో నే నొంటరిగనే ప్రయాణము లొనరించుచుం టిని. దాన నలౌకికములగు ననుభవములు చేకూరెను.

సి. ఐ. డి వారు వెన్నంటి యుండెడివారు కాని వీరితో జగ డము పెట్టుకొనుటకు నాకు జరూరు లేదు. నాకడ రహస్య మేమియు లేదు గాన నన్ను కష్టపెట్టవలసిన పని వారికి లేదు. వారిని కష్ట పెట్టవలసిన పని నాకును లేదు. సౌభాగ్యవశమున నాకపుడు మహాత్మ ముద్ర లేదు. కాని నన్నెఱిఁగినచోట మహాత్మఘోష లేకపోలేదు. ఒకతూరి నేను రైలులో పోవుచుండఁగా చాలస్టేషనులలో 'సి. ఐ. డీ.'లు నాటికెక్కట్టు చూడవచ్చి నెంబరు వేసికొని కొంచెము గోలచేసిరి. వారడిగిన ప్రశ్న లన్నిటికిని నేను నడిగనే సమాధాన మిచ్చుచువచ్చితిని. నాతోడి బాటసారు లందఱును నన్నొక సాధువుగనో, ఫకీరుగనో పరిగణించిరి. ప్రతి స్టేషనునందును నన్నిటులు కలవరపఱచుటచే బాటసారులు సి. ఐ. డి. వారిని తిట్టుచు 'పాప మీసాధువును వృథాగా నేల కష్టపెట్టుచున్నా' రని తిరుగఁబడి నాదెసఁజూచి 'ఈ బద్ మాషులకు టికెట్టు చూపవల' దని నాకుఁ జెప్పిరి.

౧౧ గిరిమిటు పద్ధతి నెత్తివేయుట

'టికెట్టు మాపుట నా కేమియు కష్టము కాదు. వారు వారి విధిని చేసికొనుచున్నారు.' అని నేను నా బాటసారులకుఁ జెప్పితిని. బాటసారులకీ నామాట తృప్తిగా లేదు. వారికి నాపై చాల దయ గలిగెను. నిరపరాధుల నెందుల కిటులు హైరాణ పెట్టవలయు నని వారు ప్రతిఘటించిరి.

సి. ఐ. డి. వారి బాధకంటె జనసమూహపు బాధయే నా కెక్కుడనిపించెను. లాహోరునుండి డిల్లీకి పోవుచు గుంపుల త్రొక్కిడిచే పడరాని పాట్లు పడితిని. నేను కరాచినుండి కలకత్తాకుఁ బోవుచుంటిని. నడుమ లాహోరులో రైలు మార్చుకొనవలయును. నాకు రైలులో చోటెచ్చటను దొరకలేదు. బలము గలవారికే చోటు. తలుపులు బిగించుచో జనులు కిటికీలనుండి లోపలికి దూఱుచుండిరి. నేననుకొన్న నాఁటికి కలకత్తా చేరి తీఱవలయును. ఈ రైలు దాఁటిపోవుచో నేననుకొన్న నాఁడు దాఁటిపోవును. నా కిఁక చోటు దొరకు ననునాశ యుడిగెను. ఎవరును నన్ను లోనికి రానీయలేదు. నేను వెతకుకొనుచుండఁగా నొక పోర్టరు, పండ్రెండణా లిచ్చుచో మీకు చోటు చూపింతు ననెను. 'చోటు చూపించుచో తప్పక పండ్రెండణా లిత్తు' నంటిని. అతఁడు కనఁబడినవారి చేతులు కాళ్లుపట్టుకొని నాకు చోటు చేయుటకు బతిమిలాడెను కాని యెవరు నంగీకరింపరయిరి. రైలు బయలుదేఱువేళ యాసన్నమాయెను. ఇంతలో నొక బాటసారి— 'ఇచట చోటు లేదు గాని అతనిని లోనికిఁ ద్రోయుము. అతఁ డిచట నిలుచుండవలయును.' అని యనెను. 'మీకు సమ్మతమేనా' యని పోర్టరు నన్నడిగెను. 'ఆ, సమ్మతమే, లోనికిఁ ద్రోయు' మని నే నంటిని. అతఁడు నన్నెత్తి కిటికీనుండి లోనికిఁ ద్రోసెను. ఈ రీతిగా నేను లోపలఁ బడితిని. పోర్టరు పండ్రెండణాలు సంపాదించుకొనెను.

నా కది కాళరాత్రి. బాటసారు లందఱును పెట్టెలలో కూరుచుండిరి. పై బల్లకు గల గొలుసును పట్టుకొని రెండుగంటలు నిలువఁబడితిని. 'ఇంతవఱకును కూర్చుండవే' మని నడుమనడుమ బాటసారులు నన్ను దబాయించుచుండిరి. 'కూర్చుండుటకు చోటు లే'దని వారిని సమాధానపఱచుచుంటిని గాని నేనిటుల నిలువఁబడుట వారికి సమ్మతముగా లేదు. వారు కాళ్లు నిగుడఁజన్నుకొనియే పరుండిరి. వారు నన్ను కూర్చుండుమని దబాయించినకొలఁదియు నేను మిగులశాంతితో సమాధానము చెప్పుచుంటిని. దీనితో కొంచెము వారు శాంతించిరి. వారిలో నొకరు నాయూరుపేరు లడిగిరి. నాపేరు వినఁగనే వారు నొచ్చుకొని క్షమాపణ చెప్పి చోటుచేసిరి. శాంతికి ఫలము నాకప్పుడు కానవచ్చెను. నా కా సమయమునకు చాలి వచ్చెను. నా తల గిర్రున తిరుగుచుండెను. కూర్చుండవలసిన సమయమున కీశ్వరుఁడు సరిగా చోటుచూపెను.

ఈ ప్రయాసతో అనుకొన్న నాఁటికి కలకత్తా చేరితిని. కాసింబజారు మహారాజుగారు నా కాతిథ్య మిచ్చిరి. వారే కలకత్తాసభ కధ్యక్షులు. కరాచీలోవలెనే కలకత్తాలోఁగూడ నుత్సాహమునకు మేర లేకపోయెను. అచటికి కొంద ఱాంగ్లేయులుగూడ వచ్చిరి.

30వ జులై రాకమునుపు కూలిపద్ధతి తీసివేయఁబడియె నని సరకారువారు చాటిరి. ౧౯౧౮ సాలున దీనిని తీసివేయుఁడని మొదట నేను దరఖాస్తు చేసితిని. సర్ డబ్ల్యు. డబ్ల్యు. హంటర్‌గారు 'సెమి-స్లేవరీ' యని పేరుకొన్న యీ కూలిపద్ధతి యెప్పుడో కూలిపోవు నని నే నాశించితిని. ౧౯౧౮వ సాలున ప్రారంభమయిన యీపనికి పలువురు సాయము చేసిరిగాని యీతూరి ఇది సఫలమగుటకు పలువుర

సాయముతోపాటు సత్యాగ్రహముకూడ సమ్మిళితమయి యున్నదని చెప్పక తప్పదు.

ఆనాఁటి ప్రచారమును, దాన పాలుగొనినవారి పనులను ఎఱుఁగఁ గోరువారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా-సత్యాగ్రహేతిహాస మారయుదురుగాక!

౧౨

నీలిమందు డాగు

చంపారణ్యము జనకుని రాజ్యములోనిది. చంపారనులో మామిడితోఁటలవలెనే ౧౯౧౭ సాలువఱకు నీలిమందుతోఁట లుండెడివి. అచటి రైతులిరువదిపాళ్లలో మూడుపాళ్ల నేలయందు కామందుకు నీలిమందు వేసి తీరవలయు నని లా కలదు. దీని కచట 'తీన్ కథియా' అని పేరు. ఇరువది కథా లనుచో నొక ఎకరము. ఇందు మూడు కథాలలో నీలిమందు వేసి తీరవలయును. ఈ రీతిగా నిది 'తీన్ కథియా' అని ప్రసిద్ధ మాయెను.

చంపారను వెళ్లక మునుపు నాకు దాని పేరే తెలియదు. నీలిమందచట పండింపఁబడునని అసలే తెలియదు. నేను నీలిమందు పొట్లములను జూచియుంటిని గాని నీలిమందు చంపారనులో తయారగు ననియు, నచట వేలకొలఁది రైతు లిడుమలఁ గుడుచుచున్నా రనియు ఎఱుఁగను.

రాజకుమారశుక్ల యనునతఁడు చంపారనులో నొక రైతు. అతనికి చాలఁ గష్టములు సంభవించెను. తనవలెనే కష్టము లనుభవించుచున్న రైతు లందఱి కష్టములను పోఁగొట్టుట కతఁడు ప్రయత్నము చేసెను. కాన నీ నీలిమందువలన నంటిన డాగు కడిగివేయ నుత్సాహ మినుమడించెను.

౧౨ నీలిమందు డాగు

నేను కాంగ్రెసుకు లక్నో వెళ్ళినపు డితఁడు నన్ను పట్టుకొనెను. మా కడగండ్లన్నియు వకీలుబాబు మీకుఁ జెప్పఁగలఁడని యతఁడు నన్ను చంపారణ్యమున కాహ్వానించెను.

ఈ వకీలుబా బెవరో కారు; చంపారనులో నాకు ప్రియసహచరుఁడును, బిహారునందు సేవాజీవనమున కాయువుపట్టును అగు బ్రజకిశోరబాబు. రాజకుమార శుక్ల యితనిని నా గుడారములోనికిఁ దీసికొని వచ్చెను. ఇతఁడు నల్లని ఆల్పాకా చొక్కాలాగులు తొడుగుకొని యుండెను. ఇతఁడు నాదృష్టి నాకర్షింపలేదు. వీరు నిజుపేదలగు రైతుల డబ్బు కొల్లగొట్టు నొక వకీలుదొరగా రయియుందు రని తలఁచితిని.

ఇతఁడు చంపారనునుగుఱించి కొలఁదిమాటలు చెప్పఁగా విని 'కనులారఁ జూడక నేను నాయభిప్రాయ మేమియును జెప్పఁజాలను; మీరు కాంగ్రెసునం దీ విషయమును ముచ్చటింపుఁడు; నేఁటికి నన్ను విడిచిపెట్టుఁ' డని నేను నా రివాజుచొప్పున బదులు చెప్పితిని. రాజకుమారశుక్ల కాంగ్రెసు సాహాయ్య మర్థించెను. బ్రజకిశోరబాబు చంపారనునుగుఱించి కాంగ్రెసులో మాటలాడెను. వారి ప్రస్తావము సర్వజనాంగీకారమును బడసెను.

రాజకుమారశుక్లకు సంతోషము కలిగెనుగాని యింతటితో నే యంతయు సిద్ధించె నని యతఁడు తలపోయలేదు. 'స్వయముగా మీరు చంపారను వచ్చి యచటి రైతుల కడగండ్లు చూడవలయు' నని యతఁడు నన్నుఁ గోరెను. 'నేను నాసంచారములో నచటికి రాఁగలను, ఒకటి రెండు నా ళ్లుండఁగల' నని నే నంటిని. 'మీ రొక్కనాఁ డుండినఁ జాలును, కష్టము లన్నియు మీకుఁ దెలిసిపోవు' నని రాజకుమార శుక్ల యనెను.

లక్నోనుండి కాన్‌పూరు వెళ్లితిని. రాజకుమార శుక్ల అచట ప్రత్యక్షము. 'చంపారణ్యా మిచటికి దాపు, ఒకదినము మాకు సెల వొసంగుఁడని యతఁ డనియెను. 'ఈతూరి రాఁజాలనందులకు నన్ను క్షమింపుఁడు, ఇంకొకతూరి నేను తప్పక రాఁగల నని బాస యిచ్చు చున్నా'నని నన్ను నే బంధించుకొంటిని.

నే నాశ్రమమునకు మరలితిని. రాజకుమార శుక్ల నా వెనుక వెనుకనే హాజర్. 'ఏదో యొక తిథి నిర్ణయించి తెలుపుఁ' డని యతఁడు కోరెను. 'ఫలానా తేదీకి నేను కలకత్తా వెళ్లుదును, న న్నచటఁ గలిసికొని తీసికొనిపొం' డని నే నంటిని. ఎచటికి వెళ్లవల యునో, యేమి చేయవలయునో, యేమి చూడవలయునో నా కేమియుఁ దెలియదు. నేను కలకత్తాలో భూపేన్ వసుగారి యింటిలో కాలు పెట్టకముందే సర్వవ్యాపకుఁ డగు రాజకుమారశుక్ల యచట నా కొఱకు కనిపట్టుకొని యుండెను. అనక్షరాస్యుఁడును, అకలుషితుఁ డును, పట్టుదలగల యీ రయితు న న్నీరీతిగా లోఁగొనెను.

౧౯౧౭వ సాలు మొదట కలకత్తానుండి మే మిరువురమును బయలుదేఱితిమి. మే మిరువురమును ఈడుజోడుగను, రయితులమూఁగను చూపట్టుచుంటిమి. నా కే రైలెక్కవలయునో తెలియదు. అతఁడు నన్ను బండికడకుఁ గొంపోయెను. మే మిరువురము నొకబండిలోనే కూరుచుంటిమి. ప్రొద్దున పాట్నాలో దిగితిమి.

పాట్నా నాకుఁ గ్రొత్త. బస చేయుటకు నా యెఱిఁగిన వా రెవరును అచట లేరు. కల్ల కపట మెఱుఁగని రయితు గావున రాజ కుమారశుక్లకు పాట్నాలో నే కొంచెమో పలుకుబడియుండక పో దని నేఁ దలఁచితిని. రైలులో నితనిని గుఱించి కొంచెము నాకుఁ

తెలియనాయెను. పాట్నా దిగిన తరువాత యితని సంగతి యంతయు తెలిసిపోయెను. అతఁడు శుద్ధ-అమాయికుఁడు. తనకు మిత్రులనుకొనిన వకీళ్లితనికి మిత్రులు కారు. పైఁగా రాజకుమారశుక్ల వారి కాశ్రితునివలెఁ దోఁచెను. ఇట్టి రయితు-క్లయింట్లకును, వకీళ్లకును వర్షర్తువునందలి గంగయంత యంతరము.

రాజకుమారశుక్ల నన్ను రాజేంద్రబాబుగారి యింటికిఁ గొం పోయెను. అతఁడు పూరికో, యింకొక యూరికో వెళ్లెను. బంగళాలో నొక రిద్దరు నవుకరులుండిరి. కొంచెము తినుబండము నాకడ నుండెను. నాకు ఖర్జూరము కావలసిరాఁగా పాప మాశుక్ల బజారునుండి తెచ్చి పెట్టెను.

బిహారునందు అస్పృశ్యతను గూర్చి చాల పట్టుపల. నాజాతి యేదియో యచటి నవుకరులకుఁ దెలియదు. వారు నీరుతోడుచుండఁగా నేను నీరు తోడుకొనుటకు వీలులేదు. నా నీటిబొట్లు వారిమీఁదఁ బడినచో వారి కపవిత్రత యంటుకొనును. రాజకుమారశుక్ల లోపలి మఱుఁగు దొడ్డిలోనికి దారి చూపెనుగాని అచటి నవుకరులు బయటి మఱుఁగు దొడ్డిని వ్రేలితోఁ జూపిరి. ఇట్టి యనుభవములు నాకు వేనవేలాయెనుగాన వీరి చేఁతలకు నాకక్కజముగాని, రోషముగాని కలుగలేదు. పాప మానవుకరులు తమ విధిని చేసికొనుచుండిరి. మరియు రాజేంద్రబాబుగారి కది సమ్మతమని వారి యభిప్రాయము. విచిత్రములగు నిట్టి యనుభవములవలన రాజకుమారశుక్లయెడల నాకు సదుద్దేశము పెంపొందెను. మరియు నతని విషయమంతయు చక్కఁగాఁ దెలిసెను. రాజకుమారశుక్ల నాకు మార్గదర్శకుఁడు కాఁజాలఁడని తెలిసికొని పాట్నానుండి లగాములు నాచేతిలోనే యుంచుకొంటిని.

౧౩

బిహారువారి మంచితనము

లండనులో మౌలానా మజహరుల్ హక్కుగారును నేనును సమకాలికులము. మరల ౧౯౧౫ సాలున బొంబాయిలో కాంగ్రెసునందు కలిసికొంటిమి. అపుడు వారు ముస్లిమ్‌లీగున కధ్యక్షులు. అపుడు వారు మా ప్రాంత చెలిమిని గుఱుతుచేసి 'పాట్నాకు వచ్చినపుడు మా యింటికి తాము దయచేయవలయును' నని నన్నాహ్వానించిరి. దీనిని నేనాధారముగాఁ గొని 'నేను వచ్చియున్నటు' లొకచీటిని వారికి వ్రాసి పంపితిని. నా వచ్చిన పనినిగూడఁ అందు దెలిపితిని. వారు వెంటనే మోటరుకారు వేసికొనివచ్చి నా కాతిథ్య మొసఁగిరి. ఇందులకు నేను వీరికి ధన్యవాదము లొసఁగి 'మేము చేరవలసిన తావునకు మొదటి రైలులో మమ్ము పంపవలసిన' దని కోరితిని. నావంటి సరి క్రొత్తవానికి రైల్వేగైడుతో పని నెట్టదు. వీరు రాజకుమారశుక్లతో మాటాడి సంగతి సందర్భములను దెలిసికొని 'మీరు ముందుగా ముఝుప్ఫర్‌పూరు వెళ్లవలసియుండు' నని యనిరి. నాఁటి సాయంకాలమే ముఝుప్ఫర్‌పూరున కొక రైలు పోవును. వీరు మమ్మా రైలులో పంపివైచిరి. అపు డచట ఆచార్య కృపాలినీగా రుండిరి. నేను హైదరాబాదా వెళ్లిన నాఁటనుండియు వీరి నెఱుఁగుదును. వీరి త్యాగమును గూర్చియు, వీరి ప్రమితజీవనమును గూర్చియు, వీరి ధన సాహాయ్యమున తాము నడిపించు నాశ్రమమును గూర్చియు డాక్టరు చో ఇశ్వరాముగారు చెప్పియుండిరి. వారు ముఝుప్ఫర్‌పూరు నంపలి

౧3 బిహారువారి మంచితనము

గవర్నమెంటు కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగా నుండిరి. నేను వెళ్లునప్పటికి ఆ పదవిని విసర్జించిరి. నేను వారికి తంతి యిచ్చితిని. రైలుచటికి నడిరేయిని జేరినను వీరు విద్యార్థిమండలితో వచ్చిరి. వీరి కచట నిల్లు వాకలి లేదు. ప్రొఫెసరు మలకానీగారియింట వారి విడిది. వీరు నన్నుఁగూడ నా విడిదికే తీసికొనిపోయిరి. ఆ కాలములో గవర్నమెంటు ప్రొఫెసరొకఁడు నాబోటివానికి తనయింట నాతిథ్య మొసఁగుట చాల నసాధారణ మగు విషయము.

కృపాలినీగారు బీహారుదీనదశనుగూర్చియు, విశేషించి తిరహుత్ డివిజను దీనదశను గుఱించియు తెలిపి నే ననుకొనిన పని యెంత కఠిన మయినదియుఁ జెప్పిరి. వారికి బిహారువారితో గాఢపరిచయము కలదు. నావచ్చిన పనియంతయు కృపాలినీగారు బిహారువారికిఁ జెప్పియే యుంచిరి. ప్రొద్దున కొందఱు వకీళ్లు నాకడకు వచ్చిరి. వీరిలో రామనవమీప్రసాదుగారి పేరు నా కింతవఱకును గుర్తే. వారి పట్టుదలయే దీనికి కారణము.

వీ రిటు లనిరి: 'మీరు ఇచట నుండురేని, అనఁగా ప్రొఫెసర్ మలకానీగారి గృహమునం దుండురేని, మీ తలపెట్టిన పని సాగదు. మీరు మాలో నొకరియింట విడిది చేయవలయును. ఇచట గయాబాబు పేరుపడ్డ వకీలు. వారి యింట మీరు బసపెట్టుట మంచిది. నేను వారి తరఫున మి మ్మాహ్వానించుచున్నాను. మాకు సరకారువారనినచో చాల భయము. కాని మాకు చేతనయినంతసాయము మేము చేయఁగలము. రాజకుమారశుక్ల చెప్పిన మాటలు చాలవఱకు నిక్కువము. మా నాయకులు నేఁ డిట లేకుండుట దౌర్భాగ్యము. బ్రజకిశోర ప్రసాదుగారికిని, రాజేంద్రప్రసాదుగారికిని తంతి యిచ్చితిని. వారు తప్పక రాఁగలరు.. మీకుఁ గావలసిన యానుపానములన్నియు వారు

చెప్పుదురు. మీకు సాయము చేయుదురు. దయ యుంచి తాము గయాబాబుగారి యింటికి రావలయును.'

ఈ మాటలకు నేను ఉబ్బుబ్బిన వాడ నయితిని. నా విడిదికలన గయా బాబు స్థితి విషమ మగునేమోయని వగచితిని గాని గయాబాబే విషయ మున నన్ను నిశ్చింతుని గావించెను.

గయాబాబుగారి యిల్లు చేరితిని. వారును, వారి కుటుంబము నందలివా రందఱును నాపై ప్రేమ గుమ్మరించిరి.

వ్రజకిశోరబాబు దరభంగానుండియు, రాజేంద్రబాబు పూరీ నుండియు వచ్చిరి. వ్రజకిశోర ప్రసాదు నేను లక్నోలోఁ జూచిన వ్రజకిశోర ప్రసాదుకాఁడు. బిహారీల నమ్రత, నిరాడంబరత, యోగ్యత అసాధారణమగు విశ్వాసమును ఇతనియందు మాచి నే నుప్పొంగి పోతిని. వ్రజకిశోరబాబునెడల వకీళ్లందఱకును గల గౌరవము చూడఁగా నా కానందాశ్చర్యములు కలిగెను.

నాఁటినుండియు నాకీ వకీలు మండలితో స్నేహము నెల కొనెను.

వ్రజకిశోరబాబు నాకచటఁ గల విషయము లన్నియుఁ దెలి పెను. అతఁడు పేదలపాలిటి వకీలు. పేదలకేసు లపుడు రెండుండెను. పేదల కేసేదియేని గెలిచినయెడలఁ దానీ పేదల కేకొంచెమో యుప కరించినటు లతఁ డెంచుకొనును. కొన్నిమాఱులు ఇట్టి వానియందును అసాఫల్య మొందవును. ఇట్టి బీదరయితుల కడనుండి యితఁడు ఫీజు గైకొనుచుండెను. త్యాగశక్తి కలవారలయ్యును వ్రజకిశోర రాజేంద్ర బాబులు ఫీజు గొనుటలో సంకోచము లేనివారే, 'ఫీజు పుచ్చుకొననిచో మా సంసార మెట్టులు నడచును? మరియు నీ సేవవారికి తగినంత

సాయము మే మెటులు చేయఁగలము?' అని వీరి వాదము. వీరి ఫీజును, బంగాళ్-బిహారు దేశముల బారిస్టరుల ఫీజును వినఁగా నాగుండె చెదరెను.

సలహా యిచ్చుటకు ఘలానావారు ౧౦౦౦౦ రూపాయలు పుచ్చుకొని రని నాకుఁ దెలిసెను. ఏకేసులోను నాలుగంకెలకు తక్కువ విన లేదు.

ప్రేమపూర్వకమయిన నా నిషేధము సహేతుకమని వారు గ్రహించిరి. నా మాటలకు వారు వెడ అర్థము చెప్పలేదు.

ఈ కేసు లన్నియు నవగతము చేసికొని నే నిటు లంటిని: 'కోర్టుల కెక్కినందువలన నేమియు ప్రయోజనము లేదని నాకు తెల్ల మగుచున్నది. ఇట్టి కేసులకు కోర్టులలోఁ గలుగు మేలు కొలఁది. ప్రజ లింతగా విఱిగిపోయి భీతు లయి యున్నతఱి కోర్టులు నిరుపయోగ ములు. లోకులకు భయము పోఁగొట్టుటయే సరియగు మందు. తీన్‌కఠియా పోవునంతవఱకు మనము నిదుర పోవరాదు. నేను రెణ్ణాళ్లను కొని వచ్చితిని. కాని విచారించి చూడఁగా నిది రెండేండ్లపని. అక్కఱ పట్టినచో రెండేండ్లుగూడ నేను పని చేసెదను. నాకు చేయవలసిన పని తెలిసెను. కాని మీసాయము వలయును.'

రాజకిశోరబాబు నిశ్చితమనస్కుఁ డని నేను గ్రహించితిని. ఇతఁడు శాంతితో నిటులు జవాబు చెప్పెను: 'మేము చేయఁ గలంత సాయమును చేయుదుము గాని యెట్టి సాయము చేయవలయునో తెలుపుఁడు!'

మే మిటులు మాటలాడుకొనుచు నడిరేయివఱకును గూరుచుం టిమి. నే నటు లంటిని: 'నాకు మీవకాలతు సాయముతో ఆక్షేపని

లేదు. వ్రాయసకాఁడును, దుబాసియుఁ గావలయును. ఇందు జైలుకు వెళ్లవలయు నక్కఱగూడఁ గలుగవచ్చును. మీరును వెళ్లఁగలుగుదురేని నా కానందమే. కాని మీకిష్టము లేనిచో నిఁక పై మాటలేదు. ఒక అనియతకాలమువఱకు మీరు వకాలతు మానివైచి వ్రాయసకాండ్రుగా పనిచేయుటమాత్ర మంత తక్కువ పనికాదు. ఇచటి హిందీ భాష తెలిసికొనుట నాకుఁ గడుఁ జిక్కుగా నున్నది. కైథీ, ఉరుదులలో వ్రాయఁబడిన కాకితములు నేఁ జదువజాలను. వీని యనువాదములకు మీమీఁద ఆశపెట్టుకొని యున్నాను. డబ్బిచ్చి యీపని చేయించుట మనశక్తికి మించినపని. ధనము పుచ్చుకొనకుండ సేవాభావముతో నీపనియంతయు కావలయు నని కోరుచున్నాను.'

వ్రజకిశోరబాబున కిదియంతయు వెంటనే అవగతమాయెను. పిదప నతఁడును, అతనిసహచరులును ఒకరితరువాత నొకరు నన్ను క్రాసు-పరీక్ష చేసిరి. నా మాటలకు ఫలితార్థముగా 'సుమారు ఎంత కాలము మేము వకాలతు మానవలసియుందుము? ఎంతమందిమి పని చేయవలసియుందుము? కొలఁది కొలఁది మందిమి కొంతకొంత కాలము పని చేసినచోఁ జాలునా?' అని యీరీతిగా నన్ను ప్రశ్నించిరి. 'మీరు మీ రెంతెంత త్యాగము చేయఁగల రని వ్రజకిశోరబాబు వారివారి నడిగెను.

తుట్టతుదకు వారు తమ యభిప్రాయమును నా కిటులు తెలిపిరి: 'మే మిందఱము మీరు చెప్పిన పనిని చేయ సంసిద్ధులము. మాలోఁ గొందఱము మీరు నియమించినంత కాలము మీకడఁ బనిచేయుదుము. చెఱసాలమాట మాకు సరిక్రొత్త. అయినను దాని ననుభవించుటకుఁ గూడ శక్తిని సంపాదింతుము.

౧౪

అహింసాదేవి సాక్షాత్కారము

రైతులతో సంప్రతించుట నా యుద్దేశము. కామందులకును, రైతులకును నడుమ నున్న చిక్కు లెంత సత్యములో తెలిసికొన వలసి యుండెను. కావున వేలకొలఁది రైతులను జూడవలయును కాని వీరిని చూచుటకు ముందు కామందులను కలిసికొని వారు చెప్పు సంగతులను దెలిసికొనుటయు, కమిషనరును జూచుటయు నావశ్యకమని తోఁచెను. కామందులకును, కమిషనరునకును చీటి వ్రాసితిని.

ప్లాంటర్స్ అసోసియేషన్-సెక్రటరీని చూచితిని. అతఁడిటులు చక్కఁగా చెప్పివేసెను: 'మీ రీదేశమువారు కారు. మీరు మా సంగతులు కల్పించుకొనవలదు. మీ రేమయినను చెప్పఁదలఁచికొందురేని వ్రాసిపంపుఁడు'. నేను వివేకముతో నిటు లంటిని: 'నేను పరదేశి ననుకొనను. రైతులు కోరునెడల వారి స్థితిగతులు తెలిసికొనుటకు నాకు సంపూర్ణాధికారము కలదు'. పిదప కమిషనరును కలిసికొంటిని. అతఁడు నన్ను బెదరించి వెంటనే తిరహుత్ వీడి పొమ్మని యుపదేశ మిచ్చెను.

నా సహచరులకు నే నీ సంగతు లన్నియుఁ దెలిపి 'సరకారు వారు 'బహుశా' నన్ను సంప్రతింప నియ్యరు, నే ననుకొనిన దానికంటె ముందే జైలు యాత్ర పొసఁగవచ్చును. అట్టిది పొసఁగెనేని మోతీహారీలోఁ గాని, లేక బేతియాలోఁగాని నన్ను పట్టుకొనినచోఁ జాల మేలు. కావున వీలయినంత వడిగా ఆ ప్రదేశములకుఁ బోవుటుచితము' అని చెప్పితిని.

చంపారను తిరహుత్ ప్రదేశమునం దొక జిల్లా. దానికి మోతీహారి ముఖ్యపత్తనము. బేతియాకు దగ్గఱ రాజకుమారు నూరు. మరియు దీని చుట్టుపట్టులనున్న కోఠీరయితులు జిల్లాలోని కెల్ల దరిద్రులు. వారిని నేను తప్పక చూడవలయునని రాజకుమారుని యుద్దేశము. నాకును జూడవలయునని యుండెను.

కావున సహచరులను దీసికొని నే నానాఁడే మోతీహారికి పయనించితిని. గోరఖబాబుగారు మా కాశ్రయ మొసఁగిరి. వారి యి ల్లొక సత్ర మయిపోయెను. మా యందఱ కాయిల్లు చాలలేదు. ఎటులో ఒకటులు మే మందఱ మచట నుంటిమి. మోతీహారికి అయిదుమైళ్ల దూరమున నొకరయితు అన్యాయముగా దండింపఁబడె ననియు నాఁడే మేము వింటిమి. మఱునాఁటి ప్రొద్దున ధరణీధరబాబుగారితో నే నచటికిఁ బోయి చూచిరావలయు నని నిశ్చయించితిని. అనుకొనినటులే మఱుసటినాఁటి ప్రొద్దున ఏనుఁగుమీఁద బయలుదేఱితిమి. గుజరాతులో బండిమీఁద ప్రయాణ మెట్టిదో చంపారణ్యమున ఏనుఁగుమీఁద ప్రయాణ మట్టిది. సగముదూరము వెళ్లకముందే పోలీసు సూపరింటెండెంటు గారి బంటొకఁడు వచ్చి 'తమకు సూపరింటెండెంటుగారు అభినందనములు చెప్పు మనిరి' అని పలికెను. నా కర్థమాయెను. ఆ ప్రదేశమునకు వెళ్లి చూచి రమ్మని ధరణీధర బాబునకు చెప్పి జమాను తీసికొనివచ్చిన బాడుగ బండిమీఁద నేను వెనుకకు మరలితిని. అతఁడు 'చంపారను విడిచి పొమ్ము' అను నోటీ సొకటి నా కందిచ్చెను. నన్ను ఇంటికడ దిగవిడచి దానిమీఁద చేవ్రాలు పెట్టుమనెను. 'ఇచటి సంగతులఁ దెలిసికొనక చంపారనును విడిచి వెళ్లిపోను' అని నేను వ్రాసియిచ్చితిని. 'ఈ యాజ్ఞ నుల్లంఘించినందులకు రేపు విచారణ జరుగఁగల దని నాకు సమను వచ్చెను.

౧౪ అహింసాదేవి సాక్షాత్కారము

ఆ రేయి నేను జాగరణ మొనరించి వ్రాయవలసిన యుత్తరము లన్నియు వ్రాసితిని. చెప్పవలసిన విషయము లన్నియు వ్రజకిశోర బాబునకు చెప్పితిని.

నాకు సమను వచ్చినటులు నలుదెస లల్లుకొనిపోయెను. మోతీహారిలో నిట్టి వింత లెన్నఁడును జరిగియుండలేదని యెల్ల రనుకొనిరి. గోరఖబాబుగారి యిల్లును కచేరియు మనుజులతో నిండిపోయెను. రాత్రియెల్లయు చేయవలసిన పనిని చేసికొనియుంటినిగాన ఈ జన సమూహమును సంబాళించుకొనఁ గలిగితిని. నా సహచరుల విలువ నాకపుడు తెలిసెను. నే నెచటి కేఁగిన నచట నా చుట్టును జనము. నా సహచరులు వీరిని నియమప్రకార మునుపఁగలిగిరి. కలెక్టరు మేజిస్ట్రేటు సూపరింటెండెంటులకును, నాకును నొకమాదిరి మైత్రి సమకూరెను. నామీఁద అమలు జరుపఁబడిన నోటీసు వగైరాలను లా ప్రకారము నేను విరోధింపవచ్చును గాని నే నటులు చేయుటకు బదులు వారి నోటీసులమీఁద దస్కతు చేసి పుచ్చుకొంటిని గాన నేను వ్యక్తితిరస్కారము చేయలే దనియు, వారి హుకుములకు మాత్రమే సవినయముగ తిరస్కారము చేసితి ననియు వారు గ్రహించిరి. దీన వీరి కొక ప్రకారముగా భయము పోయెను. వీరు నన్నేమియు నిబ్బంది పెట్టుపలేదు. ఇంతియకాక లోకసమూహమును, నియమముగా నుంచుటలో నా సాయమును, నా సహచరుల సాయమును సంతోష పూర్వకముగా నుపయోగపఱిచికొనిరి. కాని తమ యధికారము నాఁడే లోపించె నని వారు కనులారఁ గనుఁగొనిరి. లోకుల కాక్షణమున దండభయము పోయెను. వారీ క్రొత్త స్నేహితుని యధికారమునకు లోఁగిరి.

చంపారణ్యమునందు నన్నెవరు నెఱుంగరని గుర్తించుకొనవల యును. అచటి రయితు లందఱును పామరులు. చంపారణ్యము గంగకు ఉత్తరపు తల. హిమాలయ ప్రత్యంతపర్వతముమీఁద దాని యునికి. దానికి నేపాళము బాసట. ఇది యిటు లొక క్రొత్త ప్రపంచము. ఇందు కాంగ్రెసుమాట చొఱలేదు. ఇందు కాంగ్రెసు సభ్యు లెవరును లేరు. కాంగ్రెసుపే రెఱిఁగినవా రున్నను వారికి 'కాంగ్రెసు' అని పలుకను, కాంగ్రెసులోఁ జేరను భయము. నేఁ డచట కాంగ్రెసుపేరితో గాక కాంగ్రెసు, కాంగ్రెసు-సభ్యులును ప్రవేశించిరి. కాంగ్రెసు అభయహస్త మొసఁగెను.

నా సహచరులతో నాలోచించి 'ఇచట కాంగ్రెసుపేర నేమియు జరుపరా' దని నిశ్చయించితిని. పని కావలయును గాని పేరితో నేమి పని? కూఁతలు వలదు; చేఁతలు వలయు. ఆ ప్రాంతము నందు వకీళ్ల వాగ్యుద్ధమే కాంగ్రెసని యర్థము; డొంక తిరుపుడుగా లాను సమర్థించుటయే కాంగ్రెసని యర్థము. మరియు కాంగ్రె సనఁగా బాంబు, రాజద్రోహము, మోసము. ఇట్టి యూహ సరకారుకును, సరకారువారి నీలికామందులకును గలదు. కాంగ్రె పిట్టిది కాదని మే మీయిరువురకును తెలుపవలయును. కావున కాంగ్రెసుపేరు స్మరింప రాదనియు, లోకులకు కాంగ్రెసుయొక్క భౌతికదేహమును గుఱించి కూడ తెలుపరా దనియు నిశ్చయించితిమి. కాంగ్రెసుపేరు—నిట్టి యక్షరములు—తెలియకున్న నేమి? దానియాత్మ నెఱిఁగి దాని ననుస రించినఁ జాలును. కావలసిన పని యిది.

కావున ముందుగా భూమికను తయారుచేయుటకు కాంగ్రెసు తరపున చాటుగాఁగాని, వీటుగాఁ గాని మనుష్యు లెవరును అచటికిఁ బంపఁబడలేదు. వేలకొలఁది ప్రజను రాజకుమారశుక్ల సమర్థించుకొనఁ

జాలఁడు. రాజకీయపు పని యిసుమంతయు నచట ప్రచారము చేయఁబడియుండలేదు. వారు చంపారన్యముతక్క బహిః ప్రపంచ మెఱుఁగరు. ఇటులయినను వారు నన్ను పురాణమిత్రునివలె గౌరవించిరి. కావున ఇట్టి యీ మహాజన సమ్మేళనమందు నే నీశ్వర సాక్షాత్కారము, అహింసాసాక్షాత్కారము, సత్యసాక్షాత్కారము చేసియుంటి ననుటలో నిసుమంతయు నతిశయోక్తి కాదు. ఇందు ప్రతియక్షరము నిక్కము. ఇట్టి సాక్షాత్కారమునకు లోకులయెడ నాకుఁ గల ప్రేమ వినా మఱియొక కారణము లేదు. ఈ ప్రేమయు అహింసయెడల నచలమగు నావిశ్వాసమే కాని వేఱుకాదు.

చంపారన్యమునం దా దినము నా జన్మములో మఱువరానిది. నాకును, అచటి ప్రజలకును ఆనాఁడు పండుగు.

లా ననుసరించి నేనే విచారింపఁబడవలసినవాఁడను గాని నిక్కముగ సర్కారే విచారింపఁబడెను. కమిషనరు నాకు పన్నిన బోనులో సర్కారునే త్రోసెను.

౧౫

కేసు తీసివేసికొనుట

విచారణ మారంభ మాయెను. సర్కారు-వకీలు మేజిస్ట్రేటు మొదలను నాఫీసరులు బెదరిపోయిరి. ఏమి చేయవలయునో వారికిఁ దోఁచలేదు. కేసును వాయిదా వేయుమని సర్కారు-ప్లీడరు మేజిస్ట్రేటుకు నొక్కి చెప్పుచుండెను. కాని నే నడ్డు జొచ్చి వాయిదా వేయవలదనియు, చంపారణ్యమును విడిచి వెళ్లవలసిన దను మీ నోటీసును నే ననాదరించి యపరాధము నొప్పుకొనుచుంటి ననియు తెలిపి చిన్న వాఙ్మూల మిచ్చితిని.

'క్రిమినల్ ప్రొసీజరు కోడ్డు ౧౪౪ సెక్షన్ ప్రకారము మీరు నామీఁద జారీచేయించిన నోటీసునెడల పైకిమాత్ర మవిధేయతవలె కాన్పించు గంభీరమగు నీ యనాదరము నే నేల కావించితినో కోర్టువారి సెలవు తీసికొని రుజువు చేసికొనఁ దలఁచుచున్నాను. ఇది నా యుద్దేశమున ననాదరము కాదు. స్థానికపరిపాలనమునకును, నాకును గలిగిన మతభేదమని నా మనవి. నే నీ ప్రదేశమునకు జనసేవ చేయుటకును, దేశసేవ చేయుటకును వచ్చియుంటిని నీలిమందు కామందులు రైతులకు న్యాయము చేయుట లేదని విని రైతులు తమకు సాయము చేయవలసినదని కోరఁగా నే నిటకు వచ్చితిని. ఈ విషయ మంతయు సంపూర్ణముగా కనుఁగొనకుండ సాయ మెటులు చేయఁగలను? కావున ఈ విషయమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుటకు వీలయినచో సరకారువారి సాయమును, నీలికామందుల సాయమునుగూడఁ బడయఁదలఁచితిని. నే నిచటికి వచ్చుటకు కొంకొక యుద్దేశము లేదు. నే నిచటికి వచ్చినందుల శాంతిభంగము గాని ప్రాణాపాయము గాని కలుగునని నమ్మఁజాలను. ఇట్టి విషయములలో నాకు చాల ననుభవము కలదు. కాని సరకారువా రన్యథా తలఁచిరి. వారి కష్టము నే నెఱుఁగుదును. చారులు చెప్పిన మాటలను వారు విశ్వసింపవలసియుందురని నాకు తెలియును మీరు నామీఁద జారీ చేయించిన ఆజ్ఞకు న్యాయబద్ధుని చందమున నేనును బద్ధుఁడను కావలయును. మఱియు నా యుద్దేశముగూడ నట్టిదియే. కాని నే నిటులు చేసినచో నే సేవనిమీఁద నెవరికొఱకు వచ్చితినో వారియెడల నా కర్తవ్యము నతిక్రమించినవాఁడ నగుదును. నేను వారిలో నుండనిచో వారి శుభకరింపఁజాల నను

కొనుచున్నాను. కాన నాయందలి నేను చంపారనుచు విడిచిపెట్టి పోవఁజాలను ఇట్టి ధర్మసంకటమున చంపారణ్యమునుండి నన్ను తొలఁగింపు భారమును సరకారువారిమీఁద పెట్టక తప్పక పోయెను. భారతదేశమునందలి సార్వజనిక జీవనమున నా పదవివంటి పదవిలో నున్నవారు ప్రముఖమగు కార్యములవల్లఁగను జాగరూకత వహింపవలసి యుండునని నేను లెస్సగా నెఱుఁగుదును. ఈ క్లిష్ట పరిపాలనమందు స్వాభిమానము కలవానికి నాకు పట్టిన స్థితిగతులే పట్టినచో నతఁడును, నే నేది చేయ నిశ్చయించితినో అదియే—అనఁగా నాజ్ఞ నుల్లంఘించి మాఁటాడకుండ దండము ననుభవించుటయే చేయవలయును.

నాకు వేయఁబడు శిక్ష తక్కువగా నుండవలయు నను నుద్దేశముతో నే నీ వాఙ్మూలము నీయఁ దలఁచలేదు. న్యాయము గల పరిపాలకులయెడ గౌరవలోపముచే నామీఁద జారీ చేయఁబడిన యాజ్ఞను నే నుల్లంఘింపలేదు కాని యింతకంటె దొడ్డయాజ్ఞ యొకటి కలదు—అది అంతరాత్మ యాజ్ఞ దాని ననుసరించుటయే నా యుద్దేశమని మనవి చేసికొనుచున్నాను.

నే నిటులు వాఙ్మూల మిచ్చిన పిదప విచారణ నాఁపవలసిన పని యే మున్నది? కాని మేజిస్ట్రేటుగాని, సర్కారువకీలుగాని యిది యిటులు పరిణమించు నని తలపోయలేదు. కావున తీర్పు చెప్పుటకు మేజిస్ట్రేటు వాయిదా వేసెను. నే నీలోపుగా నీసంగతి యంతయు వైస్రాయికిని, పాట్నాలోని స్నేహితులకును, పండిత మదనమోహనమాలవ్యులకును, తదితరులకును తంతియిచ్చితిని. నేను శిక్ష బడయుటకు కోర్టుకు వెళ్లకముందే 'యీ కేసును ఎత్తి వేసికొన వలసిన దని లెఫ్టినెంటు గవర్నరు తనకు తంతి నిచ్చె'ననియు, నీ విషయమును మీ రిక విచారించుకొనవచ్చుననియు, ఆఫీసరులు మీకు కావలసిన సాయము చేయఁగల రనియు కలెక్టరు నాకు చీటి వ్రాసెను. ఇట్టి మే లింతలో కలుగు నని మే మనుకొనలేదు.

నేను కలెక్టరు హైకాకుగారిని సందర్శించితిని. అతఁడు న్యాయతత్పరుఁడయిన యోగ్యుఁ డని నాకు తోఁచెను. 'మీకుఁ గావలసిన కాకితముల నన్నిఁటిని మీరు చూచికొనవచ్చును. న న్నెపుడు మాటాడఁదలఁచుకొనిన నపుడు చూడవచ్చు' నని యతఁ డనెను.

భారతదేశమున కిది సత్యాగ్రహ ప్రథమపాఠము; లేక సవినయమగు రాజకీయాజ్ఞోల్లంఘనమున ప్రథమపాఠము. పత్రికలలో నీ విషయము చాల చర్చింపఁబడెను. చంపారణ్యమును గుఱించియు, నా విచారణను గుఱించియు మితి లేని వ్యాప్తి కలిగెను.

నా విచారణయెడల గవర్నమెంటువారు నిష్పక్షపాతు లయి యుండవలయును. దీనిని పత్రికలలో చర్చింపవలసినంత పని లేదు. మరియు పత్రికలకు వార్తలు పంపువారితో పని లేదు. ఇంతియకాక దీనినిగుఱించి అతిశయమయిన టీకలును, పెద్దపెద్దరిపోర్టులును చేసినచో నష్టముగూడఁ గలుగునను భయము కలదు. కావున 'తాము తమ సంవాదదాతలను ఖర్చుపెట్టి యిచటికిఁ బంపవల' దని ముఖ్యపత్రికల సంపాదకులకు నే నుత్తరములు వ్రాసితిని. మరియు ప్రకటింపఁదగిన విషయము లున్నయెడల నేను వ్రాయుదు ననియు వారికిఁ దెలిపితిని.

సర్కారువారికి నాయెడఁ గలిగిన సద్భావమునకు నీలిమందు కామందు లసంతుష్టు లయిరి. హక్కు లేదు గాని ఆఫీసరులకును ఇది యిష్టము కాదు.

సత్యాసత్యములతోఁ గూడిన పత్రికావార్తలు వారి కోపమును రగులుకొలుపవచ్చును. దానిఫలము నే ననుభవించుటకు బదులు భయభ్రాంతు లగు రైతు లనుభవింపవలసివత్తురు. మరియు నిందలి సత్యమును గనుఁగొనుటకు నాకు విఘ్న మేర్పడును. నే నింత జాగ్రత్తగా నున్నను నీలిమందు కామందులు నన్ను గుఱించి విషముగా ప్రచారముచేయఁ దొడఁగిరి. నన్ను గుఱించియు, నా సహచరుల గుఱించియు పత్రికలలో కల్లమాటలు వెలువడియెను గాని నే నతి జాగరూకతఁ గొనినందువలనను, కడుఁ జిన్నవిషయములందుఁగూడ నేను సత్యము నంటిపెట్టుకొని యుండుటవలనను వారి ప్రయత్నము లన్నియు విఫలములాయెను.

౧౫. కేసుతీసివేసికొనుట

నీలిమందు కామందులు వ్రజకిశోరబాబును నిందించుటలో నేమాటనుగూడఁ దాఁచికొనలేదు. కాని వారు నిందింపఁగొలఁదియు వ్రజకిశోరబాబు ప్రతిష్ఠ వృద్ధిఁ బొందెను.

ఇట్టి చిక్కులో రిపోర్టరుల నచటికి రమ్మని నేను ఉత్సాహము కలిగింపలేదు. నాయకులకుఁగూడ రమ్మని వార్త పంపలేదు. 'అక్కఱ కలిగినప్పుడు తెలిపినచో వత్తు' నని మదనమోహన మాలవ్యులు ఉత్తరము వ్రాసిరి. కాని నేను వీరి కిట్టి కష్టము కలిగింపలేదు. నే నీరీతిగా నీయాందోళనమునకు రాజనీతిస్వరూపము కలుగకుండఁ దప్పించితిని. అప్పుడప్పు డచటివార్తలు ముఖ్యములయిన పత్రికలకుఁ బంపితిని. అవి వారికిఁ దెలియుటకే కాని ప్రకటింపఁబడుటకుఁ గాదు. తుదకు రాజనీతిలో పరిసమాప్త మయినను రాజనీతికి సంబంధింపని విషయమున కొక రాజనీతిస్వరూపమును గల్పించినచో నది పాడగు ననియు, ఉన్నదాని నున్నపాళముగా నుంచినయెడల నది దానికి దోహద మగునని యు నాకు పుష్కలముగ ననుభవము కలదు.

శుద్ధమగు లోకసేవయందు ప్రత్యక్షముగాఁ గాకున్నను పరోక్షముగా రాజనీతి వచ్చి దొరలు ననుమాట చంపారణ్యసంగ్రామము సిద్ధముచేసిపెట్టెను.

౧౬

కార్యపద్ధతి

చంపారణ్య విచారణమును సంపూర్ణముగా వ్రాయుట యనఁగా చంపారణ్యపు రైతుల చరిత్రమును వ్రాయుటయే. ఆచరిత్ర మంతయు నీ ప్రకరణములలో వ్రాయ శక్యముగాదు. చంపారణ్య విచారణ మనఁగా నహింసాసత్యముల మహాప్రయోగము. దీనికి సంబంధించిన విషయములలో మంచివని నాకుఁ దోఁచినవానిని మాత్ర మేఁటేఁటను దా హరించుచున్నాను. దీని నంతయుఁ దెలిసికొనఁగోరువారు రాజేంద్ర ప్రసాదులు హిందీభాషలో వ్రాసిన 'చంపారన్ మేఁ మహాత్మా గాంధీ' యను పుస్తకమును చదువవలయును. *

ప్రకృత మనుసరింతము. గోరఖబాబుగారి యింటనే యీవిచారణ జరుపుచో వారి యింటిని కాళీచేయ మనవలసివచ్చును. మాకొఱ కొక యిల్లద్దెకుఁ బుచ్చికొను ధైర్యము మోతీహారిలోని జనుల కింకను గలుగలేదు. కాని చతురుఁడగు వ్రజకిశోరబాబొక యిల్లె టులో దొరకించుకొనెను. ఇంటిముందు చాల స్థలము కలదు. మే మాయింటఁ బ్రవేశించితిమి.

ధనము లేక పని సాగదుగదా! ఇట్టిపనుల కింతవఱకును ప్రజాసామాన్యముకడ ద్రవ్యభిక్ష గొనుట యలవాటులో లేదు. వ్రజకిశోరబాబుగారిసమాజము ముఖ్యముగా వకీలుసమాజము. అక్కడఱ కలిగిన

* యస్. గణేశన్. ట్రిప్లికేన్. మద్రాసులో దీని ఆంగ్లానువాదము ముద్రితము.

యెడల వీరే చందాలు వేసికొనెడివారు; లేక మిత్రులచేత చందాలు వేయించెడివారు. 'ధనమునకు లోటు లేని మేము జనసామాన్యము నెటులు యాచింపఁగలము?' అని వారి యభిప్రాయము. ఇది వాదమునకు బాగుగనే యున్నది. చంపారను రయితులకడనుండి యొక పైస యేని వసూలు చేయఁగూడదని నానిశ్చయము. ఇటులుచేయుచో దీనికి విపరీతార్థము ప్రసక్తించును. మరియు నే నీవిచారణనిమిత్తము హిందూదేశమునం దంతటను చందాలు వేయింపఁ దలఁపలేదు. ఇటులు చేయుచో దీనికి రాష్ట్రీయత్వమును, రాజనీతిస్వరూపమును సంఘటించును. బొంబాయి మిత్రులు ౧౫౦౦౦ రూకలు పంపుదు మనిరి కాని నేను వందనపూర్వకముగా వలదంటిని. చంపారణ్యమున కావల నున్న ధనికులను బిహారువారికడ వ్రజకిశోరబాబుచే వీలయినంత ధనము పోగుచేయింప నెంచితిని. చాలనిచో నాకు మిత్రులగు ప్రాణజీవనదాస మెహతాగారి నుపసర్పింపఁ దలఁచితిని. 'కావలయునది నాకడఁ దీసికొనుఁ' డని మెహతాగారు వ్రాసిరి. ఈరీతిగా మాకు ద్రవ్యచింత మాసెను. చంపారణ్యములోని పేదఱిమి కనుకూలముగా మేము తక్కువలో తక్కువ వ్యయము చేయఁదలఁచితిమి. కావున ధన మెక్కువ కూడఁబెట్టఁ దలఁపలేదు. చాల ధన మక్కఱలేదని తుదకు మాకుఁ దెలిసిపోయెను. వెరసి రెండుమూడు వేలకంటె నెక్కువ వ్యయము కాలేదని నాయూహ. మరియు మేము పోగుచేసినదానిలో ఏనూఱో, వేయో మిగిలినటులు గుఱుతు.

'మొదటమొదట నాసహచరుల పద్ధతి విచిత్రముగా నుండెను' నాకది చాల వినోదపాత్ర మాయెను. ఒకొక్క వకీలు కొకొక్క వంటవాఁడు; ఒకొక్క పాకశాల. భోజనమా నడిరేయిని. ఎవరి ఖర్చులు వారివే యయినను వారి యనియమము నాకొక యుపద్రవ

ముగా నుండెను. వారికిని, నాకును చాల నెయ్యమలవడెను గాన దురర్థము చేసికొనక నా శబ్దబాణములను వారు ప్రేమతో చవిచూచిరి. నవుకరులను తీసివేయవలయుననియు ఏక-వంట చేయవలయు ననియు, భోజననియమ మనుష్ఠింపవలయుననియు తుదకందఱు నంగీకరించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు మాంసాహారులు. రెండు వంటకములు వ్యయకరములు. కావున మాంసవర్జనము చేయఁబడెను. శాకాహారము గూడ ఎక్కు-వ తక్కు-వ కాకుండఁ జేయఁబడెను. దీనితో వ్యయము తగ్గెను. మాకు పనిచేయు సామర్థ్య మెక్కు-వాయెను. కాలమును కలిసివచ్చెను. ఈ రెండును మాకపు డావశ్యకములు.

వాఙ్మూలము లొసఁగుటకు రయితులు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చిరి. ఆ రయితులకు పలువురు సహచరులు. వీరందఱితోడను వాకిలియు తోఁటయు నిండిపోయెను. దర్శనాభిలాషులనుండి నా సహచరులు నన్ను చాల రక్షింపఁ బూనుకొనిరి గాని యాపని వారిచేతఁ గాలేదు. ఒక నియతసమయమున నే నందఱకును గానిపింపవలసి వచ్చెను. అయిదుగురు మొదలుకొని, యేడుగురివఱకును వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనుచున్నను తెమలక కొందఱు రయితులు ప్రొద్దుగ్రుంకిన పిదప యూరక వెళ్లవలసివచ్చెడివారు. నిక్కమున కిన్ని వాఙ్మూలములతో పనిలేదు; ఏలన నివి చాలవఱకు పునరుక్తములే. కాని వాఙ్మూల మీయనిచో వారికి తృప్తి లేదు. ఇచ్చినచో సంతోషము కలిగెడిది. వారి యీ యుద్దేశమునకు నేను సంతోషించితిని.

వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనువారికి కొన్ని నియమములు కలవు. వ్రాయసకాఁడు ప్రతిరైతును క్రాసుపరీక్ష చేయవలయును. దీనికి తాళనివాని సాక్ష్యము గైకొనరాదు. దీనికి చాల సమయము పట్టినను ఇటులు చేయుటవలన చాల వాఙ్మూలములు తిరుగులేని వాయెను.

౧౬. కార్యపద్ధతి

ఈ వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనునపుడెల్ల నొక సి. ఐ. డి. ఆఫీసరుండెడివాఁడు. మేము సి. ఐ. డి. వారిని రాకుండఁ జేయఁగలము. కాని వీరిని రావింతమనియు, వీరితో సౌజన్యము నెఱపుదమనియు, వీరికిఁ గావలసిన విషయము చెప్పుదమనియు ముమ్మొదటనే నిశ్చయించుకొంటిమి. వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనునపుడు వీరు దగ్గఱనుండి చూచుచుండెడివారు, వినుచుండెడివారు. వీరిటులు చేయుటవలన లోకులకు భయము పోయెను. మరియు వీరియెదుట వాఙ్మూలము లిచ్చుటలో అత్యుక్తి తగ్గెడిది. కల్లలాడుచో పోలీసువారు కోర్టులోఁ బెట్టుదురను భయముతో రైతులు జాగ్రత్తగా నుండవలసివచ్చెడిది.

నేను నీలిమందు కామందులకు రోష్టు కలిగింప నెంచక సౌజన్యముచే వారిని లోఁగొనఁ దలఁచితిని. ప్రియాదు లెవరిమీఁద నెక్కువ పడినవో వారికి చీటి వ్రాయుటయు, వారిని గలిసికొని మాటాడుటయు నొకపనిగా పెట్టుకొంటిని. ప్లాంటర్స్ అసోసియేషన్ వారిని కలిసికొని రైతుల కష్టనష్టముల వారి కెఱుకపఱచి వారి యుద్దేశమును గనికొంటిని. వీరిలోఁ గొందఱు నన్నుఁ దిరస్కరించిరి; కొందఱు ఔదాసీన్యమును వహించిరి; మఱికొందఱు సౌజన్యము చూపిరి.

౧౨

స హ చ రు లు

వ్రజకిశోరబాబు రాజేంద్రబాబులు జోడు. ఈ జోడునకు మఱి జోడు లేదు. వీరు నన్ను తమ ప్రేమచే ముందరి కొక యడుగేని వేయలేనంత కుంటివానిఁ జేసి వయిచిరి. వీరికి శిష్యు లను కొనుఁడు లేక సహచరు లనుకొనుఁడు,—శంభుబాబు అనుగ్రహబాబు ధరణీబాబు రామనవమీబాబు, మరియు నింక కొందఱు వకీళ్లప్పు డును వీరిని బరివేష్టించియుండిరి. అపు డపుడు వింధ్యాబాబు జనకధారీ బాబుగారలుగూడ వచ్చి సాయపడుచుండెడివారు. వీ రందఱు బిహారువారు. రైతుల వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనుట వీరి ముఖ్య కార్యము.

ప్రొఫెసరు కృపలానీగారు మాకు తోడుపడకుండ నూరక కూరుచుండఁగలరా? అతఁడు సింధుదేశమువాఁ డయినను బిహారు దేశమువారికన్న నెక్కుడు బిహారువాఁ డాయెను. లోకమునందు కొందఱు దేశసేవకులు విచిత్రులు కలరు. వా రేదేశమున కేఁగిన నా దేశమునందు కలిసిపోవుదురు. వారిని పరదేశు లని యెవరును కనిపట్టఁ జాలరు. అట్టివారిలో కృపలానీగా రొకరు. ఇతఁడు నా ప్రధాన ద్వారపాలకుఁడు. ఆ సమయమున నతఁడు దర్శనార్థులనుండి నన్ను బ్రతికించుచో తనజీవితము సార్థక మనుకొనెను. కొందఱను నవ్వించియు, కొందఱను,హింసచేయకుండ బెదరించియు నాకడకు రాకుండఁ బంపివయిచు చుండెను. చీకటిపడఁగనే యధ్యాపకత్వము వహించు

చుండువాఁడు. నవ్వించి సహచరుల పొట్టలు పక్కలు కావించువాఁడు. పిఱికివాఁ డెవఁడేని వచ్చినయెడల శూరునిగా మార్చెడివాఁడు.

సిరాలానా మజహరుల్ హక్కుగారు సహాయకకోటిలో నుండుటకు తమ హక్కును వ్రాయించి యిచ్చి నెల కొకటి రెండుమాఱులు వచ్చి చూచి పోవుచుండిరి. నాఁటి సాడంబర మగు వారి జీవితమునకును, నేఁటి నిరాడంబర మగు వారి జీవితమునకును రాజునకును, బంటునకును గల భేదము కలదు. వారి దొరవేసము బిహారువారికి వింతగా నున్నను వారి హృదయము మాలోఁ గలిసిపోయి వారు మాలో నొకరయిపోయిరి.

నా కాయూయి ప్రదేశములం దనుభవ మెక్కు డయిన కొలఁది చంపారణ్యమున సరి యయిన పని చేయవలసి యుండుచో గ్రామములందు బడులు పెట్టక తప్ప దని తోఁచెను. రైతుల యజ్ఞానము రామ రామ! చెప్పఁ దరము కాఁదు. వారు తమబాలుర నూరక తిరుగనిత్తురు. లేదా దుగ్గానికూలికి ప్రొద్దున మొదలుకొని చీకటిపడు వఱకును నీలితోఁటలలోనికిఁ బంపుదురు. ఆ నాళ్లలో మగవానికి కూలి పదికానులకంటె మించదు. ఆఁడువారి కాఱు, పసివారికి మూఁడు. కర్మము చాల కెవనికేని నాలు గణాలు కూలి గిట్టెనో వాఁడు మహాభాగ్యవంతుఁడు.

నా సహచరులతో నాలోచించి మొదట ఆఱు గ్రామములలో బాలురకు బళ్లు పెట్ట నిశ్చయించితిని. పంతుళ్లకు భోజనము నివాసము మీరు ఏర్పాటు చేయుచో మిగిలినవానిని మేము చూచుకొందు మని గ్రామస్థులకుఁ జెప్పితిమి. పాపము వారి చేతిలో డబ్బుండదు. కాన వారు ధాన్యము కొలుతు మనిరి.

పంతుళ్ల నెచటనుండి పిలిపించుట యనునది చాల నాలోచింపఁ దగిన విషయ మాయెను. బిహారులో జీతము తీసికొనకగాని, కొద్ది జీతము తీసికొని గాని మంచి పంతుళ్లు దొరకుట కష్టము. పిల్లలను మామూలు పంతుళ్లపాలు చేయుట నా కిష్టము కాదు. వారికి అక్షర జ్ఞాన మల్పముగఁ గలిగినను చరిత్రబలము చాలఁ గావలయును.

ఇందులకు స్వయంసేవకులు కావలయునని విన్నపము ప్రకటించితిని. దీనికి జబాబుగా గంగాధరరావు దేశపాండెగారు బాబా సాహేబ్ సోమణ్ గారిని, పుండలీకుగారిని పంపిరి. బొంబాయినుండి అవంతికాబాయి గోఖలేగారు వచ్చిరి. దక్షిణమునుండి (పూనా) అనందీబాయిగారు వచ్చిరి. నే నాశ్రమమునుండి ఛోటేలాలును, సురేంద్రనాథుని, నా కుమారుఁడు దేవదాసును బిలిపించితిని. ఇంతలో మహాదేవ దేశాయియు, వారిభార్య దుర్గాబహేనును, నరహరి పరేఖు గారును, వారిభార్య మణిబహేనును వచ్చిరి. కస్తురబాయినిగూడఁ బిలిపించితిని. ఇటు లాచార్యులు ఆచార్యానులును ఆచార్యలును పోగయిరి. శ్రీ అవంతికాబాయియు, ఆనందీబాయియు విద్యావతులే కాని శ్రీ దుర్గా దేశాయికిని, మణిబహేను పరేఖుగారికిని గుజరాతీలో గల జ్ఞానము కొలఁది. కస్తురబాయి కదియు లేదు. ఈ స్త్రీలు హిందీ బాలకుల కెటులు చెప్పఁగలరు?

బాలురకు వ్యాకరణము, గోకరణము చెప్పవలసిన పని లేదు. వారికిఁ జెప్పవలసినది రీతి నీతి. వ్రాఁత కూఁతలకంటె శుచి శుభ్రతలు నేర్పవలయు నని నే నీ యాఁడువారికిఁ దెలిపితిని. హిందీ, గుజరాతీ, మరాఠీ—అక్షరములలో నత్యంత భేదము లేదనియు, మొదట అక్షరములు, అంకెలు నేర్పుట అంత చిక్కయిన పని గా దనియుఁ దెలిపితిని. దీనికి ఫలముగా నీస్త్రీలు చక్కగా బోధింపఁ గలిగిరి. దీన వీరి

కాత్మవిశ్వాసము వృద్ధిచెందెను. వీరికి తమ పనివారియెడల నాసక్తికూడఁ గలిగెను. అవంతికాబాయి బడి మేలుబడి యాయెను. ఆమె యిందులకు తన ప్రాణములను ధారపోసెను. ఆమె యీపనికి పెట్టినది పేరు. మే మీ యాండువారివలన గ్రామములోఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనఁ గలిగితిమి.

నేను బడులు పెట్టుటతో నాఁగలేదు. గ్రామములందు మురికికి మేరలేదు. సందు గొందులలో చెత్త చెదారములు. నూతుల చుట్టును బురద, కుళ్లునీరు. వాకిళ్లలో కాలు పెట్టుటకు వీలు లేదు. పెద్దవారలకు శుచిత్వము నేర్పు టావశ్యకము. చంపారణ్యమునం దెల్లెడల పలుతెగల చర్మవ్యాధులు కలవు. వీ లయినంతవరకు వీనిని బాగు చేయుటకు ప్రయత్నింపవలయు ననియు, వారి జీవిత ప్రతిభాగములోనికిఁగూడఁ జొరఁబాఱవలయు ననియు తలంచితిమి.

ఈ పనికి వైద్యులు కావలయును. డాక్టరు దేవుగారిని పంపుఁడని గోఖలే సొసయిటీవారిని గోరితిని. వీరితో నా కిదివఱకే స్నేహము మెండు. వారి సేవాలాభ మాఱునెలలు దొరకెను. పంతుళ్లు పంతులమ్మలు వారికడఁ బని నేర్చికొనిరి.

వీ రెవరికిని నీలిమందు కామందులతోఁ గాని, రాజకీయ వ్యవహారముతోఁ గాని జోక్యము లేదు. ప్రియాను లేవేని యున్నచో నాకవ మాత్రమే వానితో సంబంధము. ఎవరపని వారిదే, యొవరిపాట వారిదే, వీరి కింకొక పనితో సంబంధ మిసుమంతయు లేదు. 'ఎవరికి వారే యమునాతీరే.' చంపారణ్యమునందు నా యీ సహచరుల నియమపాలన మత్యద్భుతము. వీరిలో నెవరును వెంట్రుకవాసి యైనను ఈ నియమముల నుల్లంఘించినటులు నాకు గుర్తు లేదు.

౧౮

గ్రామ ప్రవేశము

చాలవఱకు కొక్కొక్క బడిలో నొక పురుషుని ఒక స్త్రీని నియమించితిమి. మందు లొసంగుట, గ్రామారోగ్యము సరిచేయుట వీరు చూచుకొనవలయును. స్త్రీ సాహాయ్యమున స్త్రీలోకములో ప్రవేశము కలిగించుకొనవలయును. మందుల పని చాలఁ దేలిక చేసిపెట్టితిమి. ఆముదము, క్వినిన్ గంధకలేపము: వీనిని ప్రతిబడిలోను నిలువ చేసితిమి. నాలుకపై మకిల కానిపించినను లేక మలబంధము కలిగినను ఆముద మొసఁగితిమి. జ్వరము వచ్చినవారి కాముదమిచ్చి పిదప క్వినిన్ వాడితిమి. చర్మవ్యాధులు గలవారికి గజ్జి మొదలగునది కలచోటు చక్కగా కడిగి గంధకలేప మంటించితిమి. ఇంటికి పట్టుకొనివెళ్లుట కేమందును ఈయమయితిమి. విశేషవ్యాధులు కలవారిని డాక్తరు దేవుగారికడ కంపితిమి. డాక్తరు దేవుగారు నియతవేళకు కొన్నికొన్ని తావుల కరిగి వైద్యము చేయుచుండెడివారు. ఈ సులభోపాయములు చాలమంది కుపకరించెను. మామూలు రోగములు కొలఁదిగా నున్నపుడును, అవి సులభోపాయములకు లొంగునపుడును పెద్దవైద్యుల సాయమక్కఱలేదు గాన మే మేర్పఱచిన పద్ధతి హాస్యజనకము కాదు. ఇది అచటివారి కెవరికిని నవ్వులాటగా లేదు.

ఇఁక గ్రామసంస్కరణముకడ నట్టు. గ్రామమునందలి జనము తమంతఁ దామేమియుఁ జేయరు. పొలములలో పాటుపడువారుగూడ తమ చేతితో తమ మలమును తీసి పాఱవైచరు. డాక్తరు దేవుగారు

'ఇఁక లాభము లేదు' అని అనుకొనెడివారు కారు. వారును మఱి కొందఱు స్వయంసేవకులును గలిసి యొక గ్రామమును పూర్ణముగా నిర్మలము చేయఁదలఁచి బజారు లూడ్చిరి; వాకిళ్లలోని పెంట నెత్తివయిచిరి; నూతులకడనున్న మురికిగుంటలను బాగుచేసిరి. ఇటులుచేసి 'కొందఱు స్వయంసేవకులను బంపుఁడ'ని గ్రామస్థులను గోరిరి. కొన్ని యూళ్లవారీపనినిజూచి సిగ్గిలి పనిచేయ నారంభించిరి. మఱికొన్ని యూళ్లవారు నా మోటరుకారుపోవు రోడ్లనుగూడ శుభ్రపఱచిరి. ఈ మధురవిషయములతోపాటు లోకుల యుపేక్షవలన కటువిషయములుగూడఁ జవిచూడఁబడకపోలేదు. కొన్ని గ్రామములవారీపని యెడల మొగమోటమి లేక తమ యనిష్టమును దెలిపినటులు నాకు గుర్తు కలదు.

నే ననేక స్త్రీల సభలలోఁ జెప్పుచు వచ్చిన యొక విషయ మిచట నుదాహరించుట అనుచితము కాదు. భీతిహార్వా యను నొక చిన్న గ్రామము కలదు. దీనిప్రక్కనే నొక గ్రామటిక* కలదు. అచటనున్న కొందఱాఁడువారి బట్టలు మాసినగదా మడ్డి యోడుచుండెను. వీరు బట్టలేల యుతుకుకొనరో, వేఱుబట్టలేల కట్టుకొనరో కస్తురబాయిని కనుఁగొమ్మంటిని. ఆమె వారి నుంచి చెమసులు కనుఁగొనెను. వారిలో నొకయామె కస్తురబాయిని తనగుడిసెలోనికిఁ గొంపోయి, 'ఇదిగో! మాకు పెట్టెలు గాని యలమరలు గాని లేవు. నాకు వేఱే వస్త్రము లేవియు లేవు. ఈ కట్టుకొనిన దొక్కటే నాకుఁ గల బట్ట. ఏమి కట్టుకొని దీని నుతుకుకొందునో సెలవిండు! మహాత్ములను నా కొక వస్త్రము నిమ్మనుఁడు! నేను ప్రతిదినమును తప్పక స్నానము చేసి వస్త్ర ముతికికొని మంచి బట్ట కట్టుకొందును' అని చెప్పెను

* గ్రామటిక=మఱి చిన్న పల్లె, గూడెము.

హిందూదేశమునం దట్టి గుడిసె యిది యొకటియే కాదు; వేన వేలు. పెట్టెయు బట్టయు లేక, మాఱుబట్ట లేక మానము కాపాడుకొనుటకు చినుగుపాతలు దాల్చువా రసంఖ్యాకులు గలరు.

మఱియొక విషయ మిచట నుదాహార్యము. చంపారణ్యమున గడ్డికిని, వెదురునకును వెతకుకొన నక్కఱలేదు. భీతిహరవాలో బడికిఁగాను మట్టిగోడలుపెట్టి గడ్డి వెదుళ్లతో నొకసాకను వేసిరి. ఎవరో యొకరాత్రి దానికి నిప్పు పెట్టిరి. ప్రక్కనున్న నీలిమందు కామందులతాలూకువాఁడని లోకు లనుమానించిరి. మరల నట్టిపాక యే వేయుట మంచి దనిపింప లేదు. ఆ బడిని శ్రీ సోమణుగారును, కస్తూరబాయియుఁ జూచుచుండిరి. సోమణుగారు, ఇటుకతో గోడలు కట్టి పెంకుటిల్లు వేయ నిశ్చయించిరి. పలువు రతనికి సాయపడిరి. వెంటనే యొక పెంకుటిల్లు లేచెను. ఇఁక దాని కగ్నిభయము లేదు.

ఈ రీతిగా బడులవలనను, ఆరోగ్యసంస్కరణమువలనను, ఔషధములవలనను లోకులకు స్వయంసేవకులయెడల నమ్మిక ప్రబలెను. వారియెడ మంచియుద్దేశము కలిగెను.

నే నీపని యంతయు చిరస్థాయిగా నుండునటులు చేయఁదలఁచితిని గాని యది సాగలేదని చింతాపూర్వకముగా చెప్పుచున్నాను. వచ్చిన స్వయంసేవకులు కొలఁదికాలమే యుండుటకు వచ్చియుండిరి. క్రొత్తవారు పైనుండి వచ్చుట కష్ట మాయెను. బిహారులో నిందులకుఁ దగినవా రెవరును దొరకరైరి. చంపారణ్యమున నాపని ముగియువఱకు ఈ లోపుగా నాకొఱకు తయా రగుచున్న మఱియొకపని న న్నీడ్చుకొనిపోయెను. నే నచట నున్న దాఱునెలలే యయినను నాఁటిపని నేఁటికిని నచట నేదోవిధముగాఁ గానఁబడుచునే యుండును.

౧౮

మంచి అధికారివలని ప్రయోజనము

వెనుకటి ప్రకరణములలోఁ జెప్పినరీతిగా నొకవంక సంఘసేవ జరుగుచుండెను; మఱియొకవంక రయితుల దుఃఖకథలు వ్రాసికొనుటయు వృద్ధిఁబొందుచుండెను. వేలకొలఁది వాఙ్మూలములు పుచ్చుకొనఁబడినపిదప నవి మే లొనరింపక మానునా? వాఙ్మూలము లిచ్చు జనము వేలకు దాఁటినకొలఁది నీలిమందు కామందుల క్రోధము హెచ్చఁదొడఁగెను. వారు నా విచారణను విఫలముగాఁ జేయుటకు విశ్వప్రయత్నముల నొనరించిరి.

నా కొకనాఁడు బిహారుసరకారువారికడనుండి యొక యుత్తరము వచ్చెను. 'మీ విచారణకు వలసినదానికంటె నెక్కువకాలము పట్టెను. మీ రిఁక దానిని ముగించి బిహారును విడిచిపోరాదా?' ఆ యుత్తరము వినయముగనే యుండెను; గాని దాని యర్థము బట్టబయలుగనే యున్నది! నే నిట్లు ప్రత్యుత్తరించితిని: 'నా విచారణ కింకను చాలఁగాలము పట్టక తప్పదు. విచారణ ముగిసినపిదపఁగూడ నిచటి లోకుల కష్టములను బోఁగొట్టకుండ బిహారు విడిచిపెట్టిపోవుట నా కిష్టము కాదు.'

నావిచారణ నాఁపివేయుటకు సరకారువారికి రెండు మంచి దారులు కలవు. రైతుల కష్టములు నిక్కములని తెలిసికొని వానినిఁ బోఁగొట్టుట యొకటి. వారి వాఙ్మూలములఁ గయికొని స్వంతముగా విచారణసంఘమును నియమించుట మఱియొకటి. గవర్నరు ఎడ్వర్డు

గెయిట్ గారు నన్ను దమకడకు రమ్మనియు, సొంతముగా విచారణ సంఘము నియమించుటకుఁ దా మూహించుచున్నా మనియు అందు మీరుగూడ సభ్యత వహింపుఁడనియు నాకుఁ దెలిపిరి. మిగిలిన సభ్యుల పేరులుచూచి నా సహచరులతో సంప్రతించి యీ దిగువ షరతుల ప్రకారము నేను సభ్యుఁడ నగుదు నని సమ్మతించితిని. ఆషరతు లివి: విచారణ జరుగుచుండు కాలమున నా సహచరుల సలహాను దీసికొనుటకు నాకు నిషేధము ఉండరాదు. నేనిందు సభ్యుఁడ నయితి నను కారణమున రైతులకు సలహాదారుగా నుండరాదను నిషేధము ఉండరాదు. మరియు నీ విచారణము ముగిసినపిదప నిది నాకు సంతోషము కలిగింపనిచో రైతులకు తగిన సలహా నిచ్చి నాకిని నడిపించు స్వాతంత్ర్యము నాకు ఉండవలయును.

సర్ ఎడ్వర్డు గెయిట్ గారు నా షరతులు మంజూరుచేసిరి. ఈ విచారణ సంఘమునకు స్వ. సర్ ఫ్రాంక్ స్లాయీగా రధ్యక్షులుగా నియమింపఁబడిరి. విచారణసంఘము రైతుల ఫిర్యాదు సత్యమని నమ్మెను. నీలిమందు కామందు లనుచితముగాఁ దీసికొన్న సొమ్ములో కొంతపాలు తిరిగి యీయవలయుననియు తీన్ కఠియా పద్ధతిని చట్టము ప్రకారము తీసివేయవలయుననియు నభిప్రాయపడెను.

ఈరిపోర్టేకవాక్యతగా నుండుటకును, తుదకు అగ్రేరియన్ బిల్లు ప్యాసుచేయించుటకును గవర్నరుగారి పాలెక్కువ. గవర్నరుగారేమాత్రమేని సృథముగా నుండకున్నను, తమ కౌశల్యమును సంపూర్ణముగా నుపయోగింపకున్నను ఆ రిపోర్టున కైకకంఠ్య ముండెడిది కాదు. అగ్రేరియన్ బిల్లుగూడ ప్యాసయ్యెడిది కాదు. నీలిమందు కామందులకును చాల బలముండెను. రిపోర్టు వచ్చినతరువాత నది బిల్లుగా మారకుండుటకుఁ జాలఁ బనిచేసిరి. కాని సర్ ఎడ్వర్డు గెయిట్ గారు తుది

౧౯ మంచి అధికారివలని ప్రయోజనము

నఱువు నచలముగా నుండి విచారణసంఘమువారి సిఫారసులు సంపూర్ణముగా నెఱవేఱునట్లు లోనరించిరి.

నూఱేండ్లనుండి నమలులో నున్న యీ తీన్‌కఠియాపద్ధతి యీ రీతిగా రద్దాయెను. దీనితోపాటు నీలికామందుల రాజ్య మస్తమించెను. విఱిగిపోయిన రైతుల కిప్పుడు మరల జీవము వచ్చెను. 'నీలి మందు మచ్చ యెన్నఁటికిని పోదు' అను సందేహము తొలఁగిపోయెను.

చంపారణ్యమునం దారంభము చేయఁబడిన యీపనులను కొన్ని యేండ్లవఱకును కొనసాగింప వలయుననియు, నింకను జాల బడులు పెట్టవలయు ననియు, నింకను జాల గ్రామములు చొచ్చి చూడవలయు ననియును నే ననుకొంటిని. క్షేత్రము సిద్ధముగనే యుండెనుగాని పలు మాఱులు నా యభీష్టము నీశ్వరుఁడు కొనసాగనీయ లేదు. దైవము నా కింకొక పనిచూపి లాఁగుకొని పోయెను.

౨౦

కూలివారితో

చంపారణ్యమున కమిటీపనిని ముగింపునకుఁ దెచ్చునంతలో మోహనలాల్ పాండ్యాలును, శంకరలాల్ పరీఖులును గలిసి నా కొక యుత్తరము వ్రాసిరి: 'ఖేడాజిల్లాలో పంటలు పోయెను. రైతులు శిస్తులు చెల్లింపఁజాలరు. వారికి రిమిషను ఇప్పింపవలయును. మీ రీ విషయమునఁ గలుగఁజేసికొనవలయును.'

అచటికి వెళ్లి చూడనిదే సలహా చెప్పఁగల యిచ్ఛయు, శక్తియు, సాహసమును నాకు లేవు.

అప్పుడే శ్రీ అనసూయాబాయియు నొక యుత్తరము వ్రాసెను. కూలివారి జీతములు చాలఁ దక్కువగా నున్న వనియు, కూలివారు చాలఁ గాలమునుండి జీతములను పెంపుచేయఁ గోరుచుండి రనియు నామె వ్రాసెను. నాకు కూలివారిని సరియగు దారిని నడపు నుత్సాహము కలదు. ఈపని చాలఁ జిన్నదయినను ఇంత దవ్వునఁ గూర్చుండి నే నీపనిని నడపఁజాలను. కావున వెంటనే అమదాబాదున కేఁగితిని. ఈ రెండు పనులను నెఱవేర్చికొని కొలఁదికాలములోనే చంపారణ్యమునకుఁ గ్రమ్మఱి యచటఁ దలపెట్టిన పనుల నన్నిఁటిని పూర్తి చేయఁ గల ననుకొంటిని.

అమదాబాదు వెళ్లి చూచికొనినతరువాతఁ జాలఁ గాలము వఱకును చంపారణ్యమునకు వెళ్ల వీలు కలుగదని తేలెను. చంపారణ్య

మూఁతఁ బెట్టిన బడు లొకటితరువాత మఱియొకటి యెత్తివేయఁబడెను. నా సహచరులును నేనును చాల నాకాశసౌధములను గట్టితిమి గాని యవియన్నియుఁ గొలఁదికాలములో నేలఁగూలెను.

చంపారణ్యమున బడులు పెట్టుట, గ్రామములను బాగుచేయుట యను నీ రెండు పనులేగాక గోరక్షణముకూడఁ జేయవలయునని తలఁ పెట్టితిని. గోరక్షణమును, హిందీప్రచారణమును మార్వాడీ లిజారా గొనినటులు నా త్రిప్పటలోఁ గనుఁగొంటిని. బెతియాలో నొక మారువాడీ సజ్జనుఁడు తన సత్రమున నాకు బసయిచ్చెను. బెతియాలో నున్న చాలమంది మారువాడీలు నన్ను తమ గోష్ఠములలోనికిఁ దీసికొని పోయిరి. గోరక్షణమును గుఱించి నే నప్పటికే ఆలోచించి పెట్టుకొని యుంటిని. నేఁడు నాకుఁ గల యుద్దేశములన్నియు నాఁటివే. గోవంశమును వృద్ధిపొందించుటయు, గోజాతిని సంస్కరించుటయు, ఎడ్లచే తగినంత పనిమాత్రము చేయించుటయు మేలుబడులగు క్షీరశాలల నెలకొలుపుట యీ మొదలగునవన్నియు గోరక్షణము క్రిందికి వచ్చును. మారువాడీ లీపనికి చాల సాయపడుదు మనిరి గాని నేను చంపారణ్యములోఁ జాలఁ గాల ముండఁజాలమి నాపని సగము సగముగానే యాఁగి పోయెను. బెతియాలో నింకను గోశాల పని జరుగుచున్నది కాని యది యింకను ఆదర్శమగు క్షీరశాల కాలేదు. చంపారణ్యమునం దింకను ఎడ్లచే మితిమీఱిన పనిని చేయించుచున్నారు. హిందూనామధారు లింకను ఎడ్లను దయమాలి పీడించి తమధర్మమును పాడుచేసికొనుచున్నారు. నే నిందుల కెప్పుడును వగచుచున్నాను. నేను చంపారణ్యమునకు వెళ్ళినప్పు డెల్ల చేతఁగాక చాలించిన యీపని కావేదన పడుటయు బిహారువారలయు, మారువాడీలయు నెయ్యపు ముదలకింపులకు పాలగుటయుఁ దటస్థించుచున్నది.

కొన్ని కొన్ని తావులలో బహు లేవోమాదిరిగా సాగుచున్నవి. కాని గోసేవాకార్యక్రమము చక్కగా నెలకొనలేదు. కావునఁ దానికిఁ దలఁచినంత పెంపొదవలేదు.

అమదాబాదులో ఖేడాలోఁ జేయవలసిన పనినిగూర్చి యాలోచించుచు, ముందు కూలివారి పనిని జూడ నారంభించితిని.

నా స్థితి చాల విషమముగా నుండెను. కూలివారి వాదము సమంజసము. అంబాలాల్ సారాభాయి, శ్రీ అనసూయాబాయికి సోదరుఁడు. అతఁడు మిల్లువారి పక్షము. శ్రీ అనసూయాబాయి కూలివారి పక్షము. వీ రిరువురికి నిందు తగవు వచ్చెను. ఇఁక నామాట. నాకును మిల్లువారలకును జాలఁ జెలిమి. కావున వారితో తగవు లాడుట మఱికొంచెము చిక్కు. నేను వారితో సంప్రతించితిని. పంచాయతిచే తగవు తీర్చికొను మంటిని. కాని తమకును తమకూలి వారికిని నడుమ నొక మాధ్యస్థ్యము వారి కొప్పుదల కాలేదు.

నా కిఁక కూలివారితో 'కట్టు కట్టుఁ' డని చెప్పక తప్పని సరి యాయెను. నే నిటులు చెప్పకముందు కూలివారితోడను వారిలో పెద్దలతోడను బాగుగా మాటలాడి వారి స్థితిగతు లన్నియు తెలిసి కొంటిని. కట్టిన కట్టు చెంగిపోకుండుట క్రింది నియమములను విధించితిని:

౧. శాంతి భంగ మెన్నఁటికి కలిగింపరాదు.

౨. మరల బనిలోనికిఁ బోవువారిని బలాత్కరింపరాదు.

3. బిచ్చ మెత్తరాదు.

౪. కట్టు జరుగునంతవఱకును తిరిగిపోకుండ నుండవలయును; పూను లేనిచో మరియాద గల మఱియొక కూలిపనిని చేసికొనవలయును.

పెద్దలకే నియమము లర్థమాయెను, నచ్చెను. 'మన పన్నపము నంగీకరింపనంతవఱకుఁగాని, పంచాయతీని వేయునంతవఱకుఁగాని మనము పనిలోనికి పోఁగూడ దని కూలివారు ఒట్టుపెట్టుకొనిరి.

ఈ కట్టు జరుగుచున్నప్పుడే శ్రీ శంకర్‌లాల్ బాంకరును' శ్రీ వల్లభభాయిని నేను బాగుగా నెఱుఁగఁ గలిగితిని. ఇంతకుముందే శ్రీ అనసూయాబాయి నెఱిఁగియుంటిని.

సబర్మతీతీరమున నొకచెట్టుక్రింద దైనందిన మీ కట్టు కట్టిన కూలివారి సభ జరుగుచుండెడిది. అచటికి వేలకొలఁది కూలివారు వచ్చెడివారు. నేను ప్రతిదినమును వారు పాటింపవలసిన వ్రతములను గుఱుతు చేయుచుంటిని. మరియు శాంతిని కాపాడవలయు ననియు నాత్మగౌరవమును కాపాడుకొనవలయు ననియు బోధించుచుంటిని. వారు ఏక్ టేక్* అని వ్రాయఁబడిన జెండాలు గైకొని పెండ్లివారివలె నూరేఁగి వీథులలో సభకు హాజరగుచుండెడివారు.

కట్టిరువదియొక్క నాళ్లు జరిగెను. ఇది జరుగుచుండఁగా కూలివారికి న్యాయము కలిగింపవలసిన దని నేను మిల్లువారిని ప్రార్థించుచుంటిని. 'మేము మాత్రము ఒట్టు పెట్టుకొనలేదా? కూలివాండ్రు మాకు బిడ్డలవంటివారు, మేము తండ్రులవంటివారము......మా నడుమ మూడవవాఁడొకఁడు వేలు పెట్టనేల? మాకు పంచాయతీ చేయువా రొకరా?' అని నాకు ప్రత్యుత్తరము చెప్పుచుండెడివారు.

* శపథమును పాలింపుము.

౨౧

ఆశ్రమము నొకతూరి తొంగిచూచుట

క్రాలి వారలను ముందరకు నడిపింపక ముం దొకసారి యాశ్రమమును తొంగిచూచు టావశ్యకము. నేను చంపారణ్యమునం దుండినను ఆశ్రమము నాట మఱవలేదు. నడుమనడుమ నచటికిం బోయి వచ్చుచుంటిని.

అమదాబాదు ప్రక్కనున్న కోచరబ్ అను గ్రామమున మా ఆశ్రమముకలదు. కోచరబులో ప్లేగ గంటుకొనెను. బాలుర నచట సురక్షితులనుగా నుంచుట గష్టము. ఆశ్రమమునందు శౌచనియమముల నెంత జాగరూకతతో పరిపాలించినను చుట్టుప్రక్కల నున్న యశౌచము నాశ్రమమునకు సోకకుండఁ జేయుట యసంభవము. ఆసమయమున గ్రామస్థులచే శౌచనియమములఁ బరిపాలింపఁజేయుటకును, లేక వారికి సేవచేయుటకును మాకు శక్తిలేదు. గ్రామమునకు దూరముగా-చిక్కు కలుగనంత దూరముగా-నాశ్రమమునుంచుట మాయుద్దేశము. ముం దెప్పుడో యాశ్రమమును స్థాపించినను ప్రకృతము భూమి కొని యచటికిఁ దరలుదమని తలఁచితిమి.

'కోచరబు విడనాడి పొండు!' అను-కీ ప్లేగు నొ[illegible]సనుకొంటిని. శ్రీ పుంజాభాయి హీరాచంద్ దను నతఁ డాశ్రమమున కొకచుట్టము. అతఁడు చిన్నపనులనక పెద్దపనులనక యాశ్రమసేవ చేయుచుండెడివాఁడు. అమదాబాదులో ప్రతిసంగతియు నతనికిఁ దెలియును. ఆశ్రమమునకుఁ దగిన తావు నితఁడు వెదకఁ దొడఁగెను. ఇతనితోడ నేనును

౨౧ ఆశ్రమము నొకతూరి తొంగిచూచుట

కోచరబుకు ఉత్తర భాగమును, దక్షిణ భాగమును తిరిగి చూచితిని. ఉత్తరమున మూడు నాలుగు మైళ్లలో నొకభాగము దొరకుచో చూడుమని చెప్పితిని. ఇపుడు మేమున్న ప్రదేశము నతఁడు చూపెను. ఆ ప్రదేశము నాకు నచ్చుటకు చెఱసాల దాపుగా నుండుట యొక కారణము. సత్యాగ్రహాశ్రమవాసుల మొగములందు జైలువ్రాఁత వ్రాయఁబడియుండుటచే కనులయెదుట జైలుండుట చాల మంచిది. శుచిగా నుండు ప్రదేశముల నడుమనే జైళ్లు కట్టుదురనియు నే నెఱుఁగుదును.

ఏడెనిమిది దినములలో కొనుబడి యాయెను. భూమిలో ఇండ్లు వాకిండ్లుగాని, చెట్లుచేమలుగాని లేవు. ఏమి లేకపోయినను నిది నదీతీరమున నుండుటయు, నేకాంతముగా నుండుటయు నన్నిటికంటె గొప్పవిశేషము. అందు గుడారములు వేసికొనియుండఁ దలఁచితిమి. ఇండ్లు కట్టునంతవఱకు రేకుపాకలలో వంటఁ దలపెట్టితిమి.

ఆశ్రమము క్రమాభివృద్ధిఁ గనుచుండెను. పిన్నలు పెద్దలు, స్త్రీలు పురుషులు అందఱు చేరసి సుమారు నలుబది మంది కలరు. అందఱకు పాకశాల యొకటియే యగుటచే చాల వీలుగా నుండెను. ఆశ్రమము నిటనుండి యటకు మార్పఁ దలపెట్టుట నావంతు. పనిచేయుట యంతయు మామూలుచొప్పున స్వ. మగన్‌లాల్ గాంధీవంతు.

మంచి యిండ్లు వేసికొని నిలఁద్రొక్కుకొనువఱకు మాకు వచ్చిన యిబ్బందులకు మితి లేదు. వానలు వచ్చెను. నాలుగు మైళ్లదూరము నుండి సామానంతయు రావలయును. ఈప్రాంత నేలలో పాములు కావలసినన్ని. అట్టిచోట పసివారితో నివసించుట సామాన్యము కాదు. పైఁగా 'పాములు మొదలగువానిని చంపరాదు' అని మాకు

నియమము. మరియు మాలో సామనిన భయములేనివా రెవరును లేరు; నేటికిని లేరు. స్థితిగతు లిట్టివి.

హింస చేయు జీవములఁ జంప రాదను నియమము ఫీనిక్సు టాల్‌స్టాయి శబర్మత్యాశ్రమములందు యథాశక్తి యనుష్ఠింపఁబడుచు వచ్చుచుండెను. ఈ యాశ్రమములం దన్నిటను మేము పాంద్ర నేలలోనే కాలుపెట్టితిమి. ఈ మూఁడు తావులందును సర్పాదులయు ప్రజవ మెక్కుడు. అయినను నేటివఱ కెవరిని పాము ముట్టలేదు. శ్రద్ధానేత్రముతో తిలకించుచో నీశ్వరకృపయే దీనికిఁ గారణము. "ఈశ్వరునకు పక్షపాత ముండునా? మానవుల పిచ్చి పనులలోఁ జేయి చేసికొనుటయే యాతని పనియా?" యని యెవరును నిరర్థకముగా శంకింపకుందురుగాక! అది యనుభవనీయమగు విషయము. దానిని భాషలోఁ బెట్టఁ జాలను. లౌకికభాషలో నీశ్వరునికార్యములను గుఱించి వ్రాయుచుంటినిగాని యవి వ్రాయుటకు వీలయినవి కావని నాకుఁ దెలియును. పామరుఁడగు మానవుఁడు వర్ణింప నెంచును చో మూకవాణియే యవలంబనము. సర్పములను జంపనిమాయాశ్రమము వారి కిరువది యయిదేండ్లనుండియు నించుకయు సర్పబాధ కలుగకుండు టాను షంగిక మనుటకుబదు లీశ్వరకృపయే కారణ మని నచో నది వెఱ్ఱి నమ్మక మగునేని యట్టి వెఱ్ఱి నమ్మకము నే నేనంటి పట్టుకొనియుందును.

కూలివారు కట్టు కట్టిన సమయమున ఆశ్రమమున నేతసాలకు పునాదులు త్రవ్వితిమి. ఆశ్రమమున మొదటిపని నేత. వడుకుట మాకింకను తెలియలేదు. కావున తొలుతనే నేతసాల కట్టింపవలయు ననుకొంటిమి.

౨౨

ఉపవాసము

కూలివారు మొదటి రెండు వారములును చాల ధైర్యము వహించిరి. మిగుల శాంతముగా నుండిరి. ప్రతిదినమును పలువురు సభకు వచ్చుచుండిరి. ప్రతిదినమును నేను వారికి శపథమును గుర్తునకుఁ దెచ్చుచుంటిని. 'చావనయినఁ జచ్చెదముగాని యొట్టు మీఱుదుమా!' యని వారు చెప్పిపోవుచుండిరి.

క్రమముగా కట్టు తప్పిపోవఁ జొచ్చెను. బలముపోయినవాఁడు చెనకఁ జూచును. అటులే కట్టులో బలము పోవఁదొడఁగినకొలఁది కట్టులోనున్నవారు కట్టు తప్పినవారిని ద్వేషింపఁ జొచ్చిరి. ఇఁక వీరిలో వీరికి తగవు లుప్పతిల్లునేమో యని యనుకొంటిని. వీరిలో వీరిని కొట్టుకొనఁజేయకుండుట కష్టమని నాకు భయమెత్తెను. ప్రతిదినమును సభలో జనము పలుచన కాఁ దొడఁగెను. వచ్చిన వారి మొగములమీఁదఁ గూడ నౌదాసీన్యము వ్రేలాడుచుండెను. కూలివా రందఱును ఊఁగులాడిపోవుచున్నటులు నాకు వార్త వచ్చెను. నాపని అట్టిట్టాయెను. నా విధి యే మని యాలోచించితిని. నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కూలివారికట్ల అనుభవము కలదు. కాని యిది క్రొత్త. ఏలన నిచట కూలివారు నా ప్రేరణచే కట్టుకట్టిరి. ప్రతిదినము నాకడ బాసచేసిపోవుచుండిరి. దీనికి నేనే సాక్షిని. ఇఁక వీ రెటు లీప్రతిజ్ఞను దాఁటఁగలరని నా యుద్దేశము. ఇది నాగర్వమో, కూలివారలయెడల

నాకుఁ గల ప్రేమమో, లేక సత్యమునెడలఁ బ్రేమమో యెవరు చెప్పఁగలరు?

ప్రాతఃకాలము. నేను సభలో నుంటిని. ఏమి చేయను తోఁచలేదు: 'కూలివారందఱును మరల కట్టులోనికిఁ జేరనంతవఱకును, ఈవిషయము తేలు దనుక కట్టునిభాయింపనంతవఱకును,—ఇంత యేల? కూలివారందఱును మిల్లువదలి బయటఁ బడనంతవఱకును నే నన్నము ముట్టను' అను నీ మాటల ప్రయత్నముగా నానోట వెలువడెను.

కూలివారు నివ్వెఱపోయిరి. శ్రీ. అనసూయాబాయికనులవెంట నీరు గారఁ దొడఁగెను.

'మే ముపవసింపవలయుఁగాని మీ కేటి యుపవాసము? మీచేత నుపవాసము చేయనీయము. మా తప్పులు క్షమింపుఁడు! మేము మా బాసను దాఁటము.' అని కూలివారు గోలకెత్తిరి.

'మీ రుపవాసముతో పనిలేదు. మీరు మీ ప్రతిజ్ఞకు నిలువఁబడినచోఁ జాలును. మనకు ద్రవ్యము లేదు. భిక్షాన్నముతో కట్టు కట్ట రాదుగదా! మీరింకొక కూలిపని చేసికొని పొట్ట గడుపుకొనినచో కట్టెన్నాళ్లున్నను నిర్భయము. ఇఁక నా యుపవాసమందురా? ఇది అటో యిటో తేలిపోవలెను' అని నే నంటిని.

ఈలోఁగా వల్లభభాయి మునిసిపాలిటీలో పనులకు వెదకుచుండెనుగాని సమకూర లేదు. ఆశ్రమమున నేతసాలలో నిసుక పోయవలసిన పని యున్నది. దీనికిఁ జాలమంది కూలివాండ్ర నుపయోగపఱచికొనవచ్చునని మగనలాలు సూచించెను. కూలివారు పనికి తయారుగానుండిరి. శ్రీ. అనసూయాబాయి నెత్తిమీఁదఁ బల్లిక నిడుకొని కూలివారికి దారి జూపెను. అప్పుడా కూలివారిని మాడవలె

ననిపించెను. కూలివారికిఁ గ్రొత్త బలము వచ్చెను. వారికి కూలి యిచ్చువాని చేయి పేఁడుకొని పోయెను.

ఈ యుపవాసమునం దొకదోషము కలదు. ఏలన: మిల్లువారలకును నాకును నెయ్యము కలదని లోఁగడ వ్రాసియుంటిని. కావున నాయీయుపవాసము వారిని స్పృశింపకుండ నుండఁజాలదు. వీరికి విరుద్ధముగా నుపవసించుట సత్యాగ్రహ మనిపించుకొనఁబడదని నే నెఱుఁగుదును. వీరిని కంపవలయునది కూలివారికట్టే. నా ప్రాయశ్చిత్తము వీరి దోషమునకుఁగాదు; మఱి కూలివారి దోషమునకు. నేను కూలివారి ప్రతినిధిని. కాన వారు దోషులగుదురేని నేనును దోషినే. నేను మిల్లువారికి వినయమునే చూపవలయును. వీరి కెదురుగా నుపవసించుట బలాత్కారములోనికి దిగును. ఇటులు నాయుపవాసము వారి కొరకపిడి కలిగించు నని నాకుఁ దెలిసినను నాకుఁ జేయక తప్పని దాయెను. ఇట్టి దోషమయ మగు నుపవాసము చేయుట నాకావశ్యమని తెల్లగా తోఁచెను.

'నా యుపవాసమువలన మీరు మీదారినుండి కొంచెమేని తొలఁగవలసిన పని లేదని నేను మిల్లువారలకుఁ దెలిపితిని. వారు నామాటల కనుకూలార్థమునే గ్రహించిరి. అపుడపుడు వినాసాగా నన్నెత్తిపొడిచిరి. దీనికి వీరి కధికారము కలదు.

ఈకట్టున కెదిరినాయకుఁడు సేఠ్ అంబాలాలు. ఇతని పట్టుదల యాశ్చర్యజనకము. ఇతఁడు కల్లకపటములు లేనివాఁడు. ఇతనితో కయ్యముపొడుచుట నాకు రుచించెను. ఇట్టివాఁడు నాయకుఁడుగా గల విరోధిపక్షమునకు నాయుపవాసము పీడాజనకమగుటచే నేను చాల వగచితిని. అతనిభార్య సరళాదేవికిని, నాకును కడు నెయ్యము.

ఆమె నాకు సోదరివంటిది. నాకొఱకామె వగచుట నేను చూడఁజాలక పోయితిని.

శ్రీ అనసూయయు, కొందఱుమిత్రులును, కూలివారు కొందఱును తొలినాఁడు నాతోపాటుపవసించిరి. కాని పిమ్మట నతికష్టముమీఁద వారిని మానిపించితిని.

ఈరీతిగా నలుదెసలను ప్రేమపూరితము లాయెను. మిల్లువారి హృదయములు ద్రవించెను. వెంటనే యీవిషయమును పరిష్కరింపఁ దలపోసిరి. శ్రీ. అనసూయగారియిల్లు వీరికి సభాగృహమాయెను. శ్రీ ఆనంద శంకర ధ్రువగారు నడుమలో నందుకొనిరి. తుద కతఁడు పంచాయతీదారుగా నేర్పఱుపఁబడెను. వెంటనే కట్టు విరమింపఁ బడెను. నాకు నాఁటితో మూఁడుపవాసములు. మిల్లువారు కూలివారికి మిఠాయి పంచిపెట్టిరి. 21 దినముల కీరీతిగా సమాధానము కుదిరెను. సమాధానమున కొఱక సమ్మేళనము జరిగెను. దానికి మిల్లువారును, కమిషనరును హాజరయిరి. కమిషనరు కూలివారి కిట్టులు సలహా నిచ్చెను. 'మీ రెప్పుడును మి. గాంధీమాట వినుచుండుఁడు!' ఇది జరిగిన కొలఁదినాళ్లకే నాకును ఈకమీషనరుకును పెద్దయుద్ధము జరిగెను. కాని కాలము మాఱెను; దానితోపా టతఁడును మాఱెను. అప్పుడతఁడు నామాటల వినవలదని ఖేడా రయితులకు సలహా యిచ్చెను.

రమణీయమును, దయనీయమునునగు నొకవిషయమిట నుదాహరింపక యీప్రకరణమును ముగింపను. మిల్లువారు కూలివారికి పంచిపెట్టుటకు చాల మిఠాయి చేయించిరి. వేలకొలఁదిగా నున్న కూలివారికి దానిని పంచిపెట్టుట యెట్టులని శంక కలిగెను. శపథము తీసికొనిన చెట్టుక్రిందనే పంచిపెట్టుట బాగనిపించెను. ఇంతమందికి సరిపోవు చోటుగూడ వేఱొకచో దొరకదు. కావున ఆచెట్టు చుట్టుప్రక్కలఁ

గల మైదానమునందు పంచిపెట్టుట నిశ్చితమాయెను. ఆగనాళ్లదు పాజ్ఞలలో నున్నవారు విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱ లేకయే బారులు తీర్చి నిలుచఁబడి మిఠాయి తీసికొనఁగలరనియు, తొందరపడి మిఠాయిమీఁద చేయిచేసికొన రనియు నాకు నెట్టినమ్మకము. కాని పంచిపెట్టుట తటస్థించినపు డెన్ని ప్రయత్నములు చేసినను విఫలము లాయెను. పంచిపెట్టుట మొదలిడిన రెండు మూడు నిముసములకే బారులు చెదరిపోయి గోల కాఁ దొడఁగెను. నూలిపెద్ద లెంత ప్రయత్నించినను లాభము కలుగకపోయెను. తుదకు అందఱును ఒక్క గుంపైపోయిరి. మిఠాయి చాలభాగము మట్టగింపఁబడెను. దానితో మైదానమున పంచిపెట్టుట ఆఁపివేయఁబడెను. మిగిలిన మిఠాయి మిర్జాపురమునందలి సేఠ్ అంబాలాలుగారి యింటికిఁ గొంపోవఁబడెను. మఱునాఁడు వారి బంగళాముందరి కాళీస్థలమున పంచిపెట్టఁబడెను.

దీన హాస్యరసము స్పష్టమే. 'ఏక్ టేక్' చెట్టుక్రింద మిఠాయి పంచిపెట్టుదురని అమదాబాదు బిచ్చగాండ్రకెటులో తెలిసెను. వారు మెల్లగా ఇచటకు వచ్చిరి. మిఠాయిని కొల్ల గొట్టుకొనిపోవుటకు వారి యాఁకలి కారణము. ఇది చాల శోచనీయము.

మనదేశమున ఆఁకటి చిచ్చుచే జచ్చువారి సంఖ్య క్రమాభివృద్ధి నొందుచున్నది. తినుటెడలఁ ద్రాగుటెడలఁగూడ నాఁకలి సామాన్య గౌరవమును కాపాడదు. మన ధనికులు వారికి పని చూపి తిండి పెట్టుటకుబదులు బిచ్చము లొసఁగి పోషించుచున్నారు.

౨౩

ఖేడా-సత్యాగ్రహము

కూలివారి కట్టు ముగిసిన పిమ్మట ఊపిరి తీసికొనుటకేని నాకు తీరిక లేకపోయెను. వెంటనే ఖేడాజిల్లాలో సత్యాగ్రహము నడపింపవలసివచ్చెను. ఖేడాజిల్లాలో క్షామమువంటి స్థితికలిగెను. రిమిషను పొందుటకు రైతులు ప్రయత్నించుచుండిరి. శ్రీ. అమృతలాల్ ఠక్కరుగారు విచారించి రిపోర్టు తయారు చేసిరి. రైతులకు నే నింకను తగిన సలహా నీయకముందే ఠక్కరుగారు కమిషనరుతో ప్రసంగించిరి. శ్రీ. మోహనలాల్ పాండ్యాగారును శ్రీ. శంకరలాల్ పరీఖ్ గారును దీనిలో విఱుచుకొని పడిరి. వీరు స్వ. గోకులదాస్ కహాన్‌దాసు శ్రీ. విఠలభాయి పటేలుగారలచే బొంబాయి లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో నలజడి కలిగింపఁజేసిరి. సరకారు వారికడకు చాల డెప్యుటేషనులు వెళ్లెను.

నే నపుడు గుజరాతుసభ కధ్యక్షుఁడను. ఈసభ సరకారువారికి విన్నపములు పంపుకొనెను; తంతు లిచ్చెను; దీనికి ఫలముగా కమిషనరుగారి యవమానములకు లోనాయెను; బెదిరింపులు చవి చూచెను; నాఁటి యాఫీసరులచర్యలు నేఁడు పరికించినచో హాస్య జనకముగను, నమ్మఁదగనంత విచిత్రముగను ఉండును.

ఏ మాత్రము చూచినను రైతులకోరిక అసంగత మనిపింపదు. దానికి దాదు ప్రియాసులతోఁగూడఁ బనిలేదు. నాలుగవ వంతుకన్నఁ దక్కువ పంటలు పండినచో రైతులు రిమిషను కోరవచ్చునని లాండ్

రివిన్యూ రూల్సులో అభ్యనుజ్ఞ కలదు. పంటలు నాలుగు వంతులకన్న ఎక్కువ యుండెనని ఆఫీసరు లంచనా వేసిరి. రయితులు నాలుగు వంతులకన్న తక్కువ యుండు ననిరి. రయితులమాట సరకారుకు నమ్మకమా? లోకులు పంచాయతీని కోరిరి. పంచాయతీని కోరుట రాజుగారిపై దండెత్తుటయని సరకారువారి యభిప్రాయము. ఇటులు ప్రార్థనలు, వినతిపత్రములు విఫలము లయినపిదప సహచరులతో నాలోచించి యిక సత్యాగ్రహము తలపెట్టుడని నేను రయితులకు సలహా యిచ్చితిని.

నాకిందు ఖేడాజిల్లాలోని స్వయంసేవకులేకాక శ్రీ. వల్లభ భాయిపటేలు, శ్రీ. శంకరలాల్ బాంకర్, శ్రీ. అనసూయాబహేన్, శ్రీ. ఇందులాల్ కన్హైయాలాల్ యాజ్ఞిక, శ్రీ. మహాదేవ దేశాయి మొదలగువారు తోడయిరి. దిన దిన మభివృద్ధి నొందుచున్న గొప్ప ప్రాక్టీసు నిందులకుఁగాను వల్లభభాయిగారు వదులుకొనిరి. పిమ్మటఁ గూడ వారిక నాపనికిఁ బోలేదు.

మేము నడియాద్-అనాథాశ్రమమున డేరా వేసితిమి. అచట విడిదికి విశేష కారణము లేదు. ఇందఱకుఁ జాలిన తావు కొండొకట లేకుండుటయే యిందులకుఁ గల కారణము.

సత్యాగ్రహు లందఱీక్రింది రీతి ప్రతిజ్ఞ చేసి చేవ్రాలు పెట్టిరి. “మా గ్రామములలో పంటలు నాలుగణాలకన్న తక్కువ యని మాకుఁ దెలియును. కావున పైసాలువఱకు శిస్తులు వసూలుచేయరాదని సరకారువారికి విన్నవించితిమి కాని వారు వసూలుచేయుట మానలేదు. కావున ఈదినము దస్కతుచేసిన మేము ఈసాలువకు నిండు శిస్తుగాని, బకాయిగాని సరకారువారి కీయఁజాలము. కాని సరకారువారు

శిస్తువసూలు చేయుట కేవలందుర్నీతి ననుసరించినను మేము దాని ననుభవింపఁ దలఁచుకొన్నాము. మేము బుద్ధిపూర్వకముగా శిస్తు లిచ్చి మామాట కల్ల యనిపించుకొనుటకంటె, నాత్మగౌరవము నష్ట మొనరించుకొనుటకంటె మాభూముల జప్తు చేయించుకొనుటయే మాకు మేలు. ఇఁకమీఁద సరకారువారు రెండవ కిస్తీనఱకును బకాయి వసూలుచేయుట నిలుపుచో మాలో శక్తి కలవారము నిండుశిస్తు ఈయవలసినచో నిండు శిస్తును, బకాయి యున్నచో బకాయిని ఇచ్చివేయఁగలము. తా మిచ్చినచో బీదలుగూడ నీయవలసివత్తురని శక్తికలవారుగూడ నిపుడీయలేదు. బీదల చట్టులు, కుండలు మొదలగునవి వేలమువేయఁబడును. వారి కీరీతిగా దుఃఖము కలుగును. ఇట్టి స్థితిలో దరిద్రులను కాపాడుట శక్తిమంతుల ధర్మమని మా నమ్మకము”

ఈపోరాటమున కెక్కువ ప్రకరణములను వినియోగింపఁజాలను. కాని నాఁడు జరిగిన చక్కని విషయములు చాల నడుగునఁ బడిపోవును. ఖేడాసత్యాగ్రహమును గురించి శ్రీ. శంకరలాల్ పరీఖుగారు ప్రామాణికమగు నొక గ్రంథమును * రచించియున్నారు. ఈగొప్ప విషయమును లోఁతుగాఁ జూడఁ దలఁచిన వారాగ్రంథమును జదువుదురుగాక !

* ఇది గుజరాతీభాషలో వ్రాయఁబడినది.

౨౪

ఉల్లి దొంగ

చంపారణ్యము మారుమూల నుండుటవలనను, వార్తాపత్రికలకు సంబంధము లేకుండఁజేయుటవలనను, అచటికి బయటినుండి జనులు పోఁగ లేదు. ఖేడాపోరాట మటులఁ గాదు. అచటివార్తలు ప్రతిదినమును పత్రికలు ప్రచురించెను. గుజరాతీవారికి క్రొత్త వస్తువుమీఁద మోజు పుట్టెను. వారు ధనము కురిపింపఁ దలపెట్టిరి. సత్యాగ్రహమున కెంతయో డబ్బక్కఱలేదని అంతలో వారికిఁ దెలియుట కష్టము. నే నెంత నివారించినను అక్కఱకు మీఱిన ధనమును బొంబాయి సేఠు లిచ్చిరి. సత్యాగ్రహ మయినపిదప లెక్కలు చూడఁగా కొంత నిలువయుండెను.

మఱియొకదెస సత్యాగ్రహులకు నిరాడంబరజీవనమును గుఱించి పాఠము చెప్పవలసివచ్చెను. వారు సంపూర్ణముగా నేర్చికొనిరని చెప్పఁజాలను గాని కొంతకొంత సంస్కరించుకొనిరని చెప్పఁగలను.

రైతులకుఁగూడ నిది వింతవస్తువే. కాన నూఱూరు తిరిగి సత్యాగ్రహ రహస్యములు వీరికి బోధింపవలసివచ్చెను. సరకారు-ఆఫీసరులు రైతులకు యజమానులు కారనియు, నౌకరులనియు రైతు లొసఁగు పన్నులోనే జీతము గొందురనియు తెలిపి రైతుల భయము పోఁగొట్టుట ముఖ్యమయిన పని యాయెను. భయము పోఁగొట్టినను వీరిచేత వినయపాలనము చేయించుటయు, వినయపాలనము చేయవలయు

నని యొప్పించుటయు కష్ట మనిపించెను. ఆఫీసరుల భయము దూసికొనిపోవఁగనే వారు చేయు నవమానములకు బదులు తీర్చికొనకుండ నుండు టెట్లు? సత్యాగ్రహికి అవినయము జత యగుచో పాలలో విషము జత పడినట్లే. నే ననుకొనినంతకంటెఁ దక్కువ వినయమునే వీరు చూపఁ గలిగిరని తుదకు నాకుఁ దెలిసెను. సత్యాగ్రహములో వినయమే కఠినతమమగు నంశ మని యనుభవము వల్లన నేను దెలిసికొంటిని. వినయ మనఁగా గౌరవముగా మాటలాడుటయే కాదు. విరోధులయెడల మనస్సునందుఁగూడ నాదర ముంచుట, సరళభావ ముంచుట, హితము కోరుట: ఇట్టి ప్రవర్తనము వినయము. సత్యాగ్రహి కివి యన్నియు నావశ్యకములు.

మొదటి దినములలో లోకులు చాల ధైర్యము చూపినను సరకారు వారు పని పుచ్చుకొనలేదు. కాని లోకులకు ధైర్యము వృద్ధి పొందె నని తెలిసినకొలఁదియు సరకారువారును, ఉగ్రములగు నుపాయముల నవలంబింపఁ బూనిరి. ఆఫీసరులు పశువులను, ఇంటఁ గనఁబడిన వస్తువులను జప్తు చేసిరి. నాలవపాలు జరిమానాలకు నోటీసులు పంపిరి. కొన్ని గ్రామములలో పండిన పంటలు జప్తు చేసిరి. దీనితో రైతులు తల్లడిల్లిరి. కొందఱు రైతులు పన్ను లిచ్చిరి. కొందఱు తమ చట్టులను, ముంతలను జప్తు చేసికొనుఁడని ఆఫీసరులయెదుటఁ బడ వయిచిరి. మఱికొందఱు చచ్చినసరే తుదివఱకు పోరితీరవలయు నని పట్టుమీఁద నిలువఁబడి యుండిరి.

ఇటు లుండఁగా రైతులెవరో శంకరలాల్ పరీఖుగారి భూమికి శిస్తులు చెల్లించిరి. దీనితో హాహాకారములు బయలుదేఱెను. తన రైతు శిస్తు చెల్లించిన భూమిని ధర్మార్థమిచ్చి శంకరలాల్ పరీఖుగారు

ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనిరి. ఇటులు ఆయన తనప్రతిష్ఠను కాపాడుకొని యితరులకు మార్గదర్శకుఁడాయెను.

ఒక పొలమున ఉల్లిపంటను అయోగ్యమగు రీతిగా జప్తు చేసిరి. భయపడిపోయినవారి కుత్సాహము కలిగించుటకు మోహనలాల్ పాండ్యాగారి నాయకత్వమున ఆయుల్లిపాయల నచటినుండి వేఱొక చోటునకుఁ గొంపొం డని ప్రజలకు నేను సలహా నిచ్చితిని. నా యుద్దేశమున ఈపని చట్టము నతిక్రమించుట కాదు. నిలువయున్న పంటను జప్తు చేయుట చట్టమునకు సమ్మతమయినను నిది నీతికి వెలి; సరిగా లూటీ. కావున నీరీతిగా జరిగినజప్తు ననాదరించుట ధర్మ మని నేను సూచించితిని. ఇటు లొనరించి జైళ్లకు వెళ్లుటయు, దండ మనుభవించుటయు తప్పనిసరి యని తెలిపితిని. మోహనలాల్ పాండ్యాగారికిని ఇదియే యిష్టము. సత్యాగ్రహమున కిసుమంతయు విరుద్ధము గాకుండు నేవిషయమును గూర్చియేని చెఱసాల కేఁగకుండ ఖేడాపోరాటము ముగింపఁజేయుట మోహనలాల్ పాండ్యాగారికి సమ్మతము కాదు. కావున వీరీ యుల్లిపంటను తొలఁగింపఁ దలపెట్టిరి. వీరి కేడెనమండ్రు మిత్రులు తోడయిరి.

సరకారువారు వీరిని పట్టుకొనకుండ విడనాడుదురా? వీరిని, వీరిసహచరులను అరెస్టు చేసిరి. లోకుల కుత్సాహము బలిసెను. చెఱసాలల భయము పోయినచో, రాజదండము లోకుల కధైర్యము కలిగించుటకు బదులు శౌర్యము కలిగించును. విచారణ సమయమున కోర్టంతయు జనులచే క్రిక్కిఱిసి పోయెను. పాండ్యాగారికిని, వారి సహచరులకును కొలఁదినాళ్లు కైదు విధింపఁబడెను. నాయుద్దేశమున నీ శిక్ష తప్పు. ఈ యుల్లిపంట నచటనుండి తొలగించుట పీనల్

కోడు లోని చౌర్యము క్రిందికి రాదు. కోర్టులకుఁ బోవుట మా యుద్దేశము కాదుగాన అప్పీలు చేయఁబడలేదు.

వీరిని జైలునకుఁ దీసికొని పోవునపుడు ఒక పెద్ద యూరేఁగింపు వీరివెంట నడచెను. నాఁడు జనులందఱును 'ఉల్లిదొంగ' యను బిరుదముతో వీరిని సమ్మానించిరి. ఆ సమ్మానము నేఁటికిని వీ రనుభవించుచున్నారు.

ఇఁక ఖేడా సత్యాగ్రహమును ముందరి ప్రకరణముతో ముగింతును.

౨౫

ఖేడాసత్యాగ్రహసమాప్తి

ఈపోరాటము తుదకు విచిత్రముగా ముగిసెను. జను లలసిపోయిరని తెల్ల మాయెను. పట్టు విడనాడిని వారు ఇంకను పీడింపఁబడి నశింపఁజేయఁబడుదు రని సంకోచించితిని. సత్యాగ్రహి కుపాదేయ మగు నుపాయ మేదేని యున్నచో దానితో నీ పోరాటమును ముగింపఁ దలపోసితిని. అట్టి యుపాయ మనుకోకుండఁ దటస్థించెను. 'ధనికులగు రైతులు శిస్తులు చెల్లించినచో బీదలకడి శిస్తు వసూలు పఱచుట యాఁపఁబడునని నడియాదు–తాలూకా మామ్లతుదారు నాకు వార్త పంపెను. నేనాసంగతిని వ్రాసి పంపఁ గోరితిని. అతఁడు వ్రాసిపంపెను. మామ్లతుదారు తనతాలూకాకు జవాబుదారీ కాఁగలఁడుగాని జిల్లాకుఁ గాఁజాలఁడు గావున నే నీ సంగతిని కలెక్టరు కెఱుకపఱచితిని. 'ఇట్టి హుకుము మీకు తెలియలేదా?' యని నాకు సమాధానము వచ్చెను. నే నీ వార్త విని యుండలేదు. కాని యిది నిక్కమగుచో ప్రజల ప్రతిజ్ఞ చెల్లినట్లే. ప్రతిజ్ఞాతమగు వస్తు విదియే. కావున నీ హుకుమువలన సంతసము కలిగెను.

కాని దీనిసమాప్తివలన నాకు తుష్టి కలుగలేదు. సత్యాగ్రహ సంగ్రామము సమాప్తి పొందినతరువాత నుండవలసిన లక్షణ మిందు లేదు. కలెక్టరొక కట్టుబాటు ననుసరించినటులు కనఁబడక యీహుకుమును నిర్వహించెను. మాట యిచ్చుటయేగాని దీన పేదలకు లాభ మంతగా

కలుగలేదు. పేద లెవరో తేల్పవలసిన యధికారము ప్రజలది. కాని వారం దధికరింపఁజేయఁబడలేదు. ప్రజ కిట్టి శక్తి లేనందులకు నేను చాలఁ జింతింతును. తుద కిది సత్యాగ్రహమువలనఁ గలిగిన జయమని యుద్ఘోషింపఁబడినను నామాపులో నిది నిస్తేజముగనే యుండెను.

ఆరంభముకంటె నంతమున సత్యాగ్రహులను బలవత్తరులఁగాఁ జేసివిడిచిన యెడలనే సత్యాగ్రహము శుద్ధముగా ముగిసె ననవలయును. ఇం దది నాకుఁ గానరాలేదు.

ఇటు లయ్యును దీనివలన మనకు కనఁబడని మేళ్లు కొన్ని కలిగెను. వానిలాభమును మనము నేఁటికిని జూచుచున్నాము. ఇంకను పడయఁగలము. ఈఖేడాలడాయివలన గుజరాతు రైతులకు ప్రబోధము కలిగెను. దీన రాజనీతి తెలియనారంభమాయెను.

శ్రీ. బిసెంటుగారి హోమ్-రూల్ ప్రచార మీ రైతులను నిక్కముగా స్పృశించెను గాని ఖేడాలడాయియే చదువుకొనినవారిని స్వయంసేవకులను రైతుల జీవితములలో సరిగా ప్రవేశపెట్టెనని చెప్పవలయును. సేవకులు రయితుల జీవితములో పడుగు పేకలుగాఁ గలిసిపోయిరి. ఈ పోరాటములో తమకుఁగల క్షేత్రమర్యాద స్వయంసేవకులకుఁ జక్కఁగాఁ దెలిసెను. వీరి త్యాగశక్తి వర్ధిల్లెను. వల్లభభాయి యీపోరాటమునకు తన నర్పించుకొనెనన్నచో దీని పరిణామము సామాన్య మనుటకు వీలులేదు. వెనుకటిసాలున వఱదలు వచ్చినపుడును, ఈసాలున బారడోలీయందును 'ఏతత్ప్రయోజనము మనకు బాగుగా తెలిసెను. ఘూర్జరరాష్ట్రమున ప్రజాజీవనమందు నవ్యతేజ ముదయించెను. నవోత్సాహము చూపట్టెను. రైతులకు తమశక్తి తెలిసెను. ఆశక్తి యింకనెన్నఁటికిని మఱుపునకు రాదు.

౨౪. ఖేడా-సత్యాగ్రహసమాప్తి

తమ ముక్తి తమమీఁదనే, తమత్యాగశక్తి మీఁదనే యున్నటులు అందఱకుఁ దెలిసెను. ఖేడావలన గుజరాతులో సత్యాగ్రహము నాఁకటివేఱు పోసికొనెను. సత్యాగ్రహసమాప్తివలన నాకు తుష్టి కలుగకున్నను ప్రజల కుత్సాహము కలిగెను. ఏలనఁగా తమ శక్తికి మించిన ఫలమును వారు పడసి రనుకొనిరి. రాజనీతివలన దుఃఖము కలుగునో దానిని నివారించు మార్గము తమకు దొరకె ననుకొనిరి. వారి యుత్సాహమున కీజ్ఞానము చాలును.

కాని ఖేడాప్రజకు సత్యాగ్రహస్వరూపము తిన్నగా తెలియదు. కావున వీరికి చిక్కులు వాటిల్లినట్లులు మన ముత్తర ప్రకరణములఁ జూడఁగలము.

౨౬

ఐక్యమునకు ప్రయత్నము

ఖేడాలో సత్యాగ్రహము జరుగుచున్నపుడు మహాయుద్ధముగూడ జరుగుచుండెను. దాని సంబంధమున వైసరాయిగారు నాయకులను డిల్లీ కాహ్వానించిరి. నన్నుఁగూడ రమ్మని పట్టుపట్టిరి. నాకును లార్డ్ ఛేమ్స్‌ఫర్డునకును మైత్రి కలదని లోఁగడనే వ్రాసియుంటిని.

నే నీ యాహ్వానము నంగీకరించి డిల్లీకి వెళ్లితిని. నేనిందు కలుగఁజేసికొనుట కొక సంకోచము కలదు. అలీసోదరులును, లోకమాన్యులను నితర నాయకులును దీని కాహ్వానింపఁబడకుండుటయే నాసంకోచమునకు ముఖ్యకారణము. ఆసమయమున అలీసోదరులు చెఱలో నుండిరి. నేను వీరిని గుఱించి యెక్కువగా వినియుంటినిగాని ఒకటి రెండుమాఱులే చూచియుంటిని. వారి సేవనుగూర్చియు, ధైర్యమును గూర్చియు పలువురు చెప్పఁగా వినియుంటిని. హకీమ్‌సాహెబుతో నాకు పరిచితి కాలేదు. స్వ. ఆచార్య రుద్రులును, దీనబంధువు ఆండ్రూజుగారును వీరిని మిగుల ప్రశంసింపఁగా వినియుంటిని. లక్నోలో జరిగిన ముస్లిమ్ లీగునందు శ్వైబ్ కురేశీగారితోడను, బారిస్టరు ఖ్వాజాగారితోడను పరిచయము సంపాదించితిని. డాక్టరు అన్సారీ, డాక్టరు అబుల్ రహమానుగారలతో సంబంధమును బంధించుకొంటిని. మంచి ముసలమానుల మైత్రి నన్వేషించుచుంటిని. పవిత్రులు, దేశభక్తులు నగు ముసలమానుల చెలిమి కలిగి ముసలమానుల

౨౬. ఐక్యమునకు ప్రయత్నము

అంతర్యమును కనుఁగొనఁ దలఁచితిని. కావున ముసలమానులు నన్నెక్కడికి రమ్మనిన నక్కడికి వెళ్లుచుంటిని.

హిందువులకును, ముసలమానులకును సత్యమగు స్నేహము లేదని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోనే నాకుఁ దెలియును. ఈయిరువురకును నడుమఁ గల భేదమును పోఁగొట్టుటకు నే నేయుపాయమును విడనాడలేదు.

ముఖస్తోత్రము చేసి గాని స్వత్వమును గోలుపడిగాని రాజీపడుట నా కస్వాభావికము. వీరి నేకము చేయుటలో నా యహింస కొరపడి కలుగు ననియు, దీనికి విశాల ప్రయోగ మేర్పడు ననియు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నున్ననాఁటనుండియు అనుకొనుచునే వచ్చుచుంటిని. ఆ నమ్మిక నేఁటికిని ఆరీతిగనే యున్నది. ఈశ్వరుఁడు ప్రతి క్షణమునను ఒరపిడి కలుగఁజేయుచునే యున్నాఁడు. నా ప్రయోగము నడచుచునే యున్నది.

ఇట్టి యాలోచనలతో నేను బొంబాయిరేవున దిగితినిగావున అలీసోదరులను జూడవలయు ననుకొంటిని. మాచెలిమి పెరుఁగఁ జొచ్చెను. మాచెలిమి యింకను లెస్సగాఁ బెనవైచికొనకముందే సరకారువారు అలీసోదరులను చెఱలో నిడిరి. బేతుల్ జైలునుండియు ఛింద్వాడా జైలునుండియు అభ్యనుజ్ఞ కలిగినప్పుడెల్ల మౌలానా మహమ్మదలీగారు నాకు పెద్దపెద్ద యుత్తరములు వ్రాయుచుండెడివారు. నే నలీసోదరులను జూచుట కనుజ్ఞ వేఁడితినిగాని యనుజ్ఞ పుట్టదయ్యె.

అలీసోదరులు జైలుకు వెళ్లిన తరువాత ముసలమాను సోదరులు నన్ను కలకత్తాలో జరిగిన ముస్లిమ్ లీగునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. నన్ను వా రుపన్యసింపఁ గోరఁగా అలీసోదరులను విడిపించికొనుట ముసలమానుల ధర్మమని ప్రబోధించితిని.

అటుపిమ్మట నన్నలీఘడ్ - కాలేజికిఁ గొంపోయిరి. మాతృదేశమును సేవించుటకు ఫకీరులు కండని నేనచట పిన్నవారలకుఁ దెలిపితిని.

పిదప నే నలీసోదరుల విడుదలనుగుఱించి సర్కారువారితో పత్రవ్యవహారమును సాగించితిని. ఈసంబంధములో ఖిలాఫతును గుఱించిన వీరి ప్రవృత్తి నవగతము చేసికొంటిని. ముసలమానులతో చర్చించితిని. నేను ముసలమానులకు నిక్కపు నెచ్చెలి నగుదునేని అలీసోదరులను విడిపించుటకును, ఖిలాఫతును పరిష్కరింపఁజేయుటకును పూర్తిగా పాటుపడి తీరవలయు ననుకొంటిని. ఖిలాఫతునుగుఱించి యడుగుట నాకు చాల సహజ మనిపించెను. దాని గుణదోషములఁ గుఱించి విచారించుటతో నా కాట్టే పని కనఁబడలేదు. దీనిని గూర్చి ముసలమానులు ప్రార్థించుట నీతి విరుద్ధము కానిచో నే నింక దీనికి మద్దతు చేయవలసియే యున్నది. మతవిశ్వాస మన్నింటికిఁ బైది. ఒకవస్తువునుగుఱించి అందఱి విశ్వాసము నొకటియే యగుచో నిన్నిమతములతోఁ బనిలేదు. ఒక మతమే యుండును. ఖిలాఫతును గుఱించి ప్రార్థించుట నాకు నీతివిరుద్ధముగా తోఁపలేదు. ఇంతియకాక బ్రిటిషు-ప్రధానమంత్రి లాయిడ్ జార్జిగూడ నీప్రార్థన నంగీకరించెను. కావున అతఁ డిచ్చిన మాటను నెఱవేర్పఁజేయవలయు ననియు ననుకొంటిని. ముసలమానుల కోరికయందలి గుణదోషములను పరీక్షించుట నా యంతరాత్మను తృప్తి పఱచుకొనుటకేగాని ప్రధానమంత్రి లేటతెల్లముగ నే బాసచేసెను.

ఖిలాఫతు విషయమున నేను ముసలమానులతోఁ జేరినందులకు మిత్రులును, విమర్శకులును నన్ను తెగ విమర్శించిరి. వీని నన్నియు విచారించి చూచిన పిదపఁగూడ నాయభిప్రాయమును మార్చికొనవలసిన

పని నాకుఁ గానరాలేదు. ఇందులకు పశ్చాత్తాపము చెందవలసిన పనియుఁ గానరాలేదు. నేఁడు ఇట్టి చిక్కు మఱియొకటి వచ్చునేని నాయాచరణ మీరీతిగనే యుండఁగలదు.

ఇట్టి యాలోచనలు కడుపునఁ బెట్టుకొని నేను డిల్లీ కేఁగితిని. ముసలమానుల యిక్కట్టులఁగూర్చి వైస్రాయితో మాటాడఁ దలఁచితిని. నాఁటి కింకను ఖిలాఫతు ఒక సంపూర్ణస్వరూపమునకు రాలేదు.

నేను డిల్లీకి చేరఁగనే దీనబంధు-ఆండ్రూజుగారొక పూర్వపక్షము చేసిరి. ఇంగ్లండు ఇటలీల నడుమ నొక గుప్తసంధి జరుగుచున్నదని ఇంగ్లీషు పత్రికలలో ప్రకటితమాయెను. కావున ఆండ్రూజుగారు 'ఇట్టి గుప్తసంధు లింగ్లండునకును ఇతరదేశములకును జరుగుచున్నపుడు మీ రీసభలో పాల్గొనుట నీతివిరుద్ధము గాదా?' యని నన్నడిగిరి. నా కీ గుప్తసంధి సంగతి తెలియదు. కాని దీనబంధువు చెప్పినఁ జాలును. కావున ఆసభలో నేను పాలుగొనుటకు శంకించుచుంటినని లార్డ్ ఛేమ్సుఫర్డుకు వ్రాసితిని. ఈ విషయమును గుఱించి చర్చించుట కతఁడు నన్నుఁ బిలువనంపెను. ఇతనితోడను, ఇతని కార్యదర్శి మి. మేఫీతోడను దీర్ఘముగా చర్చించితిని. తుట్టతుద కీ సభలో పాలుగొనుట కంగీకరించితిని. వైస్రాయిగారి వాదసంక్షేప మిది: 'బ్రిటిషు-మంత్రిమండలి చేయు ప్రతి పనియు వైస్రాయికి తెలిసియుండు నని మీ రనుకొందురా? బ్రిటిషు సరకారు వారెన్నఁడును పొరపాటు చేయరని నేనుగాని మఱియొకరు గాని నిర్ధారింపఁ జాలరు. మొత్తముమీఁద బ్రిటిషు పరిపాలనము లోకమునకు కల్యాణము కలుగఁజేయు ననియు, మొత్తముమీఁద హిందూదేశము బ్రిటిషు సంబంధము వలన లాభము బడసె ననియు

మీ రంగీకరింతురేని బ్రిటిషు రాజ్యమున కిట్టి యాపత్సమయమున సాయము చేయుట ప్రతివానికిని ధర్మమని మీ రెలుఁగెత్తి చెప్పరా? బ్రిటిషు-పత్రికలలో సప్త సంధినిగుఱించి నేనును జదివియుంటిని. దీనివిషయ మింతకన్న నెక్కువగా నాకును దెలియదని ప్రమాణపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నాను. పత్రిక లెన్ని గప్పాలు ప్రకటించునో మీకును దెలిసిన విషయమే. పత్రికలలో వచ్చిన యొక చెడుమాటవలన మీ రిట్టి యాపత్సమయమున సాయపడుట మానుకొందురా? యుద్ధము ముగిసిన తరువాత నీతినిగూర్చి మీయిష్టము వచ్చి నన్ని ప్రశ్నలు వేయవచ్చును; మమ్ములను కావలసినంత విమర్శింపవచ్చునుగాని నేఁడుమాత్రము కాదు.

ఈవాదము క్రొత్తది కాదు. కాని ఆసమయమున, ఆరూపమున నా కది క్రొత్తగాఁ గానిపించెను. నేను సభకు వచ్చెద నని యంగీకరించితిని. ఇఁక ఖిలాఫతును గుఱించి వైసరాయికి కమ్మ వ్రాయుటకు నిశ్చయించితిని.

౨౭

యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట

సభకు నేను హాజరయితిని. యుద్ధమునకు మనుష్యులను పోగుచేయవలయు నను ప్రస్తావమును నాచేత సమర్థింపఁ జేయవలయునని వైస్రాయికిఁ జాల నిచ్ఛ యుండెను. నేను హిందీ, హిందూస్తానీ భాషలలో మాటలాడుదునని ప్రార్థించితిని. వైస్రాయిగా రందుల కంగీకరించుచు నింగ్లీషులోఁగూడ మాటలాడఁగోరిరి. అచట దీర్ఘముగా నుపన్యసింపవలసిన పనిలేదు. నే నీ వాక్యము చెప్పితిని: 'నాకుఁ గల కార్యభారమును చక్కఁగా గ్రహించి నే నీ ప్రస్తావమును సమర్థించుచున్నాను.'

హిందూస్తానీలో మాటలాడినందులకు నాకుఁ జాల ధన్యవాదములు వచ్చెను. వైస్రాయిగారి సభలో మే మెఱింగినంతవఱకు హిందూస్తానీ ప్రసంగమున కిదియే ప్రథమ దృష్టాంత మని యుండవలెననుకొనిరి. ఈ ధన్యవాదములకును, ఈ ప్రథమదృష్టాంతమను మాటకును నా మనసు నొచ్చెను. నేను సిగ్గిలితిని. ఔరా మనగతి! మన దేశమునందు, మన దేశమునకు సంబంధించిన సభయందు, మన భాషను బహిష్కరించి యవహేళన చేయుట యెంత దుఃఖవార్త! ఓహో! నే నొకటి రెండు హిందూస్తానీ మాటలు మాటాడినంతనే నాకు ధన్యవాదములా? ఈ ప్రసంగము మనదుర్దశను తెలుపదా? సభలో పలికిన యొకవాక్యమే నాకెంత గౌరవము తెచ్చిపెట్టెను. నే నా సభనుగాని, నాసమర్థనమునుగాని మఱవఁజాలను. డిల్లీలో నాచేయవలసిన

పని యొకటికలదు. వైసరాయి కొక యుత్తరము వ్రాయవలసియున్నది. అది తేలికపనిగా తోఁచలేదు. సభకు నే నెందులకు వెళ్లితినో, యెటులు వెళ్లితినో, భవిష్యదాశ యెట్టిదో, ప్రజలకును సరకారువారికిని స్పష్టముగాఁ దెలుపుట యావశ్యకమని నే ననుకొంటిని.

వైసరాయికి కమ్మ వ్రాసితిని. అందు లోకమాన్య తిలక్, అలీ సోదరులను రావింపకుండుటకు నాక్షేపమును తెలిపితిని. మరియు ప్రజల కోరికలను, యుద్ధమువలనఁ బొడమి యున్న ముసలమానుల కోరికలను ఉల్లేఖించితిని. ఈ యుత్తరమును ప్రకటించుటకు వైసరాయి యనుమతి వేఁడితిని. వైసరాయి సంతోషపూర్వకముగా ననుమతించెను.

సభ యంత ముందఁగనే వైసరాయి సిమ్లాకరుగుటచే నే నీ కమ్మను సిమ్లాకుఁ బంపవలసివచ్చెను. టపాలోఁ బంపుచో నాలస్యమయిపోవును. ఈయుత్తరము చాలఁ బ్రముఖమయినదని నాయుద్దేశము. ఎవరికో యొకరి కిచ్చి పంపుట కిష్టములేదు. పవిత్రుఁడగువానిచేఁ బంపవలయునని నాతలఁపు. దీనబంధు ఆండ్రూజుగారును, సుశీల రుద్రులును రెవ. ఐర్‌లండ్ గారి పేరు సూచించిరి. 'చదివిచూచికొందును. శుద్ధముగా నున్నదని తోఁచినయెడల నీకమ్మను గొంపోవుదును' అని వా రనిరి. వారు చదివి చూచుకొనిరి బాగున్నదని దీసికొని పోవుదు ననిరి. రెండవతరగతి టికెట్టువేఁ యిత్తునంటినిగాని వారు దాని కంగీకరింపక రేయి పయనమయినను ఇంటరులోనే వెళ్లిరి. వీరి నిరాడంబరత, సరళత, స్పష్టతయు నన్ను మోహింపఁజేసెను. ఈరీతిగా పవిత్రపురుషుని చేతితోఁ బంపఁబడిన యీకమ్మ నాయుద్దేశప్రకారము మంచిపనినే చేసెను. దీన నామార్గము సరళమాయెను.

౧౭ యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట

యుద్ధమునకు మనుష్యులను బ్రోగుచేయుట నాకెంపైన పని. నే నీ యాచనను ఖేడాలోఁ జేయక మఱి యేడఁజేయను? నాసహచరులనుగాక మొదట మఱి యెవరిని రమ్మందును? ఖేడా చేరఁగనే వల్లభభాయి మొదలగు వారితో నాలోచించితిని. వారిలోఁ గొందఱు నా దరఖాస్తును సమ్మతింపలేదు. సమ్మతించిన వారికిని పని జరుగునని నమ్మకము లేదు. నేను రమ్మని కోరుచున్న ప్రజావర్గమునకును గవర్నమెంటువారికిని ప్రేమయన్న మాట లేదు. గవర్నమెంటువారి ఆఫీసరులవలన వారికిఁగలిగిన దుఃఖానుభవము లింకను గుర్తు తప్పలేదు.

ఇటు లయ్యును వారు పనిచేయఁ దలఁచియే యుండిరి. కార్యారంభమాయెను. వెంటనే సంగతిసందర్భములు నాకుఁ దెలిసి వచ్చెను. నా ఆశావాదమున* కాఘాతము కలిగెను. ఖేడాపోరాటమున వీరు తమ బండ్ల నుచితముగా మా కిచ్చి యుండిరి. ఒకసేవకునకు వలుగు రయిదుగురు స్వయంసేవకులఁ బంపిరి. అటువంటిది యిప్పు డద్దె యిచ్చినను బండికి కఱవాయెను. ఇఁక స్వయంసేవకుల మాట చెప్ప వలయునా? మే మింతటితో ఆశ లుడుగలేదు. బండ్లను విడిచి రెండు కాళ్ల బండ్లమీఁదనే పయనించితిమి. రోజు కిరువది మైళ్లు నడువవలసి వచ్చెడిది. మాకు బండ్లనే యొసఁగనిచో నిఁక భోజన మిడుదురా? అన్న మడుగుటయు నంత బాగుగా లేదు. కావున ఎవరివారలే వా రాహారమును గొనిపోవలయు నని నిశ్చయించితిమి. వేసవిగావున పడకసామానుతోఁ బని పట్టలేదు.

* Optimism.

మేము వెళ్లిన చోటులనెల్ల సభలు జరిపితిమి. జనులు వచ్చెడివారు కాని యొకరో యిద్దఱో సిపాయిలుగాఁ జేరెడివారు. 'మీ రహింసావాదులుగదా! అస్త్రములు దాల్పుఁడని మా కెటులు చెప్పఁగలరు! సరకారువారిండియా కేమి మే లొనరించిరి? మమ్ములను దోడ్పడ రం డనుటకు వారికి మొగ మెటులు చెల్లును?' అని యీ రీతిగాఁ బ్రశ్నలను నామీఁద నుప్పెడివారు.

ఇటు లయ్యును మా సతత ప్రయత్నము పని చేసెను. తగినంత మంది రాఁ దొడఁగిరి. మొదటి తుకిడీని బంపినపిదప మార్గము సరళ మగు నని యాసించితిమి. 'ఈ కూటునవమూఁక నెచట నుంపవలయు' నని కమిషనరుతో నేను సంప్రతింప మొదలిడితిని.

కమిషనరులు డిల్లీనమూనాతో ప్రతిచోటను సభలు జరుప నారంభించిరి. అట్టి దొక సభ గుజరాతులోఁగూడ జరిగెను. 'సహచరులతో రండ'ని నా కాహ్వానము వచ్చెను. మేము సభకు హాజరయితిమి. డిల్లీలోనే నాకు తక్కువ గౌరవము కలిగె ననుకొంటిని. ఇక్కడ నంతకును దక్కువ. 'దేవరవారి దివ్యచిత్తము!' అని చేతులు నలుపుకొన వలసిన వాతావరణమునందు నాకు సుఖము లేదు. తుపకెటులో మాటలాడితిని. నేనిచటఁ గొంచె మెక్కువ సంభాషించితిని. నాసంభాషణమున ఆఫీసరుల ముఖస్తుతి లేదుగాని యొకటి రెండు చురుకు మాటలు కలవు.

సిపాయిలుగాఁ జేరవలసిన దని కొన్ని పత్రిక లచ్చొత్తించి యుంటిని. ఈయాహ్వానమునఁ గల యొక విషయము కమిషనరుకు కటువుగా నుండెను. దాని సార మిది: "బ్రిటిషురాజ్యము మన కపకారము చేయఁ దలపెట్టిన చట్టములలోనికెల్ల మన జాతిని జాతిని

౨౭ యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట

అస్త్రరహితముగాఁ జేసిన చట్టము చట్టములలోని కెల్ల పాడు చట్టము. ఆరమ్సుఆక్టును రద్దు చేయించుటకును, అస్త్రశిక్ష నేర్చికొనుటకును ఇది మనకు పుణ్యకాలము. ఈ యాపత్సమయమున నడుమతరగతి జను లిచ్ఛాపూర్వకముగా సాయపడుదురేని యపనమ్మకము తొలఁగి యస్త్ర నిషేధముపసంహరింపఁ బడును." ఈ విషయము నెత్తి చూపి కమిషనరు 'మనకు మతభేదము లున్నను మీరు వచ్చుట నాకు సంతోషమాయెను. నాకుఁ జేతనయినంత మంచిమాటలతో నా మతమును నేను సమర్థించు కొంటిని.

వైస్రాయిగారికి వ్రాయఁబడిన ఉత్తరపు సారాంశ మిదిగో:

యుద్ధసభకు వచ్చుటకు నేను వెనుకాడితినిగాని మీతో మాటలాడినపిదప నాకు సంకోచము పోయెను. నాకుఁ దమయెడఁగల మహాదరమే దీనికి ముఖ్యకారణము. ఈసభకు లోకమాన్యులగు తిలకుగారిని మిసెస్ బెసంటును, ఆలీ సోదరులను ఆహ్వానింపక పోవుటయే నేను రాకపోయిన కారణములలో ముఖ్యకారణము. వీరు చాల శక్తిగల నాయకులు. ఇట్టివారి నాహ్వానింపక సరకారువారు చాల పొరపాటు పడిరని నే ననుకొనుచున్నాను. అయినను దాటినది లేదు. ఆయాయా ప్రాంతములలో జరుగు సభలకు వీరి నాహ్వానము పంపవచ్చును. ఎంత మతభేదమున్నను ఏరాజ్యమేనియు నిట్టి నాయకుల ననాదరింపఁ జాలదని విన్నవించుకొనుచున్నాను. స్థితిగతు లిట్లుండుట వలన నేను కమిటీలో చేరఁజాలక పోతిని. సభలో ప్రస్తావమును సమర్థించుటతోడనే సంతుష్టి పడితిని. నాయంపిన సూచనలను సరకారువా రంగీకరింపరేని వెంటనే నే నీపనిలోఁ బ్రవేశింపఁగలుగుదునని తలఁచుచున్నాను

ఏరాజ్యమునం దిఁకముందు మేము సంపూర్ణముగా భాగస్వాములము కాఁగల మని యాశ పెట్టుకొనుచున్నామో ఆ రాజ్యమునకు కాపదవచ్చినపుడు సాయపడుట మాకు ధర్మము. మరియు మేము సాయము చేసినచో మాకు గావలసిన దానిని వడిగాఁ బడయగల మను నాశయు మాకుఁ గలదు. కావున తమరు మా కాశ పెట్టిన సంస్కరణములలో కాంగ్రెసు ముస్లిమ్ లీగుల ముఖ్యప్రార్థనలకును సమావేశము ఉండఁగలదని తలఁచుటకుఁ బ్రజల కధికారమున్నది. ఈ యుద్ధము జరుగుచున్నంతవరకు ప్రజలు హోమ్‌రూలు మొదలగు మాటలుఁగూడ మాటలాడకుండ

జేయుటకుఁ బ్రయత్నించెదను మరియు శక్తిగలవారి నందఱను యుద్ధమునకుఁ బోవ బ్రేరణచేయుదును. ఇట్లు చేయుటవలన భారతీయులు గొప్పభాగస్వాములు కాఁగలరు. దీనితో వర్ణభేదము, దేశభేదమును సమసిపోఁగలవు.

చదువుకొనినవారిందు చాలఁ దక్కువగా నుపకరించు మార్గము లిట్టి. జనసామాన్యమునందు వీరికి పలుకుబడి తక్కువ. నేను హిందూ దేశమునకు వచ్చిననాఁటనుండియు జనసామాన్యమునందు చాల పరిచయము సంపాదించితిని. వీరికి హోమ్‌రూల్ సంపాదింపవలయునని గట్టి పట్టుగలదు. హోమ్‌రూలు లేనిచో జనులకించుకయు సంతసము లేదు. హోమ్‌రూలు సంపాదించుట కెంత త్యాగము చేసినను తక్కువయే యని యెంచుకొనునని వీరి యుద్దేశము. కావున సామ్రాజ్యమునకు కొంతమంది స్వయంసేవకులను సమకూర్పఁగలనో అంతమందిని సమకూర్పఁగలను గాని ఆర్థిక సాహాయ్యమును గూర్చి నేను చెప్పఁజాలను. అయినను భారతదేశము తన శక్తికి మించియే ధన మొసఁగెనని నాకుఁ దెలిసినంతలో జెప్పఁగలను. నేను ప్రాణము లొడ్డఁ దలఁచియే యుద్ధసభలోని ప్రస్తావమును సమర్థించితి నని చెప్పఁగలను. కాని మా స్థితి వేఱు. మేమేదు కాణమునను భాగస్వాములము కాము. మా సాయపుఁ బునాది భవిష్యదాశకుఁ దీయఁబడినది. ఆయాశ యెట్టిదో విశేషముగాఁ దెలుపఁ దలచుచున్నాను. నేను బేరములాడుట లేదు. మే మిందు నిరాశులమగుదుమేని నేఁటివఱకును మాకుఁగల గౌరవమెల్లయు కల్లయయి పోవును.

మీలో మీకుఁ గల జగడములను మానుకొనుఁడని మీరు చెప్పిన మాటలకు అధికారులు చేసెడి బాధను అత్యాచారమును సహింపుఁడని యర్థమగుచో నట్టిసహన మసంభవము. చేయవలయునని యొక పద్ధతి పెట్టుకొని దాని ప్రకారము చేయుబాధ నెదుర్కొని యరికట్టుట నా కర్తవ్యము. కావున ఎవరినేని యనాదరింపవలదనియు పూర్వ మెన్నఁడేని యాదరింపఁబడని ప్రజాభిప్రాయము నాదరింపవలయు ననియు తమ యాఫీసరులకు సూచన చేయవలయును. చంపారణ్యమున నేండ్లతరబడియున్న బాధను విరోధించి నేను బ్రిటిషున్యాయముయొక్క సర్వమహత్త్వమును చాటితిని. సత్యమునకుఁగాను దుఃఖమును సహించు శక్తి కలిగినపుడు రాజ్యమునందు నిజమగు శక్తి లేదనియు ప్రజాభిప్రాయమునందే కల దనియు ఖేడాప్రజలు కనుఁగొనిరి. లోఁగడ రాజ్యమునకు శాపము పెట్టు ప్రజల కిపు డంత కోపము లేదు. సరకారువారు సవినయమగు నాజ్ఞోల్లంఘనమును సహించిరి కావున ప్రజాభిప్రాయము నిఁకనెంతమాత్ర మనాదరింప రని వీరికి విశ్వాసము కలిగెను. ఇవన్నియు పరికించి చూడఁగా చంపారణ్యమునందును ఖేడాయందును నా కావించిన పనులు యుద్ధమునకు సాక్షాత్సేవ యగుచున్నవి. 'నా పట్టినపనులను మాను' మన్నచో గాలి పీల్చుకొనవలదని

శాసించినట్లే. నేను శస్త్రబలమునకు బదులు ఆత్మబలమును అనఁగా ప్రేమబలమును లోకప్రియమునుగాఁ జేయుటలో సఫలుఁడ నగుదునేని ముల్లోకము లెత్తివచ్చినను హిందూదేశము నెదురుగా నిలువఁబెట్టఁగలను. కావున అనేకసమయములందు దుఃఖమును సహించుట యను సనాతననీతి నాజీవనమునందు జీర్ణించిపోవునటులు నా గాత్రను నియమించుకొనుచున్నాను మరియు నితరులనుకూడ నీనీతినే యవలంబింపుఁ డని చెప్పుచున్నాను. మరియు నే నేమి యొనరించినను ఈనీతి యద్వితీయ మయినదని తెలుపుటకే యొనరించుచున్నాను.

తుట్టతుదిమాట: ముసలమానుల రాజ్యములగురించి గట్టిమాట యిండని బ్రిటిషు-మంత్రులను తా మడుగవలయునని కోరుచున్నాను. ప్రతి ముసలమానునకును ఈచింత కలదని తా మెఱింగియే యున్నారు. నేను హిందువనయియుండి వారి కష్టముల నూరక చూచుచుండఁజాలను. వారిదుఃఖములు మాకునుదుఃఖములే. ముసలమాను రాజ్యములహక్కులఁ గాపాడుటలోను, వీరి ధర్మస్థలములను విచారించి యాదరించుటలోను హిందూదేశము కోరిన హితానుకూలము నిచ్చుటలోను సామ్రాజ్యక్షేమ మిమిడియున్నది నా కాంగ్లేయులయెడఁ బ్రేమ కలదు గావున నే నీ కమ్మ వ్రాసితిని. మరియు ఆంగ్లేయులయందు నా కెట్టి నమ్మిక కలదో అట్టి నమ్మికనే ప్రతిహిందువునందు న కలిగింపఁదలఁచుచున్నాను.

౨౮

మృ త్యు ప థ ము

యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుటలో నా మేను చివికెను. బెల్లము, గుండగా జేసిన వేరు సెనగపప్పు, నిమ్మలు నాకానాఁటి ముఖ్యాహారము. వేరుసెనగ నధికముగా తినుట యపథ్యమని నాకుఁ దెలియునుగాని యధికముగనే తింటిని. దీనితో అతిసారము పుట్టెను. నడుమనడుమ నాశ్రమమున కరుగుట, నాకు మామూలు. ఈ మాత్ర మతిసార మే మంత చేయునని, నా మామూలు చొప్పున చీకటిపడువేళ నాశ్రమమున కరిగితిని. నే నారోజులలో మందు వాడుట చాలవఱకు మానితిని. ఆనాఁ డుపవసించినచో తగ్గి పోవు నని నమ్మితిని. మఱునాఁటి ప్రొద్దున దేనిని ముట్టలేదు. దీనితో కొంత యుపశాంతి కలిగెను. ఇంకను ఒకటి రెండు లంఘనములు పడు నని నాకుఁ దెలియును. ఒకవేళ ఆఁకలి యగుచో ఫల రసము తక్క వే రేదియు పుచ్చికొనఁగూడ దనుకొంటిని.

ఆనాఁ డేదో పండుగ. మధ్యాహ్నమునఁగూడ నేమియును గొన నని కస్తురబాయికిఁ జెప్పినటులు గుఱుతు. కాన కస్తురబాయి నన్ను మఱిపించెను. నేనును మఱచితిని. నే నపు డే జంతువు పాలను త్రావుట లేదు. పాలనుండి పొడమిన ద్రవ్యములు గూడ నాకు నిషిద్ధములు గావున నేయిమజ్జిగలు గూడ నా కనుపాదేయములు. కాన నేతికిబదులు నూనె కలిపి యొక గోదుమపిండి వంటకమును నా కొఱకు ప్రత్యేకముగా కస్తురబాయి తయారు చేసెను. ఒక

గ్లాసెడు మినుపకట్టుగూడ నాకొఱకు ప్రత్యేకింపఁబడెను. నా కివి యిష్టము: 'కస్తూరబాయి మాట దక్కింపవలయును, నాలుకకుఁ దృప్తిని చేయవలయును, శరీర రక్షణమును జూచుకొనవలయును,' అని తలఁచితిని. కాని ఎప్పుడా యని సైతాను నానోటిముందే కావలియుండెను. తినఁ దొడఁగితిని. గొంతవఱకుఁ దింటిని. రుచి తీరెను. యమునకు చీటి వెళ్లెను. తిని గంటకాకమునుపే అతిసారము ప్రకోపించెను.

రాత్రికి నడియాదు చేరవలయును. సాబరమతీ స్టేషనువఱకు నడచితిని. ఆమైలుంబావు దూరము గూడ నాకు నడచుటకుఁ గష్ట మాయెను. అమదాబాదు స్టేషనులో వల్లభభాయి నన్నుఁ గలిసెను. నాకు నొప్పి మిక్కుటమాయెను. నేను నలిగియుంటి నని యతఁడు గ్రహించెను. కాని ప్రాణాంతకమగు నీబాధ నితనికిఁ గాని, యొరులకుఁగాని నేను తెలియనీయలేదు.

సుమారు పదిగంటలకు నడియాదు జేరితిమి. స్టేషనుకును, అనాథాశ్రమమునకును అరమైలులోపు. ఇది నాకు పదిమైళ్లనిపించెను. చచ్చి చెడి బసకు చేరితిని. బాధ పెరిఁగిపోవుచుండెను. నిముస నిముసమునకును అనుమానము కలుగుచుండెను. దానితో నిఁక నిలువలేక పోతిని. నాబాధ నందఱకును జెప్పివైచితిని. పడక వేసితిని. ఇంతవఱకు మఱుఁగు దొడ్డి కరుగుచుంటిని. అపుడు కమోడు గోరితిని. ఇందులకు చిన్నతనముగానే యుండెనుగాని కోరక వీలు లేకపోయెను. ఫూల్ చందుగారు మెఱుపువలె పరుగిడి కమోడు తెచ్చిరి. సహచరు లందఱును విన్నఁబోయి నా చుట్టును మూఁగిరి. వీరి ప్రేమ యపారము. కాని నాబాధ తీసివేయఁగలరా? పైఁగా నాపట్టుదలకు పారము లేదు. ఇది వారి సంతాపమునకు మఱికొంచెము తోడు. వైద్యుని పిలుచుకొని

వత్తు మనిరి. నే వలదంటిని. మందు పుచ్చుకొనను, చేసిన పాప మనుభవింతు నంటిని. నా సహచరులు దీని నంతయు దుఃఖముతో సహించిరి. ఇరువది నాలుగుగంటలలో ముప్పది నలుబది సారులావలికి వెళ్లవలసివచ్చెను. భోజనము మానితిని. గత దినమున ఫలరసముఁగూడ మానితిని. హితవును లేదు.

నేటివఱకు రాతివంటిదనుకొన్న నాశరీర మప్పటి కప్పుడు మట్టికన్న హీన మయిపోయెను. ఉన్నశక్తి యంతయు మటుమాయ మాయెను. డాక్తరు కానుగా గారు వచ్చేసిరి. మందుగొనుఁడని బతిమాలిరి. నే నొప్పుకొనలేదు. ఇంజెక్ష నిత్తు ననిరి. వల దంటిని. అపుడు నా కింజెక్ష ననినఁ దెలియమి నవ్వుచేటు. అది దేనిదో రసి యనుకొంటిని. కాని పిదప నది యొక యోషధీరసమని తెలిసెనుగాని. తెలియుసరికి అక్కాలము దాటిపోయెను. విరేక మాఁగలేదు. అలపు వలన కాఁకలగిలి సంధించెను. మిత్రులు గడబిడపడి డాక్తరులను బిలిచిరి. వారువచ్చిరిగాని వారిమాట వినని యీకొఅపనగొయ్యా కెటులు కుదుర్పఁగలరు?

సేటు అంబాలాలుగారును, వారి ధర్మపత్నియు నడియాదు వచ్చిరి. నామిత్రులతో నాలోచించి అమదాబాదులోని తమ మీర్జాపురపుబంగళాలోనికి మిగుల జాగ్రత్తతోఁ దీసికొనిపోయిరి. నా కీ వ్యాధిలో జరిగిన యీ నిర్మలనిష్కామసేవకంటె నధికమగు సేవ యెవరికిని జరుగదు. ప్రతిదినమును జ్వరము కొంచెముగాఁ దగులుచు వచ్చెను. శరీరము శుష్కించికొనుచుఁబోయెను. ఇంకను కొన్నాళ్లపాటిటు లేయుండినచో లేవలేని స్థితి వచ్చుననుకొంటిని. అంబాలాలుగారి బంగళాలో నింత ప్రేమతో, వేయికనులతో నిటులు నేను

మాడఁబడుచున్నను మనసు నిలువక ఆశ్రమమునకుఁ బంపుమని కోరితిని. నాపట్టుదల కతఁడు న న్నాశ్రమమునకుఁ గొంపోయెను.

నే నిట్టు లాశ్రమమున మంచమునఁ బడి యటునిటు కొట్టుకొనుచుండఁగా 'జర్మనీ సంపూర్ణముగా ఓడిపోయె' ననియు నికఁ జనమును పోగుచేయ నక్కఱ లేదని కమిషనరు కబురు చేసెననియు వల్లభభాయివార్త తీసికొనివచ్చెను. నే నంతటితో జనమును పోగుచేయుటయనుచింతఁ బాసితిని. దీన శాంతి కలిగెను.

జలచికిత్సచే శరీరము కొంచెము నిలువఁబడియుండెను. అతిసార మాగిపోయెను. కాని బలము పట్టలేదు. వైద్యులు, డాక్టరులును పలురకముల సలహా లొసఁగిరి. కాని నే నే మందును గొన నెంచలేదు. ఇరువురు మువ్వురుమిత్రులు 'పాలమీఁద ఒట్టున్నది గాన మాంసరసము గ్రోలు' మనియు, మందుగా మాంసము గొన్నచో హాని లే దనియు నాయుర్వేదమునుండి ప్రమాణము తీయఁదొడఁగిరి. ఒక మిత్రుఁడు కోడి గ్రుడ్లఁ దినుమనెను. కాని నే నీయుపదేశములలో దేనినేని గయికొనలేదు. అన్నింటికిని నా జవా బొకటియే—

నేను శాస్త్రమును ప్రమాణముగాఁ గొని ఖాద్యాఖాద్య నిర్ణయము గావింపలేదు. అది నాజీవనముతోపాటు స్వతంత్రముగా నిర్మిత మాయెను. ఆవస్తువు నీవస్తువును దిని బ్రతుక వలయు నను లోభము సుంతయు నాకు లేదు. నాపుత్రులకు, నాభార్యకు, నామిత్రులకు విధించిన ధర్మమును నా దగ్గఱకు వచ్చినపుడు నేనెటులు మానుకొందును ?

ఇంత దీర్ఘవ్యాధి నాజీవితమున నిదియ మొదలు. ధర్మమును పరీక్షింపను, పట్టిమాడను నా కీ వ్యాధి యలభ్యయోగముగా

తటస్థించెను, ఒక రాత్రి నే జీవింప ననుకొంటిని. మృత్యుదేవత నాయెదుట నిలువఁబడినటు లుండెను. శ్రీ. అనసూయా బహేనుకు వార్త పంపితిని. ఆమె పరువెత్తుకొని వచ్చెను. వల్లభభాయి వచ్చెను. డాక్తరు కానుగాగారు వచ్చి నాడి చూడి 'ఇప్పుడు భయపడవలసిన చిహ్న మిసుమంతయు నాకుఁ గానరాదు, నాడి బాగుగా నున్నది, బలము లేమివలననే మీ కీ యలజడి' యని చెప్పిరి. కాని నేను నమ్మ లేదు. ఆరాత్రి గడఁచెను. నా కారేయి నిదుర లేదు.

ప్రాతః కాలము. మృత్యువు రాలేదు. కాని బ్రతుకఁగల నను నాశ నాకుఁ గలుగ లేదు. మృత్యు వాసన్నముగా నున్న దని తలఁచితిని. నామిత్రుల వలన గీతలను వినుచు ఉన్న కాలము నుపయోగించుకొన నెంచితిని. ఏ పనికిని శక్తి లేదు. చదువుటకేని శక్తి లేదు. మాటాడుట కిచ్ఛ లేదు. ఒక్క మాట పలికినను తల గిర్రు మనును. బ్రదిమిలో తీపి పోయెను. బ్రతుకుటకొఱకే బ్రతుకుట అనఁగా ఊరక బ్రతుకుట యనుమాట నాకు గిట్టదు. పని పాటలు లేక, మిత్రులచే చాకిరి చేయించికొనుచు మెల మెల్లగా చివికి పోవు దేహమును జూచికొనుచు నూరుచుండుట నాకుఁ గష్టముగాఁ దోఁచెను.

నే నిటులు మృత్యువునకు కని పట్టుకొని యుండఁగా డాక్తరు తల వలకరుగారు విచిత్రమగు నొకజంతువును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చిరి. ఆ విచిత్రజంతు వొక మహారాష్ట్రుఁడు. అతనికి హిందూస్థానీ రాదు. చూచే చూడఁగనే నావంటి వికారపు వాఁడే యని తోఁచెను. అతఁడు తన వైద్యమును నామీఁద నుపయోగింప వచ్చెను. అతఁడు గ్రాంట్ మెడికల్ కాలేజీలో విద్య నంతయు పరిపూర్తి చేసికొనెను గాని డిగ్రీ పుచ్చుకొనకుండ వచ్చివేసెను. ఇతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁ డని నా కిటీవలఁ దెలిసెను. అతని పేరు కేలకర్. స్వభావముచేఁ గడు

స్వతంత్రుఁడు. మంచు వైద్యమునం దతనికిఁ గడు నమ్మిక. నా జబ్బు విని తన వైద్యము నాకుఁ జేయ వచ్చిననాఁటనుండి యితనికి 'ఐస్ డాక్టరు' అను పేరు దెచ్చితిమి. ఇతనికిఁ పర యభిప్రాయముల యెడ పట్టుదల మిక్కుటము. డిగ్రీ గల డాక్టరులకు దెలియని కొన్ని విషయములు తాను దెలిసికొనె నని తన విశ్వాసము. తన నమ్మక మితఁడు నాకుఁ గలిగింపఁ జాలకపోవుట మాయిరువురకును చింత్యము. నే నొకహద్దువఱ కితని పద్ధతి నమ్మెదను. ఇతఁడు కొన్ని సిద్ధాంతములను తొందరపడి కావించె నని నా యభిప్రాయము

అతఁడు కనుఁగొనిన విషయములు నిక్కములగుఁగాక, కల్లలగు గాక! నా శరీరము నతని వైద్యపరీక్ష కిచ్చితిని. బాహ్యోపచారములచే నారోగ్యము గొనుట నా కభిమతమే. ఇంతియకాక మంచువైద్య మనఁగా జలవైద్యమే. కావున నాశరీరము నంతయు మంచుతో తోమ మొదలిడెను. అతఁడు చెప్పినంత ప్రయోజనము నా శరీరమున గలిగె నని నమ్మకున్నను మృత్యువునకు కాచుకొని యున్న నేను బ్రతుకు తెన్ను పట్టితిని. కొంచె ముత్సాహము కలుగఁజొచ్చెను. మానసోల్లాసముతోపాటు శారీరకోత్సాహమును గనుపట్టఁ జొచ్చెను. ఆఁకలి పుట్టెను. పది పదియేను నిమిషములు నడయాడఁ దొడఁగితిని. 'ఇక గ్రుడ్లరసముఁ గొనుఁడు! ఇంత కెక్కుడు పాటవము రాఁ గలదు. నా కిట్టి నమ్మిక కలదు. గ్రుడ్లు పాలవలె నిర్దోషములు. అవి మాంసకోటిలోఁ జేరవు. గ్రుడ్లన్నియు పిల్లలుకావు. పిల్లలుకాని నిర్బీజములగు గ్రుడ్లంగళ్లలో దొరకును. వానిని దినఁ దప్పిదము లేదు' అని కేలకరుగారు నమ్మి చెప్పిరి. నిర్బీజములగు నండములఁ గూడ నేను గొననొల్ల నయితిని. కావలసినపనులు కొంచెముకొంచెము చేసికొనఁ గలుగుటకు నా కిపుడు కలిగిన బలము చాలును.

౨౯

రౌలతు చట్టము—నా ధర్మసందేహము

మాథేరాను పోవుచో నారోగ్యము కలుగు నని మిత్రులు చెప్పఁగా విని యచటి కేఁగితిని. కాని యచటి నీళ్లు బరువు. నావంటి రోగి కవి పడవు. అతిసారముచే మలద్వారము దుర్బల మాయెను. అచట పుండగుటచే మలము విడుచునపుడు మితి లేని బాధ కలిగెడిది. కావున తినుటయన్న భయము పుట్టెను. ఒకవారములో మాథేరాను నుండి మరలి వచ్చితిని. శంకరలాలుగారు నాయారోగ్యమునకు శ్రద్ధఁ బూనిరి. దలాలుగారి సలహా కొనుఁడని పట్టుపట్టిరి. డాక్టరు దలాలుగారు దయచేసిరి. విషయమును వెంటనే గ్రహింపఁగల వీరి శక్తికి నే నచ్చెరువొందితిని. వీ రిటు లనిరి.

'తాము పాలు గొనునంతవఱకు తమ శరీరము బాగుపడదు. కావున మీరు పాలు గొనవలెను. ఇనుము, పాషాణము వీనికి సంబంధించిన ఇంజెక్షనులఁ గొనవలెను. ఇటు లగుచో మీ శరీరము యథాప్రకారము కాఁ గల దని నేను గారంటీ యీఁగలను.'

'ఇంజక్షనులు చేయించికొందును గాని పాలు త్రాగను' అని నే నంటిని:

'మీ ప్రతిజ్ఞాశరీర మెట్టిది?' అని దలాలుగా రనిరి.

'ఆవులకును, గేదెలకును ఫూకా తగిలించి దాన పా లొడ్డు ప్రక్రియ చేయుచున్నారు. ఈసంగతి వినఁగా పాలపై తిరస్కారము

కలిగెను. మరియు క్షీరము మనుష్యున కాహారము కాదు. గాన నేను క్షీరసన్న్యాసము గావించితి'నని యంటిని.

'అటు లయినచో మేక పాలు పుచ్చికొనవచ్చునుగదా' యని నామంచముకడ నిలువఁబడియున్న కస్తురబాయి యనెను.

'మేకపాలు పుచ్చుకొన్నచో నాకుఁ జాలు'నని దలాలుగా రనిరి.

నేను లోఁగి పోయితిని. సత్యాగ్రహ సంగరపు సమ్మోహము నాకు జీవనలోభమును కలిగించెను. నేను ప్రతిజ్ఞాక్షరపాలనముతో సంతసించి ప్రతిజ్ఞాత్మహనన మొనరించితిని. ప్రతిజ్ఞాసమయమున నాకు గవ్య బుద్ధియు మాహిషబుద్ధియే యుండెను. అయినను ప్రతిజ్ఞాశరీరము క్షీరసామాన్యమునే చెప్పును. మనుష్యునకు క్షీరము సహజమగు నాహారము కాఁజాల దని నే ననుకొనునంతవఱకును నాకు పాలు త్రాగుట కధికారము లేదు. ఇది యెల్లయు నాకుఁ దెలిసియున్నను మేకపాలు పుచ్చికొనుటకు సంసిద్ధుఁడ నయితిని. సత్యపూజకుఁడు సత్యాగ్రహ సంగ్రామమును నడపుటకు బ్రతుకఁదలఁచి సత్యమునకు బురద పూసెను.

దాన నామనసులో పుండింకను పూఁడలేదు. మేకపాలు విడుచుటను గూర్చి నే నింకను విచారించుచునేయుంటిని. మేకపాలు త్రావుచు దినదినమును దుఃఖము ననుభవించుచునే యుంటిని. కాని సేవ చేయవలయు నను అతిసూక్ష్మమగు మోహము నన్నుఁ బట్టుకొని విడుచుట లేదు. అహింసాదృష్టిలో ఆహారమును గుఱించిన పరిశోధనములు నాకుఁ బ్రియతరములు. వానివలన నా కానందము కలుగును; వినోదముకూడఁ గలుగును. అహింసాదృష్టిచే మేకపాలు

నాకుఁ గష్టము కలిగింపవు గాని సత్యదృష్టిచేఁ గలిగించును. నే నహింసకన్న సత్యమునెక్కువ తెలిసికొనఁగల నని నామనస్సున భాసించుచున్నది. సత్యమును విడనాడితినేని అహింసాగ్రంథిని ఎన్నటికిని విప్పఁజాల ననుకొనుచున్నాను. చేసిన ప్రతిజ్ఞయొక్క శరీరమును, ఆత్మను—శబ్దార్థమును, భావార్థమునుగూడఁ బరిపాలించుటయే సత్యపాలనము. ప్రకృతము నే నాత్మను—భావార్థమును నాశనము చేసితిని. ఇది ప్రతిదినమును నాకు మనశ్శల్యముగా నుండును. ఇట్లిది యంతయు నాకుఁ దెలిసియున్నను ప్రతిజ్ఞాసంబంధమున నాధర్మ మెట్టిదో నాకుఁ దెలియుటలేదు. లేక ప్రతిజ్ఞాపాలనమునకు నాకు ధైర్యము చాలదన్నమాట. ఈరెండును ఒకటియే. ఏలన శంకామూలమున నమ్మకము లేదు. భగవానుఁడా! నాకు నమ్మక మొసఁగుము!

మేఁకపాలు పుచ్చుకొన మొదలిడిన కొలఁది రోజులలో డాక్టరు దలాలుగారు మలద్వారమునందలి పుండు నాపరేషను చేసిరి. దాన ఫల మొదవెను.

నాలు గడుగులు వేయఁగల ననుకొనుమంటిని. పత్రికలు చదువఁ దొడఁగితిని. రౌలటుకమిటీ రిపోర్టు నా కంటఁబడెను. అందలి విషయములు చూచి యడలిపోతిని. భాయి ఉమర్ శంకరలాలుగారలు వచ్చి మీ రేదో చేయకతప్ప దనిరి. సుమా రొక నెలలో నే నమదాబాదుకు వెళ్లితిని. వల్లభభాయి దైనందినము నాకడకు వచ్చుచుండెడివాఁడు. 'ఏదో యొకటి చేయవలె' నని నే నతనికి సూచించితిని. 'ఏమి చేయవలె?' నని యతఁ డనెను. 'కమిటీవారి యభిప్రాయములు లా యగునేని దాని నిరోధించుటకు ప్రతిజ్ఞ చేసి నిలువఁబడువారు పదిమంది దొరకినఁజాలు, సత్యాగ్రహ మారంభింతము. మంచమును పట్టుకొని యుండనిచో నేనొక్కఁడనే ముందు పోరాడెదను.

నా వెనుక పలువురు రాఁగలరు. ఈదుర్బల స్థితిలో నే నీపనికిఁ దగను' అని నే నంటిని.

ఈ ప్రసంగమునకు ఫలముగా నాకు సంబంధించినవారి నొక చిన్న సభగా సమకూర్చుటకు నిశ్చయము చేయఁబడియెను. రౌలతుకమిటీ-రిపోర్టులో ప్రకటింపఁబడిన సాక్ష్యమును బట్టి కమిటీవారు చేసిన సలహాల ప్రకారము లా చేయవలసిన పని లేదని నాకుఁ దోఁచెను. ఆత్మగౌరవము కలవాఁడెవఁడును ఈలాను అంగీకరింపఁ జాలఁడనియు నాకు స్పష్టముగాఁ దోఁచెను.

పిదప సభ జరిగెను. ఇరువది మందికిఁ గాఁబోలు-ఆహ్వానము పంపఁబడెను. వల్లభభాయిగాక వచ్చినవారిలో శ్రీమతి సరోజిని: మి. హార్నిమన్, స్వ. ఉమర్ సోబానీ, శ్రీశంకర్‌లాల్ బాంకర్, శ్రీమతి అనసూయా బహేను మొదలగు వా రుండి నటులు గుర్తు.

ప్రతిజ్ఞాపత్రము తయారుచేయఁబడెను. వచ్చినవా రెల్లరును దానిమీఁద చేవ్రాలు పెట్టినటులే గుర్తు. అపుడు నేను పత్రికను నడపుట లేదు. అయినను అపుడపుడు నాయుద్దేశములను దినపత్రికలలోఁ బ్రకటించుచుంటిని. అపుడును అటులే ప్రకటింప మొదలిడితిని. శంకర్‌లాల్ బాంకరుగా రాందోళనము చేయఁదొడఁగిరి. ఒక పనికి పునాది వేయుటయందును, దానికి బలము కూర్చుట యందును వారికిఁ గల శక్తి యపుడే నా కనుభవమాయెను.

అపు డున్న సంస్థలు సత్యాగ్రహమువంటి యొక క్రొత్త అస్త్రమును చేపట్టఁ గలుగుట యసంభవ మని తలఁచి సత్యాగ్రహసభ యొకటి స్థాపించితిమి. బొంబాయివా రిందు చాలమంది సభ్యులుగాన దీనికి కేంద్రము బొంబాయిలోనే ఉంపఁబడెను. ప్రతిజ్ఞా పత్రికల

మీఁద పలువురు చేవ్రాలు పెట్టఁదొడఁగిరి. ప్రతిసంగతియు నప్పటి కప్పటికిఁ దెలుపు పత్రికలు వెలువడఁ జొచ్చెను. ప్రతిచోటునను సభ లాయెను. ఇది యంతయు ఖేడా లడాయిని దలపించెను.

సత్యాగ్రహసభకు నే నధ్యక్షుఁడను. ఈసభలో నున్న విద్యాధికులకును, నాకును ఐక్యము కుదుర లేదు. సభలో గుజరాతీ భాష నుపయోగించి తీరవలయునని నే నంటిని. ఈ విషయమునకును, నాసూచించిన ఇంకొన్ని కార్యపద్ధతులకును వీరు విస్మితులయిరి. అయినను వీరిలో పలువురు నాపద్ధతుల నవలంబించుట కుదారతచూపి రని నే నొప్పుకొందును. కాని 'ఈసభ యెంతకాలమో నిలువఁజాలదని నేను మొదటనే యనుకొంటిని. సత్యమునుగుఱించి,అహింసను గుఱించి నేను నొక్కిచెప్పుట సభ్యులలో పలువుర కిష్టము కాదు. అయినను ఈసభ మొదటమొదట బాగుగా పనిచేసెను.

30

అద్భుతమగు హరతాళము

ఒకవంక రౌలతు కమిటీ రిపోర్టునకు ప్రతికూల ప్రచార మెక్కువగా జరుగుచుండగా, మఱియొకవంక కమిటీవా రిచ్చిన సలహాలను అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు సరకారువారి అనుకూల ప్రచారమును ఎక్కువగా జరుగుచుండెను. రౌలతు బిల్లు ప్రకటింపఁ బడెను. నేను లెజస్లిటివ్ అసెంబ్లీ కెన్నఁడును వెళ్లియుండలేదు. ఈబిల్లు చర్చింపఁబడునాఁ డచటికి వెళ్లితిని. శాస్త్రీగారు కూడ దని గంభీరముగా మండలించుచు మహోపన్యాస మొసఁగిరి. వారి వేఁడి వాగ్ధారకు వైసరాయిగారు కనులుపెట్టుకొని చూచుచుండిరి. వీరి యుప న్యాస ప్రభావము వైసరాయిగారి మీఁద ప్రసరించె ననుకొంటిని. శాస్త్రీగారినుండి వెచ్చని యావిరి వెళ్లి విరిసెను.

నిదురఁ బోవువానిని లేపవచ్చునుగాని దొంగనిదురఁ బోవువాని చెవిలో డోలు వాయించియు లేపలేము. అచటి చట్టపుఁ జర్చ యొక ప్రహసనము. సరకారువా రాప్రహసనమును ప్రదర్శించిరి. చేయవలసిన పనిని లోఁగడనే వారు నిశ్చయించుకొనిరి. కావున శాస్త్రీగారి మండలింపు మందునకును గొఱగాలేదు.

సవాకోటి బోడి జంగములలో ఈబోడి జంగము నెవరు చూతురు? నేను వైసరాయిగారిని దర్శించితిని; చాల విన్నవించితిని. రహస్యములకు నుత్తరములు వ్రాసితిని; ప్రకటింపఁబడిన ఉత్తరములు

వ్రాసితిని. 'నాకు సత్యాగ్రహముతక్క వేఱుదారి లేదని వీనిలో తేటతెల్లము చేసితిని. కాని అంతయు వృథా.

ఇంకను బిల్లు గజెటులో ప్రకటింపఁబడలేదు. నాశరీరము దుర్బలముగా నున్నను దీర్ఘప్రయాణమునకు సాహసించితిని. సభల వలయునంత బిగ్గఱగా మాటలాడఁగల శక్తి నాకింకను గలుగలేదు. నిలిచి యుపన్యసింపఁగల శక్తి నేఁటివఱకును నాకు రానేలేదు. నిలువఁబడి యుపన్యసింపఁ దొడఁగితినా, కొలఁది నిమిషములలోనే నాశరీరమంతయును కంపింపఁ దొడఁగి హృదయమునందును ఉదరమునందును పోటు కలుగును. చెన్నపురినుండి వచ్చిన యాహ్వానమును అంగీకరింపవలయు నని తలఁచితిని. దక్షిణదేశము నాకు స్వగృహ మనిపించును. దక్షిణ-ఆఫ్రికా సంబంధమువలన తెలుఁగువారు, అఱవవారు మొదలగువారిమీఁద నాకు హక్కు కలదని నే ననుకొందును. ఇటు లనుకొనుటలో పొరపాటున్న దని నా కింతవఱకును తోఁపలేదు. కస్తూరి రంగ అయ్యంగారికడనుండి నా కాహ్వానము వచ్చెను. ఈయాహ్వానము చాటున శ్రీ రాజగోపాలాచార్యులుగా రున్నయటులు చెన్నపట్టణము చేరినతరువాత నాకుఁ దెలిసెను. వారితో నాకదే ప్రథమపరిచయ మనుకొందును. కావున్నను మేము పరస్పరము తెలిసికొనుట కదే మొదలు.

ప్రజాకార్యములలో నెక్కువ పాల్గొనుటకు కస్తూరి రంగ అయ్యంగారు మొదలగు మిత్రుల యామంత్రణముచే సేలము విడిచి రాజగోపాలాచార్యులుగారు చెన్నపురిలో వకాలతు చేయవచ్చిరి. వీ రున్న చోటుననే మా విడిది. ఆగృహము కస్తూరి రంగ అయ్యంగారి దగుటచే మేము వారి యతిథులమే యని యనుకొంటిమిగాని రెండు మూఁడునాళ్లకు మహాదేవ దేశాయి నాపొరపాటు దిద్దెను. రాజగోపాలా-

చార్యులుగారు మా కెడ మెడముగనే యుండుచువచ్చిరి. కాని మహాదేవ దేశాయి వారి పుట్టు పూర్వోత్తరము లన్నియుఁ దెలిసికొని 'మీరు రాజగోపాలాచార్యులవారితో పరిచయము చేసి చూడవలయు' నని నాతో ననెను.

నేను వీరితో పరిచయము చేసితిని. వీరితో ప్రతిదినమును కర్తవ్యమునుగూర్చి ముచ్చటించుచుంటిని. అపుడు సభలు తక్క మఱియొకదారి నామూపులో లేదు. రౌలెట్‌బిల్లు లా యగునో దానిని వినయముతో భంగించు టెటు లని యాలోచించితిని. సరకారువారు దానికి వీలు కలుగఁజేయుచో దానిని సవినయముగా భంగింపవచ్చును. ఇంకను ఏ చట్టములను మన మతిక్రమింపవచ్చును? అతిక్రమింపనగు నెడల అతిక్రమింపఁదగినవానికిని అతిక్రమింపఁదగనివానికిని భేదక మేమిటి? ఇట్టి చర్చలు మాకు జరుగుచుండెడివి.

కస్తూరి రంగ అయ్యంగారు నాయకులను సభ కాహ్వానించిరి. ఇందు చాల చర్చ జరిగెను. అందు విజయరాఘవాచార్యులవారిది నిండు పాలు. చిన్నవిషయమునుండియు పెద్దవిషయముదాఁక సత్యాగ్రహ శాస్త్రమును రచింపవలయు నని వీరుకోరిరి. ఇది నా శక్తికి మించిన దంటిని.

మే మిటు లాలోచనలు చేయుచుండఁగా బిల్లు గెజెటులో చట్టముగా ప్రకటింపఁబడెను. ఈవార్త వచ్చిననాఁటికేయి ఆలోచించుచు పరుకొంటిని. మామూలు వేళకంటె పడిగా లేచితిని. అర్ధనిద్ర కాఁబోలును; కలవచ్చెను. ప్రొద్దుననే రాజగోపాలాచార్యులవారిని పిలిచి యిట్టులు తెలిపితిని.

ఆత్మకథ

'ఈచట్టమునకు ప్రత్యుత్తరముగా మనము దేశములో హరతాళము ప్రకటింపవలయు నను సూచనను నేకలగంటిని. సత్యాగ్రహ మాత్మశుద్ధికి పోరాటము. ఇది ధర్మయుద్ధము. ధర్మకార్యము శుద్ధితో నారంభించుట మేలు. హిందూదేశమునందలి ప్రజ లెల్లరు నొకనాఁ డుపవసింతురు గాక! పనిపాటలు మానుదురుగాక! ముసలమానులు 'రోజా' వినాగా ఉపవసింపరు గాన నిరువదినాలుగు గంట లుపవసింపఁ గోరుచున్నాను. మన కన్ని ప్రాంతములవారును తోడుపడుదురో, పడరో చెప్పఁ వీలులేదు గాని, బొంబాయి మద్రాసు బిహారు సింధుదేశములవారు తోడుపడుదురని నా కాశ గలదు. ఈ ప్రదేశము లన్నియు తగినరీతిగా హరతాళ మొనరించినచో మనము సంతుష్టులము కావచ్చును.

నాయీమాట రాజగోపాలాచార్యులవారికి రుచించెను. పిదప వీరు మిత్రులకుఁ దెలిపిరి. అందఱును బాగుగా నున్నదనిరి. నే నొక చిన్న నోటీసును ప్రకటించితిని. ౩౦-౩-౧౯౧౯ నాఁడు హరతాళ మని నిర్ణయింపఁబడెను గాని పిదప ౬-౪-౧౯౧౯ కి మార్పఁబడెను. పని తొందరగా ప్రారంభింపవలసియుండుటచే లోకులకు కొలఁది యవకాశములోనే యీ సంగతి తెలుపఁబడెను.

కాని యిది యంతయు నిటులు జరుగునని యెవ రనుకొనిరి? హిందూదేశమునం దెల్లెడల పట్టణములలో-పల్లెలలో, నెటఁ జూచినను హరతాళమే. అది దర్శనీయము! అద్భుతము!

3౧

ఆరోజులు (౧)

దక్షిణదేశమున కొంచెము సంచారము చేసి ౮ ఏప్రిలునకుఁ గాఁబోలు బొంబాయి చేరితిని. ౬ తేదీని గల కార్యక్రమము నెఱవేర్చుటకు బొంబాయి రావలసినదని శంకరలాల్ బాంకరుగారు నాకు తంతి యిచ్చిరి.

ఇంతకు ముందే మార్చి 30 తేదీని ఢిల్లీలో హరతాళము జరిగిపోయెను. అచట శ్రద్ధానందులయు, అజమల్ ఖానులయు మాటయే ఆజ్ఞ. ఆఱవ ఏప్రిల్ వఱకును హరతాళ మాఁపవలయు ననుసంగతి యచటి కాలస్యముగా నందెను. అట్టి హరతాళమును ఢిల్లీ యెన్నఁడేని అనుష్ఠించియుండలేదు. హిందువులును ముసలమానులును కలిసిపోయిరి. శ్రద్ధానందులు జుమా-మసీదున కాహ్వానింపఁబడిరి. ముసల్మానుల కోరికచే వా రచట నుపన్యసించిరి. దీనికి సరకారు-ఆఫీసరుల కన్నులు కుట్టెను. ఈహరతాళ యాత్ర రైలుస్టేషను దెసకుఁ బోవుచుండఁగా పోలీసులు తుపాకులు పేల్చిరి. కొందఱకు గాయములు తగిలెను; కొందఱు చచ్చిరి. ఈరీతిగా ఢిల్లీలో దండనీతి .యారంభమాయెను. వెంటనే రమ్మని నాకు శ్రద్ధానందులు వార్త నంపిరి. ఆఱవ తేదీని బొంబాయిలో కార్యక్రమమును పరిపూర్తిచేసికొనిన వెంటనే వత్తునని నేను వారికి తంతి పంపితిని.

కొలఁది భేదములతో ఢిల్లీ ముచ్చటలే లాహోరు అమృతసరములలో జరిగెను. డా. సత్యపాలు కిచలూగారలు వెంటనే అమృతసరము

నకు రమ్మని తంతి నంపిరి. నా కప్పుడు వారి పరిచితి లేదు. డిల్లీ వచ్చి పిదప అమృతసరమునకు రాఁగలనని వారికి తంతి పంపితిని.

ఆఱవ తేదీ ప్రొద్దున లక్షలకొలఁది జనులు చౌపాటికడ సముద్రస్నానము చేసి యచటినుండి ఠాకుర్ద్వారమునకు యాత్రగా బయలుదేఱిరి. అం దాఁడువారు బాలురు బాలికలును గలరు. ఇందు ముసలమానులును పలువురు పాలుగొనిరి. కొందఱు ముసలమాను సోదరులు దాపునఁ గల యొకమసీదునకు మమ్మాహ్వానించిరి. నన్నును, సరోజినీదేవిని ఉపన్యసింపుమని కోరిరి. దేశభక్తికిని, హిందూ ముసలమానుల యైకమత్యమునకును అచట నందఱిచేత ప్రతిజ్ఞలు చేయింపవలయు నని విఠలదాసజేరాజణీగారు సూచించిరి. ఇంతవడిగా ప్రతిజ్ఞలు గొనుటకు నేను సమ్మతింపలేదు. ఇపుడు జరిగిన దానితో సంతోషపడుట మంచి దని నేను సలహా యిచ్చితిని. బాస చేసిన తరువాత దానిని మీఱరాదు. దేశభక్తి యననేమో లెస్సగా తెలిసికొనవలయును. హిందూ ముసలమానుల యైక్యమునకు పూనవలసిన భారము చాల దొడ్డది. దానిని బాగుగా దెలిసికొనవలయును. ఇట్టి ప్రమాణములు తీసికొనఁగోరువా రిందులకుఁగాను మఱునాఁటి ప్రొద్దున చౌపాటికడ సమావేశముకావలయునని నేను తెలిపితిని.

బొంబాయిలో సంపూర్ణ హరతాళము

చట్టమును శాంతముగా నతిక్రమించుటకు సంపూర్ణ ప్రయత్నము లొనరింపఁబడెను. రెండు మూఁడు చట్టము లతిక్రమింపఁ దగినవి కలవు. అవియే మ మ్మతిక్రమింపుఁ డని చెప్పును. వానిని రద్దు చేయింపవలయును. వీనిలో నొక చట్టమునుమాత్ర మతిక్రమింపఁదలఁచితిమి. ఉప్పు చట్ట మందఱకు నసమ్మతము. దాని నాఁపుటకుఁ జాలఁ

గాలమునుండి దొడ్డ ప్రయత్నములు జరుగుచు వచ్చుచున్నవి. కావున దీని నతిక్రమించుట కెవరియిండ్లలో వారుప్పును వండవలయు నని నేను సూచించితిని. సరకారువారు కొన్ని గ్రంథములను నిషేధించిరి. ఆచట్టముగూడ నతిక్రమింపఁదగిన దని నేను సూచించితిని. ఇట్టివి నా పుస్తకములు రెండు: హిందీ-స్వరాజ్యము, సర్వోదయము. ఈ రెంటిని అచ్చువేసి బహిరంగముగా అమ్మినచో నన్నిఁటికంటె సహజమైన శాసనోల్లంఘన మగును. కావున నీగ్రంథము లెక్కువగా ముద్రించితిమి. సాయంతనోపవాస మయినపిదప జరిగిన మహాసభ ముగిసినతరువాత వీనిని అమ్మఁ జూపితిమి.

ఆరవ తేదీ సాయంకాలమున స్వయంసేవకు లీ పుస్తకముల నమ్మఁ దొడఁగిరి. సరోజినీదేవి యొక కారుమీఁదను, నేనొక కారు మీఁదను, బయలుదేఱితిమి. ముద్రించిన పుస్తకము లన్నియు అయిపోయెను. వసూలయిన సొమ్ము పోరాటమున కుపయోగింపఁబడెను. ఒకొక్క దాని వెల పావలా. కాని నాకడను, సరోజినీదేవికడను ఎవరును పావలా యిచ్చి కొన్నటులు లేదు. జేబులో నున్న దెల్లయు నిచ్చి పుస్తకములు గొన్నవారు పలువురు. కొందఱు పది రూపాయలనోట్లును, కొంద ఱైదురూపాయలనోట్లను ఇచ్చిరి. ఒకపుస్తకమునకు ఏఁబది రూకలవెల వచ్చినటులు గుర్తు. కొట్టున బెట్టుదు రనిగూడ కొనువారిని హెచ్చరించితిని. కాని ఆసమయమున అందఱకును జైలుభయ మెగిరిపోయెను.

కాని మే మమ్మిన పుస్తకములు తమచే నిషిద్ధము లయినవి కావని సరకారువారి యభిప్రాయము. మొదట ముద్రింపఁబడిన పుస్తకములు జప్తు చేయఁబడెను. వాని నమ్మినయెడలనే తప్పు. ఇది

రెండవ కూర్పు. కావున నిది వారిచూపులో చట్టమునకు భంగము కలిగించుట కాదు. ఇటులు తెలియుటచే జనమునకు కులాసా లేక పోయెను.

దేశభక్తిని గుఱించియు, హిందూమహమ్మదీయసమ్మేళనమును గుఱించియు శపథము లొనరించుట కామఱునాఁడు చౌపాటిలో నొక సభ జరిగెను. తెల్లని వన్నియు పాలు గావని విఠ్ఠలదాస్ జేరాజణీగారు తెలిసికొనుట కదియే ప్రథమపర్యాయము. కొలఁదిమంది సభకు వచ్చిరి. నాఁడు కూడిన యయిదాఱుగురు స్త్రీలు నాకు స్పష్టముగా గుర్తున్నారు. మగవారును కొలఁదిమందియే. నేను శపథమును వ్రాసి యుంచుకొంటిని. దాని యర్థమును వివరించితిని. కొలఁదిమందియే వచ్చినందులకు నా కాశ్చర్యముగాని, దుఃఖముగాని కలుగలేదు. చుఱుకుపాలు గల పనులలో ప్రజకు పక్షపాతము మెండు. ఉపయోగింపవలసిన పనులను ప్రారంభించుటలో నభిరుచి లేదు. నా కీసంగతి మొదటినుండియు ననుభవము.

ఈవిషయమును వివరించుటకు వేఱొక ప్రకరణము కావలయును.

ఏడవ తేదీ రాత్రి నేను ఢిల్లీ అమృతసరములకు బయలుదేఱితిని. ఎనిమిదవ తేదికి మథుర చేరితిని. అప్పుడే నన్ను పట్టుకొందు రను సవ్వడి బయలుదేఱెను. మథురకు తరువాత స్టేషనులో బండియాఁగెను. నన్నట గిదవాణీగారు చూడవచ్చిరి. 'మిమ్ము తప్పక పట్టుకొందురు; ఏమేని పనియున్న నేను చేయుదును' అని వీరు తెలిపిరి. 'మంచిది, అక్కఱ కలుగునో తెలుపుదు' నని నే నంటిని. పల్వల్ స్టేషను చేరకమున్నే పోలీసు-ఆఫీసు రొకఁడు నాచేతి కొక హుకుమిచ్చెను- 'మీరు పంజాబులో ప్రవేశించునెడల నల్లరి జరుగునని మాకు భయము కావున మీరు పంజాబు త్రొక్కఁగూడదు.' పోలీ సీహుకుము

నాకుఁ జూపి రైలుదిగుమనెను. 'అల్లరి జరిపించుటకు నే నచటికిఁ బోవుటలేదు; అల్లరిమాపుటకు నేను పోవుచుంటిని. అందులకు నాయకులు నన్ను రమ్మనిరి. కావున నే నీహుకుము ననాదరింపవలసి వచ్చినది. ఇది చింతాజనకము' అని నే నంటిని.

పలవల్ స్టేషను వచ్చెను. మహాదేవదేశాయి నాతోఁగూడ వచ్చుచుండెను. ఢిల్లీవెళ్లి శ్రద్ధానందుల కీ వార్త లందింపు మనియు జనమును శాంతముగా నుండఁ దెలుపు మనియు మహాదేవదేశాయికిఁ జెప్పితిని. మరియు నే నీ యాజ్ఞమీఱుటకుఁ గల కారణమును, దెలుపు మంటిని. మరియు శిక్షను నే ననుభవింప సంసిద్ధుఁడ ననియు, శిక్ష వేసిన పిదపఁగూడ మన మోర్పు జూపిన యెడలనే మనకు విజయము కలుగుననియు దెలుపు మంటిని.

పలవల్ స్టేషనులో నన్ను దింపి పోలీసుల వశ మొనరించిరి. కొలఁది సేపటిలోనే ఢిల్లీనుండి యొకరైలువచ్చెను. నన్నం దొక మూడవ తరగతి పెట్టెలో నెక్కించిరి. పోలీసు సిబ్బంది నన్ను వెంబడించియుండెను. మథురలో దింపి నన్ను పోలీసు బారకాసుల లోనికిఁ దీసికొనిపోయిరి. నన్నేమి చేయఁదలచికొనిరో, నన్నెటకుఁ దీసికొనిపోఁగలరో యెవరికిని దెలియదు. తెలవాఱుజామున నాలుగుగంటలకు నన్ను లేపి బొంబాయి దెసకుఁ బోవు మట్టిబండిలో నెక్కించిరి. రెండుగంటలకు సవాయీ మాధోపురమున దింపిరి. లాహోరునుండి ఇన్‌స్పెక్టరు మి. బోరింగు బొంబాయిమెయిలులో దిగెను. వారు నన్ను వశపఱచికొనిరి.

నన్నిచట మొదటితరగతి బండిలో నెక్కించిరి. దొర నాతోఁగూడ నుండెను. లోఁగడ నేను మామూలు ఖైదీని.

ఇపుడు 'జెంటిల్‌మేన్' ఖైదీని. ఈ యాఫీసరు సర్ మైకేల్ ఓడ్వైయరును స్తోత్రము చేయఁదొడఁగెను. 'సర్ మైకేలుగారికి మీయెడ వేఱుగా నెట్టి విరోధమును లేదుగాని మీరు పంజాబు వెళ్లుచో నచట గందరగోళము జరుగునని వారికి భయము' అని యీ రీతిగాఁ జాలఁ జెప్పెను. కావున మీయంతట మీరు బొంబాయికి మరలి పొండనియు, పంజాబు సరిహద్దుత్రొక్కవలవనియుఁ దెలిపెను. 'ఈహుకుమును పరిపాలింప వీలులేదు. నాయంతట నేను బొంబాయికి పోఁజాలను' అని నే నంటిని. కావున నిఁకఁ జేయునది లేక 'మీమీఁద అమలు జరిపెద' ననెను. 'ఏమి జరుపుదురు?' అని యంటిని. 'నాకును దెలియదు, పై అఫీసరుల ఉత్తరువు చొప్పున జేయవలయును, కాని ప్రకృతము మిమ్ము నేను బొంబాయికి తీసికొనిపోవుచున్నాను' అనెను.

సూరతు స్టేషనువచ్చెను. మఱియొక పోలీసు-ఆఫీసరు నన్ను వశపఱచికొనెను. రైలు బొంబాయి సమీపించుచుండఁగా నతఁ డిటు లనెను: 'మీకిచట విడుదల, మీరు మెరీన్‌లైన్స్‌స్టేషనుకడ దిగినచో బాగుండునని తోఁచును. క్లోబాస్టేషనుకడ జనసమూహము మూఁగుట కవకాశ మున్నది.' నే నతని కోరిక నామోదింతు నంటిని. అతఁ డందులకు సంతసించి నాకు ధన్యవాదము లొసఁగెను. నేను మెరీన్‌లైన్సుకడ దిగితిని. అచట నొకమిత్రుని గుఱ్ఱపుబండి కానవచ్చెను. దానిమీఁద రేవాశంకర్ ఝవేరీగారి యింటి కేఁగితిని. 'మిమ్ములను పట్టుకొని రని విని జనులు కోపపూరితులయిరి. పాయధునికడ నల్లరులు జరుగు నని భయము కలుగుచున్నది. అప్పుడే మేజిస్ట్రేటును, పోలీసులును అచటికి వెళ్లిరి' అని రేవాశంకరులు చెప్పిరి.

౩౧ ఆరోజులు (౧)

ఉమర్ సోబానీ అనసూయా బహేనుగారలు నా వెనుకనే మోటరుమీఁద వచ్చి 'వెంటనే మీరు రావలయును. జనమాఁగుట లేదు. మేము వారి నాఁగఁజాలము. మీరు కనఁబడినఁ జాలును; అల్లరి ఆఁగిపోవును' అనిరి.

నేను మోటరులోఁ గూరుచుంటిని. పాయధునికడఁ జాల జనము కానిపించుచుండెను. నన్నుఁ జూడఁగనే వారి కానంద మాఁగలేదు. వందేమాతరమ్, అల్లాహో అక్బర్ అను ధ్వనులతో ఆకాశము బూరటిల్లెను. పాయధునికడ పోలీసు గుఱ్ఱపురౌతులు కనఁబడిరి. మేడల మీఁదనుండి ఇటుకల వర్షము కురియుచుండెను. 'శాంతముగా నుండుఁడు; శాంతముగా నుండుఁడ'ని చేతులు జోడించి నేను ప్రార్థించుచుంటిని. మేముగూడ ఆ యిటుకవానను తప్పించుకొనలేకపోతిమి.

అబ్దుల్ రహమాను వీథినుండి యీ యూరేఁగింపు క్రాఫర్డు మార్కెటు దెస కేఁగుచుండఁగా గుఱ్ఱపురౌతు లెదురుగా నిలుచఁబడిరి. ఈయూరేగింపు కోటదెస కేఁగకుండఁ జేయుటకు వారు చాలఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. జనము అపరిమేయముగా నుండెను. జనము పోలీసులను చీల్చుకొని ముందులకు సాఁగుచుండెను. నామాటయు సాఁగునటులు తోఁపలేదు. అపుడు పోలీసు-ఆఫీసరు గుంపును చెదరఁ గొట్టుట కాజ్ఞ యిచ్చెను. రౌతు లొక్కతూరి జనముపై గుఱ్ఱములను పరుగెత్తించిరి. లోకులకు బరిసెలు గ్రుచ్చుకొనుచుండెను. నాకును తప్పదనుకొంటిని గాని బరిసెలు మామోటారును రాచికొనుచుఁ బోయెను. రౌతులు రైలువేగముతోఁ బరుగిడిరి. జనము విడిసిపోయెను. ఎచటివా రచట పరుగిడఁ దొడఁగిరి. కొందఱు ఘట్టింపఁబడిరి;

కొందఱకు గాయములు తగిలెను. రౌతు లావలి కేఁగుటకా దారి లేదు; జనము పోవుటకా అంతకన్న లేదు. వెనుక కేఁగుటకును వీలు లేదు; ముందఱ కేఁగుటకును వీలు లేదు. రౌతులును, జనులును పిచ్చియెత్తినవారి వలె నుండిరి. రౌతు లేమిచేయుచుండిరో రౌతులకే తెలియుట లేదు. కనులు మూసికొని గుర్రములను దౌడుతీయించిరి. అది యెల్లయు భయంకరముగా నుండెను. రౌతులును, జనమును ఆ గందరగోళమున కలగా పులగమైపోయిరి.

ఈరీతిగా జనము చెదరఁగొట్టఁబడెను. ఊరేఁగింపు ముందరకు జరుగకుండ జేయఁబడెను. మా మోటరును ముందరకుఁ బోనిచ్చిరి. కమిషనరు-ఆఫీసుముందు బండి నిలిపి పోలీసువారి వ్యవహారమును ఫిర్యాదుచేయుటకు లోని కేఁగితిని.

౩౨

ఆరోజులు (౨)

కమిషనరు-మేడ మెట్లెక్కుదునుగదా క్రిందినుండి మీఁదివఱకును సైనికులు తుపాకులతో నిలువఁబడియుండిరి. వారిని జూచినవా రెవరును యుద్ధమునకు సన్నద్ధులుగా లే రనుకొనరు. బోరింగుగారు గ్రిఫిత్తుగారికడఁ గూర్చుండియుండిరి.

నా చూచిన సంగతు లన్నియు గ్రిఫిత్తుగారికిఁ జెప్పితిని. ఇతఁ డిట్లు సంక్షేపించి ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను: 'ఈ యూరేఁగింపు కోటదెస కరుగుట నా కిష్టము కాదు. అచట గందరగోళము గాక తప్పదు. ఎంత చెప్పిచూచినను జనులు మరలలేదు. కావున అమలు జరిపింపక తప్పక పోయెను.'

నే నిటు లంటిని: 'దీనిలాభము మీకుఁ దెలియకపోదు. గుఱ్ఱపుడెక్కలక్రింద జనము నలిబిలిగాక తప్పదు. గుఱ్ఱపుసవారులను బంపవలసినంత పని లేదని నే ననుకొందును.'

దొరగా రిటు లనిరి: 'మీరటులు నిశ్చయింపఁ దగదు. మీ బోధలు జనులచే నెట్టిపనులు చేయించునో ఆసంగతి మీకంటె మా కెక్కువగా తెలియును. మేము ముందుగా జాగ్రత్త పడనిచో చాల హాని చేసెదరు. జనులు మీమాటలుఁగూడ విన రని నేను మీకుఁ దెలియఁ జెప్పుచున్నాను. చట్టము నతిక్రమించుటయే లోకులకు చప్పున పట్టునుగాని, శాంతి నెలకొలుపుట వారిశక్తి కతీతము. మీ

హేతువులు చాల దొడ్డవి. కాని లోకుల కవి అర్థము కావు. వారి స్వభావమునే వా రనువర్తింతురు'.

'తమకును నాకును మతభేద మచ్చటనే. స్వభావముచే లోకము కలహప్రియము కాదు, శాంతిప్రియముసుఁడీ!'

మే మిటులు చాలసేపు వాదించుకొంటిమి.

తుదకు గ్రిఫిత్తుగా రిటు లనిరి: 'మీమాట లోకులు విన రనుకొనుఁడు! మీరపు డేమి చేయుదురు?'

'నా కట్టి నమ్మకము కలిగినచో ఈపోరాటమును కట్టి పెట్టుదును.' అని నే నంటిని.

'ఏమీ? విడిచిపెట్టినచో వెంటనే పంజాబు వెళ్లుదు నని మీరు బోరింగుగారితో ననలేదా?'

'ఆ, అవును. తిరుగు రైలులోనే వెళ్లఁదలఁచితిని. కాని అది యిఁక నేఁటిమాట కాదు.'

'మీరు కొంచెము శాంతి వహించియున్నచో సంగతు లన్నియు మీకే తెలియును. ఇపు డమదాబాదులో నేమి జరుగుచున్నదో మీకుఁ దెలియునా? అమృతసరమున నేమి జరిగెనో తెలియునా? ఎల్లెడలను లోకులకు వెట్టి యెత్తినటు లున్నది. నాకును అన్ని సంగతులు తెలియలేదు. కొన్నిచోటుల తంతి తీఁగెలు తెగఁగొట్టఁబడెను. ఈదోస మంతయు మీదియే.'

'నా జవాబుదారీ ఉన్న చోట దోసమును నా నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొనకమానను. అమదాబాదులో అల్లరి జరిగె ననఁగా నాకు వింతయు వెతయుఁ గలుగుచున్నవి. అమృతసరమునకు నాపూఁచీలేదు.

నే నచటి కెన్నఁడును వెళ్లియుండలేదు. నే నచట నెవరిని ఎఱుఁగను. కాని సరకారువారు న న్నచటికిఁ బోనిచ్చియుండినచో నే నచటి శాంతిని కాపాడియుండువాఁడనని ధైర్యముగాఁ జెప్పఁగలను. న న్నాఁపివైచి సరకారువారు లోకులను రెచ్చఁగొట్టిరి.'

వారిమాటలు వారు చెప్పిరి. నామాటలు నేఁ జెప్పితిని. మాకు సామరస్యము కుదురలేదు. చౌపాటిలో సభజరిపి జనులకు శాంతి బోధింతునని నాయుద్దేశము నెఱిఁగించి వారికడ సెలవు గొంటిని.

చౌపాటిలో సభ జరిగెను. శాంతినిగూర్చి, సత్యాగ్రహ మర్యాదనుగుఱించి వివరించి సత్యాగ్రహము సత్యశీలుర కొక క్రీడ యనియు, లోకులు శాంతిని పరిపాలింపరేని వా రిఁక సత్యాగ్రహమునకు నీరు వదలుకొనవలయు ననియుఁ జెప్పితిని.

అమదాబాదులో నల్లరులు జరిగెనని శ్రీ. అనసూయా బేనుకుఁ గూడ వార్త వచ్చెను. ఆమెయు అరెస్టు చేయఁబడెనని యెవఁడో పుకారు పుట్టించెను. దీనితో కూలివారికి కోపమెత్తెను. వారు హరతాళము చేసిరి. కోపముచే పిచ్చిపనులు చేసిరి. ఒక సార్జెంటు చంపఁబడెను.

నే నమదాబాదు వెళ్లితిని. నడియాదుకడ రైలుపట్టాల నూడఁదీయుటకు ప్రయత్నములు జరిగెను. వీరామగామున ఒక గవర్నమెంటు-ఆఫీసరు హూనీచేయఁబడెను. నే నమదాబాదు చేరుసరికి మార్షల్ లా చలాయించుచుండెను. లోకులు భీతులయిపోయిరి. చేసిన పనికి వడ్డీతో ననుభవింపవలసి వచ్చెను.

కమిషనరు ప్రాట్ గారికడకు నను దీసికొనిపోవుట కొకఁడు రైలుస్టేషనుకడ వేచియుండెను. నేను వారికడ కరిగితిని. ఆయన

కోపముతో మండిపోవుచుండెను. నే నతనితో చల్లగా మాటలాడితిని. జరిగిన చావునకు నాఖేదము తెలిపితిని. మార్షల్ లాతో పనిలేదనియు, శాంతికి వలయు ప్రయత్నము నేను చేయుదుననియుఁ దెలిపితిని. శబర్మత్యాశ్రమముకడ నిందులకుఁగాను ఒక సభ నేర్పాటుచేయుట కనుజ్ఞ వేఁడితిని. వారును సమ్మతించిరి. ౧౩ ఏప్రిల్ ఆదివారమున సభ యయినటులు గుర్తు. ఆనాఁడో ఆమరునాఁడో మార్షల్ లాగూడ రద్దయినటులు గుర్తు. నే నాసభలో లోకుల దోసము లెత్తిచూపితిని. నేను మూణ్ణాళ్లు ఉపవాసమును విధించుకొంటిని. ఒకదినము ఉపవసింపుఁడని లోకులకు సలహా నిచ్చితిని. తప్పు లొనర్చిన వారిని తమతప్పుల నొప్పుకొనుఁ డనియు సలహా యిచ్చితిని.

నాధర్మము నాకు తెల్లముగాఁ దెలిసెను. నేను నాకుఁ గల తీరికలో నెక్కువపా లెవరికొఱకు వినియోగించితినో, ఎవరికి నేను సేవ లొనరించితినో, ఎవరిమీఁద నేనుపెద్దపెద్ద యాశలు పెట్టుకొని యుంటినో వారే యీ యల్లరిలో పాలుగొని రనినచో నాకు కష్టము కాదా? నాకును ఈదోషమున పాలు గలదని గ్రహించితిని.

తప్పుల నొప్పుకొనుఁ డని నేను ప్రజకు సలహా యిచ్చినటులే తప్పులను క్షమింపుఁడని సరకారువారికిని సలహా యిచ్చితిని గాని నామాట యెవరును వినలేదు.

స్వ. సర్ రమణభాయి లోనగు అమదాబాదు పెద్దలు సత్యాగ్రహమును నిలుపుఁ డని ననుఁ గోరవచ్చిరి. ననుఁ గోర నక్కఱయే లేదు. లోకులు శాంతిని జక్కఁగా నభ్యసింపనంతపట్టు సత్యాగ్రహమును నిలిపివేయవలయునని నేనే నిశ్చయించుకొనియుంటిని. దీనికి వారు ప్రసన్ను లయిరి.

౩౨ ఆరోజులు (౨)

దీనికి మఱికొందఱు మిత్రు లప్రసన్ను లయిరి. సత్యాగ్రహమునకు శాంతి తప్పని నియమ మగుచో సాముదాయిక సత్యాగ్రహము విఫల మగునని వీరి మతము. కాని నామతము వేఱు. నే నెవరిలో పనిచేసితినో, నే నెవరిమీఁద ఆశపెట్టుకొనియుంటినో వారే శాంతిని పాలింపనియెడల సత్యాగ్రహము జరుపుటకు వీలులేని మాట నిక్కము. ఎవరిచే సత్యాగ్రహము నడిపింపవలసియుండునో వారిచేత ఆసత్యాగ్రహమునకుఁ గావలసిన శాంతినంతయు పరిపాలింపఁ జేయఁ గలిగియుండుట నాయకుల కావశ్యకము. ఈ యభిప్రాయమును నేను ఇప్పటికిని మార్చుకొనఁజాలను.

33

కొండంత తప్పు

అమదాబాదులో సభయయినవెంటనే నడియాదు వెళ్లితిని.

కొండంత తప్పనియు, హిమవత్ పర్వతమంత తప్పనియు అని వాడుక యయిపోయిన ఉపమను మొట్టమొదట నేను నడియాదునందే ఉపయోగించితిని. అమదాబాదునందే నా తప్పు నాకు మసకమసకగాఁ గానిపించెను. నేను నడియాదులో జరిగిన ఘోరములు కనులారఁ గాంచితిని. ఖేడా జిల్లాలో ననేకు లరెస్టయిరని వింటిని. ఖేడాలోను మిగిలిన చోటులను చట్టము నతిక్రమింపుఁ డని తఱి రాకముందే నే నభ్యనుజ్ఞ యిచ్చుటతప్పనియు,కొండంతతప్పనియుఅని నాకర్థమాయెను.

నే నపుడు సభలో నుపన్యసించుచుంటిని. నే నీ తప్పిదమును ఒప్పుకొంటిని. అటు లొప్పుకొనుట నా కపహాస్యముగా నున్నను ఒప్పుకొనినందులకు నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. ఏనుఁగులంత యొరుల తప్పులు నలుసులంతవిగను, ఆవగింజలంత మనతప్పులు కొండలంతలుగను మనము చూడఁగలుగుట నేర్చుకొనినచో మన దోషములయు పరుల దోషములయు ప్రమాణము మన మెఱుఁగఁగలుగుదుము. సత్యాగ్రహి కాఁగోరువాఁ డీ సామాన్యనియమమును కడుసూక్ష్మముగా పరిపాలింపవలయును.

ఇఁక ఈ కొండంత తప్పేదియో కనుఁగొందము. చట్టమును వినయముతో నతిక్రమింప నర్హుఁడగువాఁడు లాయెడ వినయమును, సమ్మతియును చూపవలయును. మనము చాలవఱకు దండభీతిచే లాకు

బద్ధుల మయి యున్నాము. ఆలాలు ముఖ్యముగా నీతికిఁగాని, అనీతికిగాని సంబంధించి యుండవు. ఎటు లనఁగా లా యున్నను, లా లేకున్నను మంచివాఁ డెవఁడును దొంగతనము చేయఁడు. ఆమంచివాఁడే చీఁకటిలో త్రొక్కుడుబండిమీఁద దీపమును ఉంచవలయు నను లాను అతిక్రమించి, అతిక్రమించినందులకు చింతింపఁడు. ఈ నియమము పాలింపవలసినదని యెవరేని సలహా యిచ్చుచో ఎంత మంచివాఁడేని ఆనియమపాలనమునకు సంసిద్ధుఁడు కాఁడు. కాని ఇట్టి చట్ట మొకటి పుట్టినపుడు దాని నతిక్రమించుచో జరిమానా తగులు నను భయము కలుగుచో ఆజరిమానాను తప్పుకొనుటకే దీప ముంచును. ఈనియమమును పరిపాలించుట దండమువలని భయముచేఁగాని స్వేచ్ఛచేఁ గాదు.

కాని సత్యాగ్రహి సంఘమునకు సంబంధించిన 'లాల'ను లెస్సగా తెలిసికొని గౌరవింపవలయు నను ధర్మ మెఱిఁగికొని స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా గౌరవించును. సాంఘికమగు లా ను తెలిసికొని ఇచ్ఛాపూర్వకముగా పరిపాలించువానికి 'ఈ లా నీతికి సంబంధించినది' 'ఈ లా నీతికి సంబంధింపనిది' అని భేదము తెలిసికొను శక్తి కలుగును. ఈ చెప్పఁబడిన మేరలో లాను అతిక్రమింపఁగల అధికారము కలుగును. ఇట్టి యధికారము రాకముందే చట్టము నతిక్రమింప వలసినదని నే నంటిని. ఇది తప్పు. ఈతప్పు నాకు కొండంతగా కానిపించెను. ఖేడా జిల్లాలో కాలిడఁగనే తొల్లిటి సత్యాగ్రహ మంతయు నాకు స్మర్తు వచ్చి 'ఎదుటిగోడను గానక కనులు మూసికొని పరుగు లెత్తించితి' ననుకొంటిని. మరియు చట్టము నతిక్రమించు నర్హత కలుగకముందు దానిలో నిమిడియున్న అర్థము లన్నియు లెస్సగా తెలిసికొనవలయు ననుకొంటిని. ప్రతిదినమును బుద్ధిపూర్వకముగా చట్టము

నతిక్రమించుచుండువారును, దొంగతనముగా పలుమాఱులు చట్టము నతిక్రమించుచుండువారును ఒక్కతూరి దీని నెటులు తెలిసికొనఁగలరు? దీని మర్యాదాపాలన మెటులు చేయఁగలరు?

లక్షలకొలఁది జనము దీనిని సమగ్రముగా పరిపాలింపఁజాల రను మాట తేట తెల్లము. కావున సాముదాయికముగా చట్టము నుల్లంఘించుటకు ముందు స్వయంసేవకుల సేన యొకటి తయారు కావలెను. వీరు లోకులకు చక్కగా తెలుపఁగలవారుగా నుండవలయును. ప్రతిక్షణమును దారి చూపఁగలవారుగా నుండవలయును. వీరికి సత్యాగ్రహమర్యాద సమగ్రముగాఁ దెలిసి యుండవలయును.

ఇట్టి యాలోచనలతో నేను బొంబాయి చేరితిని. సత్యాగ్రహసభాద్వారమున. స్వయంసేవకుల సేనను తయారుచేసితిని. వీరి సాయమున లోకులకు చట్టమును వినయముగా నుల్లంఘించుటను గూర్చి తెలుపఁ దొడఁగితిని. సత్యాగ్రహరహస్యములఁ దెలుపుటకు చిన్న చిన్న పత్రికలు ప్రకటింప మొదలిడితిని.

ఇటు లీ పని జరుగుచున్నదికాని దీన లోకుల కభిరుచి కలిగినటులు నాకుఁ దోఁచలేదు. స్వయంసేవకులా యెక్కువగా సమకూరలేదు. సమకూరినవారా సత్యాగ్రహమును సమగ్రముగా నభ్యసింపలేదు. ఇంతియకాక క్రమక్రమముగా వీరిసంఖ్య పెరుగుటకు బదులు దిగజాఱఁ దొడఁగెను. నే నీ బండి నెంత వడిగా నడపవలయు ననుకొంటినో అది అంత వడిగా నడవ దని తెలిసికొంటిని.

౩౪

నవజీవన్ యంగిండియాలు

శాంతిని నెలకొలుపు నాందోళన మిటులొకవంక మెల్లగా జరుగుచుండఁగా, సరకారువారి దండనీతి మఱియొక వంక జోరుగా సాగుచుండెను. పంజాబులో ఈదండనీతి ప్రభావము కానిపించెను. నాయకు లరెస్టు చేయఁబడిరి. 'లా లే దనుటకు మాఱుపే రయిన మార్షల్‌లా ప్రకటింపఁ బడెను. క్రొత్త కోర్టు లేర్పాటు చేయఁబడెను. ఈకోర్టులకు సాక్ష్య మక్కఱలేదు. ప్రమాణ మక్కఱ లేదు. నిరంకుశాధికారమున కివి తావులు. అమృతసరమున ఏమియు నెఱుఁగని స్త్రీ పురుషులను పురుగులవలె పొట్టలమీఁద దేఁకించిరి. హిందూదేశమునకును, ప్రపంచమునకును తెలిసియున్న జలియన్‌వాలా బాగు-హత్యలుగూడ దీనిముందు నాకు తక్కువగాఁ గానిపించెను.

ఏ మయినను సరే వెంటనే పంజాబు రావలయును నని నాకు వార్తవచ్చెను. అనుజ్ఞకు వైసరాయిగారికి వ్రాసితిని; తంతి యిచ్చితిని గాని లాభము లేకపోయెను. సెలవు లేకుండ పంజాబు సరిహద్దును త్రొక్కుదునేని చట్టము నతిక్రమించితి నను సంతోషమే దక్కును. ఈసంకట మెటులు తప్పించుకొందునా యని చింతించితిని. నే నిపుడు పంజాబునకు వెళ్లినయెడల నది చట్టమును వినయముతో నుల్లంఘించుట యనిపించుకొనదు. నేను కోరెడు శాంతివాతావరణ మచట లేదు. పంజాబు-నాదర్శాలచే లోకుల కశాంతి రెచ్చెను. నే నిట్టి తఱి చట్టమును ధిక్కరించుచో నిప్పులో నేయిపోసినటు లగును, కావున

మిత్రులు నన్ను రమ్మని కోరినను నేను పోఁదలఁపలేదు. ఇట్టి నిర్ణయము నాకు చేఁదు మందే. నేనిటులు ప్రతిదినమును పంజాబునుండి వచ్చు దురంతము లయిన వార్తలు వినుచు, పండ్లు కొఱుకుకొనుచుఁ గూరుచుండ వలసి వచ్చెను.

ఎవరి చేతులలో బొంబే క్రానికల్ పత్రిక ప్రచండశక్తిగా నేర్పడెనో అట్టి హార్నిమనుగారిని సరకారువారు ఎవరికిని దెలియకుండ దేశాంతరమునకు బంపివేసిరి. ఈదొంగపనికి నా కింకను దుఃఖము పోలేదు. హార్నిమనుగారు లా వలదనువారు కారని నే నెఱుఁగుదును. సత్యాగ్రహ - కమిటీవారి సలహా లేకుండ పంజాబుసరకారువారి హుకుమును మీఱుట వీరి కిష్టము కాదు. సత్యాగ్రహమును నే నాఁపక ముందే సత్యాగ్రహము నాఁపుఁడని వీరు నాకు ఉత్తరము వ్రాసిరి. టపాలో రావలయుటచే ఈ యుత్తరము నా ప్రకటనకు తరువాత నా కందెను. కావున వీరిని దేశాంతరము పంపుట నా కెంత యాశ్చర్యము కలిగించెనో అంత దుఃఖముఁగూడఁ గలిగించెను.

ఇటు లీ ఘటన జరిగిన తరువాత బొంబే క్రానికల్ పత్రికా వ్యవస్థాపకు లీ భారమును నన్ను వహింపఁ గోరిరి. బ్రెల్వీగా రచట నుండనే యుండిరిగాన నేను చేయవలసిన దంతగా కానరాకున్నను నాస్వభావము ననుసరించి నా జవాబుదారీ యెక్కువయ్యెడిది. కాని నాకాభార మెన్నాళ్లో లేదు. సరకారువారి పుణ్యమా యని దానిని నిషేధించిరి. పత్రిక ఆఁగిపోయెను.

క్రానికల్ పత్రికా సంచాలకు లయిన ఉమర్ సోబానీ, శంకర్ లాల్ బాంకర్ గారలచేతులలోనే యంగిండియా అను మఱియొక పత్రికయు నుండెను. వీ రీ యంగిండియా భారమును నన్ను వహింపు

మనిరి. క్రానికల్ పత్రిక నడచియుండిరిగావున దాని లోటు తీర్చుటకు యంగిండియాను వారమునకు రెండుమారులు ప్రకటింపు మని సూచించిరి. నాకును ఇది బాగుగనే యుండెను. సత్యాగ్రహ రహస్యమును లోకులకు దెలుపవలయు నను నుత్సాహము నాకు మెండుగాఁ గలదు. పంజాబును గురించి యోగ్యమగు మాట యొకటేని వ్రాయుటకు నాకు వీలు లేకపోయెను. కాని సత్యాగ్రహ రూప మగు శక్తి దీనివెనుక నున్నదని సరకారువారికి తెలియును. కావున నే నీ మిత్రుల సూచనను స్వీకరించితిని..

ఇంగ్లీషు భాషచే ప్రజాసామాన్యమునకు సత్యాగ్రహమును గూర్చి తెలుపుటెటులు? నాపనికి ఘూర్జర రాష్ట్రము ముఖ్యక్షేత్రము. అపు డిందులాల్ యాజ్ఞిక్ గారు సోబానీ బాంకరుల సమాజములో నుండిరి. ఈమిత్రుల ధనసాహాయ్యమున వారు నవజీవన మాసపత్రికను గుజరాతుభాషలో నడపుచుండిరి. వీ రందఱును ఈపత్రికను నా చేత నిడిరి. దీని కార్యభారమును గూడ నిందులాలుగారు వహింతుమనిరి. ఈ మాసిక పత్రిక సాప్తాహిక పత్రికయాయెను.

ఇంతలో బాంబే క్రానికల్ పునరుజ్జీవిత మాయెను. కావున యంగిండియా యథాప్రకారము వార పత్రిక యాయెను. దీనిని నే నమదాబాదు తీసికొని పోయితిని. రెండు వార పత్రికలను భిన్నస్థలములలోఁ బ్రకటించుట చాల వ్యయమునకును అసౌకర్యమునకును తావల మగునుగాన నవజీవనపత్రిక లోఁగడనే అమదాబాదులో ప్రకటింపఁ బడుచుండుటచే యంగిండియాగూడ నా సూచనచే అమదాబాదునకే మార్పఁబడియెను. ఈమార్పున కింకను కొన్ని హేతువులు కలవు. నాకు ఇండియన్ ఒపినియను తోలూవు అనుభవము కలదు. ఇట్టి పత్రికలకు సొంత అచ్చుకూటము లుండవలయును. ఏలన

అపు డిండియాలో నమలులో నున్న అచ్చుకూటములకు సంబంధించిన చట్టములఁబట్టి వ్యాపారదృష్టితో అచ్చుకూటములను నడపువారు నా యుద్దేశములను యథాతథముగా ప్రకటింప సంకోచింతురు. కావున ప్రత్యేకముగా ముద్రాశాలను నెలకొలుపుట కిది ప్రబల కారణము. దీనికిని అమదాబాదులోనే చాల వీలు గావున యంగిండియాను అచటికి నడపితిని.

వీని ప్రకటనములవలన ప్రజలకు సత్యాగ్రహమునుగూర్చి నాశక్తి కొలఁది తెలుప నారంభించితిని. ఈరెండు పత్రికలకును చాల ప్రాచుర్యము కలిగెను. ఒకొక్క పత్రికకు ఇంచుమించు నలుబదివేల మంది చందాదారు లుండిరి. నవజీవన పత్రికకు వడిగను, యంగిండియా పత్రికకు మెల్లఁగను అభివృద్ధి కలిగెను. నేను జైలుకు వెళ్లినపిదప చందాదారులు తగ్గఁ దొడఁగిరి. నేఁడు వీరిసంఖ్య ఎనిమిది వేలకు లోఁబడియుండును.

పత్రికలలో ప్రకటనములను ముద్రింపఁగూడదని మొదటి నుండియు నాకు పట్టుదల. దాన పత్రికల కేమియు లోటు లేదు. ఇంతియకాక పత్రికలలోని విషయముల స్వాతంత్ర్యమున కిది చాల నుపకరించె నని నాయభిప్రాయము.

ఈపత్రికలవలన నేను నాలో శాంతిఁ బడయఁ గలిగితిని. ఏలనఁగా నేను వెంటనే శాసన ధిక్కారమును జేయఁజాలకున్నను నాయుద్దేశములను ప్రకటింపఁ గలిగితిని. సలహాలను, సూచనలను ఈయఁగలుగుట వలన నా కూఱట గలిగెను. ఇట్టి కఠినసమయమున ఈ రెండుపత్రికలును ప్రజలకు చక్కగా సేవ చేసిన వనియు, మార్షల్ లా వలనఁ గలిగిన యన్యాయమను పీడను తగ్గింప శక్తికొలఁది పని చేసెననియు నా యుద్దేశము.

౩౯

పంజాబులో

పంజాబులో జరిగిన హాని కంతటికిని నీవే కారణమని సర్ మైకల్ ఓడ్వాయరుగారనిరి. మార్షల్ లాకుఁగూడ నీవే కారణమని యనుటలోఁ గొంచెము పాంచాల యుక్తులు వెనుదీయలేదు. వీరు శాసనాధికారమును మాత్రము కొంచెము మాఁపకుండ నుండినచో జలియన్‌వాలాబాగునందు హత్యలు జరిగియుండెడివి కావని వీరు క్రోధావేశముతోఁ బలికిరి. పంజాబులో కాలుపెట్టినచో మిమ్ము హానిచేయక విడిచిపెట్టరనియుఁ గొంచెము బెదరించిరి.

కాని నాచేసిన పని తెలివిగల వారెవరును శంకింపనంత శుద్ధముగను, ఉచితముగను ఉండెనని నాయభిప్రాయము. పంజాబులో నెప్పుడు దూఁకుదునాయని యనుకొనుచుంటిని. లోఁగడ నెన్నఁడును నేనచటికేఁగకుండుటచే నచట జరిగిన విషయములను కనులారఁ గనుఁగొనుటకు మఱికొంచెము తొందరపడితిని. నన్నచటి కాహ్వానించిన డా. సత్యపాలు డా. కిచలూ, పండిత రామభజదత్త చౌదరీగార లప్పుడు కారాగారమున నుండిరి. వీరిని, ఇతరులను సరకారువారు చాలఁ గాలము కొట్టున నుంపరని నాకుఁ జాల నమ్మిక. నేను బొంబాయికి వెళ్లినపుడెల్లఁ జాలమంది పంజాబువారు నను జూడ వచ్చుచుండెడివారు. వారు నాకడ ప్రోత్సాహముఁ బడసి ప్రసన్నులయి వెళ్లుచుండెడివారు. నాకప్పుడాత్మవిశ్వాసము చాల మెండు.

నేను పంజాబు వెళ్లుట దూరదూరముగా పోవుచుండెను. వైసరాయిగారు ‘ఇప్పుడుకాదు’ అని ప్రతిమాటును జరుపుచుండెడివారు.

ఇంతలో హంటర్-కమిటీ యేర్పాటాయెను. మార్షల్ లా సమయమున పంజాబు-ఆఫీసరు లమలుజరిపిన పనులనుగూర్చి యీకమిటీవారు విచారణచేయుదురని ప్రకటింపఁబడెను. దీనబంధు ఆండ్రూజుగా రచటికి వెళ్లియుండిరి. వారి యుత్తరములు చదువఁగా గుండె నీ రయిపోయెను. పత్రికలలో ప్రకటితములయిన విషయములకంటె ఘోరములగు విషయములు మార్షల్ లావలన జరిగెనని యీయుత్తరములు ధ్వనించెను. వెంటనేవచ్చి కలిసికొనుమని వీ రుత్తరము వ్రాసిరి. వెంటనే పంజాబునకు బయలుదేఱవలయునని మాళవ్యులును వ్రాసిరి. నేను మరల వైసరాయిగారికి తంతి యిచ్చితిని. మీరు ఫలానా తారీఖున వెళ్లవచ్చునని జవాబు వచ్చెను. ఆతారీఖు సరిగా గుర్తులేదు కాని ౧౭ వ అక్టోబ రయి యుండవచ్చును.

లాహోరు చేరితిని. నాఁడు నాచూచిన దెన్నఁటికిని మఱపునఁ బడను. ఈమూలనుండి యామూలకు నేల యీనినటులు జనసముద్రము పెక్కేండ్లు వియోగము పొందిన ప్రియుని గలిసికొనవచ్చినటు లిండ్లు వదలి జనము స్టేషనులో నాకొఱ కెదురుచూచుచుండిరి. లోకులు నన్నుఁ జూచి హర్షోన్మత్తు లయిరి.

పండిత రామభుజదత్త చౌదరీగారి బంగళాలో నావిడిది. వారిభార్య సరళాదేవి చౌదరాణీగారిని నే నిదివఱ కెఱుఁగుదును. నా కాతిథ్య మొసఁగు భార మామె పైఁ బడెను. నే నిచట 'ఆతిథ్య మొసఁగు భారము' అని యెఱిఁగి ప్రయోగించితిని. ఏలన నేఁటివలెనే నాఁడును నే నున్నచో టొక ధర్మసత్ర మయిపోవుచుండెను.

పాంచాల ప్రధాననాయకు లందఱును చెఱఁ బడుటచే పండిత మాలవీయులును, పండిత మోతీలాలుగారును, శ్రద్ధానంద స్వాములవారును వారి స్థానముల నాక్రమించిరి. మదనమోహన శ్రద్ధానందస్వాములతో

లోఁగడ నాకు గాఢ పరిచయము కలదు. మోతీలాలుగారిని బాగుగా నెఱుఁగుట కిదే మొదలు. వీరును, జైలు గౌరవముఁ బడయని అభిజననాయకులును న న్నాత్మీయునిగాఁ జేసికొనిరి. నా కచట క్రొత్త యనిపింపలేదు.

హంటర్-కమిటీ యెదుట సాక్ష్యము చెప్పఁగూడ దని మే మందఱమును ఒక్క త్రాటిమీఁద నుంటిమి. దానికి కారణ మప్పుడు ప్రకటింపఁబడెను గాన మరల నిచట వ్రాయను. ఇంతకాలము గడచిన పిదప నొకతూరి వెనుదిరిగి చూచినను 'హంటర్-కమిటీ యెదుట సాక్ష్య మీయఁగూడదు' అను నాఁటి నిశ్చయము శుద్ధముగాను, ఉచితముగాను తోఁచుచున్న దని చెప్పఁ జాలును.

హంటర్-కమిటీని బహిష్కరించినపిదప లోకుల తరఫున అనఁగా కాంగ్రెసుతరఫున విచారణసంఘము నేర్పఱుపవలయుట తర్కసిద్ధము కదా! పండిత మోతీలాల్ నెహ్రూ, స్వ. చిత్తరంజనదాసు, శ్రీ అబ్బాస్‌తైయబ్‌జీ, శ్రీ జయకరుగారును, నేనును పండిత మదనమోహనులచే సదస్యులముగా నేర్పాటు గావింపఁబడితిమి. సాక్ష్యము తీసికొనుటకు మేము వేఱు వేఱు చోటుల కరిగితిమి. పని నేర్పాటు చేయుట సహజముగా నావంతే. మరియు చాల చోటుల విచారణ చేయుట నాపాలఁ బడుటచే పాంచాలగ్రామములను, పాంచాలురను లెస్సగా నర్థము చేసికొను నలభ్యయోగము నాకుఁ గలిగెను.

ఈవిచారణలో నాకు పాంచాల స్త్రీలతోఁగూడఁ జాలఁ బరిచితి లభించెను. యుగముల తరబడినుండి మే మెఱిం గున్న నెఱిఁగినటు లుండెను. నేను వెళ్లిన తావుల నెల్ల స్త్రీలు

గుంపుగుంపులుగా వచ్చెడివారు. తాము వడికి తెచ్చిన నూలుకట్టలను నాముందు పెట్టెడివారు. పాంచాలము ఖాదీ కొక గొప్పక్షేత్రము కాఁగలదని నే నీ విచారణలో అనాయాసముగాఁ దెలిసికొంటిని.

లోకులకుఁగలిగిన ఘోరకష్టములను విచారించుచుఁ బోయినకొలఁదిని రాచవారుచేసిన అరాచకము, ఆఫీసరులుకావించిన నాదిర్షా ప్రభుత్వము మొదలగు ఘోరములను వినఁగా వినఁగా నా కాశ్చర్యమును దుఃఖమును గలిగెను. సరకారువారి కన్ని దేశములకన్న నెక్కువమంది సైనికుల నిచ్చిన దా పాంచాలదేశము. అచటి జనమే సరకారువారిచే నిట్టి యాతన లనుభవింపవలసివచ్చెను. ఈవిషయ మప్పటికి నిప్పటికి నాకు విస్మయావహముగనే యున్నది.

ఈకమిటీరిపోర్టు నంతయు తయారు చేయు భారముగూడ నాపైఁబెట్టఁబడెను. పంజాబునందు జరిగిన యత్యాచారముల నెఱుఁగఁగోరినవారు తప్పక ఆరిపోర్టును చదివితీరవలయును. ఆ రిపోర్టునం దెచటఁగి చేసిన యత్యుక్తి యొకటియు లేదని నేను చెప్పఁగలను. అందలి ప్రతివిషయమునకును ప్రమాణము కలదు. ఇంతియకాక ఇం దుదాహరింపఁబడిన విషయము లన్నియు పుచ్చికొనిన వాఙ్మూలములం దేకదేశము. శంక కిసుమంతయేని యవకాశమున్న సాక్ష్యమొకటియు నీరిపోర్టునందు ప్రకటింపఁబడలేదు. ఈరీతిగా సత్యము నెదుట నిలువఁబెట్టుకొని వ్రాయఁబడిన యీరిపోర్టును పాఠకుఁడు చేతఁ దీసికొనినచో బ్రిటిషువారు తమ యధికారమును నిలుపుకొనుకొఱ కెంత దూరము పోవఁగలరో, యెట్టి యమానుష కార్యములు చేయఁగలరో తెలిసిపోవును. నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు రిపోర్టునం దొకమాటలోనేని యసత్యగంధము లేదు.

౩౯

బదులుకు బదులా?

పాంచాల హత్యాకాండను కాసంత సేపు విడనాడుదముగాక! పంజాబునందలి డైయరు పరిపాలనమునుగుఱించి కాంగ్రెసు విచారణము జరుగుచున్నతఱి నా కొక పెద్దపిలుపు వచ్చెను. ఇందు స్వ. హకీముసాహెబు భాయి ఆసఫాలీగారల చేవ్రాలు కలవు. శ్రద్ధానందస్వాములుగూడ వచ్చెదరని యందుఁ గలదు. వా రాసభ కుపాధ్యక్షు లనుకొందును. ఖిలాఫతును గూర్చి యాలోచించుటకు హిందూముసలమానుల సంయుక్తసభ డిల్లీలో జరుగును గాన నేనును ఆసభ కాహ్వానింపఁబడితిని. ఆసభ నవంబరులో జరిగెఁ గాఁబోలును.

ఆ యుత్తరమునందు ఖిలాఫతు చర్చమాత్రము కాక గోరక్షణ చర్చగూడ జరుపఁబడు ననియు గోరక్షణను సాధించుట కది మంచి సమయ మనియు వ్రాయఁబడెను. నా కీ వాక్యశేషము బాగుగాఁ గనఁబడలేదు. నేను వచ్చుటకు ప్రయత్నింతు ననియు ఖిలాఫతును గోరక్షణమును కలిపి బదులుకు బదులుగా చర్చింపవలదనియు, గు: దోషములను పురస్కరించుకొని యేవిషయమున కావిషయమును విడివిడిగా విచారించి దాని దాని యోగ్యత నిర్ణయింపవలసియుండు ననియు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసితిని.

నేను సభకు వెళ్లితిని. వేనవేల జనము రాలేదుగాని చాల మంది వచ్చిరి. ఆసభకు శ్రద్ధానందస్వాములవారు విజయంచేసిరి. తొలుత వారితో నేను పైవిషయమునుగుఱించి మాటలాడితిని. వారికి

నాయభిప్రాయము రుచించెను. 'సభాముఖమున కీవిషయమును గొనిరం డని వా రనిరి. హకీముసాహెబుతోఁగూడ మాటలాడి చూచితిని. గుణదోషములను పురస్కరించుకొని యీరెండు విషయములును విడి విడిగా చర్చింపఁబడవలయు నని నా యభిప్రాయము. ఖిలాఫతు విషయమునందు సత్య మున్నయెడల గవర్నమెంటువారు దాని కన్యాయ మాచరించినయెడల హిందువులు ముసలమానులకు తోడుపడవలెను. దీనికి గోరక్షణమును జోడింపరాదు. హిందువు లిందులకు షరతులు కోరుట మంచి దనిపింపదు. 'మీరు మాఖిలాఫతుకు తోడుపడుఁడు; మేము గోవధము మానుదుము' అని ముసలమాను లనుటయు మంచి దనిపింపదు. హిందువులు తమకు పొరుగువా రగుటచేతను, ఏకభూమియం దుండు వార లగుటచేతను హిందువుల మనోభావముల నాదరించుటకు ముసలమానులు స్వతంత్రముగా గోవధము చేయుట మానుకొనుట మంచిది. అది వారికి కర్తవ్యము. కాని ఇది స్వతంత్రవిషయము. నిక్కముగా నిది వీరికి కర్తవ్యమాయెనేని, తా మిది తమకు కర్తవ్యమని భావింతురేని హిందువులు ఖిలాఫతువిషయమున సాయము చేసినను చేయకపోయినను ముసలమానులకు గోవధము మాను టుచితము. ఈరెండు విషయములను ఈరీతిగా విడివిడిగా విచారించుట యుక్తము కావున సభలో కేవలము ఖిలాఫతును గూర్చి మాటలాడుట యుచితమని నాయభిప్రాయము. సభవారికిఁగూడ నాయభిప్రాయము సంగతముగా నుండెను. సభలో గోరక్షావిషయము చర్చకు రాలేదు. అయినను మౌలానా అబ్దుల్ బారీగా రిటు లనిరి: 'హిందువులు ఖిలాఫతుకు సాయపడినను సాయపడకున్నను, ఏకక్షేత్ర నివాసులగుటచే హిందువుల మనఃప్రవృత్తి ననుసరించి గోవధమును మానవలయును.' ఒకానొక సమయమున గోవధ మాఁగిపోయినటులుగూడఁ గానవచ్చెను.

౩౭. బదులుకు బదులా?

ఖిలాఫతుతో పాంచాలవిషయమును జోడింపవలయు నని కొందఱు సూచించిరి. ఇదియు నాకు గిట్టలేదు. ఈపాంచాల విషయము స్థానికము. పాంచాలమునకు మహాదుఃఖ మొదవె నని సామ్రాజ్యమునకు సంబంధించిన శాంత్యుత్సవమునుండి పాంచాలమును విడిగా నుంచుటకు వీలులేదు. సంధిషరతులనుండి యుద్భవించిన ఖిలాఫతు విషయముతో దీనిని జతపఱచుట యవివేకము నారోపించు కొనుటయే యగు నని నాయభిప్రాయము. ఇది యందఱకును సమ్మతమాయెను.

ఆసభలో మౌలానా హజరత్ మోహానీగారుండిరి. నే నిదివఱకే వీరి నెఱుఁగుదునుగాని వీ రింత యోద్ధ లని అదిపఱ కెఱుఁగను. మా కిరువురకును చాల విషయములలో మతభేదము కలదు. అది తుదివఱకును అటులే యుండెను.

సభలో జరిగిన అనేక ప్రస్తావములలో హిందువులు, ముసలమానులు అందఱును స్వదేశవ్రత మవలంబింపవలయు ననియు, అందులకుఁగాను పరదేశవస్త్రములను బహిష్కరింపవలయు ననియు నొక ప్రస్తావము తీర్మానమునకు వచ్చెను. నాఁటివఱకును ఖాదీకి పునర్జన్మము కలుగలేదు. ఈప్రస్తావము హజరత్ సాహెబ్ అంగీకరించునది కాదు. ఆంగ్ల సామ్రాజ్యము ఖిలాఫతునకు న్యాయము కలిగింపనియెడల పగ దీర్చుకొనవలయు నని వారి యభిప్రాయము. కావున వారు ఈ ప్రతిపాదనమున కెదురుగా 'బ్రిటిషువస్తుమాత్రమును యథాసంభవముగా బహిష్కరింపవలయు'నని వాదించిరి. బ్రిటిషు వస్తుమాత్రమును బహిష్కరించుట అశక్యమనియు, నయోగ్య మనియు చాల హేతువులు నే నపుడు చెప్పితిని. ఇపు డాహేతువు లందఱకును దెలియును. నేను నా యహింసావిషయమును గూడ సభవారియెదుటఁ బెట్టితిని. నా

వాదప్రభావము సభవారిమీఁదఁ బ్రసరించినటులు కనుఁగొంటిని. హజరత్ మోహానీగారి యుపన్యాసము నాలకించి సభవారు హర్షనాదము లొనరించిరి గాన నా తూతూ ఎవరికిని వినిపింప దనుకొంటిని. అయినను నాధర్మమును నేను జేసికొనవలయుననియు, నాయభిప్రాయముల నేల దాఁచిపెట్టవలయు ననియు నేను లేచి మాటలాడుటకు సాహసించితిని. సభ్యులు నామాటలను జెవి యొగ్గి వినిరి. ప్లాట్‌ఫారము మీఁది కొకరితరువాత నొకరుగా పలువురు వచ్చి నాయభిప్రాయమును సంపూర్ణముగా సమర్థించిరి. బ్రిటిషు వస్తుమాత్రబహిష్కారమును తీరుమానించుచో కొంచె మయినను ప్రయోజనము కలుగకపోఁగా నగుబా టగునని నాయకులకు తెలిసిపోయెను. ఆసభ యంతటిలో ఏదో సీమవస్తువు లేని మనుజుఁ డొకఁడును లేఁడు. ప్రతిపాదకులే యనుష్ఠింపఁజాలని విషయములు కల యీ తీరుమానమువలన చెఱుపుతక్క మేలు లేదని ఆసభలో పలువురుకనుఁగొనిరి.

'మేము మీ విదేశవస్త్ర బహిష్కారమువలన సంతోషించుచు కూరుచుండఁజాలము. మనము మనవస్త్రముల నన్నిటిని ఎపుడు సడికి నేసికొనఁగలము? ఇఁక విదేశవస్త్ర బహిష్కార మెపుడు చేయఁగలము? సీమవారికి కాఁక పుట్టించు వస్తు వొకటి మనకుఁ గావలయును. మీవస్త్ర బహిష్కారముతో మాకు జగడము లేదు గాని దానితోపాటు కాఁక కలిగించుచుఁడువస్తువు దేనినయినను మాకు పడవేయుఁడు!' అని మూలానాగా రనిరి. 'క్రొత్త వస్తువిం కొకటి వలయు' నని నాకుఁగూడఁ దోఁచెను. విదేశవస్త్ర బహిష్కారము వడిగా ఫలింప దని నాకపుడు తెలియును. అచ్చి-ఖాదీని తయారుచేసికొనఁగల శక్తి మనలో నున్న దని తరువాతఁ దరువాత నాకుఁ దెలిసెను గాని అపుడు తెలియలేదు.

సీమబట్టలను ముట్టకుండుటకు కేవలము మిల్లులను నమ్ముకొనినచో పెగా ప్రమాదమనియు నాకుఁ దెలియును. మౌలానాసాహెబు తన ఉపన్యాసము ముగించునంతలో ప్రత్యుత్తర మొసఁగుటకు నేను తయారుగానుంటిని.

ఈ క్రొత్త వస్తువులు దెలుపుటకు నాకు ఉరుదుమాట గాని, హిందీమాటగాని దొరకలేదు. ఇట్టి శుద్ధముసలమాను సభలో యుక్తిప్రధానమగు నుపన్యాస మొసఁగుట నా కిదియ మొదలు. కలకత్తాలో జరిగిన ముస్లిమ్‌లీగులో నేను కొంచెము ఉపన్యసించితిని గాని యది కొలఁది నిముసములే. మరియు నుపన్యాసమునందలి విషయము సభ్యుల హృదయములకు తన్మయత కలిగింపవలసినదే కాని యుక్తిప్రధానముకాదు. మరియు, నచటి సభ్యులు నాకు విరోధులు కాకున్నను వీరి మతమును నామతమును భిన్నము. ఢిల్లీ ముసలమానులకు శుద్ధమును సలక్షణమును నగు ఉరుదులో నుపన్యసింపఁ జాలను గాని వచ్చియు రాని హిందీలో నాయభిప్రాయమును వారికిఁ దెలుపఁగలిగినఁ జాలును. ఈరీతిగా నాపనిని నేను నెఱవేర్చికొంటిని. 'హిందూ-ఉరుదు' భాష రాష్ట్రభాషయగుట కర్హమయిన దనుటకీసభయే ప్రత్యక్షప్రమాణము. నే నింగ్లీషులో నుపన్యసించినచో నాయభిప్రాయమును ఇప్పటివలె వారి మనస్సులకు పట్టింపఁగలిగి యుండెడివాఁడను గాను. మరియు మౌలానాసాహెబు చేసిన పూర్వపక్షమునకును అది తగి యయ్యెడిది కాదు. ఒకవేళ అయినను దానికి సమర్థమయిన సమాధానము నాకడనుండి వచ్చియుండెడిది కాదు.

తుద కెటులో చెప్పఁగలిగితినిగాని మొదట నాయీ క్రొత్తవస్తువును దెలుపుట కురుదుమాటగాని, హిందీమాటగాని తట్టకపోవుట నాకు లోటుగా నుండెను. నాకు నాన్-కో-ఆపరేషన్

అనుమాట దొరకెను. మూలానాగా రుపన్యసించుచుండఁగా నాకిటులు తోఁచెను: 'ఒకటిగాదు-రెండుగాదు: అనేకవిషయములలో తాము గవర్నమెంటునకు సాయపడుచున్నారు. అట్టి గవర్నమెంటును బలవత్తరముగా నిరోధింపవలయునని చెప్పుట వ్యర్థము. దానికత్తిగట్టుద మందమా కాని పని. కావున సాయము చేయకుండుటయే సరి యయిన నిరోధము.' ఈరీతిగా నే నాసభలో నాన్-కో-ఆపరేషన్ అను మాటను మొదటిమాటు వాడితిని. నాయుపన్యాసమున దీనిని సమర్థింపఁ దగిన యుక్తులను సభవారి మది కెక్కించితిని. ఈమాట యెన్ని యర్థముల కాకరమో అప్పుడు నాకుఁ దెలియదు. కావున నేను దాని తపిసీలులోనికి దిగలేదు: నే నిటులు చెప్పినటులు గుర్తు:

'ముసలమానులు ఒకగొప్పవిషయమును తీర్మానించుచున్నారు. వారికి సంధిషరతులు అనుకూలము కానిచో సర్కారువారికి సాయ మాఁపివేసెదరు. ఇది ప్రజల హక్కు. సరకారువారి బిరుదులు మే ముంచుకొనము. వారి నౌకరి నిఁక మేము చేయము. ఖిలాఫతునంటి ఆవశ్యకమగు ధర్మవిషయమును సరకారువారు వ్యర్థపుచ్చుచో మే మిఁక వారి కెటులు సాయపడఁగలము? ఖిలాఫతు నెగరఁగొట్టుచో సాయము చేయకుండుట మా హక్కు.'

పిదపఁ గొన్ని నెలలవఱకును ఈక్రొత్తవస్తువు ప్రచారములోనికి రాలేదు. కొన్ని నెలలవఱకు ఈశబ్ద మీసభలో నడఁగి యుండెను. ఒకనెలపిదప అమృతసరమున కాంగ్రెసు జరిగెను. నే నప్పుడు సహకారము చేయవలయు నను తీరుమాన మామోదించితిని. హిందూ ముసలమానుల కెన్నఁడును అసహకారమున కక్కఱ గలుగునని నే నప్పు డనుకొన లేదు.

౩౨

అమృతసరపుకాంగ్రెసు

మార్షలులా అమలులో నున్నపుడు పేరునకు మాత్రము సాక్ష్యము పుచ్చుకొని, నామమాత్రమునకు కోర్టులనువానిలో విచారించి యెందఱకోలఁది పంజాబువారిని నెలల తరబడి, యేండ్లతరబడి ఖైదులోఁ బెట్టిరి. ఈదురన్యాయమునకు నలువైపులను హాహాకారములు బయలుదేఱుటచే సరకారువారు వారి నెంతకాలమో ఖైదులో నుంపఁజాలక పోయిరి. కాంగ్రెసు ప్రారంభము గాకముందే పలువురు విడుదల గావింపఁ బడిరి. హరికిషన్‌లాలుగారు మొదలగువారు ముందు వదలిపెట్టఁబడిరి. పిమ్మట కాంగ్రెసు సమయము, అలీసోదరులు విడుచఁ బడి సూటిగా కాంగ్రెసుకు వచ్చిరి. నాఁడు లోకుల సంతోషమునకు మితి లేదు. తన ప్రాక్టీసు నంతయు త్యజించి పాంచాలమున బస పెట్టిన మోతీలాలునెహ్రూగారపుడు కాంగ్రెసుకు అధ్యక్షులు. శ్రద్ధానందస్వాములవారు స్వాగతసభ కధ్యక్షులు.

హిందీభాషలో నొక చిన్న యుపన్యాస మిచ్చి హిందీ భాషకు వకాలతునామా పుచ్చుకొనుటయు, ఉపన్యాసమున వలస పోయిన హిందువుల స్థితిగతులను వర్ణించి చెప్పుటయుమాత్రమే ఇంతవఱకును కాంగ్రెసులో నాకుఁ గల పని. ఈసంవత్సరమునఁగూడ నింత కెక్కువపని యుండ దని తలఁచితిని. కాని వెనుక పలుమాఱులు జరిగిన చందముగనే ఈమాఱును కొంతకార్యభారము నామీఁదఁబడెను.

ఆత్మకథ

క్రొత్త సంస్కరణములనుగుఱించి చక్రవర్తిగారి ఫర్మానా జారీ యాయెను. దానివలన నెవరికిని సంతుష్టికలుగలేదు. నాకుఁగూడ సంపూర్ణముగా సంతుష్టి కలుగలేదు. సదరు ఫర్మానాలో సూచింపబడిన సంస్కరణములలో లోపము లున్నను స్వీకరింపఁ దగు నని అపుడు నాకుఁ దోఁచెను. చక్రవర్తిగారి ఫర్మానాలో లార్డు సింహాగారి సంతకము గూడ నుండుటచే ఆసమయమున ఆభాషలో నా కాశాకిరణము కానిపించెను. కాని అనుభవశాలు లగు లోకమాన్యులు, చిత్తరంజనదాసులు మొదలగు పెద్దలు పెడనిజేచిరి. భారత భూషణము మదన మోహనులు మధ్యస్థులుగా నుండిరి.

మదనమోహనులు నన్ను తమడేరాలో నుంచుకొనిరి. కాశీ విశ్వవిద్యాలయ శంకుస్థాపనమున కేఁగినపుడు నేను వారి నిరాడంబర జీవితము నెఱిఁగియుంటిని గాని నే నిపుడు వారి సొంతడేరాలోనే యుండుటవలన వారి దినచర్యలో ప్రతివిషయమును జూచి యానందాశ్చర్యముల నొందితిని. వా రున్న తావు పేదలకెల్ల సత్రము. దానిలో దారి దొరకదు. ఎటుఁ జూచినను మనుష్యులే. ఇందు వైశాల్యము లేదు; ఏకాంతమును లేదు. ఎవఁడే సమయమున నెంతసేపు మాటలాడఁ దలఁచికొనినను నచట లోటు లేదు. ఇట్టి వీరి యీ గదిలో నా దర్బారు—అనఁగా మంచము.

ఈప్రకరణము మాళవ్యులజీవితపద్ధతిని వర్ణించుటతో వ్యయింపక ప్రకృత మనుసరింతును.

మాలవ్యులతో ప్రకృతస్థితిగతులగుఱించి మాటలాడుచుంటిని. అన్నగారివలె వారు నా కన్నిపక్షములవారి యభిప్రాయములను దెలుపుచుండిరి. సంస్కరణములగుఱించిన చర్చలలో నేనును

భాగస్వామిని గాఁజాలను నని తలఁచితిని. పాంచాల హత్యాకాండను గుఱించిన విచారణాసంఘమున నాకు పాలుండెను. తత్సంబంధమున సరకారువారితో పని యున్నది. మఱియు ఖిలాఫతు మాట యొకటి. మి. మాంటేగు హిందూదేశమునకు మిత్రమనియు భారతీయులకు దగా చేయఁ డనియు నా యభిప్రాయము. అలీసోదరుల విడుదలఁగూడ శుభచిహ్నమనుకొంటిని. ఇట్టి స్థితిలో సంస్కరణముల స్వీకరించుట మంచిదని తోఁచెను. సంస్కరణములు చాల నసంతోషకారకములును, అపూర్ణములును గావున వానిని స్వీకరింపరా దని చిత్తరంజనదాసుగారి యభిప్రాయము. లోకమాన్యులు కొంచెము తటస్థులయి యుండిరిగాని దేశబంధువు పక్షమునే సమర్థింపఁ దలఁచికొనిరి.

ముక్కాఁకలు తీఱిన యీలోకనాయకులతో నామతము వేఱుపడుట నాకుఁ గష్ట మనిపించెను. ఇది యిటులుండఁగా నా యంతర్వాణి నాకు విస్పష్టముగా వినఁబడుచుండెను. కాంగ్రెసునుండి తప్పించుకొనిపోవఁ బ్రయత్నించితిని. నేను గైరుహాజరగుటవలన నన్ని కార్యములును చక్కఁబడు ననియు, గొప్పగొప్ప నాయకులకును నాకును మతభేదము లేకుండ బ్రతికిపోవుదు ననియును పండిత మోతీలాలుగారికిని మదనమోహనులకును దెలిపితిని.

ఈపూజ్యపాదులకు నామాట యిష్టము కాలేదు. ఎవరో యీమాటను హరి కిషన్‌లాలుగారి చెవిలో నూఁదిరి. 'అటు లెప్పుడును జరుగఁగూడదు. ఇది పాంచాలురకుఁ జాలఁ గష్టము కలిగించును' అని వా రనిరి. లోకమాన్యులతోడను దేశబంధులతోడను జిన్నాగారితోడను సంప్రతించితిని. ఎంతయాలోచించినను దారి కానరాలేదు. నా వేదన యంతయు మాలవ్యాగారితో నిటులు వెళ్లఁబోసికొంటిని: 'మాకు సమాధానము కుదురునటులు లేదు.

నా ప్రస్తానమును తీర్మానమునకుఁ బెట్టుచో వోట్లుతీసికొనవలసివచ్చును. దానికి వీలుకానఁబడదు. ఇంతవఱకును వోట్లుతీసికొనుటకు చేతు. లెత్తించుచున్నాము. చేతు లెత్తునపుడు ప్రేక్షకులయు సభ్యులయు భేదము లేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇంత పెద్ద సభలో నిక్కచ్చిగా వోట్లు పరిగణించుటకు సౌకర్యము లేదుగాన నేను నాపక్షమునకు వోట్లు కోరినను దానికి వీలు పొడకట్టను.'

కాని లాలా హరికిషన్‌లాలు గారు దీనికి వీలు కలిగింప నేర్పాటుచేసిరి. 'వోట్లు తీసికొనునాఁడు ప్రతినిధులనేగాని ప్రేక్షకులను రానీయము. వోట్ల భారము నాది. అంతియేకాని, మీరేమి? గైరుహాజరేమి?' అని హరికిషనుగా రనిరి.

తుద కొప్పింపఁబడితిని. తీర్మానమును వ్రాసితిని. కడు సంకోచముతో ప్రతిపాదింప నంగీకరించితిని. జిన్నామాళవ్యులు సమర్థకులు. నేను ప్రతిపాదించితిని. మాకుఁ గల మతభేదమునం దిసుమంతయు కటుత్వము లేకున్నను, మా యుపన్యాసములందేని యుక్తితక్క మఱి యేమియు లేకపోయినను సభ్యు లింతమాత్రము మతభేదమునుగూడ సహింపకపోయిరి. వారికి కష్టము కలిగెను. సభ కైకమత్య మిష్టము.

ఒకమూల ఉపన్యాసములు జరుగుచుండెను. ఒకమూల వేదికమీఁద రాజీప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఒకరికడనుండి మఱియొకరికడకు చీటులు నడచుచుండెను. మాలవ్యాగారు రాజీచేయుటకు సకలబాధలు పడుచుండిరి. ఇంతలో జయరామదాసు గారు నాచేతిలో తమచీటి నుంచి యీసంకటమునుండి ప్రతినిధులను తప్పించుటకు మిగుల మధురములగు శబ్దములతో నన్నునురోధించిరి.

వా రీతీరుమానమునం దొకటి చేర్పవలయునని చేసిన సూచన నాకు బాగుగఁ గానిపించెను. మాలవ్యాగా రదిఁజూకే నలుప్రైపులను సంధి కాసించుచుండిరి. 'జయరామదాసుగారు చేసిన సూచన యిరువాగుల వారికిని ఉపాదేయముగాఁ గానిపించుచున్నది.' అని నే నంటిని. లోకమాన్యులకు దానిని జూపితిని. 'దాసుగారి కొప్పుడల యగుచో నాకును ఆపత్తిలేదు' అని వా రనిరి. తుదకు దేశబంధులును మెత్తఁబడి విపినచంద్రపాలుగారి దెసఁజూచిరి. మాలవ్యులకు ధైర్యము కలిగెను. వా రాచీటిని బెజేకికొని దాసుగారి మోమునుండి 'సరే' అను మాట రాకమునుపే 'సభ్యులారా! తమకిఁక సంతోస మొసఁగఁగలదు; సమాధానము కుదిరెను' అని చెప్పివేసిరి. ఇఁకఁ జెప్పున దేమి? కరతాళధ్వనులతో సభామంటప మంతయు మ్రోఁగిపోయెను. గంభీరములగు మోము లన్నియు సంతోషముతో ప్రజ్వలించెను.

ఆ తీర్మానమును సవరణను ఇచటఁ జర్చింపఁ బనిలేదు. ఏలనఁగా నీర్మాన మెటులాయెనో చెప్పుటయే నా శోధనములకు విషయము.

ఈసమాధానమువలన నా జవాబుదారి యెక్కుడాయెను.

౩౮

కాంగ్రెసుతో సాక్షాత్సంబంధము

అమృతసరమున కాంగ్రెసు-వ్యవహారములు చూచినంతమాత్రమున మహాసభతో నాకు సాక్షాత్సంబంధము కలిగినదని నే నుద్దేశింపలేను. లోఁగడ నేను కాంగ్రెసులకు వెళ్లుట నాకుఁ గల భక్తిని దానిముందు దాఖలుచేసికొనుటకే. చిన్న చిన్న పనులు తక్క పెద్ద పనులేవియు నాకు అందున్నటు లెన్నఁడును గోచరింపనూలేదు. నేను 'కోరనూ' లేదు.

నాకుఁ గల రెండు శక్తులు కాంగ్రెసుకు ఉపయోగించు నని అమృతసరమున నా కనుభవ మాయెను. పాంచాల విచారణాసంఘమునందు నాచేసినపని లోకమాన్యులకును మదనమోహనులకును మోతీలాలుగారికిని దేశబంధువులకును, సంతోషము కలిగించె నని నే నెఱిఁగితిని. సలహాలకును సంప్రతింపులకును తమ యాంతరంగిక సభలలోనికి వీరు నన్నుఁ బిలువ నంపుచుండెడివారు. సరియగు విషయనిర్ధారణ మిచటనే జరుగుచుండెడిది. కేవలము విషయముల నిర్ధారించువారే యచట సమకూడెడివారు. నాయకుల విశ్వాసమునకుఁ దగినవారే యచటికి రాఁగల వారయినను చాటు మాటుగా పైవారుఁ గూడఁ గొందఱు నూఱుకుండుట లేదు.

రాఁబోవు సంవత్సరమునఁ జేయవలసిన పనులు రెండు గలవు. అందులకు నాకుఁ గొంత సామర్థ్యముకలదు; చేయవలయు నను ఉద్దేశమును గలదు.

౩౮. కాంగ్రెసుతో సాక్షాత్సంబంధము

జలియన్‌వాలాబాగులో జరిగిన హత్యలను గుర్తు తెచ్చుటకొక చిహ్నమును నెలకొలుపుట యీ పనులలో నొకటి. కాంగ్రెసంతయు మిగుల ప్రానికతో నీ విషయమును తీరుమానించెను. దీనికయిదు లక్షలు సంపాదింపవలయును. నేను ఒక ట్రస్టీగా నియమింపఁబడితిని. ప్రజాకార్యములకు ధనము పోగు చేయఁగలవారలలో మదనమోహన మాలవ్యాగారిది మొదటి పేరు. నేనును వారికి తీసికట్టు కానని నాకుఁ దెలియును. నాకీశక్తికలదని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో గుర్తించితిని. రాజులకడను మహారాజులకడను లక్షలు తెచ్చు శక్తి నాకు లేదు. నేటికిని లేదు. కావున మాలవ్యాగారితో పోటీ పెట్టుకొనవలసిన పని నాకుఁ గానరాదు. అదియునుగాక జలియనువాలాబాగునకు సంబంధించిన పనిలో రాజుల ద్రవ్యము తీసికొనరాదని నాకుఁ దెలియును. కావున ఈ స్మృతి చిహ్నమును నెలకొలుపుటకు ధనము చేకూర్పవలసిన ముఖ్యభారము నాపైఁ బడు నని ట్రస్టీ పదవి గ్రహించునపు డనుకొంటిని. పిదప నటులే యయ్యెను. ఇందులకు బొంబాయిలోని ఉదారులు చేతినిండ ధన మొసఁగిరి. అది యిపుడు నిలువ యున్నది. దాని వినియోగమున కొక చిక్కు వచ్చెను. జలియనువాలాబాగులో హిందువులయు, ముసలమానులయు, సిక్కులయు రక్తముచే పవిత్రమగు నీభూమిపై నెట్టి స్మృతిచిహ్న ముంపవలయునని శంక కలిగెను. ఏలనఁగా ఈ మువ్వురిలో ఏ యిరువురికిని నేఁడు చెలిమి లేదు.

ఇఁక నా రెండవ శక్తి—నాకు ముసద్దీ పని తెలియును. అది కాంగ్రెసు కుపయోగించును. కొలఁది మాటలలో అవినయము లేని భాషలో వ్రాయఁగల నేర్పు నాకుఁ గలదని నాయకు లెఱుఁగుదురు. దీర్ఘకాలాభ్యాసమువలన నాకీ నేర్పు కలిగెను. నాఁటి కమలులో నున్న కాంగ్రెసు కార్యప్రణాళి గోఖలేగారిచ్చి

పోయిన కవిలె. కాంగ్రెసు-తంతునకు అంతటి నియమావళి యాధారము. మధురమగు దాని యితిహాసమును వారివలననే నేను వినియుంటిని. కాంగ్రెసు పనులు విరివి యగుటవలన నిప్పు డానియమబలము చాల దని సర్వవిదితమే. దానికిఁ బ్రతియేఁడును చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఏఁడాదిపొడుగునను పనులు జరుగఁ గల యేర్పాటుగాని రాఁబోవు విషయములను విచారించు నేర్పాటుగాని నాఁటికి లేదు. దీనికి మంత్రులు మువ్వురు. కాని నిక్కముగ నొక్కఁడే. అతఁ డయినను ముప్పొద్దులు పనిచేయగలవాఁడు కాఁడు. ఈ యొక్కఁడే కాంగ్రెసు-ఆఫీసు నెటులు నడపును? భవిష్యద్విషయముల నెటు లాలోచించును? భూతకాలమునఁ దలపెట్టిన కార్యముల నెటులు నిర్వహించును? కావున నాయేఁడు అన్నిటికంటె నీవిషయము నాలోచించుటయే ఆవశ్యక మాయెను. కాంగ్రెసులో వేనవేల జనము. అందు ప్రజాకార్య మెటులు సాగును? ప్రతినిధుల సంఖ్యకు హద్దులేదు. ప్రతిప్రాంతమునుండియు ఇందఱు ప్రతినిధులు రావలయు నను నియతి లేదు. మఱియు నందఱును ప్రతినిధులే కావచ్చును. కావున దీని కొక యేర్పాటు ఉండితీర వలయు నని యందఱకును తోఁచెను. నే నొక షరతుతో ఈయేర్పాటు చేయుటకు పూఁచీపడితిని. జనములో పలుకుబడి గల మహానాయకు లిరువు రని నే నెఱుఁగుదును. ఈకాంగ్రెసు - కార్యప్రణాళికను కూర్చుటలో జనులకు ప్రతినిధులుగా నాకు సాయము చేయుఁడని వా రిరువురికిని నేను కోరితిని. కాని వారిరువురికిని యీవిధానమును తయారు చేయుటకు తీరికయుండదని నాకుఁ దెలియును. దానఁ జేసి 'తమకు విశ్వాసపాత్రములగు నిరువురను నాకుతోడొసఁగుఁడని లోకమాన్యులను దేశబంధువులను యాచించితిని. ఈకార్యప్రణాళి-సమితిలో వీరికంటె

పైవా రెవరును ఉండఁగూడ దని సూచించితిని. నాసూచన యంగీకృత మాయెను. లోకమాన్యులు శ్రీ కేలకర్ గారి పేరు చెప్పిరి. దేశబంధులు శ్రీ ఐ. బి. సేన్ గారి పేరు చెప్పిరి. ఈ మువ్వురును ఒక నాఁడైని కలిసి కూర్చుండ లేదు. మేము టపాలో పరస్పరాభిప్రాయము తెలిసికొంటిమి. తుదకు సమరసమగు నభిప్రాయముతో రిపోర్టు తయారుచేసితిమి. దీనిగుఱించి నే నొకమాట చెప్పుదును—'ఈవిధానము చెప్పిన పని చేసికొనుచుఁ బోయినఁ జాలును; స్వరాజ్యము సిద్ధించును.' ఈజవాబుదారీని నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొనిన పిదప నే కాంగ్రెసుతో నాకు నిక్కమగు సంబంధము కలిగెనని నా యుద్దేశము.

౩౮

ఖాదీ పుట్టుక

౧౯౦౮ సాలువఱకు రాటమునుగాని, మగ్గమునుగాని నేనెఱుఁగను. అయినను రాటముచే హిందూదేశపు దీనతనము పోవునని నేను హింద్-స్వరాజ్యమున వ్రాసియుంటిని. హిందూదేశమున పలువురు కడుపుకూటికి లేక చచ్చిపోవుచున్నారు. ఇటులు చావకుండఁ జేయుట కేయుపాయము దొరకునో ఆయుపాయమే స్వరాజ్యమునకుఁ గూడఁ ద్రోవ జూపు నను మాట యందఱకుఁ దెలిసినదే యని నే నా పుస్తకమున వ్రాసియుంటిని. ౧౯౧౫ సంవత్సరమున దక్షిణ-ఆఫ్రికా నుండి నేను ఇండియాకు వచ్చినపుడుగూడ రాటమును జూచి యెఱుఁగను. సత్యాగ్రహాశ్రమమును ఏర్పాటుచేసిన తరువాత నచటఁ గొన్ని మగ్గములు పెట్టితిమి. మగ్గములు పెట్టుటకుఁగూడ మాకుఁ గడుఁ గష్టమాయెను. మే మందఱ మిట్టిపనుల కపరిచితులము. మాకు మగ్గము నడపుట సాగలేదు. మే మందఱమును వ్రాఁతవారమును, పూఁత వారమునుగాని మగ్గముమీఁద చేయివేసి యెఱుఁగము. చేతిపనులు మా యెఱిఁగినవి కావు. కావున మగ్గ మున్నను నేత నేర్పుటకు ఒకఁడు కావలసివచ్చెను. కాఠియావాడు పాలన పురములలో మగ్గములును, నేత నేర్పువాఁడును దొరకెను. ఆ నేతకాఁడు తన విద్య నంతయు మాకు నేర్పలేదు. కాని మొదలుపెట్టిన పనిని మగన్‌లాలు మానెడివాఁడు కాఁడు. పనివానితన మతనిసొమ్ము. కావున నేతలో నతఁడు నేర్పరియై ఆశ్రమమునం దందఱకును నొకని తరువాత నొకనికి నేత నేర్పివైచెను.

మా వస్త్రములను మేము నేసికొనవలయు నని మా యూహ. కాన నాఁటినుండియు బొమ్మబట్టలను విసర్జించితిమి. ఇండియా మిల్లులలో తయా రయిన నూలితో నేసిన వస్త్రములనే కట్టుకొన వలయునని నిశ్చయించితిమి. దీనితో మాకు కావలసినన్ని సంగతులు తెలిసెను. సాలెవారి జీవనము, వారు నేయు వస్త్రముల మొత్తము, నూలు కొనుటలోఁ గల యిబ్బందులు, అందలి మోసము, తుదకు వారి యప్పు సొప్పులు: ఈ మొదలగున వన్నియు మాకుఁ దెలిసిపోయెను. ఇట్టి స్థితిలో ఇంత వడిగా మాకుఁ గావలయు వస్త్రము లన్నియు మేము నేసికొనలేము. కావున సాలెవారికడ మా వస్త్రములఁ గొనవలయును. కాని ఇండియామిల్లు నూలితోడనే నేయఁబడిన వస్త్రములు బట్టలవర్తకులకడఁగాని, సాలెవారికడఁగాని దొరకవు. సాలెవారికడ నున్న సన్నబట్ట యంతయు సీమనూలే. ఇండియా మిల్లులు సన్ననూలు తయారు చేయలేవు. నేఁటికిని అవి తయారు చేయు సన్ననూలు కడుఁ గొలఁది. మఱీ సన్ననూ లవి తయారు చేయనేలేవు. మేము ప్రయత్నము చేయఁగాఁ జేయఁగా తాము నేసిన వస్త్రముల నన్నిఁటిని గొనినచో స్వదేశపు నూలితో నేసి పెట్టుదు మని కొందఱంగీకరించిరి. ఈరీతిగా ఇండియామిల్లునూలితో నేయఁబడిన వస్త్రములు మే మేర్పాటు చేసికొంటిమి. మా మిత్రులలోఁ గూడఁ బ్రచారము చేసితిమి. మే మీరీతి నలవోకగా నూలుమిల్లుల కేజెంటుల మయితిమి. ఈ పరిచయమువలన వారి కార్యపద్ధతియు, వారు చేయు మోసము వగైరాలు మాకుఁ దెలియనాయెను. తామే వడికి తామే నేసి యీవలయు నని మిల్లువారి యుద్దేశము. చేమగ్గములవారికి వా రొనరించు సాయ మనిచ్ఛాపూర్వకము గాని యిచ్ఛాపూర్వకముఁ గాదు.

ఇది యెల్లయుఁ జూడఁగా మననూలు మనమే వడుకుకొంద మనిపించెను. మనము వడుకుకొననంతవఱకును పరాధీనత తప్ప దనుకొంటిమి. ఇంటియామిల్లుల కేజెంట్లమయి దేశసేవ చేయఁగలుగుదు మనుకొనలేదు.

మాకు రాటము దొరకలేదు; రాటము త్రిప్పఁగలవాఁడును దొరకలేదు. పంటెలకును, కండెలకును మాకడ చక్రములు కలవుగాని వానిమీఁద దారము తీయుటకు వీలు కలదని మాకు తెలియదు. ఒకతూరి నకేలు కాళిదాసుగారు రాటముమీఁద దారము తీయఁగల యామె నొకతెను దీసికొని వచ్చి—'ఈమె మీకు నేర్పఁగల' దని చెప్పెను. క్రొత్త సంగతులను నేర్చికొనుటలో నేర్పరి యను నొకనిని మా యాశ్రమమునుండి యామెకడ కంపితిమి గాని యతఁడును ఆ కళారహస్య మెఱుఁగఁజాలకయే వచ్చెను.

కాలము గడచిన కొలఁది నా కాతురత హెచ్చెను. ఆశ్రమమునకు వచ్చిన ప్రతివానితోడను నే నీ సంగతిని గోలపెట్టుచుంటిని గాని యేమి లాభము? ఏలన వడుకుట ఆఁడువారి కిజారా. కావున ఆఁడువారే అట్టి యాఁడువారిని కనిపట్టవలయును.

౧౯౧౭ సాలున గుజరాతువారు నన్ను శిక్షాపరిషత్తున కధ్యక్షునిగా బ్రోచికి* తీసికొనిపోయిరి. అచట గంగాబాయి యను నామె నాకుఁ గానిపించెను. ఆమె తలచెడ్డది; చెడ్డసాహసము కలది. ఆమె వ్రాఁత కోఁత లెఱుఁగదు. వ్రాఁత కోఁతలు వచ్చిన యాఁడువార లెవ్వరికిని ఆమె సాహసము లేదు. ఆమె యస్పృశ్యతను దాఁటెను. ఆమె నిర్భయముగా నంత్యజులలోఁ గలసి మెలసి వారికి సేవ

* బరుకచ్ఛము.

యొనర్చును. ఆమె ధనవతి. అయినను ఆమెకు కోరికలు తక్కువ. ఈమెశరీరము బలిష్ఠము. ఈమె ముక్కాఁకలు తీఱినది; నదురు బెదురు లేక యెటకేని ఒంటరిగా వెళ్ళఁగలదు. ఆమె గుఱ్ఱపుసవారు చేయఁగలదు. గోధరాలో నా కీమెతో నెక్కువ పరిచితి యొదవెను. నేను నా రాటపు సొద నామెకడ వెళ్ళఁబోసికొంటిని. దమయంతి నలుని వెతకఁబోయినటులు రాటమును వెదకఁబోవుదు నని చెప్పి యామె నా బరువు తగ్గించెను.

౪౦

దొరకెను

గంగాబాయి గుజరాతంతయుఁ దిరిగితిరిగి పిదప బడోదా రాజ్యమునందలి బీజాపురమను గ్రామమున రాటమును గనుఁగొనెను. అచటఁ జాల నిండ్లలో రాటము లున్నవిగాని యవి యటకలపయికిని, గోడలపయికిని ఎక్కియుండెను. అయినను ఏకులిచ్చుట, తీసిన నూలంతయుఁ గొనుట: ఈరెండునియమము లున్నయెడల రాటముమీఁద దారము తీయుటకు అచటివారు సంసిద్ధులయి యుండిరి. గంగాబాయి నాకిటులు వార్త యంపఁగనే నాసంతోషమునకు మేర లేకపోయెను. ఏకులు చేయించుట కష్టమాయెను. స్వ. భాయి ఉమర్ సోబానీగారి కీ సంగతి తెలుపఁగా వారు తమ మిల్లునుండి యేకులకట్టలను పంపుటకు పూఁచీపడిరి. నే నీయేకులను గంగాబాయికిఁ బంపితిని. నాఁటనుండి మేము నేయఁజాల నన్ని నూలుకట్టలు వచ్చిపడుచుండెను.

భాయి ఉమర్ సోబానీగా రుదారతతో పంపుచుండిరిగదా యని మన మూరక పుచ్చుకొనుచుండుటయేనా? దాని కొక మితి లేదా? పోనీ, వెల యిచ్చిపుచ్చికొందమన్న నాకు మనస్కరింప లేదు. మిల్లు-ఏకులు కొని నూలు తీయించుట నాకు దోషమని తోఁచెను. మిల్లు-ఏకులు కొనినచో నిఁక మిల్లునూలుమాత్ర మేల కొనరాదు? ప్రాచీనులకు మిల్లు లేకులుచేసి పెట్టినవా? కానిచో వా రేకు లెటులు చేయించుకొనిరి? ఇటు లాలోచించి దూదేకువా రెవరేని యేకులు చేసి యిత్తురేమో కనుఁగొను మని గంగాబాయికిఁ జెప్పితిని. ఆమె

యంగీకరించెను. ఆమె మా దేశులవాని నొకనిఁ బట్టుకొనెను. అతఁడు నెలకు ముప్పదియయిదు రూకలడిగెను. అది యంతగా నెక్కువ కాదు. అప్పుడు నేను వెలకు లెక్క చేయలేదు. ఏకిననూలితో నీమె బాలుర కేకులు చేయుట నేర్పెను. నేను నూలిబిచ్చమునకు బయలుదేఱితిని. భాయి యశవంత ప్రసాదదేశాయి నూలిని పంపు భారమును వహించెను. గంగాబాయి బూనిన యీపని యిటు లత్యంతము వృద్ధిచెందెను. బీజాపూరునందు వడికిననూలు నేయించుటకు గంగాబాయి నేతగాండ్రను సంపాదించెను. ఇటులు బీజాపూరు-ఖాదీ పేరు పోఁగెను.

ఇటులు బీజాపూరులో ఖాదీ వృద్ధి యగుచుండఁగా మాయాశ్రమములో రాటము నెలకొనుట కాలస్యము కాలేదు. మగన్‌లాల్ గాంధీ తన నేరుపుచే రాటమునకు కొన్ని సంస్కరణము లొనగూర్చెను. ఆశ్రమమునందే రాటములును, తకిలీలును తయారు కాఁజొచ్చెను. ఆశ్రమమున నేసిన ఖాదీగుడ్డ గజము వెల రు ౧-౧-౧ ఆయెను. నేనీమోటు ఖాదీని నామిత్రుల కిచ్చి గజము ౧-కి రు ౧-౧-౧ వసూలు చేసితిని. వారు సంతోషముతో నొసఁగిరి.

నేను బొంబాయిలో మంచముపట్టి యుంటిని. అయినను నా భోగట్టా నేను మానలేదు. అచట నూలు వడుకు ఆఁడువా రిరువురు దొరకిరి. వారు ఇరువది యెనిమిది తులముల సేరు నూలునకు నొకరూక పుచ్చుకొనిరి. నే నప్పటికి ఖాదీశాస్త్రమున కంధుఁడను. నాకు చేతినూలు కావలయును. మఱియు ఆఁడువారిచే వడికింపవలయును. గంగాబాయి యిచ్చు వెలయు, నాయిచ్చు వెలయు తావేజా వేసి చూచికొనఁగా నేను టోపీలో పడితి నని తెలిసికొంటిని. వా రంతకు తక్కువ ధరకు ఒప్పుకొనలేదు. కావున వారిని విడనాడవలసివచ్చెను. కాని వారివలన మాకుఁ గలుగవలసిన యుపయోగము కలుగనే కలిగెను.

వీరు శ్రీ అవంతికాబాయికిని. శ్రీ రమాబాయి కామదారునకును శ్రీ శంకర్‌లాల్ బాంకర్ గారి మాతృ శ్రీ వసుమతీ బహేనుగారికిని ఎదుట నేర్పిపోయిరి. నాగదిలో రాటము జుమ్మని మ్రోయఁ దొడఁగెను. నాజబ్బు పోఁగొట్టుటలో నీరాటమునకు భాగము కలదని చెప్పినచో నతిశయోక్తి కాఁ జాలదు. జబ్బు పోఁగొట్టుటకు మనస్సు మార్పు ఒక హేతువు. ఇది నిక్కము. మనుజుల రోగములను బోఁగొట్టుటలో మనస్సు పాలుమాత్ర మేమంత తక్కువా? నేనును రాటముమీఁదఁ జేయి వయిచితినిగాని అపు డంతగా పని చేయఁజాలకపోయితిని.

బొంబాయిలోఁగూడ నేకులకుఁ గఱవాయెను. చేతియేకు లెచటను దొరకలేదు. రేవాశంకర్ ఝవేరీగారి బంగళా ముందునుండి ప్రతిదినము మాదేకులవాఁ డొకఁడు దూది యేకువింటిని మూపునఁ బెట్టుకొని పోవుచుండెడివాఁడు. నే నతనిని పిలిపించితిని. అతఁడు పఱుపులకు దూది యేకుచున్నటులు తెలిసికొంటిని. 'ఏకులు చేసిపెట్టెదవా?' యని యడిగితిని. కాని అత డెక్కువ వెల యడిగెను. వెలఎక్కుడయినను ఇచ్చి యేకులు చేయించితిని. ఈరీతిగా తయారయిన నూలు జపమాలలుగాఁ జేసి వైష్ణవమిత్రుల కమ్మితిని. భాయి శివాజీ బొంబాయిలో నొక రాటపుశాల పెట్టెను. వీని యన్నిఁటికిని చాల వ్యయ మాయెను. శ్రద్ధాళురును, దేశభక్తులును ధన మొసఁగిరి. నేను ఖర్చు పెట్టితిని. ఈ వ్యయము వృథా కాదని వినయముతో మనవి చేసికొందును. దీనివలన మే మెన్నో సంగతులు తెలిసికొంటిమి. వీనితోపాటు రాటమువలని యుపయోగ మంతయుఁ దెలిసెను.

నేను ధరించున వన్నియు ఖాదీమయ మయిపోయినదాఁక నాకు తోఁచలేదు. నాకట్టుబట్ట లిండియామిల్లువి. బీజాపురము నందును ఆశ్రమమునందును తయా రయినవి చాల మోటుగా నుండెను.

మఱియు వాని పన్నా ముప్పదంగుళములు. నలుబదియయిదంగుళముల పన్నా గల ఖాదీ ధోవతు లొక నెలలోపుగా నాకుఁ బంపనిచో మోటు ఖాదీపంచలు కట్టుకొనవలసిన యిక్కట్టు కలుగు నని గంగాబాయికి వ్రాసితిని. గంగాబాయి గాబరాపడెను. సమయము చాల దనుకొనెను గాని ధైర్యము విడనాడలేదు. ఈమె యొక నెల లోపలనే ఏఁబది యంగుళముల పన్నా గల రెండు ధోవతు లొసఁగి నా దారిద్ర్యమును బాపెను.

ఇంతలో భాయి లక్ష్మీదాసు లాఠీగ్రామమునుండి అంత్యజుఁడయిన, భాయి రామజీనిని, అతని భార్య గంగాబహేనును ఆశ్రమమునకుఁ దీసికొనివచ్చి వారిచే పెద్దపన్నా గల ఖాదీబట్టల నేయించెను. ఖాదీవ్యాప్తికి ఈ దంపతులు చేసిన పని యింతింత కాదు. వీరు గుజరాతునందును తదితర దేశములందును చాలమందికి చేతినూలితో బట్టల నేతను నేర్పిరి. అక్షరములు రాకపోయినను సంస్కారవతి యగు నీ గంగాసోదరిని మగ్గముమీఁద కూరుచున్నతఱిఁ జూచి తీరవలయును. ఆమె కపు డొకటి కనఁబడదు, మఱియొకటి వినఁబడదు. ఆమె మగ్గమున తన్మయతఁ జెందిపోవును.

౪౧

ఒక సంవాదము

'స్వదేశీ' ప్రచార మనుపేరఁ బరగిన యీ ఖాదీప్రచార మారంభ మయిన మొదటి దినములలో మిల్లువారి విమర్శము లెక్కువగా జరుగుచుండెడివి. భాయి ఉమర్ సోబానీగారు సమర్థులగు మిల్లుయజమానులగుటవలన తమ జ్ఞానమును అనుభవమును నాకుఁ దెలుపుటయే కాక మిగిలిన మిల్లులవారి యభిప్రాయమును గూడఁ దెలుపుచుండిరి. మిల్లుయజమానులందఱిలో నొకనివాద మితనికి నచ్చెను. నన్నతనికడకు గమ్మనెను. సరే యంటిని. మే మతనికడ కరిగితిమి. మా కిట్టులు సంవాద మారంభ మాయెను:

మీ స్వదేశీ-ఆందోళనమే మొదటిది కాదని మీ రెఱుఁగుదురే కదా?

ఔను. ఎఱుఁగుదును.

వంగవిభాగదినములలో స్వదేశీ-ఆందోళనము చాల జోరుగా జరిగియున్నటులును మిల్లులకు చాల లాభము వచ్చినటులును మీ రెఱిఁగియుందురు. మే మపుడు వస్త్రముల విలువ హెచ్చించితిమి. చేయరానిపనులను గూడఁ జేసితిమి.

నే నిదంతయు వింటిని. విని దుఃఖించితిని.

మీ దుఃఖము నే నెఱుఁగుదును. కాని దానికి కారణము లేదు. మేము పరోపకారమునకు వ్యాపారము పెట్టుకొనలేదు. మాకు

లాభము ఉండవలయును. మేము వాటాదారులకు జవాబు చెప్పవల యును. ఖర్చునుబట్టి వస్తువు వెల యుండును. ఉత్పత్తిని, అమ్మకమును ఎవ రాపఁగలరు? తమయాందోళనముచే స్వదేశవస్త్రముల వెల తప్పక హెచ్చునని బంగాళీవారికి తెలియవలదా?

పాప మా పిచ్చివారుగూడ నావంటివారే, వారికిని నాకుబలె పిచ్చి నమ్మకమే. కావున మిల్లు యజమానులు లొక్కపెట్ట స్వార్థపరులు కాఁజాలరనివారు నమ్మిరి; దగా చేయ రనుకొనిరి. విదేశవస్త్రములను స్వదేశవస్త్రము లని మభ్యపెట్టి యమ్ముదురని వా రనుకొనలేదు.

మీకు వెఱ్ఱి నమ్మకమని నే నెఱుఁగుదును. కావుననే మీకు హెచ్చరిక చేయఁ దలఁచితిని. అందులకే మి మ్మింతదూరము రమ్మని కష్టపెట్టితిని. బోళాబంగాళీలవలె మీరును పప్పులో అడుగు వేయ కుందురుగాక!

ఇటులు పలికి యాసేఠు తనమిల్లులో తయారయిన నమోనాల నిటు తెమ్మని కన్నుగీటెను. తీసి పాఱవయిచిన తుక్కునూలితో నేయఁబడిన కంబళి కీనమోనాలు గ్రువ్వఁబడి యుండెను. వాని నతఁడు చేకొని యిటు లనెను. 'వీనిని మాచితిరా; క్రొత్తగా తయారు చేసితిమి? వీనికి చాలఖర్చు. ఇవి తుక్కునూలిలో తయారు చేయఁ బడినవి గావునఁ జాల చౌక. వీనిని మేము హిమాలయము వఱకు రవాణా చేయుదుము. మాకు ఎల్ల చోటులను ఏజెంట్లు కలరు. మీరుగాని మీయేజెంట్లుగాని తొక్కిచూడని చోటులలో, మీ మాటలుఁగూడ చొరని చోటులలో మాకు కాతాలు కలవు. మాకింకను క్రొత్త యేజెంట్లతో పనిలేదు. హిందూదేశమునకు కావలసినంత వస్త్రము హిందూదేశములో తయారు కాదని మీరు తెలిసికొనుఁడు.

కావున స్వదేశీ-ఆందోళనమున చేయవలసిన దే మనఁగా ముఖ్యముగా వస్త్రోత్పత్తి మనము వస్త్రపరిమాణమును, నాణెమునుగూడ వృద్ధి చేసికొనఁ గలిగినచో విదేశవస్త్ర మప్రయత్నముగనే ఆఁగిపోవును. మీరీ ప్రకృతపద్ధతిని ఆందోళన జరిపినచో లాభము లేదుగాన నిఁకముందు క్రొత్తమిల్లులను పెట్టించుటకు ఉద్యమించుట మంచి దని సలహా యిచ్చుచున్నాను. స్వదేశవస్తువుల ఖర్చు ఎక్కువ చేయుటకంటె స్వదేశవస్తువుల వృత్పత్తి యెక్కువ చేయవలయును.

నే నీపనినే చేయుచున్నా నని తెలుపుచో నా కాశీర్వాదము లొసఁగుదురా?

ఏమీ? అది యెటులు? మీరు క్రొత్తమిల్లులను పెట్టించుటకు ప్రయత్నము చేయుచో తప్పక ధన్యవాదముల కర్హులు.

ఆపనిమాత్రము చేయుట లేదుగాని రాటమును పునరుద్ధరించుటకు చాలఁ బ్రయత్నించుచుంటిని.

అ దేటి పని?

రాటపు సంగతి యంతయుఁ జెప్పి యిటు లంటిని:

నేను మీతో సంపూర్ణముగా నేకీభవించుచున్నాను. నేను మిల్లుల కేజన్సీ పుచ్చికొనఁగోరను. దీన హిందూదేశమునకు మేలునకు బదులు కీడు గలుగును. చాలఁ గాలమువఱకు మనమిల్లుల వ్యాపారమునకు లోటుండదు. చేతినూలితో వస్త్రముల నుత్పత్తి చేయించుటయు దానిని ఖర్చుపెట్టించుటయు నాపని. కావున నేను ఖాదీని తయారు చేయించుటకే పూనుకొన్నాను. ఖాదీమీఁదనే నాకు విశ్వాసము మెండు. ఏలయనఁగా సగము సగము పనితో సగము సగ మాఁకటితో చచ్చిపోవు ఆఁడువారికి పని చూపింపఁగలను. ఆఁడువారిచే నూలు

వడికించుటయు దానితో నేసిన వస్త్రములను హిందూదేశమునం దంతటను కట్టించుటయు నాపని. రాట మెంత సఫల మగునో నే నిపుడు చెప్పజాలను. ఇపుడే దీనికి గణేశపూజ జరిగెను. దీనియందు నాకు దొడ్డ విశ్వాసము కలదు. దీనివలన నిసుమంతయు హాని లేదనుట నిర్వివాదము. ఇది యెంత కొలదిగా ఉత్పన్న మయినను దీనివలన హిందూదేశమునం దుత్పత్తి వృద్ధి యగును. ఉత్పత్తి యయినంత మేరకు లాభమును కలదు గాన నీ ప్రయత్నమువలన మీ రాపాదించిన దోషము లేదు.

మీ రీరీతిగనే యుద్యమము సాగించుచుందురేని నేఁ జెప్పున దేమియు లేదు. ఈ యంత్రయుగమున రాటము గిట్టునో గిట్టదో యనునది వేఱు మాట. అయినను నేను తమకు జయము కోరుచున్నాను.

౪౨

అసహకారము

పిదప ఖాదీ యెటు లెటు లభివృద్ధి చెందెనో యీ ప్రకరణములలోఁ జెప్పఁ జనదు. నా యొనర్చిన ఆయాయీ పనులు ఎటు లెటులు వ్యాప్త మాయెనో ఆ యితిహాసములోనికి దిగుట కిది తావు కాదు. అందు దిగినచో నొకొక్క విషయ మొకొక్క పుస్తక మయిపోవును. నేను సత్యమును శోధించుకొనుచుఁ బోవుచుండఁగా ఒకవిషయముతరువాత మఱియొక విషయ మప్రయత్నముగా నెటులు తటస్థించెనో దానిని జెప్పుటయే నా యాశయము.

కావున అసహకారమును గూర్చి కొంచెము ప్రసంగించుట కిది తఱి యనవచ్చును. ఖిలాఫతును గుఱించి అలీసోదరులు దిట్టముగా ఆందోళనము నడపుచుండిరి. స్వ. మౌలానా అబ్దుల్ బారీ మొదలగు ఉలేమాలతో నే నీ విషయమును గుఱించి లెస్సగా చర్చించితిని. ముసలమానులు శాంతిని, అహింసను ఎంతవఱకు పాలింపఁగల రను విషయము వివేచించితిమి. ప్రకృతోపయోగముకొఱ కొకహద్దువఱకు శాంతిని అహింసను పరిపాలించుటలో ముసలమానుల నిస్లాము బాధింప దనియు, ఒకసారి అహింసాప్రతిజ్ఞను గైకొనినచో దానిని మీఱరా దనియును తుదకు వారు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఖిలాఫతు-కాన్ఫరెన్సులో అసహకారపు తీర్మానము వచ్చెను. దీర్ఘముగా చర్చలు జరిగిన పిదప సందఱును దీని నామోదించిరి. అలహాబాదునం దీవిషయ మొక రే యెల్లయుఁ జర్చింపఁబడినటులు నాకు

గుత్తు. హకీము సాహెబునకు శాంతిమయమగు అసహకార మశక్య మని శంక యుండెను. కాని కొంతకాలమునకు వారికి శంక పోయెను తరువాత వీరు హృదయ మిచ్చి పని చేసిరి. వీరియుద్యమమునకుఁ గావించిన సాయ మమూల్యము.

పిదప గుజరాతులో పొలిటికల్ కాన్ఫరెన్సాయెను. నే నీ సభలో అసహకారపు తీరుమానము తెచ్చితిని. దీనిని కొంద ఱెదిరించిరి. వారి యుద్దేశ మిది: కాంగ్రెసు అసహకారమును తీర్మానింపనంతవఱకు ప్రాంతసభలకు దీనిని తీర్మానించు హక్కు లేదు. నే నిటు లంటిని: ప్రాంతసభలు వెను కడుగు వేయ నక్కఱ లేదు; ముం దడుగు వేయుటకు వలయునంత అధికారము కలదు. ఇంతియకాక ధైర్య మున్నచో ముం దడుగిడుట గూడ ధర్మము. దీనివలన ప్రధానసంస్థకు అనఁగా కాంగ్రెసునకు గౌరవము హెచ్చును. ఇటులు నే ననిన పిదప ఈ విషయమునందలి గుణదోషములు చర్చకు వచ్చెను. శాంతముగా పూర్వపక్షములు సిద్ధాంతములు జరిగెను. చీట్లు పుచ్చుకొనఁబడెను. అసహకారమున కెక్కువ చీట్లు వచ్చెను; తీర్మానింపఁబడెను. ఇది తీర్మానింపఁబడుటలో అబ్బాస్ తైయబ్ జీ వల్లభభాయిగారల పా లెక్కువ. అబ్బాసుగా రధ్యక్షులు. వీరి యుద్దేశము అసహకారము దెసనే మొగ్గెను.

ఈ సంగతి విచారించుటకు ౧౯౨౦ సం. సెప్టెంబరులో కాంగ్రెసు-ప్రత్యేకసభ జరిగెను. అందులకు పెద్దపెద్ద యేర్పాట్లు జరిగెను. లాలా లజపతిరాయలు అధ్యక్షులుగా నెన్నుకొనఁబడిరి. బొంబాయినుండి ఖిలాఫతు-స్పెషలొకటియు, కాంగ్రెసు-స్పెషలొకటియు బయలు దేఱెను. సభ్యసముదాయముతో ప్రేక్షకసముదాయముతో కలకత్తా-కాంగ్రెసు కిటకిట లాడిపోయెను.

మౌలానా షౌకత్ అలీగారి మాటమీఁద రైలులో అసహకారపు తీరుమానమునకు ముసాయిదా తయారు చేసితిని. నేఁటివఱకును ముసాయిదాలలో శాంతిమయ శబ్దమును వాడు నలవాటు నాకు లేదు. కాని యుపన్యాసములలో కలదు. అయినను శాంత్యర్థబోధక మగు శబ్దము ఉరుదు మొదలగు భాషలలో నాకుఁ దెలియకపోవుటచే ముసలమానులు మాత్ర మున్న సభలలో ఆ యర్థమును దెలుపఁజాలక పోవుచుంటిని. కావున మౌలానా అబుల్ కలామ్ అజద్ గారి నడుగఁగా శాంత్యర్థమును బోధించుటకు బా-అమన్ అనియు అసహకారార్థమునకు తర్క్-ఏ-మవాలాత్ అనియుఁ దెలిసిరి.

ఈరీతిగా నేను గుజరాతీ హిందీ ఉరుదు పదములను తెలిసికొనుచుండఁగా కాంగ్రెసులో పై తీర్మానము తయారుచేయు భారము నాపాలఁ బడెను. ఆ ముసాయిదాలో శాంత్యర్థబోధక మగు పదము పడలేదు. చిత్తు తీరుమానమును రాత్రి రైలులో తయారుచేసి మౌలానా షౌకతలీగారి చేతి కిచ్చితిని. ఉండవలసిన 'శాంతి' శబ్దము ముసాయిదాలో జాఱిపోయె నని రాత్రి గుర్తు వచ్చెను. 'అచ్చు కాక ముందే శాంతిమయశబ్దమును జోడింపవలయునని మహాదేవ దేశాయి గారిని పంపితిని. దీనిని జోడింపకముందే చిత్తుతీర్మాన మచ్చయిపోయినటులు గుర్తు. ఆ రాత్రియే విషయనిర్ధారక సభ. కావున ముందరనే శాంతిమయ శబ్దమును చేర్పవలసివచ్చెను. ముందరనే నేను చిత్తుతీర్మానమును తయారుచేసికొనియుండనిచో చాల చిక్కుపడి పోవువాఁడనే యని పిదప తెలిసికొంటిని.

ఇల్లలుకఁగనే పండుగ కాలేదు. ముసల్లి పండుగ ముందున్నది. నా తీర్మానము నెవరు సమర్థింతురో, మఱి యెవరెదిరింతురో నాకుఁ గొంచెమేని తెలియలేదు. లాలాజీ యెటు మల్లు

సూచనను కొంచెమేని తెలియదు. అనుభవము గల పురాణయోధు లందఱును కలకత్తాలో నుండిరి. వీరిలో విదుషి అనీబెసంటు, పండిత మాలవ్యాలు, విజయరాఘవాచార్యులు, పండిత మోతీలాలుగారు, దేశబంధులు లోనగు నాయకులు ముఖ్యులు. ఖిలాఫతు పాంచాల దోషముల నివృత్తికొఱకే అసహకారము చేయఁబడు నని నా తీర్మానము. దీనితో శ్రీ విజయరాఘవాచార్యులవారికి సంతోషము కలుగలేదు. వీరు 'ఏవో కొన్ని అన్యాయములకుమాత్ర మసహకార మేమిటి? అన్యాయములలోని కెల్ల స్వరాజ్య మీయకుండుటయే దుర న్యాయము. స్వరాజ్యమునకే అసహకార మాచరింపవలయు నని చెప్పెను. మోతీలాలుగారుకూడ నిటులే పలికిరి. నేను వెంటనే వీరి సూచన నొప్పుకొని నా తీర్మానములో స్వరాజ్యమునుగూడఁ జేర్చితిని. దీర్ఘమును గంభీరమును నిశితమునునగు చర్చతో అసహకారపు తీర్మాన మామోదింపఁబడియెను.

అందఱికంటె మొదట నీ యాందోళనమున మోతీలాలుగారు చేరిరి. నాఁడు నా తీర్మానముమీఁద మధురముగా కావించిన వాదము నేఁటికిని నాకు గుర్తున్నది. వారందలి శబ్దములను కొన్నిఁటిని మార్ప సూచింపఁగా నేను మార్చితిని. దేశబంధువుల నిటు నైపు త్రిప్పుటకు వీరు చాలఁ బాటుపడిరి. దేశబంధువున కసహకార మనిన ఇష్టమే కాని ప్రజలు దీని భారమును వహింపఁజాలరని వారికి సంకోచము. దేశబంధువులును, లజపతిరాయలును నాగపురమున పూర్తిగా అసహకారవాదు లయిపోయిరి. ఇట్టి శిష్టసభలో లోకమాన్యులు లేని లోపమునకు నేను కడు చింతపడితిని. వారు బ్రతికి నా సభలో నుందురేని నా కాశీర్వాదము లొసఁగి యుందు రని నా యుద్దేశము. ఒకవేళ వారు ఖండించినను నాకది సౌభాగ్యమే. దానఁ గొంత

నేర్చికొని యుందును. వీరికిని నాకును మతభేదము కలదు గాని యది చాల మధురము. 'మా బంధుత్వములు సన్నిహితము' లని వారు తలపించెడివారు. ఈ పంక్తులు వ్రాయుచుండఁగా వారి మృత్యు చిత్రము నా యెదుట నిలుచుచున్నది. నా సహచరుఁడు పట్టవర్ధనుఁడు నడిరేయి నీవార్తను నాకు టెలిఫోను చేసెను. వెంటనే 'నా డాలు తునిసి పడిపోయె' ననువాక్యము నానోరినుండివచ్చెను. అప్పుడు నాచుట్టును సహచరులు కలరు. అపు డసహాకారము మూర్తిమంత మయియుండెను. వారికడ నుండి నాకు తేజస్సు వచ్చుననుకొంటిని. వారి యుద్దేశ మే దెస నుండెనో దైవమున కెఱుకగాని ప్రజేతిహాసములో నట్టి కష్టకాలమున వారు లేకపోవు టంపఱకును చింతాకర మని మాత్రము నా కెఱుక.

౪౩

నాగపురమున

కలకత్తాలో జరిగిన స్పెషల్ కాంగ్రెసునందు తీర్మానింపఁబడిన అసహకారమును నాగపురమునఁ గాఁబోవు కాంగ్రెసు స్థిరీకరింపవలయును. కలకత్తాయందువలె నాగపురమునందును జనులు తండోపతండము. నాఁటికిని ప్రతినిధుల సంఖ్య నియతము చేయఁబడలేదు. కావున సుమారు పదునాలుగువేల ప్రతినిధులు వచ్చినట్లు నాకు గుర్తు. విద్యాలయములకు సంబంధించిన తీర్మానములో కొంచెము మార్పు చేయవలసిన దని లాలాజీ పట్టు పట్టఁగా నే నందుల కంగీకరించితిని. ఇటులనె దేశబంధువు సూచించిన మార్పులను గూడ నంగీకరించితిని. తుదకు అహింసాత్మక మగు అసహకార ప్రస్తావ మందఱి చేతను ఆమోదింపఁబడెను.

ఈ సభలోఁగూడ కాంగ్రెసు నిబంధనల మార్పును గుఱించి పునరాలోచన జరుగవలసి యున్నది. కలకత్తా స్పెషల్ కాంగ్రెసులోనే నే నీ నిబంధనల ముసాయిదాను సభవారి యెదుటఁ బెట్టితిని. సభవా రంతఱును దీనిని యథేచ్ఛముగా చర్చించిరి. శ్రీ విజయరాఘవాచార్యులవా రీ కాంగ్రెసు కధ్యక్షులు. నిర్ణాయకసభవా రీనిబంధనలలో నొక పెద్ద మార్పు చేసిరి. నేను ౧౫౦౦ ప్రతినిధులను సూచించితిని. వారు ౬,౦౦౦ చేసిరి. ఇది దూరదృష్టి లేని మార్పని నా యుద్దేశము. ఇన్ని యేండ్ల యనుభవమును బడసిన పిదపఁ గూడ నా యుద్దేశము మాఱలేదు. ప్రతినిధుల సంఖ్యాబాహుళ్యమువలన పని బాగుగా జరుగు

వనియు, ప్రజాస్వామ్యము చక్కగా నిర్వహింపఁబడు ననియు ననుకొనుట యెట్టి కల్ల. స్వయం నియుక్తు లగు ప్రతినిధులు ఆఱువేల మంది ఉండుటకన్న ఉదారమనస్కులును ప్రజాస్వత్వపరిపాలకులును ప్రామాణికులును నగు ప్రతినిధులు పదియేనువందలమంది యున్నచో ప్రజాతంత్రము సురక్షిత మగును. ప్రజాతంత్రమును నిర్వహించుటకు జనులలో స్వాతంత్ర్యము స్వాభిమానము ఐకమత్యము ఉండవల యును. జనులు యోగ్యులును సత్యసంధులును నగు ప్రతినిధులనే యెన్నుకొనవలయును. సంఖ్యామోహ మున్నచో ఆఱువేలే యని మితి యేమి? ఇంకను ఎక్కుడింపవచ్చును. కావున నీ విషయ మాలోచించి నిశ్చయింపఁబడువఱకు ఆఱువేలు ఖాయము చేయఁబడెను.

స్వరాజ్యమును గుఱించి కాంగ్రెసులో తీవ్రముగా చర్చ జరిగెను. 'వీ లగుచో సామ్రాజ్యములో నుండవచ్చును. వీలు లేనిచో సామ్రాజ్యమునుండి విడిపోవచ్చును. ఎటులేని స్వరాజ్యము సంపాదింపఁ దగును' అని కాంగ్రెసుకార్య ప్రణాళికలో నొక నిబంధన కలదు. స్వరాజ్యము సామ్రాజ్యాంతర్భాగమే కావలయునని ఒక పక్షమువారి వాదము. దీనికి సమర్థకులు మాలవ్యులును, జిన్నాగారును. కాని వీరి కెందఱో బాసట కాలేదు. 'శాంతిసాధనములచేతనే, సత్యసాధన ములచేతనే స్వరాజ్యము సంపాదింపవలయును' అని మఱియొక నిబంధన కలదు. ఈ షరతులకును వివాదము కలిగెను. కాంగ్రె సీవివాదము నంగీకరింపలేదు. నిబంధన లన్నిటిపై చక్కగా చర్చ జరిగెను. తుదకు తీర్మానము చేయఁబడెను. ప్రామాణికత్వము తోడను జాగరూకతతోడను ఈనిబంధనలను లోకులు నిర్వ హింతురేని సంస్కారమును పొంది స్వరాజ్యమును బడయఁగల రని నా పరమవిశ్వాసము. అయినను ఈవిషయ మిచట నప్రస్తుతము.

౪౩ నాగపురమున

హిందూ ముసలమానుల యైక్యమును గుఱించియు, అంత్యజాలను గుఱించియు ఖాదీని గుఱించియు ఆ కాంగ్రెసులో తీర్మానములు చేయఁబడెను. నాఁటినుండియు కాంగ్రెసునందలి హిందూసభ్యు లస్పృశ్యతాకలంకమును తుడిచివేయఁ బూనుకొనిరి. నాఁటి నుండియు ఖాదీచేత కాంగ్రెసు కంకాళమాత్రావశిష్టు లగు నిఱుపేదలతో పోరాని చుట్టఱికమును గలుపుకొనెను. ఖిలాఫతుకు అంగముగా అసహాకారమును జేపట్టి దానిమూలమున హిందూ ముసలమానుల యైక్యమునకుఁ జాలఁ బాటుపడెను. కాంగ్రెసు చేసిన పనులలో నిది చాల దొడ్డ పని.

పూర్ణాహుతి

ఇపు డీప్రకరణములను ముగింపవలసిన సమయ మాసన్న మాయెను.

ఇటుమీఁదట నాజీవితములో జనులకుఁ దెలియని విషయ మేదియు లేదు. మఱియు నేను ౧౯౨౧ సాలునుండియు కాంగ్రెసునాయకులతో చాలఁ గలసి మెలసి పని చేసితిని. నాఁటినుండియు నాజీవితమున నే యంశమును ఎత్తికొనినను వారి సంబంధము తెలుపనిచో నది యథార్థవర్ణనము కాదు. వారి బాంధవ్యములు నా కింకను నూతనములుగా నున్నవి. శ్రద్ధానందులు దేశబంధులు లాలాజీ హకీముసాహెబు మనకు లేకున్నను సౌభాగ్యవశమున పలువురు దేశనాయకులు మన కున్నారు. కాంగ్రెసులో చాల పరివర్తనము కలిగినను దాని పదఁపటి చరిత్ర మింకను ప్రక్రియాదశయందే యున్నది. నా ముఖ్యశోధనము లన్నియు మహాసభాద్వారముననే జరిగెను గావున నా శోధనములను వ్రాయ వలసివచ్చుచో నాయకులకును నాకును గల సంబంధము నుదాహరింప వలసి వచ్చును. ఔచితి నెఱిఁగి యిపుడు దీని నంట నొల్లను. మఱియు నేఁడు జరుగుచున్న శోధనలు నా యుద్దేశమున నిశ్చయాత్మకములని యనిపించుకొనఁ దగవు గాన నీగ్రంథము నిఁక ముగించుట నాకు విధి యని తలఁచుచున్నాను. నా కల మిఁక ముందరికి సాగనల దనుచున్నది.

పాఠకులకడ సెలవు తీసికొనవలసి వచ్చుటచే నాకు వెత గలుగుచున్నది. నాకు నాశోధనము లనర్ఘములు. వాని యథార్థ వర్ణనము చేయఁగలిగితినో లేదో నాకుఁ దెలియదు. నేను దేనిని

దాఁచుకొనలేదు. ఉన్న దున్నటులు చెప్పితిని. సత్యమును నే నేరూపమునఁ జూచితినో యే మార్గమునఁ జూచితినో ఆరూపమున ఆమార్గమునఁ దెలుపుట కెల్లపుడును ప్రయత్నించితిని. దీని నంతయు పాఠకుల యెదుట నిడి చిత్తశాంతి నొందుచున్నాను. ఏల యనఁగా, దీనిని బఠించుచో పాఠకులహృదయములలో సత్యము నెడలను, అహింసయెడలను అధికమగు శ్రద్ధ కలుగఁగల దని నా కాశ.

సత్యముకంటె వేఱుగా పరమేశ్వరుఁ డొకఁ డున్నాఁడని నా కనుభవము లేదు. సత్యమున కహింసయే రాజమార్గ మని యీ గ్రంథమునందలి ప్రతిపుటయుఁ జెప్పఁజాలనియెడల నా యీ ప్రయత్న మంతయు వ్యర్థమని తలఁతును. నా ప్రయత్న మంతయు వ్యర్థ మయినను నా సిద్ధాంతము వ్యర్థము కాదు. ఇంతకును నా యహింస సత్యమయినను అపక్వముగనే, అపూర్ణముగనే యున్నది. కావున నా కనుఁగొనఁగలిగిన దా సత్యసూర్యునిలో నొక కిరణమే. మఱియు వేల సూర్యు లయినను ఆసత్యసూర్యునకు తీసికట్టు. సంపూర్ణమగు నహింస లేనిచో సంపూర్ణ మగు సత్యము దొరక దని ఇన్నాళ్లు శోధించిన పిదపఁగూడఁ జెప్పుచున్నాను.

వ్యాపకుఁ డగు నీసత్య నారాయణుని ప్రత్యక్ష దర్శనమునకు జీవమాత్రమును తనవలెనే ప్రేమించు టత్యావశ్యకము. ఈ సత్యమును బడయఁగోరువాఁడు జీవనమునందలి యే క్షేత్రమునకును ఆవల నుండఁ జాలఁడు. కావుననే రాజనీతి క్షేత్రమునకు సత్యభక్తి న న్నీడ్చుకొని పోయెను. మతమునకు రాజనీతితో సంబంధము లే దని చెప్పువారికి మత మన నేమియో తెలియ దని నిస్సంకోచముగాఁ జెప్పుట వినయేతరము కా దనుకొనుచున్నాను.

ఆత్మశుద్ధి లేక ప్రాణిమాత్రముతో ఐక్యానుభవము కలుగదు. ఆత్మశుద్ధి లేక అహింసా పరిపాలన మసంభవము. ఆత్మ శుద్ధి లేనిచో

ఆత్మదర్శనము దొరకదు. కావున జీవనక్షేత్ర మంతయు పరిశుద్ధము కావలయును. ఈ శుద్ధి సాధ్యము. ఏల యనఁగా, ఒకని శుద్ధి యనేకులను శుద్ధుల నొనరించును. వ్యష్టికిని సమష్టికిని ఇట్టిశుద్ధి కలుగఁగలంత సన్నిహితసంబంధము కలదు. ఇట్టిశుద్ధికి ప్రయత్నింపఁగల శక్తిని సత్యనారాయణుఁడు ప్రతివానికిని ఇచ్చియే యున్నాఁడు.

ఈ శుద్ధి మార్గము చాల నెగుడు దిగు డయిన దని ప్రతిక్షణమును నా కనుభవ మగుచున్నది. శుద్ధుఁ డగుటకు మనోవాక్కాయములచే నిర్వికారుఁడును రాగద్వేషాది రహితుఁడును గావలయును. ప్రతిక్షణమును సదమద మగుచున్నను నే నట్టి నిర్వికారస్థితికడకుఁ జేరఁజాలకున్నాను. కావున లోకుల స్తోత్రములు నన్ను మరులుకొలుపక పలుమాఱులు వేసటగొలుపుచున్నవి. శస్త్ర యుద్ధ మొనరించి జగత్తును జయించుటకంటె మనోవికారములను జయించుట నాకు కష్ట మనిపించుచున్నది. హిందూదేశమునకు వచ్చిన పిదపఁగూడ నాలోఁ గొన్ని వికారములు తెలియకుండ నడఁగియున్న వని కనుఁగొని సిగ్గిలుచున్నాను గాని ధైర్యమును మాత్రము గోలుపోవ లేదు. సత్యశోధనలలో నా కానందము కలిగెను. ఇంకను కలుగుచునే యున్నది. కాని యింకను అగ్నిపథము ముం దున్నదని నే నెఱుఁగుదును. కావున నే నింకను శూన్యతను బడయవలయును. అన్నిటికంటెఁ దన యల్పత్వము మానవున కెంతవఱకు గోచరము కాదో అంతవఱకును ముక్తి లేదు. ఈవినయమునకు అహింస ఎల్ల. ఈవినయము లేక ముక్తి లే దనుట అనుభవసిద్ధము. ఇట్టి వినయమును ప్రార్థించుచు, దీనికి లోకుల సాయమును యాచించుచు నిఁక నీప్రకరణములను ముగించుచున్నాను.

అయిదవ భాగము—రెండవ ఖండము

సమాప్తము.

అకారాదిపదాదిసూచి

అ

అంటరానివారు ౫౬.

అంతరాత్మ, నా ౧౩.

అంబాలాల్ సారాభాయి, అనసూయాబాయి సోదరుడు ౨౭౦.

అంబాలాల్, సేఠ్—కట్టున కెదరినాయకుడు ౨౭౯;—గారి బంగళా ముందు మిఠాయిపంపకము ౨౮౯;—గారు నన్ను తమ మీర్జాపురపు బంగళాలోనికి మిగుల జాగ్రత్తతో దీసికొనిపోయిరి ౩౧౮.

అగ్నిపరీక్ష ౧౮౫.

అగ్రేరియన్ బిల్లు ౨౯౬.

అచ్చుగూర్చుటయందు కనిష్ఠుడను ౭౬.

అజమల్ ఖాను ౩౨౯.

అడకొత్తులోని పోక ౯.

అతిసారము ౩౧౨.

అనందీబాయి ౨౯౦.

అనసూయా బహేన్—నాకు తోడు ౨౯౧;—కు వార్త ౩౧౬;—సభకు వచ్చెను ౩౨౧;—అరెస్టు చేయబడెనని పుకారు ౩౩౯.

అనసూయాబాయి—ఉత్తరము ౨౯౭;—కూలివారిపక్షము ౨౭౦;—ని నే నిదివరకే యెరుగుదును ౨౭౧; కనులవెంట నీరూర దొడగెను ౨౭౬;—నాతో పాటుపవసించెను ౨౭౭.

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము, స్థాపితము 193., ... కృష్ణా జిల్లా

అకారాదిపదాదిసూచి

అనుగ్రహబాబు ౨౬౮.

అనుజ్ఞాపత్రిక ౪.

'అన్ టు ది లాస్ట్'—రస్కిన్ వ్రాసినది ౭౫;—నన్ను తనప్రకారము నడిపించెను ౭౬.

అన్న, మా—గారు నాకుత్తరము వ్రాయుట మానుకొనిరి ౨౧;—గారి తుదికమ్మ కరుణజనకము ౨౨;—గారు గతించిరి ౨౦౨.

అన్సారీ, డా. ౩౦౦.

అప్పనిన నాకు రోత ౨౫.

అబ్దుల్ రహమాను, డా. ౩౦౦.

అబుల్లా, సేఠ్ ౬౦.

అబ్బాస్ తైయబ్జీ ౩౪౯, ౩౭౯.

అభిప్రాయము, నా ౩౫౨.

అమదాబాదు—చేతిమగ్గములకు కూడలి ౨౩౧;—మీద నాకు చూపు పడెను ౨౩౧;—నం దాశ్రమము స్థాపింప నిశ్చయించితిని ౨౩౨.

అమృతలాలు ఠక్కరు, భాయి—కడనుండి యుత్తరము ౨౩౪;—గారు రిపోర్టు తయారుచేసిరి ౨౯౦.

అయిదుకాళ్లు గల యావు ౨౨౩.

అరవము పోపు తమిళస్వయంశిక్షక గ్రంథమువలన నేర్చుకొంటిని ౧౩౬.

అలీఘడ్-కాలేజి ౩౦౨.

అలీసోదరు-లను జూడగోరిక ౩౦౦;—లచెర ౩౦౧;—ల విడుదల ౩౫౭;—ల ఆందోళనము ౩౭౮.

అలెగ్జాండరు ౬.

అవంతికా బాయి గోఖలే ౨౮౦;—బడి మేలుబడి యాయెను ౨౮౧;
—నడుకుట నేర్చెను ౩౮౨.

అవమానము ౧౧.

అసహకారపు తీర్మానము ౩౭౧.

అస్పృశ్యత ౨౩౮,౨౪౯.

అహింస ౧౫౮.

ఆ

ఆండ్రూజు—గారి ముమ్మూర్తులు ౧౯౫;—గారు మావారిని సుశీల రుద్రగారికడకు గొంపోయిరి ౧౯౬;—గారు శాంతినికేతనమున నుండిరి ౨౦౭;—గారు బర్ద్వానువరకు వచ్చిరి ౨౧౦;—గారి ప్రశ్నకు నాసమాధానము ౨౧౦-౧;—హకీమ్ సాహెబును ప్రశంసించుట ౩౦౦;—గారిపూర్వపక్షము ౩౦౩;—గారి సూచన ౩౦౬;—పంజాబుకు వెళ్లియుండిరి ౩౪౭.

ఆకస్మిక మగు సాయము ౨౩౫-౬.

ఆఖోకవిపలుకు ౧౭౮.

ఆచార్య కృపాలినీ ౨౫౦.

ఆచార్య రుద్రులు ౩౦౦.

ఆడిపోత ౧౨.

ఆత్మకథలు ౪౪.

ఆత్మశుద్ధి లేక అహింసాపరిపాలన మసంభవము.

అకారాదిపదాదిసూచి

ఆనందశంకర ధ్రువ ౨౭౭.

ఆనందస్వామి ౪౫.

ఆనందానందులు ౨౦౪.

ఆపరేషను ౩౨౦.

ఆఫీసరు—లనిరాశ ౪;—లు దరబయకు తంతి యంపిరి ౪;—కడ నుండిచీటి ౧౧;—తో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు ౧౬౨-౩;—కుత్తరము ౧౬౩-౪.

ఆఫీసు—జోహాన్స్బర్గులో ౧౪.

ఆరమ్స్ ఆక్టు ౩౦౯.

ఆరోగ్య దిగ్దర్శనము ౩౦.

ఆరోగ్యసంపాదనమున మనఃపరిణామ మొక హేతువు ౩౪౨.

ఆలోచన, నా ౧౬౪;—లు ౩౨౫.

ఆల్బర్టు వెస్టు, మి.—చిన్న అచ్చుకూటమున భాగస్వామి ౬౪.

ఆశ—డబ్బు కూడబెట్టవలయు నను ౧౫.

ఆశాకిరణము ౩౫౭.

ఆశ్రమమున—మాంసత్యాగము ౧౨౭;—నకు నామకరణము ౨౩౨;—నకు నియమావళి యుండవలెను ౨౩౨;—నకు సాయ మొనరించు మిత్రమండలిలో నలజడి ౨౩౪-౫;—లో నలజడి ౨౩౬.

ఆసలీఫా, భాయి ౩౫౧.

ఆసియా ఆఫీసరుల పెద్దరాణా జోహాన్సుబర్గులో ౩౪.

ఆహారద్రవ్యములు, మామూలు ౧౨౪.

అకారాదిపదాదిసూచి

ఆహారనియతి ౧౦౯-౧౧౦.

ఆహ్వానము:—పంపారణ్యమునకు ౨౪౭ ;—వైసరాయిగారికడనుండి ౩౦౦ ;—కస్తూరి రంగ అయ్యంగారికడనుండి ౩౨౪.

ఇ

ఇంగువ పొగిచిన మినుపకట్టు ౧౬౮.

ఇంగ్లీషుపరిపాలనమునెడ నాకు దొడ్డ భక్తి ౯౯.

ఇంటిలో ఖర్చు తగ్గించితిని ౯౪.

'ఇండియన్ ఒపినియన్' ౫౨ ;—వ్రాతలకు నేను పూటకాపు ౫౩ ;—వారపత్రిక. గుజరాతీ, హిందీ, అరవము, ఇంగ్లీషు భాషలలో బయలువెడలుచుండెడిది ౫౩ ;—నా సంయమమునకు తాలింఖానా ౫౪;—'ఇమ్ము ఇ'మ్మని నానెత్తిపై గూరుచుండెను ౫౯ ;—చందాలు మదనజిత్తుగారు వసూలు చేయుట ౬౨ ;—కు వ్యయము చాల పెరుగుచుండెను ౭౪ ;—గురించి నా యభిప్రాయము ౭౭ ;—ఒకతూరి మెర్క్యురీ ప్రెస్సులో ముద్రణ చేయింపవలసివచ్చెను ౭౯ ;— కార్యాలయమును ఫీనిక్సుకు మార్చుట ౭౯ ;—ప్రథమ సంచిక ౮౧; —కొఱకు మేము పడిన కష్టములు ౮౨-౩ ;—కొక చిన్న శాఖ డర్బనులో కలదు ౮౬ ;—లో నొక ప్రకటన ౧౦౭.

ఇండియామిల్లుల నూలువస్త్రములు ౩౬౭.

ఇందులాల్ కన్హైయాలాల్ యాజ్ఞిక ౨౯౧.

ఇందులాల్ యాజ్ఞిక ౩౪౫.

ఇంద్రియదమనమునకు పాలు విషనాడుటయే మేలు ౧౨౨.

అకారాదిపదాదిసూచి

ఇంపీరియల్ సిటిజన్‌షిప్ అసోసియేషన్ ౨౪౧.

ఇటుకలపర్షము ౩౩౩.

ఇన్‌స్పెక్టరు హుకుము ౨౦౨.

ఇల్లు, మా ౩౯;—రూకలతో నిండిపోయెను ౭౧.

ఉ

ఉత్తమలాల్ త్రివేదులు—గుజరాతువారి యోలగమును సమకూర్చిరి ౧౯౬.

ఉత్తరము—రేవాశంకరుగారికి ౨౦;—మాయన్నగారికి ౨౧;—గవర్నరుకు ౯౯;—శ్రీనివాసశాస్త్రిగారికి ౨౧౭;—బిహారుసరకారువారికడనుండి ౨౭౫;—మోహన్‌లాల్ పాండ్యులు, శంకరలాల్ పరీఖుగార్లకడనుండి ౨౭౮;—అనసూయాబాయి కడనుండి ౨౭౮;—నకు ప్రత్యుత్తరము ౩౫౧.

ఉపచారము, నా—నల్లమారిరోగులకు ౬౩.

ఉపవాస—దినములలో నీరు కడుపార గ్రోలవలయును ౧౪౭;—ము నాకు గష్టమాయెను ౧౪౮;—ము ౨౮౬-౭.

ఉపాసము నారంభించితిని ౧౨౬.

ఉప్పుచట్ట మందరకు నసమ్మతము ౩౨౮.

ఉప్పుపప్పు—లు నా కిష్టదేవతలు ౧౧౯;—ల త్యాగము ౧౨౦.

ఉమర్ శంకరలాలు, భాయి ౩౨౦.

ఉమర్ సోబానీ, స్వ. ౩౨౧;—అనసూయాబహేనుగారల కోరిక ౩౩౩;—క్రానికల్ పత్రికాసంచాలకులు ౩౪౭;—ఏకుల

కట్టలను పంపుటకు పూచీపడిరి ౩౭౦;—సమర్థులగు మిల్లు యజమానులు ౩౭౪.

ఉల్లిదొంగ—మోహనలాలు పాండా ౨౯౬.

ఊ

ఊపిరితిత్తులలో వాపు ౧౬౨;—కు క్రొత్తచికిత్స ౧౭౦-౧.

ఊరేగింపు ౩౩౩.

ఎ

ఎడ్వర్డు గెఇట్, గవర్నరు ౨౭౫-౬.

ఎదుటి గోడనుగానక కనులు మూసికొని పరుగు లెత్తించితిని ౩౪౧.

ఏ

ఏకశయ్యాత్యాగము ౧౦౬.

ఏకాదశిని ఉపవాసము ౧౦౯.

ఏకుల—కొరకు ప్రయత్నము ౩౭౦ కరవు ౩౭౨.

"ఏక్ టేక్" జెండాలు ౨౯౧.

ఏ డేణ్ వారితో పరిచితి ౧౭౬.

ఏనుగుమీద ప్రయాణము ౨౫౬.

ఏలిన్‌సన్, డాక్టరు ౧౭౦, ౧౭౨.

ఏషియాటిక్ డిపార్టుమెంటు ౧౦.

ఏసుమతమువారితో కూడిమాడి యుంటిని ౧౭.

ఐ

ఐర్లండ్, రెం. ౩౦౬.

ఐస్ డాక్టరు ౩౧౭.

ఒ

ఒకపుత్రనిచేతిపై రూలుకర్రతో గొట్టితిని ౧౪౧.

ఒకజంతువు, విచిత్రమగు ౩౧౬.

ఒకమిల్లుయజమానితో సంవాదము ౩౭౪.

ఒకసార్జెంటు చంపబడెను ౩౩౭.

ఓ

ఓడలో మూడవతరగతి ౧౪౯.

క

కటిస్నానము ౨౭;—కూనీగారి ౧౪౮.

కట్టు, కూలివారి—ఇరువదినాళ్లు జరిగెను ౨౮౧;—క్రమముగా తప్పి పోవజొచ్చెను ౨౮౫;—విరమింపబడెను ౨౮౮.

కట్టుబట్టలు, నా—ఇండియామిల్లువి ౩౭౨.

కన్యాదానసౌభాగ్యము ౪౯.

కమిటీరిపోర్టు ౩౫౦.

కమిషనరు—మిగుల వెత చెందెను ౩౫;—బెదరింపు ౨౫౫;—నాకు పన్నినబోనులో సర్కారునే త్రోసెను ౨౫౯;—సలహా, కూలివారికి ౨౮౮;—మేడ ౩౩౫.

అకారాదిపదాదిసూచి

కమ్మ్రు—వైస్రాయికి ౩౦౬;—వైస్రాయికి వ్రాయబడిన దానిలోని సారాంశము ౩౧౯-౧౧.

కరాచీనుండి కలకత్తాకు ప్రయాణమున రైలులో పడిన యిక్కట్లు ౨౮౩.

కర్నలు జేకరు—సేనపు సరదారు ౧౫౮.

కర్నలు వాయిలీ—ప్లీడరు ౧౦౧.

కర్నల్ స్పార్క్స్—కసాయిదుకాణమున కధిపతి ౧౦౧-౨.

కలకత్తా కాంగ్రెసు కిటకిటలాడిపోయెను ౩౭౯.

కలమునకు అంకుశము కానలయును ౫౫.

కలెక్టరు మేజిస్ట్రేటు సూపరింటెండెంటులకును నాకును ఒకమాదిరి మైత్రి ౨౫౭.

కల్యాణదాసు ౬౨-౩.

కస్తూరిబాయి ౩౯;—కన్నులనుండి గంగాయమునలను ప్రవహింపజేసెను ౮౦;—ప్రతిఫల మపేక్షింపక నాకు సేవ జేయునదాయెను ౮౧;—అప్పుడప్పుడు చేతిమరను త్రిప్పుచుండును ౯౮;—నామాటకెన్నడు నెదురాడలేదు ౧౦౦;—కి మూర్ఛలు ప్రాణముమీదికి వచ్చెను ౧౧౨;—ధైర్యము ౧౧౭, ౨౨౫;—అమాయికురాలు ౧౬౬;—కి రక్తస్రావము ౧౧౯;—నాతో పంతమాడుట ౧౧౯;—కారోగ్యము కలిగెను ౧౨౦;—ఒడలుచేయదొడగెను ౧౨౧;—సీమ పయనము ౧౮౯;—కి గుజరాతీలో జ్ఞానము లేదు ౨౭౦;—క్షేతిహరవాలోని బడిని చూచుచుండెను ౨౭౮;—నన్ను మరపించెను ౩౧౨.

అకారాదిపదాదిసూచి

కస్తూరి రంగ అయ్యంగారు ౩౨౪.

కాంగరీ గురుకులము ౧౯౫.

కాంగ్రెసు—అమృతసరమున ౩౫౬;— నుండి తప్పించుకొని పోవ ప్రయత్నించితిని ౩౫౯;—ప్రత్యేక సభ ౩౮౯;—పదపటి చరిత్ర యింకను ప్రక్రియాదశయందే యున్నది ౩౭౬.

కానుగా, డా. ౩౧౪;—గారు నానాడి చూచి భయపడవల దనిరి ౩౧౬.

కాన్పూరు—వెళ్లితిని ౨౪౭.

కాలేల్కరు, కాకా (కక్కా) ౨౦౮; —భిన్నభిన్న స్థలములలో భిన్నభిన్నానుభవములు సంపాదింపబోయెను ౨౦౭.

కాళిదాసు, వకీలు ౩౬౭.

కాళీబాబు ౨౦౭.

కాశింబజారు మహారాజుగారి యాతిథ్యము, కలకత్తాలో ౨౪౪.

కిచను ౪౬.

కిచలూ, డా. ౩౪౮.

కిస్తీ, కంపెనీకి ౧౮.

కీళ్లవాపు, నా ౨౬.

కుంభోత్సవము, హరద్వారమున ౨౨౦.

కుక్కలవలె కాలము గడపుట తగునా? ౧౩.

కూలివారు గోలకెత్తిరి ౨౭౬.

కూలివారి కట్టుకు నియమములు ౨౭౦.

కూలివారికి కోపమెత్తెను ౩౩౮.

అకారాదిపదాదిసూచి

కూలివారి సభ ౨౯౧.

కూలీ లోకేషన్ ౫౮;—ఎత్తివేయ మునిసిపాలిటీవారి ప్రయత్నము ౫౯;—అనారోగ్యనిలయ మాయెను ౫౯; —ను మునిసిపాలిటీవారు స్వాధీనపఱచికొనిరి ౬౧;—కు నలదెసలను పహరా ౮౧; లోనివారి మార్పు ౮౨.

కృపాలినీ, ఆచార్య ౨౫౦;—గారికి బిహారువారితో గాఢపరిచయము కలదు ౨౫౧;—నా ప్రధానద్వారపాలకుడు ౨౬౯.

కేంటలీ ౧౫౪.

కేకోబాద్ కావసజీ దిన్షా, భాయి ౧౮౬.

కేలకర్-విచిత్రజంతువు ౩౧౬;—గారి మంచువైద్యము ౩౧౮.

కేలన్‌బేకు, మి. ౪౯;—గారితో చర్చ ౧౨౨;—గారుఖానుగారికి మిత్రులు ౧౨౩;—గారితో పాలనుగూర్చి చర్చ ౧౨౩;—గారు నాకుతోడు౧౨౬;—నాతో టాల్‌స్టాయి ఆశ్రమమున నుండిరి ౧౨౮;—గారికి త్రవ్వటమనిన కులాసా ౧౩౨;—గారు ట్రేపిస్టు మొనాస్టరీకిబోయి చెప్పులుకుట్టుపని నేర్చిరి ౧౩౩;—గారు నాకొక క్రొత్తవిషయమునుచెప్పిరి ౧౪౩;—గారి పట్టుదల ౧౪౫;—గారి నిర్మలప్రేమ ౧౪౬;—గారి సీమపయనము ౧౪౯;—గారితో రగడ ౧౫౦;—గారికి దుర్బిణులమీద మోజు ౧౫౦;—గారికి జర్మనీభూగోళము జిహ్వాగ్రమున తాండవించుచుండును ౧౬౬;—గారితో నాలోచన ౧౬౮;—గారు సీమకు వచ్చిరి ౧౮౪.

కేశవరావు దేశపాండే ౨౦౮.

కేసు-కఠినముగా పరీక్షింపవచ్చిన దొకటి కలదు ౧౮౯.

కొండంత తప్పు ౩౪౦-౧.

కొమరులు, నా-నాపై నేరము మోపిరి ౯౫.

కోచరబ్ బంగాళాయం దాశ్రమము ౨౩౨;—లో ప్లేగంటుకొనెను ౨౭౨.

కోరిక—నా ౭౫.

కొలు-సర్వెంట్స్ ఆఫ్ ఇండియా సొసైటీకి చెందినవారు ౨౧౪.

క్రాసుపరీక్ష—౨౫౪.

క్రూకు, లార్డ్ ౧౫౪.

క్రొత్త-డిపార్టుమెంటు ౫;—డిపార్టుమెంటువారి యనుమానములు ౬;—డిపార్టుమెంటు పెద్దయుద్యోగియాజ్ఞ ౭;—చుట్టరికములు ౪౫;—పని ౨౦౯;—వస్తువు ౩౫౬.

క్లయంటు-సాహసము ౧౭౦;—సంతసము ౧౭౩;—నన్ను మోసగించెను ౧౭౪.

క్లిఫ్ స్ప్రిట్ ఫారము ౬౨.

క్లేశిక్-మి—ట్రాన్సువాలులోని ఒక హైస్కూలులో ఆచార్య ౪౯;—పార్టుహాండురైటరు ౪౯;—ధైర్యము ౫౦—మిస్ ౫౧.

క్షామము-ఖేడాజిల్లాలో ౨౯౦.

క్షీరత్యాగము ౧౨౩.

ఖ

ఖాదీ-గుడ్డగజమువెల ౩౬౧;—శాస్త్రమున కంధుడను ౩౬౧.

ఖితిమోహనబాబు ౨౦౭.

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము
స్థాపితము 193

ఆత్మకథ

అయిదవ భాగము

శ్రీ వేమన గ్రం
స్థాపితము 1

అకారాదిపదాదిసూచి

ఖిలాఫతు ౩౦౨;—కాన్ఫరెన్సు ౩౪౭;—స్పెషలు ౩౪౯

ఖేడాజిల్లాలో యుద్ధమునకు కూటువమూక ౩౧.

ఖైదీల నియమములు ౧౧౭.

ఖ్వాజా, బారిస్టరు ౩౦౦.

గ

గంగాధరరావుదేశపాండే ౨౪౦.

గంగానాథవిద్యాలయము ౨౦౪.

గంగాబహేను ౩౪౩.

గంగాబాయి ౩౬౭;—గుఱ్ఱపుసవారు చేయగలదు ౩౬౯;—రాటము కొరకు త్రిప్పటలు ౩౪౦;—నేతగాండ్రను సంపాదించెను ౩౪౧;—గాబరా ౩౪౩.

గయాబాబు-పేరుపడ్డవకీలు ౨౫౧;—గారియిల్లుచేరితిని ౨౫౨.

గవర్నమెంటు ఆఫీసరు-ఖూనీచేయబడెను ౩౩౧;—ఖూనీ,వీరామగామున ౩౩౪.

గాడ్‌ఫ్రే, డాక్టరు-గారిధైర్యము ౬౮;—తొంటివలెనే పనిచేయుచుండిరి ౬౫;—గారి అనుమతితో ముప్పైరుగోగులపై మట్టిని ప్రయోగించితిని ౬౬;—గార్డుతో వాదము ౨౧౩.

గిదవాణీ ౩౩౦.

గిరిమిటియాలు ౨౩౯.

గీత-నాకు ధర్మనిఘంటువు ౧౯;—అధ్యయనము ౧౭

గుండెవడతో జడ్జీలయెదుట నిలువబడితిని; ౧౭

గుజరాతీభాష నుపయోగించితీరవలయును ౩౨౨.

గుజరాతుసభకు నేనధ్యక్షుడను ౨౯౦.

గుప్తసంధి ౩౦౩.

గురుదాసబెనర్జీ ౨౩౩.

గుర్రపురౌతులు గుంపును చెదరగొట్టిరి ౩౩౩-౪.

గోకులదాస్ కహాన్దాసు ౨౯౦.

గోఖలే-గారిప్రమాణపత్రము ౫౧;—గారినుండివార్త ౧౪౯;—గారు ఫ్రాన్సువెళ్లియుండిరి ౧౫౨;—గారు ప్యారిసులో దిగబడి పోయిరి ౧౫౨;—గారు సీమకువచ్చిరి ౧౬౬;—గారిసలహా ౧౬౭;—గారికి నానిశ్చయమును తెలిపితిని ౧౬౮;—గారు దేశమునకు పయనించిరి ౧౬౯;—,గారి స్వాగతసన్నాహములు ౧౭౬;—గారిని చూచితిని ౧౯౬;—గారియాజ్ఞ ౧౯౭;—గారికబురు ౧౯౮;—గారునామీద ప్రేమకురిపించిరి ౧౯౯;—గారికి నాయుద్దేశము రుచించెను ౨౦౦;—గారి కారోగ్యము సరిలేదు ౨౦౧;—గారు దేహముచాలించి రని తంతి ౨౧౦;—కర్ణధారుడు ౨౧౬;—సొసైటీ వారితో నాకోరిక ౨౭౧.

గోడు ౧౬౪.

గోధరా ౩౬౯.

గోరక్షణము ౨౭౯;—హిందీ ప్రచారణముల ఇజారా ౨౭౯.

గో... గారు మాకాశ్రయ మొసగిరి ౨౫౬;—గారి యిల్లు మను... ...డిపోయెను ౨౫౭;—గారు యింటిని కాళీ చేయ... ...౨౬౪.

గోవిందస్వామి ౪౭.

గ్రంథము, ఖేడా సత్యాగ్రహమును గురించి ౨౯౨.

గ్రంథనిషేధశాసనోల్లంఘనము ౩౨౯.

గ్రామములో బళ్లు ౨౬౯.

గ్రామసంస్కరణము ౨౪౩.

గ్రిఫిత్తు ౩౩౬.

ఘ

ఘోటోలు ౫౬.

చ

చంపారణ్యము ౨౮౬;—తిరహుత్ ప్రదేశమునం దొక జిల్లా ౨౫౬ గంగకుత్తరపు తల ౨౫౭;—నందలి రైతులు పామరులు ౨౫౭;—ప్రాంతమునందు 'కాంగ్రెసు'నకర్థము ౨౫౭.

'చంపారణ్ మేఁ మహాత్మా గాంధీ'—రాజేంద్రప్రసాదులు వ్రాసినది ౨౬౮.

చక్రవర్తిగారి ఫర్మానా జారీ ౩౫౭.

చట్టము —నతిక్రమించుట లోకులకు చప్పున పట్టును ౩౩౫;—ధిక్కరించుచో నిప్పులో నేయి పోసినటులగును ౩౮౩.

చింత, నా ౩౭౧.

చింతామణి శాస్త్రి ౨౦౭.

చిత్తరంజనదాసు ౩౮౯.

చిత్తు తీరుమానము ౩౭౦.

చిన్న — వకీలు, నేను మాక్లయింటుకు ౧౭౯ ;—సత్యాగ్రహము ౧౯౬-౭ ;—సభ ౩౨౧.

చీటి - నాకు దొరికెను ౬ ;—నీలిమందు కామందులకును కమీషనరునకును ౨౫౪ ;—కలెక్టరునుండి నాకు ౨౬౧.

చెట్లు లేనిచోట ఆముదపుచెట్టే మహావృక్షము ౧౯.

చేంబర్లేను, మి-గారు ఇండియా ప్రతినిధులకు చెప్పిన శాంతివచనములు ౩ ;—నేటాలునుండి ట్రాన్సువాలుకు వెళ్లెను ౪ ;—ను నేను మాడకుండ జేయగలరు ౭ ;—నన్ను తొలగించిన విషయమున కొంచెము మాటలాడెను ౧౨ ;—నన్ను జూడకుండుట ౧౩.

చేతిమర, ఒక-ను గొంటిని ౯౪.

చేమ్సుఫర్డు, లార్డు ౨౦౫;—గారు ఇక్కచ్చిగా ఏమాటను చెప్పరయిరి ౨౪౦;—గారితో మైత్రి ౩౦౦;—గారి కుత్తరము ౩౦౩.

చోయిథరాము, డా. ౨౫౦.

చౌపాటి-లో నొకసభ ౩౩౦;—లో సభ జరిగెను ౩౩౭.

ఛ

ఛగన్‌లాల్ గాంధి ౭౯;—కి నాయాలోచన నచ్చెను ౧౦౫;—మా యన్న కుమారుడు ౨౨౭;

ఛోటేలాలు ౨౭౦.

జ

జందెము-లకు తాళములు ౨౨౬;—గురించి నాచెప్పినమాటలు ౨౨౭-౮

జగదానందబాబు ౨౦౯.

అకారాదిపదాదిసూచి

జడ్జిగములోనే మిడుతపోటు ౨౩౯.

జడ్జీ-గారు నాపై నిందనారోపించుట ౧౭౧;—గారికి నాజవాబు; నాపై పునకుమ్రొగ్గిరి ౧౭౨.

జనకధారీబాబు ౨౬౭.

జనరల్ మెకెంజీ పరిచయము ౧౦౧.

జపమాలలు ౩౮౨.

జయకరు ౩౪౯.

జయరామదాసు ౪౫౫;—గారు నన్ను నిరోధించిరి ౩౬౦.

జలియన్‌వాలాబాగు హత్యాస్మృతిచిహ్నము నెలకొల్పుటకు ప్రయత్నము ౩౬౩.

జహాంగీరుపిటిట్ ౨౪౦;—గారు కార్యనిర్వాహకవర్గములో నుండిరి ౨౪౧.

జాయజీపిటిట్, శ్రీమతి ౨౪౧.

జార్జి గాడ్ ఫ్రే-ఇండియన్ బారిస్టరు ౧౨.

జిజ్ఞాసుసభ ౧౯.

జిన్నా-గారు స్వాగతసభకు వచ్చిరి ౧౯౬.

జిహ్వాచాపల్యము నాకుకలదు ౧౦౯.

జీవనలాల్ దేశాయి-బారిస్టరు ౨౩౨.

జీవరాజమెహతా, డా ౧౫౧;—గారిసలహా ౧౬౬.

జులూ-ల తిరుగుబాటు ౯౯;—లసేవ ౧౦౧;—ల తిరుగుబాటుకు కారణము ౧౦౧;—లు పొరపాటున గాల్పబడిరి ౧౦౨.

జూటాకేసొకటియు నాకడకువచ్చెడిదికాదు ౧౮౭.

అకారాదిపదాదిసూచి

'జెంటిల్ మెన్ క్రైదీ' నయితిని ౩౩౨.

జేరామసింహులు ౫౯.

జోహాన్సుబర్గు-లో కడుపునొప్పియు తలనొప్పియు వచ్చుచుండెడివి. ౨౬;—లో నలుగురు హిందూస్థానీ గుమాస్తాలు. ౪౭;—లోని మాలీలొకేశను ౫౭;—పరిసరములలో బంగారుగను లనేకములు కలవు ౬౧;—ఏడుమైళ్ళదూరమున లేడ్ శేటో ౬౬;—లో మేమందరము ప్రోగయి నివసింపమొదలిడితిమి ౯౮.

జోసెఫ్ డోక్, మి. ౬౭.

జ్వరము నాకు తగిలెను ౨౦౨.

ట

టాల్‌స్టాయి - ఆశ్రమము - లో నొకబడి ౧౨౭;—నందు సంయమ వాతావరణ మనాయాసముగా నెలకొనెను ౧౨౮;—నకు నేను జనకుడను ౧౩౧;—ఒక కుటుంబము ౧౩౧;—నందలి విద్యార్థుల కొంటెతనము ౧౩౩;—నందలివారికి చేతిపనుల నేర్పుట ౧౩౩;—న నొకనియమము ౧౩౪;—పాఠశాల ౧౩౫;—న నిరువురికి భయంకరపతనము ౧౪౫.

టెంపొరరీసార్జంటుమేజరు నయితిని ౧౦౦.

టెలిగ్రాములు, రెండు ౧౫౬.

టెలిఫోను ౩౮౨.

టైపింగు నాకు కొలదిగా తెలియును ౪౭.

టోపీలో పడితిని ౩౭౧.

టొనుక్లర్కు కృతజ్ఞత ౬౫.

ట్రస్టీ-పదమున కర్థము ౨౦ ;—గా నేను నియమింపబడితిని ౩౬౨.

ట్రాంసువాలు - బొవురుమనుచుండెను ౪ ;—లో వకాలతు చేయ దలచితిని ౧౩ ;—లో వకాలతు సనదు పుట్టునా పుట్టదా? ౧౪;—లోని భారతీయుల హక్కులు కాపాడుటకు ప్రయత్నము ౧౫ ;—మేజిస్ట్రేటు కోర్టు ౧౭౪.

ట్రేపిస్టు మొనాస్టరీ ౧౩౩.

ఠ

ఠాకూరుద్వార ప్రాంతమున నుపన్యాసము ౩౨౭.

డ

డరబను - పోలీసు సూపరింటెండెంటు నాప్రాత చెలికాడు ౬ ;— లో వకాలతు ౩౭.

డాక్టరు-తో వాదము ౧౧౩-౪ ;— ఆగ్రహము ౧౧౫ ;—నన్ను గని సిగ్గిలెను ౨౦౪.

డాలు, నా - తునిసిపడిపోయెను ౩౭౨.

డిక్, మిస్ - టైపురైటింగు గుమాస్తా ౪౭ ;—మిసెస్ మేక్డొనాల్డు ఆయెను ౪౯ ;—తో నాపని దక్కలేదు ౫౨.

ఢ

ఢిల్లీ- కి వెళ్లితిని ౩౦౦ ;—లో దండనీతి ౩౨౭ ;— అమృతసరము లకు బయలుదేరితిని ౩౩౦.

త

తంతి - వైస్రాయి మొదలగువారికి ౨౬౧ ;—శంకరలాలు బాంకరు నుండి ౩౨౭.

తప్పుల నొప్పుకొనుడని ప్రజకు సలహా ౩౩౯.

తర్క్-ఏ-మవాలాత్-అసహకారార్థబోధకము ౩౯౦.

తలపన్ను ౨౩౪.

తలవలకరు, డాక్టరు ౩౧౬.

తాతా, లేడీ ౨౮౨.

తావళము దాల్చితిని ౨౨౭.

తిండియెట్టిదో త్రేపట్టిది ౩౧.

తినుట-రుచికొరకు గాదు ౧౧౧ ;—యన్న భయముపుట్టెను ౩౧౯.

తినుబండములు, నా ౧౬౬.

తిరుగలిలో నలిగిపోతిని ౨౨౨.

తీన్‌కతియా ౨౮౬;—పద్ధతి రద్దాయెను ౨౭౭.

తీర్మానములు ౩౯౫.

తీవ్రచర్చ ౩౯౮.

తుర్కునూలి నమోనాలు ౩౭౫.

తెల్లనివన్నియు పాలుగావు ౩౩౦.

తెల్ల-వారికి మాయింట తావొసగితిని ౮౬ ;—యధికారుల యెడ నమ్మకము పోయెను ౧౫౩;—బాటసారులకును నల్ల బాటసారులకును నడుమ భేదము ౧౭౫.

అకారాదిపదాదిసూచి

తేనీరు ద్రావమానితిని ౧౧౯.

తైయబ్ హాజీఖాన్ మొహమ్మద్ సేఠ్ ౯;—గారి వీరత్వము ౧౨.

తోడివారికి-చివాట్లు ౧౦;—నా పలుకులు ౧౧.

తోడు, నాకు ౩౬౫.

థ

థియాసఫీపరి వేషమున బడితిని ౧౮.

ద

దండనీతి, పంజాబులో ౩౪౩.

దక్షిణ-ఆఫ్రికా-దేశము ౪;—లోనొకవిధమగు ప్రజాప్రభుత్వము కలదు ౭;—లో రంగు తెగులు ౭;—లో నాభావములు మారెను ౧౬;— లో హిందువు లంటరానివారుగా పరిగణింపబడిరి ౫౬;—లోమనహిందూస్థానీయులకు కూలీలని ప్రసిద్ధి ౫౮;—లో నాకుభాయీఅనుపేరు తుదివరకుపోలేదు ౬౦;—సత్యాగ్రహేతిహాసము ౧౦౭;—లో నామిత్రులు కొందరచే ఉప్పు బప్పుల దినుటమానిపించితిని ౧౨౧;—యోడలలోను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోగూడ హృదయమేళనము కలదు ౧౮౫;—లోనా కుఏడెన్ వారితోపరిచితిగలదు ౧౮౬;—లోనావేషము ౨౦౨.

దరఖాస్తు ౬;—మంజూరుచేసిరి ౧౪.

దలాలు, డాక్టరు ౩౧౭;—గారు పుండు నాపరేషను చేసిరి ౩౨౦.

దళారులు-మందలు మందలుగ పోగయిరి ౬.

దానీబహేన్ ౨౩౪;—అంద రాడువారివంటిదే ౨౩౮.

అకారాదిపదాదిసూచి

దిల్ శాద్ బేగం ౨౮౨.

దివ్యజ్ఞానసమాజ-పు మిత్రులు నన్ను వారిసంస్థలోకి లాగికొనజూచిరి ౧౫;—ము వారిలో పలువురు మాంసముతినరు ౨౩;—ము వారితో దైనందినమును చర్చ ౨౬.

దురన్యాయము ౩౫౬.

దుర్గాబహేను ౨౬౦.

దుస్తులు, నా ౨౦౨.

దూదాభాయి ౨౩౮;—మంచి వివేకము గలవాడు ౨౩౬;—కుటుంబమునలన ఆశ్రమము చాల పాఠములు నేర్చుకొనెను ౨౩౬.

దూదేకులవాడు ౩౬౧.

దేవదాసు ౩౬౦.

దేవు, డా. ౨౦౦;—స్వయంసేవకసేనలో నౌకరుగా నుండిరి ౨౨౧;—గారు నామాటనంగీకరించిరి ౨౨౨; — గారిని పంపుమని గోఖలే సొసైటీవారిని గోరితిని ౨౬౧;—గారు కొన్నికొన్ని తావుల కరిగివైద్యము చేయుచుండెడివారు ౨౬౨.

దేశపాండేగారికి 'సాహెబ్' అనుపేరు విశ్రుతము ౨౦౬.

దేశమునకేగ ప్రయత్నము చేయదొరకొంటిని ౧౬౩.

దైవప్రాతికూల్యము ౨౬౬.

దోషము, నా ౯౫-౭.

ద్రవ్యచింతమానెను ౨౭౫.

ధ

ధాన్యనాశములు ౧౦౪.

ధరణీధరబాబు ౨౫౬.

ధరణీబాబు ౨౬౭.

ధర్మసంకటము ౪౪.

న

నగీనబాబు ౨౦౭;—గారు వంటయింటిని చక్కగా శుద్ధిచేయుటకు బూనుకొనిరి ౨౦౯.

నటరాజన్, మి. ౨౪౧.

నడియాద్-అనాథాశ్రమమున డేరా ౨౯౧;—లో జరిగిన ఘోరములు కనులారగాంచితిని ౩౪౦.

నమ్రతకు సంపూర్ణమగు నర్థము ౨౩౩.

నరహరిపరేఖు ౨౮౦.

నల్లమారి-రోగము ౬౧;—రోగుల కుపచారము ౬౩;—రోగులను లేజ్ రెటోకు మార్చుట ౬౬.

నవజీవనమాసపత్రిక సాప్తాహికపత్రికయాయెను ౩౪౫.

నాగపురపు కాంగ్రెసు ౩౭౩.

నాన్ కో ఆపరేషన్ ౩౫౫-౬.

నాశిష్యులే నాకు గురువులయిరి ౧౪౦.

నియమములు, నా-డాక్టరుగారికి ముకుద్రాడులు ౧౬౯.

నిరామిషాహారగృహము ౨౩.

నిశ్చయము-నా ౧౬౯;—వైసరాయికి కమ్మవ్రాయ ౩౦౪.

నీలిమందు తోటలు ౨౪౬.

నూతనకుటుంబత్యాగము ౭౬-౯.

నేటాలు-కు పునయనము ౯౫;—ట్రాన్సువాలులో వకాలతును గురించి భేదము ౧౭౪.

నేతకాడు తనవిద్యనంతయు మాకు నేర్పలేదు ౩౬౬.

నేపాల బాబు ౨౦౭.

నేషనల్ లిబరల్ క్లబ్బు ౧౬౭.

నోటీసు ౨౫౬; — ను చిన్నదానిని ప్రకటించితిని ౩౨౬.

నో బ్రేక్ ఫాస్టు ఎసోసియేషన్ ౨౩.

ప

పంజాబు-రావలయునని వార్త ౩౪౩;—కు బో గుతూహలము ౩౪౯.

పచ్చికూరలు ౧౯౦.

పట్వర్ధనులు ౨౦౯;—నా సహచరులు ౩౭౨.

పట్టుదల, నా ౩౪౬.

పత్రవ్యవహారము, సరకారువారితో ౩౦౨.

పత్రిక-లలో కరకు వ్రాతలు ౬౯;— లసంపాదకుల కుత్తరములు ౨౬౨;—లలో ప్రకటనములను ముద్రింపగూడదు ౩౪౬

పయనము, మోతీహారికి ౨౫౬.

పరిచయము, క్రైస్తవ మిత్రులతో ౧౭.

పరీక్ష-తిను బండములందు ౩౦.

పలుకులు, నా ౨౫౩.

పలు తెరగుల బాలికాబాలులను ఒకచోనుంచి చదివించుట పోషకుల జాగ్రత్తకు నికషోపలము ౧౪౪.

పశ్చాత్తాపము ౧౪౧.

పాంచాల యువకుల క్రోధావేశము ౩౪౬.

పాంచాలస్త్రీలతో పరిచితి ౩౪౭.

పాట్నా-నాకు క్రొత్త ౨౪౮; —లో మౌలానామజహరుల్ హక్కుగారి యాతిథ్యము ౨౫౦.

పాతంజలయోగ దర్శనము ౧౯.

పాములుమొదలగు వానిని చంపరాదు ౮౩.

పాయధునికడ జాల జనము ౩౩౩.

పారసీ రుస్తుంజీ, సేఠ్-గారు సాహసకార్యములలో నాకుదోడు ౬౮; —గారి కొకతూరి గొప్ప ఆపద తటస్థించెను ౧౮౬; —గారికి నాయెడల దొడ్డనమ్మకము ౧౮౬; —గారి దొంగతనముపట్టు వడెను ౧౮౮; —గారి పశ్చాత్తాపము ౧౮౮; —గారికి నాస లహా ౧౮౮-౯; —గారుధైర్యమును గోలుపోయిరి ౧౯౦; —గారుకేసు తప్పించుకొనిరి ౧౯౧.

పి. అండ్. ఓ. లోమూడవతరగతి టికెట్లులేవు ౧౬౪.

పిక్కలనొప్పులు ౧౫౧.

పిటి ౧౯౭.

పియర్సను ౨౦౮; —గారు చెమట ఓడ్చిరి ౨౦౯.

పిలక, నా-ను సీమలో తీసివేయవలసి వచ్చెను ౨౨౬.

పిల్లలకు—నా, చదువు ౯౬;— చరిత్రబలము చాల గావలయును ౨౭౦.

పుంజాభాయి హీరాచందు ౨౦౨.

పుండలీకు ౨౭౦.

పూనా-చేరితిని ౨౧౬;— లోనిసొసైటీ స్థలము నాకొక క్షేత్రము ౨౧౮.

పెద్దపిలుపు ౩౫౧.

పెద్దమార్పు ౩౮౩.

పెద్దయుద్ధము-నాకును కమిషనరునకును ౨౮౮.

పెద్దవకీలు ౧౭౯,౧౮౦.

'పేసివ్ రిజిస్టన్స్' ౧౦౭.

పొలిటికల్ కాన్ఫరెన్సు ౩౭౯.

పోరుబందరు ౨౦౨.

పోలాకు-క్రిటిక్ పత్రిక కుపసంపాదకుడు ౭౩;—'అన్టుదిలాస్టు' అను గ్రంథమును నాచేత బెట్టెను ౭౫;—మాకుటుంబములో నొకడాయెను ౮౭;—గారి యుత్తరము ౮౮;—గారికి నా సలహా ౯౧; గారుయూదులు, వారియిల్లాలు క్రైస్తవి ౯౨;—గారి పెండ్లి రిజిస్ట్రేషన్ ౯౨;—గారు నాతో కలిసి చక్రముత్రిప్పు చుందురు ౯౪;—మిసెస్. చక్రముత్రిప్పుటకు వచ్చు చుండిరి ౯౪;—గారితో తీవ్రసంవాదము ౯౭.

పోలీసు-కమీషనరు ౩౮;—సూపరింటెండెంటు సందేశము ౨౫౬;—లు తుపాకులు పేల్చిరి ౩౨౭; —ల వశమొనరింపబడితిని ౩౩౧; -ఆఫీసరుకోరిక ౩౩౨.

ప్రకటన ౧౦౬.

ప్రజాప్రభుత్వము-ఆసియాలో లేదు ౮.

ప్రతిజ్ఞ-సత్యాగ్రహము లోనరించినది ౨౯౧.

ప్రతిజ్ఞా-క్షురమాత్రపాలనము ౩౯౯;—పత్రము ౩౨౧.

ప్రతిదినమును సాముచేయుచుంటిని ౧౬౫.

ప్రతివాదులు, మా ౧౬౮.

ప్రత్యుత్తరము. నా ౧౪౩-౪;— బిహారుసరకారువారికి ౨౬౫.

ప్రదోష వ్రతము ౧౨౬.

ప్రయాణము-రాజకోటకును పోరుబందరుకును ౨౦౨.

ప్రస్తావము-చంపారణ్యమునుగూర్చి కాంగ్రెసులో జరిగెను ౨౪౬;— ఒకటితీరు మానమునకు వచ్చెను ౩౫౩.

ప్రాగజీ దేశాయీ ౧౩౨.

ప్రాట్, కమిషనరు-కడకరిగితిని ౩౩౬.

ప్రాణజీవన మెహతా, డా ౨౭;—గారు సొరాబజీఅడాజణియాగారి నింగ్లండులో భరించుచుండిరి౧౫౨;—గారిసలహా ౧౬౨;—గారు నాపార్శ్వములకు కట్టుకట్టిరి ౧౬౫;—గారితో మాటలాడుటకురంగూను పోదలచితిని ౨౯౯;—గారి నుపసర్పింప దలచితిని ౨౭౫.

ప్రియాదు-పోలీసువారి వ్యవహారమునుగూర్చి ౩౩౫.

ప్లాంటర్స్ అసోసియేషన్-సెక్రటరీ ౨౫౫;—వారి యుద్దేశమును గయికొంటిని ౨౭౬.

ప్లీడరులకు కల్లలాడక తెల్లవారదు ౧౬౬.

ప్లేగు-కొచరబులో ౨౮౨.

ఫ

ఫడకే-మామ ౨౦౭.

ఫినిక్సు-లో ఎనుబది యెకరముల స్థలమునుగొంటిమి ౭౮;—లో ముద్రాలయము తయారాయెను ౭౯;—కు మార్పు ౭౯;—డరబనుకు పదునూడుమైళ్లు ౭౯;—నందు ఇండియన్ ఒపినియన్ మొదటిఅంకము ముద్రణమునకు పడినపాట్లు ౮౧-౮౩;—నుండి బయలుదేరినవారికి నాయుత్తరము ౧౯౫;—కుటుంబమునకు శాంతినికేతనమున బస ౨౦౮.

ఫిరోజషా ౧౯౬.

ఫిర్యాదులు—వీరమగాము శాయరీనిగూర్చి ౨౦౫.
ఫూల్‌చందు—౩౧౩.

ఫ్రాంక్ స్లాయి, స్వ.సర్-విచారణసంఘమునకధ్యక్షులు ౨౭౬.

బ

'బడితె యెవరిదో బఱ్ఱెవారిది' ౩.

బదరీ-నాక్లయంటు ౨౪;—రూకలు బదరీకి యిచ్చివైచితిని ౨౫;—సత్యాగ్రహమునకు చాలబనిచేసెను ౫౯.

బరేలవీ ౩౪౪.

బాంకు మేనేజరు ౭౧.

బాంబే క్రానికల్ ౩౪౪;—పత్రికానిషేధము ౩౪౪;—పునరుజ్జీవనము ౩౪౫.

బా-అమర్-శాంత్యర్థబోధకము ౩౭౦.

బాబాసాహెబ్ సోమణ్ ౨౮౦.

బాలకులను కొట్టి చదువుచెప్పుట నాకు గిట్టదు ౧౪౧.

బిసెంటు గారి హోమ్‌రూల్ ప్రచారము ౨౯౭.

బిహారునందు అస్పృశ్యతనుగూర్చి చాల పట్టుదల ౨౪౯.

బీజాపూరు-ఖాదీ ౩౮౧.

బీమా-ఏజంటు ౧౫;—పదివేల రూకలకు జేయించుకొంటిని ౧౬.

బూత్, డాక్టరు ౧౦౨.

బెదరింపు ౩౪౮.

బేతియా ౨౮౯.

బొంబాయి-లో వకాలతు ౧౫;—సరకారు వారితో పత్రికావ్యవహారము ౨౦౫;—మిత్రుల ఔదార్యము ౨౬౫.

బొమ్మబట్టలను విసర్జించితిమి ౩౬౮.

బోయరుయుద్ధము ౪౬.

బోరింగు, మి. ౩౩౧;—గారు గ్రిఫిత్తుగారికడ గూర్చుండియుండిరి ౩౩౫.

బ్రహ్మచర్య-వ్రతమును బూనుటకు తొందరపడితిని ౧౦౪;—మును గురించినాయాలోచన ౧౦౪;—ము లేనిజీవనము శుష్కము ౧౦౫;—ము సులభసాధ్యము కాదు ౧౦౫;—ము ౧౯౦౬. సంవత్సరము మధ్యమున వ్రతమాయెను ౧౦౬;—ము ఆహారపరివర్తనమునకు కారణము ౧౨౨;—మును పాలింపగోరువారికి సలహా ౧౨౪-౫.

బ్రాంది మందునకు కూడ కొఱగాదు ౬౬

భ

భయంకరపతనము ౧౮౫.

భయకచ్ఛము ౩౬౭.

భర్తమోహము సత్యమునుమూసెను ౨౧౫.

భాయిఉమర్‌శంకరలాలు ౩౨౦.

భారతమంత్రితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు ౧౬౮.

భార్య, నా-స్నానముచేయుటకు సన్నాహము ౨౧౮.

భీతిహరవా-చెంతనొక గ్రామటిక ౨౬౩;—లో బడిపాకకు నిప్పుపెట్టిరి ౨౬౮.

భూపేంద్రనాథవసు ౨౧౯.

భూపేశ్‌వసు ౨౮౭.

మ

మంచము పట్టియుంటిని ౩౬౧.

మంచువైద్యము ౩౧౬.

మందులు ౨౬౨.

మగనలాలగాంధీ ౬౯;—అచ్చుకూర్పుటయం దందరకన్నను జ్యేష్ఠుడు ౭౬;—కి నాయాలోచనవచ్చెను ౧౦౫;—బహుమతిపొందెను ౧౦౬-౭;—కుటుంబపెద్ద ౨౦౭;—తోడ పూనాకుపయనము ౨౧౦;—కి సలహా ౨౧౩;—యు నేనును స్టేషనులోనిపంపుకడ స్నానముచేసితిమి ౨౧౮;—హరద్వారమునకరిగెను ౨౨౧;—పనిచేయువాడు ౨౨౨;—నాకు నోటీసిచ్చెను ౨౩౫;—వంతు పనిచేయుట ౨౭౬;—సూచన ౨౭౬;—మొదలుపెట్టినపనిని

మానెడివాడు కాదు ౩౬౬;—రాటమునకు కొన్ని సంస్కరణములొనగూర్చెను ౩౮౧.

నుగ్గము మీద చేయివేసి యెరుగము ౩౬౬.

మట్టి-వైద్యము ౨౮;—బండిలో నన్నెక్కించిరి ౩౩౧.

మణిబహేను ౨౮౦.

మణిలాలు ౧౧౬.

మతము, నా-వేరు ౩౩౯.

మదనజిత్తు ౫౨;—గారు ఒకయింటితాళమును పగులగొట్టిరి ౬౨;—గారిధైర్యము ౬౪;— గారిఅంచనా ౮౪;—గారికిభయమెత్తెను ౮౮.

మదనమోహనమాలవ్యలు, పండిత ౨౩౯;—బిల్లునుమంజూరుచేయుడని వైసరాయిగారి నడిగిరి ౨౪౦;—గారియుత్తరము ౨౬౩;—పాంచాలప్రధాననాయకుల స్థానమాక్రమించిరి ౩౪౭;—గారి జీవితపద్ధతి ౩౫౭;—రాజీచేయుటకుసకలబాధలు పడుచుండిరి ౩౬౦;—లకుధైర్యము కలిగెను ౩౬౧;—గారి పేరు. ధనము పోగు చేయువారలలో మొదటిది ౩౬౩.

మదీరా ౧౫౧.

మద్యనిరాకరణము ౧౧౩.

మనసుఖలాలు నాజరు-'ఇండియన్ ఒపినియన్' ప్రథమసంపాదకుడు ౫౨;—మాలోకలియ లేదు ౭౬.

మనోవికారములను జయించుట కష్టము ౩౭౭.

మలకానీ, ప్రొఫెసరు ౨౫౧.

అకారాదిపదాదిసూచి

మహాకవి ౧౯౫, ౨౦౯.

మహాత్మముద్ర-నాకు లేదు ౨౪౨.

మహాదేవదేశాయి ౨౮౦;—నాకుతోడు ౨౯౧;—నాపొరపాటు దిద్దెను ౩౨౪;—నాతోగూడ వచ్చియుండెను ౩౩౧.

మహావ్యాధులు-నాకు రెండుమారులు వచ్చెను ౨౭.

మాంటేగు, మి. ౩౫౯.

మాంసవర్జనము ౨౬౬.

మాటయిచ్చువాడను నేను పనిచేయువాడు మగనలాలుగాంధీ ౨౨౨.

మాణేకలాలు-నాకుజోహాన్సుబర్గులో దొరకిరి ౬౩.

మాతుకిడీకి నేను నాయకుడను ౧౬౦.

మాథేరా-కేగితిని ౩౧౭.

మా దంపతులకయ్యము ౩౯, ౪౦.

మామ్లతుదారు, నడియాదుతాలూకా-నుండివార్త ౨౯౮.

మార్షల్ లా-అమదాబాదున ౩౩౮;—రద్దు ౩౩౭;—ప్రకటింపబడెను ౩౪౩.

మాల్టెడ్ మిల్కు ౧౮౧.

మిఠాయి పంపకము ౨౭౯.

మితవ్యయము ౯౪.

మిత్రుల-తో నాలోచన ౧౫౨;—కొందరమతము ౩౩౯.

మిల్లువారికి నాప్రార్థన ౨౭౧.

'మీడ్ జ్ ప్లాస్టరు' కట్టు ౧౮౫.

ముఝఫ్ఫర్ పూరు-కువెళ్లితిమి ౨౫౦.

ముర్‌శీరాము ౨౨౦

ముసర్ద్దీపని-నాకుదలియును ౩౬౩.

ముసల్లపండుగ ముందున్నది ౬.

ముస్లిమ్ లీగు ౩౦౦, ౩౦౧.

మూడవతరగతి బాటసార్లకిడగండ్లు ౨౦౮, ౨౧౨.

మూణ్ణాళ్లఉపవాసము ౩౩౭.

మృచ్చికిత్సపై నాకు చాలమురుపు ౭౯.

మృత్యుదేవత నాయెదుట నిలువబడినటులుండెను ౩౧౬.

మృత్యుశయ్య నెక్కితిని ౩౧.

మెకెంజీ, జనరల్-గారిపరిచయము ౧౦౧;—గారు నేటాలునం దొక ప్రసిద్ధభూస్వామి ౧౦౨.

మెహతా, డా.-గారియింట ౨౨౦.

మేకపాలు పుచ్చుకొనుటకు సంసిద్ధుడ నయితిని ౩౧౯.

మేకిణ్‌టాయరు-స్కాచ్ థియాసఫిస్టు ౭౭.

మేక్‌డోనల్డు, మిసెస్. ౮౯.

మేఫీ, మి.-వైసరాయిగారిమంత్రి ౨౮౦;—తో చర్చ ౩౦౩.

మేమందరమును పరీక్షలో ప్యాసయితిమి ౧౫౮.

మేమమ్మినపుస్తకములయెడ సరకారు వారి యభిప్రాయము ౩౨౯.

మేమందరము నొక్కత్రాటిమీద నుంటిమి ౩౮౯.

మైకేల్ ఓడ్ వైయరు, సర్ ౩౩౨;—నన్నాక్షేపించుట ౩౮౪.

మొరలు, నా ౨౦౫.

మోతీలాలు-వఢవాణులో దర్జీ ౨౦౨;—నన్నాకర్షించెను ౨౦౩;—ను రోగమెత్తుకొని పోయెను ౨౦౪.

మోతీలాలు నెహ్రూ-౩౪౭-౯;—గారు కాంగ్రెసుకధ్యక్షులు ౩౫౬.

మోతీహారి ౨౫౮.

మోహనలాల్ పాండ్యా ౨౬౭;—గారు విరుచుకొని పడిరి ౨౯౦;—గారి నరెస్టుచేసిరి ౨౯౫;—గారి నాయకత్వము ౨౯౫.

మౌలానా అబుల్ కలామ్ అజద్ ౩౭౦.

మౌలానా అబ్దుల్ బారీ ౩౫౨;—గారితో లెస్సగాచర్చించితిని ౩౬౭.

మౌలానా మజహరుల్ హక్కు ౨౫౦;—గారు నెలకొకటి రెండుమారులు వచ్చిచూచిపోవుచుండిరి ౨౮౯.

మౌలానా మహమ్మదలీ ౩౦౧.

మౌలానా షౌకత్ అలీ ౩౭౦.

మౌలానా హజరత్ మొహానీ ౩౫౩;—గారి వాదము నాయకులకు రుచింపలేదు. ౩౫౪.

య

యంగిండియా ౩౪౪;—భారము నేనుస్వీకరించితిని ౩౪౫;—ను వారమునకు రెండుమారులు ప్రకటింపసూచన ౩౪౫;—కూడ అమదాబాదునకు మార్చబడియెను ౩౪౫.

యంత్రములుగూడ మనవలె విశ్రాంతిగోరును ౭౩.

యశవంతప్రసాదదేశాయి, భాయి ౩౬౧.

యుద్ధ-ఆరంభము ౧౫౧;—ముచేయుట నీతికాదు ౧౫౮;—విషయము ననానిశ్చయము ౧౫౬-౭;—మున పాలుగొనుట నా ధర్మము ౧౫౯.

యూదులు ౫౮.

అకారాదిపదాదిసూచి

ర

రంగుతెగులు ౮.

రంగూనుకు ప్రయాణము ౨౯౯.

రమణభాయి, స్వ. సర్ ౩౩౮.

రమాబాయి కామదారు ౩౪౨.

రయితు-ఒక డన్యాయముగా దండింపబడెను ౨౫౬.

రవీంద్రులు ౧౯౫.

రాజకుమారశుక్ల ౨౭౬;—నన్ను పట్టుకొనెను ౨౭౪;—సర్వవ్యాపకుడు ౨౭౮;—నాకు ఖర్జూరము తెచ్చిపెట్టెను ౨౭౯;—గారితో మాలా నామజహరుల్ హక్కుగారు మాటాడిరి ౨౫౦;—చెప్పినమాటలు నిక్కము ౨౫౧;—ఉద్దేశము ౨౫౬;—వేలకొలదిప్రజను సమర్థించుకొన జాలడు ౨౫౮.

రాజకోట ౨౦౨.

రాజగోపాలాచార్యులు ౩౨౭;—గారితోపరిచయము ౩౨౫.

'రాజయోగము'-వివేకానందునిది ౧౮౮;—మణిలాల్ నసుభాయిద్వివేదిది ౧౮౮.

రాజీ ప్రయత్నములు ౩౬౦.

రాజేంద్రప్రసాదు-గారికితంతి ౨౫౧;—గారు పూరినుండి వచ్చిరి ౨౫౨.

రాజేంద్రబాబు ౨౭౯;—ఫీజుకొనుటలో సంకోచము లేనివారే ౨౫౨.

రాటము-చేహిందూదేశపు బీదతనముపోవును ౩౬౬;—సోద ౩౬౯;—శాల, బొంబాయిలో ౩౪౨;—నందు నాకు దొడ్డవిశ్వాసము కలదు ౩౪౪.

రాత్రి తినుట మానితిని ౬౭.

రాబర్ట్సు-తో పరిచయము ౧౬౫;—గారి సలహా ౧౭౨-౩;—గారు వైస్రాయికి తంతియిచ్చిరి ౧౭౮.

రామజీ ౩౭౩.

రామదాసు-చేయి విరుగగొట్టుకొనెను ౯౯;—ఫీనిక్సున నాతోగూడ నుండినటులగురుతు ౧౧౬;—నా వెంటనుండెను ౨౧౯.

రామదేవు ౨౨౫.

రామనవమీప్రసాదు, వకీలు ౨౫౧.

రామనవమీబాబు ౨౬౯.

రామభజనదత్తచౌదరి, పండిత ౩౮౭.

రామరక్షచెప్పు బ్రాహ్మణుడు నాకుజందెము వైచెను ౨౨౬.

రాయచందుభాయి ౧౨౨.

రిచ్, మి. ౧౮;—దివ్యజ్ఞాన సామాజికుడు ౧౭;—వాణిజ్యాలయమునకు సంచాలకుడు ౫౨—గారిసంసారముదొడ్డ ౬౩;—గారి తలపు ౯౭.

'రిటర్న్ టు నేచర్' ౨౭.

రీడ్, డాక్టరు ౨౮౧.

రుద్రులు, ఆచార్య ౩౦౧.

రేవాశంకర్ ఝవేరీయింటికేగితిని ౩౩౨.

రైలు-పట్టాలనూడదీయ ప్రయత్నము ౩౩౭.

రైలులో మాపడ్డపాట్లు ౨౨౧.

రైల్వేగైడుతో నావంటివానికి పనినెట్టదు ౨౫౦.

రోషము, నా ౧౮౧.

రౌలతు కమిటీ రిపోర్టు ౩౨౦.

రౌలతుచట్టము ౩౨;—పు జర్చ యొక్క ప్రహసనము ౩౨౩.

రౌలతు బిల్లు ౩౨౩;—గెజెటులో చట్టముగా ప్రకటింపబడెను ౩౨౫.

ల

లక్ష్మణ-ఝూలా ౨౨౫;—వ్రేలాడుమందు నొకవంతెన ౨౨౯.

లక్ష్మణదాస, భాయి ౩౭౩.

లక్ష్మి ౨౩౪.

లజపతిరాయలు పూర్తిగా అసహకారవాదులై పోయిరి ౩౭౧.

లల్లూభాయిశ్యామలదాసు ౨౪౧.

లాయిడ్ జార్జి-బ్రిటిష్ ప్రధానమంత్రి ౩౦౨.

లా ఇసి యమ్ ౧౫౫.

లాలా లజపతిరాయలు-కాంగ్రెసు ప్రత్యేకసభ కగ్యక్షులు ౩౭౯.

లాసాసైటివారు ౧౪.

లేక్ రేటో ౬౬.

లోకమాన్యులు-మొదలగుపెద్దలు పెపివిరచిరి ౩౫౮;—మొదలగు
వారికి నాయందు విశ్వాసము ౩౬౨.

లోటు ౩౫౫.

లౌకికసంబంధము కంటె నాధ్యాత్మిక సంబంధ మనర్ఘము ౨౧౮.

లౌత్-సీమలోనొక గ్రామము ౬౯.

వ

వకాలతు-లో నేనెన్నడు నసత్యమును బూనకొనియుండలేదు ౧౬౬;—లో నానిష్కాపట్యము ౧౮౫.

వకీలుపనిపై రోత ౩౫.

వగపు ౨౫౨.

వడుకుట ఆడువారి కిజారా ౩౭౮.

వడ్రంగుల సాయమువేడితిని ౮౩.

వఢవాణు-అరణ్యమాయెను ౨౦౪.

వల్లభభాయి ౨౮౧;—మునిసిపాలిటీలో పనులకు వెడకుచుండెను ౨౮౭;—నాకు తోడయిరి ౨౯౧;—గారితో నాలోచన ౩౦౬;—నన్నుగలిసెను ౩౧౩;—జర్మనీ ఓటమివార్త తెచ్చెను ౩౧౫;—దైనందినము నాకడకు వచ్చుచుండెడి వాడు ౩౨౦;—గారిపాలు అసహకారము తీర్మానింప బకుటలో ఎక్కువ ౩౬౯.

వసుమతీబహేను ౩౬౨.

వాఙ్మూలము, నా ౨౭౦-౧;-లు వ్రాసికొనువారికి కొన్ని నియమములు కలవు ౨౭౭.

వార్త-వల్లభభాయినుండి ౩౧౫;—అనసూయా బహేనుకు ౩౧౭;—ఢిల్లీకిరమ్మని శ్రద్ధానందులనుండి ౨౨౬.

వాలజీగోవిందజీ దేసాయి ౧౦౮.

విందు, నాకు ౨౦౦-౨౦౧.

అకారాదిపదాదిసూచీ

వింధ్యాబాబు ౨౬౭.

విచారణసంఘపు టభిప్రాయము ౨౮౬;—ము ౩౪౯;—మున నాకు పాలుండెను ౩౫౯.

విచారము, నా ౧౬.

విజయరాఘవాచార్యులు ౩౨౫;—గారి సూచన ౩౭౦;—గారు నాగపురము కాంగ్రెసు కధ్యక్షులు ౩౭౩.

విఠలదాస జేరాజణీ ౩౨౭.

విఠలభాయిపటేలు ౨౯౦.

విడుదల, నా ౩౩౨.

విదేశవస్త్రబహిష్కారము వడిగా ఫలింపదు ౩౫౪.

విద్యార్థులకు నే నరవము నేర్పుట ౧౩౬.

వినయము ౨౯౪.

విపినచంద్రపాలు ౩౬౧.

విలింగ్డన్, లార్డు-గవర్నరుగారితో సంభాషణ ౧౯౭;—గారు సౌహార్ద్దమును కనబరచిరి ౨౦౫.

విల్లియమ్‌గాడ్ఫ్రే, డాక్టరు ౬౨.

విషయనిర్ధారకసభ ౩౭౦.

వీరమగాముశాయరీ ౨౦౩;—నిగూర్చి ఫిర్యాదులు ౨౦౫;—తీసి వేయబడినది ౨౦౬.

వెనుకకు మరలితిని ౨౫౬.

అకారాదిపదాదిసూచి

వెస్టు, మి-చిన్న అమ్ముకూటమునకు భాగస్వామి ౬౮;—గారి ఆసుర్దా ౬౭;—గారు ఇండియన్ ఒపినియనును చేతదీసికొనిరి ౬౯;—గారి మొదటిరిపోర్టు ౮౪;—గారికి నాయభిప్రాయ మెరిగించితిని ౮౮-౭;—గారికి నాసలహా ౭౧;—గారినిరాశ ౭౨;—గారి సంతోషము ౭౩;—గారికి నా సలహా ౯౩;—గారి వివాహము ౯౩;—గారి భార్యసుందరి ౯౩;—గారికి నాయాలోచన నచ్చెను ౧౦౫;—గారికి కబురు ౧౧౫.

వేదన, నా ౩౫౯.

వైద్యనియోజనము ౨౮౧.

'వైద్యరాజ'బిరుదము నాకు వచ్చెను ౧౨౧.

వైసరాయి-గారి దర్శనమునకు దరఖాస్తు ౨౪౦;—గారికడకు స్త్రీల డెప్యుటేషన్ ౨౪౧;—గారి వాదసంక్షేపము ౩౦౩-౩౦౪;—గారిని దర్శించితిని ౩౨౩;—గారి యనుజ్ఞకోరితిని ౩౪౩;—గారికి తంతి ౩౪౭.

వోట్లు ౩౬౦.

వ్రజకిశోరప్రసాదు, వకీలు ౨౪౮;—గారికి తంతి ౨౫౧;—పేదల పాలిటి వకీలు ౨౫౨;—నిశ్చితమనస్కుడు ౨౫౩;—నన్ను క్రాసుపరీక్షచేసెను ౨౫౪;—కు చెప్పవలసిన విషయములను చెప్పితిని ౨౫౮;—పైనింద ౨౬౩;—చతురుడు ౨౬౪;—చే ధనము పోగుచేయింప నెంచితిని ౨౬౫;—రాజేంద్రబాబుతో జోడు ౨౬౭.

వ్రతము ౧౪౬, ౨౨౪.

శ

శంక ౩౬౩.

శంకరలాల్ పరీఖు ౨౮౭;—విరుమకొనిపడిరి ౨౯౦;—గారి గ్రంథము ౨౯౨;—గారి ప్రాయశ్చిత్తము ౨౯౪.

శంకరలాల్ బాంకరు ౨౭౧;—గారు నాకు తోడయిరి ౨౯౧;—గారు నాయారోగ్యమునకు శ్రద్ధబూనిరి ౩౧౭;—గా. రాందోళనము చేయ మొదలిడిరి ౩౨౧;—క్రానికల్ పత్రికాసంపాదకులు ౩౪౪.

శంభుబాబు ౨౬౭.

శపథము, నా ౧౦౫.

శబర్మత్యాశ్రమముకడ సభ [illegible]౩౭.

శబ్దబాణములు, నా ౨౬౬.

శరదబాబు ౨౦౭.

శాంతినికేతనము ౧౯౫;—న కేగ నుద్యోగము ౨౦౦;—న స్వాగతము ౨౦౬;—న విద్యార్థులకును ఉపాధ్యాయులకును నాసూచన ౨౦౭;—తేనెపెరవలె ఝుమ్మనుచుండెను ౨౦౯;—శోకమున మునిగిపోయెను ౨౧౦.

శాసనము, ఒక-శాంతిని నెలకొల్పుటకు ౬.

శిష్యపరిషత్తున క[illegible]క్షమాపేను ౩౬౭.

శిఖాయజ్ఞోపవీతములు నాకు లేవు ౨౨౬.

శివాజీ, భాయి ౩౬౨.

శిష్యుని దోషములలో కొంత యంశమునకు గురువుజవాబుదారీ కలదు ౧౪౭.

శ్రద్ధానందులు, స్వ ౧౯౫;—గారి కోరిక ౨౩౧;—గారు జుమా మసీదున నుపన్యసించిరి ౩౨౭;—పాంచాల ప్రధాననాయకుల స్థానమాక్రమించిరి ౩౪౮;—హిందూముసలమానుల సంయుక్త సభ కుపాధ్యక్షులు ౩౫౧;—స్వాగతసభ కధ్యక్షులు ౩౫౭.

శ్రీనివాసశాస్త్రి-గారిసమ్మోహనాస్త్రము ౫౬;—గారికి ఉత్తరము వ్రాసితిని ౨౧౭;—గారు మహోపన్యాస మొసగిరి ౩౨౩.

శ్వేబ్ ఖురేశీ ౩౦౦.

ష

షరతులు-ఎడ్వర్డుగెయిట్ గారికి నా తెలిపినవి ౨౭౬.

స

సంకటములు ౨౩౫.

సంకోచము ౩౦౦.

సంతసము, నా ౨౦౦.

సంతోషబాబు ౨౦౮.

సంయమవాతావరణము ౧౨౮.

సంస్కృతము నాకు రాదు ౧౮.

సత్యనారాయణ ౩౮౭.

సత్యపాలు ౩౨౭;—కారాగారమున నుండెను ౩౪౭.

సత్య-పూజవలన వకీలుమిత్రులలో నా ప్రతిష్ఠ వర్ధిల్లెను ౧౭౫;—మున కహింసయే రాజమార్గము ౩౭౮.

సత్యాగ్రహ-శపథము ౧౬౩;—ప్రథమపాఠము ౨౬౨;—ము, ఖేడా జిల్లాలో ౨౯౦;—మునకు ధనము ౨౯౩;—సమాప్తి ౨౯౯;—సభ ౩౨౧:—రహస్యముల దెలుపుటకు చిన్నచిన్న పత్రికలు ప్రకటింప మొదలిడితిని ౩౪౨.

సత్యాగ్రహి-తన యభిప్రాయములందే ఆరూఢుడయి యుండవలయును ౧౫౯;—మోసగింపబడుటకే జన్మమెత్తెను ౧౬౧.

సదాగ్రహము-సత్యాగ్రహశబ్దపు పూర్వరూపము ౧౦౮;—అను పదపు యథార్థము ౧౦౭.

సభ, ఒక-తీర్మానము ౧౬౩;—బొంబాయిలో ౨౪౦;—లో చర్చ ౨౪౧.

సమను, నాకు ౨౫౬.

సమస్య ౪.

సమాచారపత్రిక ఒక మహాశక్తి ౫౫.

సమాధానము ౩౬౧.

సరకారువకీలు-నా కొసగిన ప్రమాణపత్రిక ౧౯౧;—మొదళ్ళువారు బెదరిపోయిరి ౨౬౦.

సరకారు-వారిచాటింపు ౨౪౪;—ఆఫీసరులకన్నులు కుట్టెను ౩౨౮.

సరళాదేవి-సేర్ అంబాలాలుభార్య ౨౭౮:

సరళాదేవిచౌదరాణీ-పండిత రామభుజదత్తచౌదరీగారిభార్య ౩౪౭.

అకారాదిపదాదిసూచి

సరోజినీదేవి ౧౫౫;—సభకు వచ్చినటులు సర్దు ౩౨౧.

'సర్వోదయము' ౬౫;—యొక్క సిద్ధాంతములు ౬౭;—నమ్మి గ్రంథనిషేధశాసనము నుల్లంఘింపజూచితిని ౩౨౯.

సహచారులకు నామాటలు ౨౫౫.

సాము ౧౬౫.

సాహా ఈ మాధోపురము ౩౩౧.

సి. ఐ. డి. వారు నన్ను వెన్నంటియుండెడివారు ౨౪౨.

సిస్టు, నా ౩౦౫.

సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసాని ౧౬౧; పశ్చాత్తాపము ౧౬౨.

సీమకు పయనము ౧౪౯.

సుంకరి ౧౯౦.

సురేంద్రనాథు ౨౬౦.

సుశీలరుద్రులు ౧౯౫;—ఆంగ్లరాజుగారి మహామూర్తులలో నొకరు ౧౯౭;—చేసిన సూచన ౩౦౭.

సెక్రటరీ ౨౦౫;—గారి వాదము ౨౦౭.

సెమీస్లేవరీ ౨౪౪.

సేఠ్. ఐ. బి. ౩౭౫.

సొసైటీసభ్యత్వమునకు ప్రయత్నము ౨౧౭.

సోదరీసోదరులకు తగవు ౨౯౦.

సోమణు ౨౬౪.

సోరాబజీ అడాజణియా ౧౫౯;—మందలింపు ౧౭౦;—కు సమాధానము ౧౭౧;—ప్రియాదు ౧౭౨.

అకారాదిపదాదిసూచి

స్త్రీమగలో కష్టములు ౨౧౯.

స్త్రీపురుషులను పురుషులవలె పొట్టలమీద డేకించిరి ౩౪౩.

స్వదేశీప్రచారము ౩౬౪.

స్వయంసేవకులు ౧౫౪;—ల సేన యొకటి తయారుకావలెను ౩౪౨.

స్వర్గాశ్రమము-టిన్ రేకులపాక ౨౨౯.

స్వాగతము-గోఖలేగారి ౧౬౮;—బొంబాయిలో ౧౯౮.

స్వాములవారు, ఒక ౧౧౮.

హ

హంటర్, సర్. డబ్ల్యు, డబ్ల్యు. ౨౪౪.

హంటర్ కమిటీ ౩౪౪;—యెదుట సాక్ష్య మివ్వగూడను ౩౪౯.

హకీమ్‌సాహెబు ౩౦౦, ౩౫౧;—హృదయమిచ్చి పనిచేసిరి ౩౬౯.

హాతము, నా ౧౭౧.

హరతాళము ౩౨౮.

హరద్వార-ప్రయాణమున రైలులో పడినపాట్లు ౨౨౧;—మున కొక్క తూరి యరిగియుంటిని ౨౩౧.

హరమాన్ కేలన్ బేకు ౧౧౦.

హరికిషన్ లాలు ౩౫౬;—గారిసలహా ౩౫౯.

హరిలాలు ౯౮.

హరిహరశర్మగా రన్నగారు ౨౦౬.

హర్షము, నా ౧౨౦.

అకారాదిపదాదిసూచి

హాబ్ హౌస్, మిస్. ౧౬౧.

హార్డింగు, లార్డు-గారికడనుండి జవాబు ౧౮౪;—మాలవ్యాలుచేసిన ప్రస్తావము నంగీకరించిరి ౨౩౯.

హార్నిమన్, మి. ౩౨౧;—గారిని దేశాంతరమునకు బంపివేసిరి. ౩౪౪.

హింద్ స్వరాజ్ ౧౫౬.

హిందీస్వరాజ్యము ౩౨౯.

హిందూస్తానీగుమాస్తాలు ౪౮.

'హిందూ-ఉరుదు' భాష రాష్ట్రభాషయగుట కర్హమయినది ౩౫౫.

హిందూధర్మమును శక్తికొలది పఠించితిని ౧౭.

హిందూముసలమానుల సంయుక్తసభ ౩౫౧.

హుకుము, నాకు ౩౩౦.

హృదయనాథకుంజ్రూగారు స్వయంసేవకుల కధిపతులు ౨౨౧.

హృషీకేశము-ఒకమజిలీ ౨౦౫;—మూచితీరవలసినది ౨౨౯.

హెన్రీపోలకు, మి. ౬౮.

హేమక్ ౧౧౫.

హైకాను-కలెక్టరు ౨౬౧.

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక
పుస్తకం సంఖ్య	TPL A 103 B149
పుస్తకం పేరు	ఆలిఫ్ కథ
తారీఖు	25/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	447
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	BCi,Ci,7,2,12A
లేని పేజీలు	
తయారు చేసినది	Ruksana
పేజీలు విడదీసినది	Ruksana
స్కాన్ చేసినది	Hema
పరీక్ష చేసినది	THASIN
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనిది	
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	Good